

"Bizim toplumlarımızda tarihin, mitolojinin yerini aldığına ve aynı işlevi gördüğünə, yazısız ve belgesiz toplumlar-daysa mitolojinin amacının, geleceğin bu güne ve geçmişe mümkün olduğu ölçüde bağlı kalmasını sağlamak olduğuna inanıyorum."

*C. LEVI-STRAUSS
"Mit ve Anlam"*

ISBN :975 - 97278 - 1 - 1

Yazan : Mehmet ATEŞ

Grafik çizimler : Naile ATEŞ

Kapak : Naile ATEŞ

Baskı : Akşiseda Matbaası

Baskı tarihi : Eylül 2001

COPYRIGHT© : Mehmet ATEŞ

Bu kitabın telif ve yayın hakkı Mehmet Ateş'e aittir.

5846 sayılı yasa hükümleri gereği yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen hiçbir bölümü fotokopi, elektronik ya da mekanik olarak çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

Bu kitap ilk olarak 1998 ve 2000 yıllarında MYTHOLOGY and SYMBOLS "Symbols of Goddess and Fertility" adı altında ingilizce olarak yayınlandı. Elimizdeki kitap söz konusu çalışmaların yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş Türkçe baskısıdır.

e-mail : mehmetatestr@yahoo.com

mehmetatestr@hotmail.com

PK. 139

344432 Sirkeci / İSTANBUL

GSM : 0543 690 58 70

GSM : 0535 573 61 15

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	11
Mitoslar	12
I.BÖLÜM(Sembol ve Sembollzm)	
Sembolizm	16
İlkel sembolizm ve modern bilim	21
İlkel sembolizmde eşleştirme metodu	27
Mitolojiler ve açılımları	33
Mitolojileri doğuran çağ	34
II.BÖLÜM (Tarihöhcesi Sembolizmin temel ilkeleri)	
Üst Paleolitik dönem (Sembol üreten ilk insan)	37
Neandertal ve Cro-Magnon	43
Üst Paleolitik dönem mabetleri	46
Mitolojik göstergeler	50
Üst Paleolitik dönem mezar kültürü	57
Inci-İstridye kültü	61
Üreme sembollerı	65
Yumurta-kuş ve kuş ayağı sembollerı	73
Mitolojik tanrıçalar	79
Paleolitik dönemlerde anlatım teknikleri	85
Megalitik dönem	87
Mezolitik dönem	91
Anadolu-Çatalhöyük (Neolitik dönem ve sonrası)	93
Leopar Kültü	103
Yılan	107
III.BÖLÜM (Mitolojiler , Semboller ve Ritüeller)	
Doğurganlık mit'leri ve Rit'leri	123
Kuşlar	127
Inci	131
Ay (Mit'ler ve Rit'ler)	135
Sembolizmde Ağaç (Plasenta)	139
Yılan-S ve Spiral	145
Yılan (Mit'ler ve Rit'ler)	151
Saç ve Yılan	158
Yin-Yang	163
Çift Yılan	167
Altigen-Sembollerı	173
Haşhaş-Nar	175
Eşkenar Dörtgen	177
Eşmerkezli Daire	183
Çömek-Küp	185
Sembolik İşaretler	187
Semboller	189
Sonuç	195
Kaynakça	199
Arkeolojik Kaynaklar	221

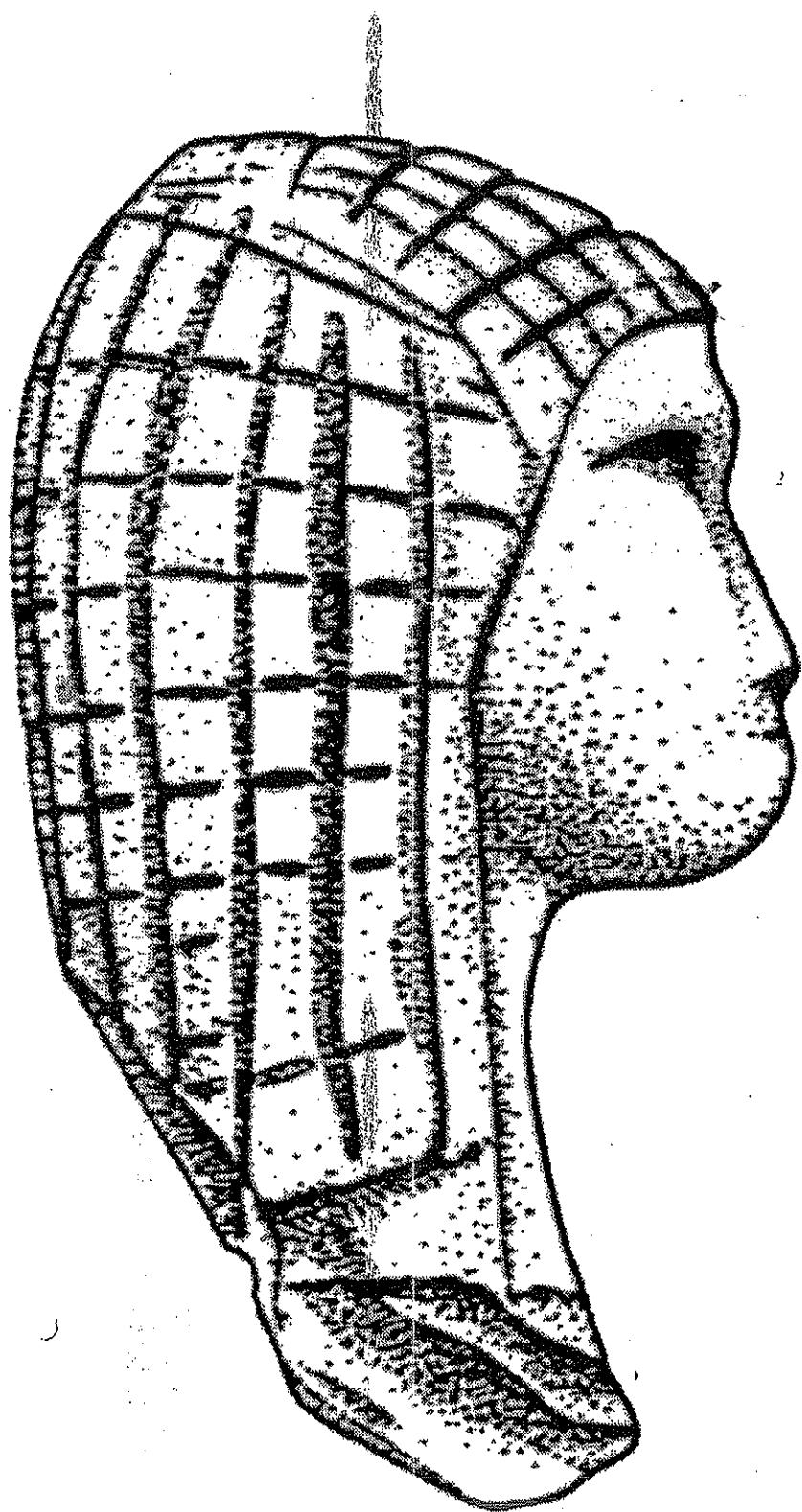
ÖNSÖZ

Dünya üzerinde ilk insan türlerinin 3 milyon yıldan bu yana var olduğu genellikle kabul edilen bir savdır. İnsan neslinin kaynağı olarak gösterilen Homonidlerin (insanımsı varlıklar) uzun bir zaman sürecinde evrimini tamamlayan bu varlıkların ayakları üzerinde durabilme özellikleri sayesinde boş kalan elleriyle bir şeyler yapmaları ve icat yetilerinin artmasıyla üretikleri çeşitli şekil ve aletler kültür tarihinin ilk ipuçları olmuştur.

Homo Sapiens örnekleri günümüze kadar uzanan uzun zaman diliminde yetilerini kullanarak, evrimini tamamlayarak var olmayı sürdürmüşler ve bize bıraktıkları eserler yardımıyla onların düşünce yapılarını, kaygılarını, yaşam felsefelerini anlamaya çalışıyor modern insan. Yaşama ve üreme içgüdülerini bütün canlıların müsterek amacı olmuştur. Bu içgüdü, bir bakıma ilahi bir buyruk gibidir. "Üre, yaşa ve üret" sav sözünün çerçevelendiği yaşam biçimi onun hedefi olmuştur. Mehmet Ateş, kitabında bu temayı işlemektedir. Günümüzde de hâlâ önemini koruyan; bir canlı meydana getirmeyi amaçlayan işlevler ilk insanın da asıl işlevi olmuş gibi görünüyor. Tarih öncesi insanların ne denli zor şartlarda hayat sürdükleri de dikkate alındığında neslin devamı arzusunun da o denli büyük bir duyguya olduğu kolayca anlaşılır.

Elinizdeki çalışma eski dünyanın sadece bilimini ve bilgilerini gözler önüne sermekle kalmamış, söz konusu dönem insanları bu bilgileri mitolojik anlatımlarda nasıl gizlediklerini ve tüm bunların soñsuza dek nasıl aktarıldığını da göstermektedir. Mehmet Ateş, mitoloji-ritüel ve sembol arasındaki sıkı bağların karmaşık gibi görünen düğümlerini çözmüş gibi. Bu bağlamda, mitolojilerden ritüele ve sembollere ulaşan iletişim ağlarının graft yapılarını, sunduğu çok çeşitli çizim ve resimlerle son derece çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Konuya bu açıdan bakınca kendisine hak vermemek olanaksız. Çalışması, bu yönden bakılınca değer kazanıyor. Daha nice başarılı çalışmalar dileklerimle kendisini kutluyorum.

Veysel DONBAZ
Sümerolog
Eski Öناسya
Dilleri Uzmanı

Res. 2

Türkçe Baskıya

ÖNSÖZ

Sanatın tarihi onu üreten insanların tarihidir. Bu çalışmamızda, sembol üreten insanların tarihi evrelerini ve Anatanrıça kültürünün odak noktasını oluşturan kadının tarihteki rolünü kısaca izlemeye çalıştık. Ust paleolitik çağlarda ortaya çıkan ve Anatanrıça etrafında toplanan doğum ve doğurganlık semboller ısrarlı bir şekilde neslin yitip gitmemesi, yeniden üreyebilmesi teması çerçevesinde kurgulanmış olduklarını gördük. Tüm bunları da, bize çok karmaşıkmiş gibi görünse de, kendi-lerine özgü bir ifade tarzıyla gerçekleştirmiştir.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde ilkel sembolizmde çok yönlü bir ifade türü kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Dünyadaki ve evrendeki her şeyi, negatif-pozitif ilişki temeline bağlamışlar ve bu düşünüş biçimini sembolik kurgularına yansıtmışlardır. Söz konusu sembolik göstergelerin ardlarına gizlenip son dönemlere dek sürekli tekrarlanarak gelen bu bilgilerin neler oldukları ve bunların ilk kaynaklarının hangi zamana dayandığı gibi sorular araştırmamızı yönlendiren asıl neden oldu. Bu çalışma süresince sembollerin mitolojilerin resme dönüşmüş şekilleri olduğunu ve mitolojilerle semboller arasında sıkı bağlar olduğunu, aynı şekilde mitolojik söylemler eşliğinde gerçekleştirilen ritüellerin de grift ilişkiler içinde olduğunu gözlemledik.

Bu nedenle, sembol sözlüklerinde toplanmış mitolojik bilgilerin durağan anımlarını yeniden bir araya getirmek yerine bu sembollerin niçin bu anımları içerdiklerini araştırmaya ağırlık verdik. Günümüzde de yapıldığı gibi, sembolü mitolojiden ve ritüelden, soyutlayarak, birbirinden bağımsızlaşmış gibi ele alıp incelemek ve aralarındaki bağları görmezden gelmek oldukça sakıncalı bir yöntem olduğundan adı geçen sembolik öğeleri bir bütün içinde incelemeyi hedefledik. Ancak ilk çağ insanların yaşam ve düşünüş biçimlerinin, seçtiğimiz yöntemle incelenmesi konusu, araştırma alanımızın ne denli ürkütücü boyutlarda olduğunu da ortaya çıkardı.

Mitolojik çıkışlı sanatsal üretilerin-mitolojik anlamın tespiti haricinde herhangi bir yorumu açık olmaması nedeniyle-günümüzür "modern sanat irdeleme metodları" yardımıyla 30.000 yıl evvelki eserlerinin yorumlaması konusundaki sakıncalar göz önüne alınarak kişise yorumlar yerine "tarihi kaynakları" konuşturmayı amaçladık.

Ayrıca bu araştırmamızda, günümüzde hâlâ aynı değerlerle yaşamalarını sürdürten toplulukların mitolojik-sembolik değerlerini,mitoloji ritüel,arkeoloji, antropoloji vs.gibi bilim dallarının birikimlerini yeniden biraraya getirmeye ,böylece mitolojik söylemlerle onları yansıtmayaya yönelik sembolik davranışları (ritüelleri) bir bütün içinde irdeleyen bii metodu benimsedik.

Sonuç olarak,mitoloji ve sembolün ilk üretilmiş olabileceği tarih ve mekânın kayıp olduğunu göz önünde bulundurarak dünyanın değişik yörenlerinden aldığımız örneklerle konuya yaklaşmaya ve dağılmış, yağımalanmış ya da tarihin tahribatıyla tek bir yerde bir bütün halinde barınamamış bir yapbozun bulunan parçalarını biraraya getirmeye çalıştık.

Mehmet Ateş

Istanbul 2001

GİRİŞ

Sembolizm, bir dizi bilim dalının ilgi alanına giren son derece önemli bir konudur. Bu önem, belli sembollerin dünyanın her yanında, her zaman diliminde sürekli ortaya çıkmasından, doiyasıya evrensei boyutlu olmasından kaynaklanır. İlginçtir ki, mitolojiler de sembollerle aynı özellikleri gösterir ve dünyanın her yanında hep benzer şekillerde anlatılırlar.

Mitolojilerin farklı topluluklarda hep aynı şekillerde anlatılmış olması, sadece sembol bilimini değil, insan topluluklarının birbirleriyle etkileşimi konu almış tüm bilim dallarını ilgilendirir. Birbirleriyle ilgisi olmayan topluluklarda birtakım ortak mitolojik ve sembolik öğelerin bulunması konusu daha da ilginç kılmaktadır. Bilim bu ilginç durumu, şimdilik, bu konudaki sıhırı değneği olan "etkileşim" kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır.

Ancak öyle anlaşılıyor ki; Kuzey Amerika Kızılderilileriyle Çatal höyüklüleri veya Afrika'nın yerli kabileleriyle Koreliler, Meksikalılar veya Polinezyalılar arasında şayet bir kültürel etkileşim olmuşsa, bu etkileşimin nasıl gerçekleştiğine dair bilimsel cevaplar bulabilmek için daha çok uzun zaman beklememiz gerekecek.

Sembol ve sembolizm günümüzde gerçekle hayalin buluştuğu yer olarak algılanır. Ancak, bu gizemli şekiller, hep aynı grafiklerle ve hep aynı biçimde kurgulandıklarından ve sınırları belirlenmiş kompozisyonlar olduklarından birer hayal ürünü veya cansız ve anlamsız şekiller değildir.

Doğal olarak, duyu ve düşüncenin resminin çizildiği sembolik dünyasının dilini çözebilmek için elimizde bir "rosette" taşı yok. B nedenle, yapılacak tek şey kültür kaynaklarına başvurmaktır. Anca böylesi bir metodla sembollerden mitolojik öze, mitolojilerden de sembollere gelen beslenme damarlarını ve onların oluşturduğu girift iletişim ağlarını tespit edip çözümlemek mümkün görülmektedir.⁽¹⁾

Sembollerin, mitolojilerin resimlere dönüşmüş şekilleri olarak ill defa nerede ne zaman doğduğunu biliyoruz. Ancak, uzun tarihi dil imlerinde dünyanın değişik yerlerinde benzer şekilde ortaya çıktıkları ve insanlığın ortak mesajları olduklarını söyleyebiliriz. Diller başka başka olsa da kullanılan semboller ortak olduğundan söz konusu çizgiler evrensel bir boyuta sahiptir.

Mitolojik öğeler dünyanın hemen hemen her yerinde hep aynı şekil ve mantık düzeni içinde kurgulanmıştır. Ayrıca, mitolojilerde sözü edilen birtakım hayvanların belirli mitik varlıklar oldukları ve yerel faunayla da pek ilgili olmadıkları anlaşılmaktadır. Hatta o kadar ki, İngiliz gemi rahibi Mr. Bloxam 1825 yılında Hawai Adaları yerlilerini gözlemlerken söz konusu adalarda "yılan benzeri hiçbir canlı bulunmadığına ve bu insanların bir yılan tanrıya tapındıklarına şahit olduğunda"⁽²⁾ şaşkınlığını gizleyememiştir.

MITOSLAR

İlkel sembolik sanatın yöneldiği alan, amaç ve içeriğinin günümüz sanat anlayışıyla bir ilintisi yoktur. Sembolik sanat belli bir olgu, olay veya mitolojik bir kavramı anlatılır. Mitolojik mantığa göre, evrendeki her şeyin, gözle görünür yada görünmez her olgunun doğada bir benzeri, bir eşi vardır. Mitolojiler de bu benzerlikleri, eş görüntüleri kullanarak her olguyu ve her oluşumu anlatmaya yönelmiştir.

Bu nedenle, mitolojik-simbolik alanda temsil edilen öğeler, genel kompozisyon içinde belli fikirlerin ve olguların göstergeleri olarak

karşımıza çıkar.

Kendine özgü kuralları olan bu ifade türünde resimle, çizimle ön plana çıkarılan görüntü bazen bir anlama, bazen de tüm bir olayın anlatımına denk düşüğünden son derece geniş kapsamlı bir ifade tarzı olarak karşımıza çıkar.

Etnolog Strehlow, belli törenleri neden kutladıklarını sordduğunda, Avustralyalı Aruntalar "Çünkü mitik atalar öyle buyurmuşlardır", Yeni Gine Kaileri "Çünkü mitik atalar böyle yapardı, biz de böyle yapıyoruz", bir Kızılderili Navaho şamanı "Çünkü kutlu halk ilk kez bu biçimde yapmıştır" cevaplarını almıştı. Arkaik Tibet ritüeline eşlik eden duada da aynı şeyi buluruz: "Eski zamanlarda atalarımız böyle yaptığı için biz de böyle yapıyoruz." Hinduların cevabı da aynıdır: "Bizler tanrıların başlangıçta yapmış oldukları şeyleri yapmakla mükellefiz." (Satapatha Brahmana, VIII2, 1, 4.), Mitin hâlâ canlı olduğu toplumlarda yerlilerin mitleri olan "hakiki hikâye" ile masallar ya da "yalan hikâye" özenle ayırt edilir. Bu nedenle mitler uluorta anlatılmaz.⁽³⁾

Bu bağlamda, P. Grimal'in de belirttiği gibi, yerel ya da sınırlı bir özelliği -alelade etiolojik efsanede olduğu gibi-değil de, eşyanın doğasına dair organik bir yayayı açıklamayı amaçlayan bir anlatıya, teamülen dar anlamda "mitos" denir.

Herhangi bir maceradan sonra, belli bir yere bir ad veren (örneğin, bizim Cebelitarık Boğazı dediğimiz yere "Hercules Sütunları" adını veren) Herakles hikâyesi bir mitos değildir. Çünkü, burada topyekün dünya düzenini ilgilendiren bir husus yoktur. Buna karşılık tufan ve Deukalion ile Pyrra tarafından insanın yaratılması hikâyesi, tipik bir mitostur.⁽⁴⁾

Mitler hep bir yaradılışa ilişkindir; herhangi bir şeyin nasıl varlık bulduğunu anlatır. Miti tanımla, şeylerin "kökeni" tanınır. Gerek miti törenle anlatarak, gerekse "doğruladığı" ritüeli gerçekleştirerek "yaşanan" bir tanıma söz konusudur. Köken mitini bilmek her zaman yeterli olmaz, onu okumak da gereklidir; onun bilgisi ilan edilir ve gösterilir. Mitler okunarak kökenlerin destansı zamanıyla bütünsel olur. Böylece mitteki kişiler var edilir ve "onlarıncıyla aynı çağ'a geçilir".⁽⁵⁾

Mitosların konu edildiği anlatılara da mitolojiler diyoruz. Bu anlatılar evrenin yaradılışı, ilk günah, ilk ölüm, tufan, tanrıların insanları cezalandırması, ilk ailenin, törelerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışının gibi konuları içerir. Yukarıda dediğimiz gibi, konu ne olursa olsun alelade bir anlatılmış gibi uluorta seslendirilmezler. Örneğin erginlenme törenlerinde, geleneksel anlatım biçimine uyulur, günlük konuşmaya girmiş sözcüklerden kaçınılır; şiirsel bir dille canlandırılan ayinler sırasında, belli kurallarla, kutsal sayılan günlerde anlatılır.⁽⁶⁾

Günümüz anlayışına göre mantığı zorlayan söylemler gibi görünse de, mitosun kendine özgü bir "mantığı", kendi içinde belli bir tutarlılığı vardır.⁽⁷⁾ On binlerce yıllık uzun bir tarih tünelinden geçikleri halde temel ögelerinden önemli kayıplar vermeden zamanımıza kadar gelebilmelisinin nedeni de mitosların vazgeçilemeyecek kadar kutsal ve son derece önemli bilgileri içermiş olmalarıdır. Levi-Strauss, "yazısız toplumlarda mitolojinin amacının geleceğin bugüne ve geçmişe bağlı kalmasını sağlamak olduğuna, günümüzde ise mitolojinin yerini tarihin aldığına ve aynı işlevi gördüğüne"⁽⁸⁾ dikkat çeker.

Mitolojiler tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri içlerinde gizleyen belgelerdir. Cevat Şakir'in deyişiyle taş ve vazo kalıntıları arkeologlara gerçeği keşfetmekte ne kadar hizmet ederse, günümüz mitologları için de efsaneler o kadar yararlıdır.⁽⁹⁾

Günümüzde mitoloji anlaşılmaz masallar şeklinde görünse de, sembolik şifrelerle doludur. Zira eskiler bir şeyleri "saklamak" için mitleri kullanmışlardır. Schelling'in de belirttiği gibi mit, aynı içeriğin farklı sözcüklerle söylenmesidir.⁽¹⁰⁾

Burada amaç, sadece basit bir gizleme kaygısından ziyade, muhafaza etmektir, korumak için saklamaktır. Böylelikle, aktarılmak istenen konuların anlatımı için birbiriyile ilgisiz gibi görünen hayvan ve bitki ögelerinin birarada kurgulanması sonucunda karmaşık sembolik kompozisyonlar oluşur.

Ancak, mitolojilerde adı geçen ve sembolik kompozisyonlarda temsil edilen bu hayvanlar, anlatıda göründüğü gibi algılandığında içinden çıkılmaz bir durum oluşur. Hatta, ne anlatıldığını anlayamayız. Zira bu

anlatılarının içerikleri, adı geçen hayvanların temsil ettiğleri anlamlarda ve yüklenikleri rollerde saklıdır. Sonuç olarak, birtakım anlamlarla donatılmış olan hayvan ve bitki öğelerinin ardlarında gizlenen sembolik kavramlar deşifre edilemediğinde anlatı, mantığı zorlayan bir saçılıklar yumağına dönüşür.

Anlaşılacağı üzere mitolojik kurgular, insan için hayatı anlamlar taşıyan inanç birimlerini ve insanlığın birikmiş bilgilerini sonsuza dek bozulmadan aktarmaya yarayan kutsal anlatım biçimleridir. Bu nedenle ilkel insan mitolojik mirasını kaybettiği anda, tipki ruhunu kaybetmiş insan gibi, çöküntüye uğrar. C. G. Jung ve Karenyi de bu duruma işaret etmiştir: "Bir kabilenin mitolojisi onun yaşayan dinidir; bunun kaybı her zaman ve her yerde, hatta uygarlar arasında da, bir manevi felakete götürür."⁽¹¹⁾ Bir Lapon, kuzey çöllerindeki büyülüğu yok etmekle görevlendirilmiş kilise büyüklerine, "Bizim elimizden davullarımızı almak, sizin elinizden pusulalarınızı almaya benzer" demiştir.⁽¹²⁾

Anlaşılacağı üzere mitoloji ve ritüeller ilk çağlarda yapılanmış müesseseselişmiş ve binyıllar boyunca insanlığın sıkı sıkıya sarıldığı bir yaşam biçimini oluşturmuştur. Bu yaşam biçiminden kopmak bir yana uzaklaşmak bile söz konusu olmamıştır. Tarihin derinliklerine kök salmış böylesine kapsamlı bir konuyu irdelemek ve bu mitolojik-sembolik kurguların içeriklerini tespit edebilmek pek olanaklı görünmemektedir.

Zaten, bu dilin günümüze dek çözümlenememesi sorunun yeterince karmaşık olduğunu kanıtlar. J. Campbell'e göre, mitoloji -dolayısıyla uygarlık- şırseldir. Bütün şiirler gibi derinlemesine düşünülebilir, fakat keyfi yorumlamalara hiç de açık değildir. En sığ akıllılarımız onda yerel manzarayı, en derin olanlar da batılın öncesini görür.⁽¹³⁾ Campbell mitolojik anlatıların bir görünen bir de görünmeyen "iki yüzü" olduğunu ve onun görünen değil, görünmeyen yüzünü ortaya çıkarmak gerektiğini öne sürer. Bu tespit, semboller için de geçerlidir.

Res. 3

I. BÖLÜM

(Sembol ve Sembolizm)

SEMBOLİZM

Sembol, Frolov'un ifadesiyle; "hem işaretti (imi), hem de imgenin gizilgülerini (potansiyellerini) biraraya getirir; bunları iletişim bağlamında gerçekleştirir".⁽¹⁴⁾ Basit bir sembolik işaret bile son derece geniş bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle onu bir teorinin içine sıkıştırmak veya kısaca bir tarifini yapabilmek olanaksız görünmektedir. Ancak, problemin karmaşıklığı, konuya ilgili çabaları engellememiş, aksine her birinde belli gerçeklik payı gizlenen bir dizi tez üretilmiştir. Zira mitoloji sadece bir tek temayı söz konusu etmez, insanı kapsayan ve kuşatan ve çözümleyen hikâyeleri, olayları, ilişkileri, psikolojileri, kısacası karmaşık yapıları anlatır. Bu nedenle, kolayca, geniş anlamda sosyal bilimlerin uğraş alanına girer. Böylece her bilim dalı kendine özgü yöntemlerle konuyu irdelemeye çalışır.

Malinowski'nin deyişiyle, klasik hümanistin, Zeus'un ay mı, güneş mi, yoksa somut bir tarihi kişilik mi olduğuna ve onun inek gözlü karısının da sabah yıldızı mı, bir inek mi, yoksa bir rüzgâr kişileştirmesi mi olduğuna karar vermesi gereklidir. Bütün bu sorular arkeologlar, Mısırcılar, Hintçiler ve Çinciler, Perucular ve Mayacılar tarafından mitoloji sahnesinde tartışılmak zorundadır. Tarihçi ve sosyolog, sanat tarihçisi, Latinist, Germanist ve Romanist, Kelt araştırmacısı ve Slavist, her grup kendi içinde tartışır. Mitoloji, mantıkçı, psikolog ve metafizikçi önünde de tam emniyyette değildir. Teozof, çağdaş astrolog ve Hıristiyanlık bilimi temsilcisi gibi ilgililerden hiç söz etmiyoruz. Öyle ki, sonunda zavallı folklor araştırmacısı da ziyafete geldiğinde, birkaç kırıntıyla yetinmek durumunda kalır.⁽¹⁵⁾ Böylece, parçacıklardan ve kesitlerden oluşan bir görüntü sunan folklor da mitik niteliğini gizler.⁽¹⁶⁾

Przyulski'ye göre sembollerin çeşitliliği insan bilincinin evrilmesiyle ilişkilidir.⁽¹⁷⁾ Bu da Anatańrıça'dan başlayarak daha gelişkin düşünce ürünlerine doğru yol alındığına işaret etmektedir. E. Fromm'a göre, mitoslar, insanın doğa ile ilgili büyük buluşlarını yapmadığı ve ona biraz da olsa hükmetmediği çağlarda doğmuş ve bilimin gelişmesiyle birlikte

işlevlerini yitirmiştir.⁽¹⁸⁾ Özünde, mitolojilerle semboller girift bir ilişki içinde olduklarıdan sürekli beraber anılmışlar, dolayısıyla belli çerçevelerde gruplandırılmaya çalışılmışlardır. A. H. Krappe⁽¹⁹⁾ mitleri ve sembollerini göksel ve yersel diye ikiye ayırırken, M. Eliade onları belli başlıklar altında toplayarak daha geniş ve derin bir biçimde irdelemiştir.⁽²⁰⁾ Malinowski'ye göre mitoloji boş bir rapsodi, budalaca düşüncelerin anlamsız bir taşması değil, tersine çok etkili, olağanüstü önemli bir kültürel güçtür. Bir "ilkel" toplulukta var olduğu haliyle, yani bugünkü (ilkel) topluluklarda algılandığı biçimyle, sadece anlatılan bir öykü değil, yaşanan bir gerçekliktir.⁽²¹⁾

Psikolojik tezlerden en ünlüleri S. Freud ve talebesi Jung'a aittir. Freud'un bilinçaltını, bilincin bir uzantısı olarak görmesine karşılık, Jung tam tersine, esas olarak öncelikle bilinçdışını alır; bilincin ise bilinçdışında gelişip onun bir uzantısı olarak ortaya çıktığını savunur. Bilinçdışı da, insanlığın en eski çağlarından beri geçirdiği deneyimlerin ve düşünsel süreçlerin dil, din, ırk vs. gözetmeden ortak olan kolektif bir birikimidir. Böylece Jung, bu imajların insanların ortak malları olduğunu ve rüyaların olduğu kadar, çok eski dönemlerde ortaya çıkan mitlerin de özünü oluşturdugunu öne sürmekte ve paleopsikolojiyi söz konusu ederek her tür sembolik düşünceyi psişik kalıtmıla ilişkilendirmektedir.⁽²²⁾

Göründüğü gibi, psikolojik tezler de bize mitin bir gündüz düşü olduğunu anlatmak ister ve onu ancak doğadan, tarihten ve sembollerin bulunan bilinçaltının veya bilinçdışının karanlık derinliklerinden hareket ederek açıklayabileceğimizi söyler. Eliade ise böyle bir şeyi kanıtlamak için derinlikler psikolojisini keşiflerini devreye sokmanın gereği olmadığını ifade eder. Modern psikolojinin kurucusu J. Lacan da bu sembollerinapisallaşmış bir dil olduğunu ve onların hereden geldiklerini değil, fakat ne anlatmak istediklerini çözmek gerektiğini söyler.⁽²³⁾

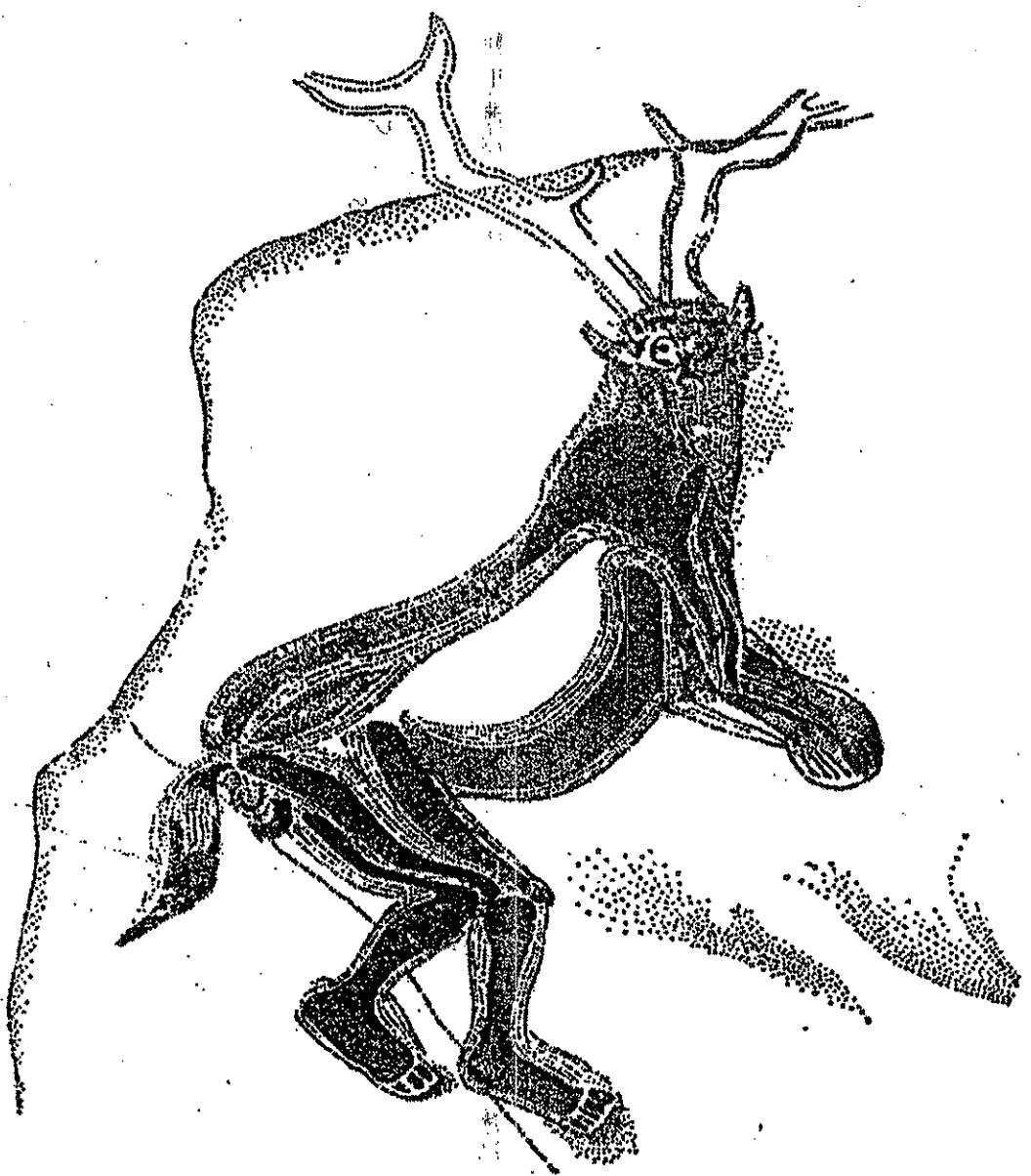
Antropolog E. B. Tylor'a göre, ilk insan toplulukları yarı uygar topluluklardır. Bu topluluklardan itibaren insanlık hem daha evvelki ilkel düşüncelere bağımlı bir medeniyet düzeyinde kalmış, hem de uygarlık çizgisinde ileriye doğru atılımlara yönelik bir evrim çizgisini takip etmiştir.⁽²⁴⁾ O. E. James'e göre de Avustralya yerlilerinde mitolojiler ve

ritler yazısız toplumların sözlü tarihini oluşturur. Günümüzde de anlatılan mitler bu toplumların ilk atalarından gelen çok eski söylemlerdir.⁽²⁵⁾ A. Lang'a göre insanlık benzer sosyo-kültürel aşamalardan geçer. Örneğin, Yunanlıkların ataları da günümüz Avustralya Aborijinlerinin geçtiği mitolojik dönemden geçmiştir.⁽²⁶⁾ Dölayısıyla Lang tüm insanlığın aynı mitolojik geçmişe sahip olduğunu belirtir.

G. Durand da mitleri ve sembollerini dini ve sosyal içerikli çizgiler olarak görür ve bunların sınıflandırılmasına ağırlık verir.⁽²⁷⁾ Levi-Strauss'un temel tezi de, kültür ürünlerinin görünüşte çok çeşitlilik gösterdiği halde, yüzeyin altında yapısal düzeyde evrensel birtakım ortak ögelere sahip bulunduğuudur. Böylece yüzeyde kalan (biçim) doğru bir yöntemle ele alınıp çözümlendiğinde, tüm kültürlerde ortak olarak bulunan unsuriara ulaşabileceğini, kültür yapısının esas mesajının da bu düzeyde bulunduğuunu söyler.⁽²⁸⁾

Göründüğü gibi, pozitif bilimler dışında mitoloji ve simbol konusunu ilgi alanında görmeyen bilim dalı yok gibidir. Her birinde belli gerçek payı bulunan bu tezlerin hiçbirini mitolojik söylemlerin ve sembollerin altlarında neler gizlediklerini, yani neleri ifade ettiklerini açıklamaya yönelik değildir. Anlaşılan, bilim, sembollerin ne zaman ve hangi düşüncele rin ürünü olarak doğdukları, içerikleri ve bu kutsal resim-yazının çözümlenmesi konusunda çaresiz kalmıştır.

Mitolojilerdeki simbolik anlatımın karmaşık kurgusu çözümlenemediğinde sembollerin oluşturduğu kompozisyonları anlamak da mümkün değildir. Daha da önemlisi, mitolojik konuların içeriklerinin özü tüm bilinmezliklerin düğünlendiği asıl gizli noktaları oluşturmaktadır. Aslında, burada bizzat mitoloji simbolik anlatımlardan oluştugundan hem mitoloji, hem simbol iki bilinmeyen olarak biraradadır. Anlatılarda ön plana çıkarılan nesnelerin gerçek anlamları da bu görüntülerin ardlarında gizlenir. Göründüğü gibi son derece karmaşık bir sorun. Ancak, mitolojilerin anahtarları yine mitolojilerde gizlidir. Belki de bu zaman ve mekâni belirsiz karmaşık anlatılarda belli gerçekler vardır. Hatta, Schillman da bu mitolojik söylemleri takip ederek Truva şehrini bulmamış mıydı?

Res. 4

İLKEL SEMBOLİZM ve MODERN BİLİM

Mitolojik düşünce insanlığın edindiği ilk kutsal düşünce biçimidir. Başka bir deyişle, insanlık kutsal olaylarını mitolojik kurgularla binyıllar boyu taşımış ve bunları gene mitolojik anlatımla aktarmıştır. Avustralya yerlilerinin hemen hepsinde önemli bir kelime vardır: "Uaropo." Bu, mitolojik söylemlerde konu edilen belli güçlerin kişileştirilmesine yarayan bir terimdir. Onlara göre, Uaropo her şeyi anlatır ve Uaropo'yla her şey anlatılabilir.

Antropolog M. Wirz'in ifadesine göre, Yeni Giňe yerlilerinin inançlarında zaman içinde herhangi bir yapısal farklılaşma olmamıştır. Onların mitolojik inançlarındaki güçlerin "bazen düşmanca bazen da kaprisli karmaşık yapısı vardır".⁽²⁹⁾ Mitolojik söylemler anlatılmak isteneni konuya ilgisizmiş gibi görünen mecazi atıflarla, bir takım bitki hayvan kompozisyonları ve onların özellikleriyle açıklamaya çalıştığından, bu ifade yöntemi antik çağın düşünürlerini derinden rahatsız etmiştir.

O kadar ki, Grekler tanrılarının kaprisli ve kötü huylu özelliklerini anlamakta güçlük çekmişlerdir. Tanrılarının ölümlü insanların özelliklerine sahip varlıklar olarak gösterilmelerine uzun süre mantıklı cevaplar bulmaya çalışan Xenophanes (M.Ö. 565-470) gibi düşünürlerin bu durumu mantığa yaklaşturma ve yüceltme çabaları sonucuz kalmıştır. Batılılar da, özellikle orta çağlarda, antik düşüncelerin temsilcileri olan yerlileri taşlara ve şeytana tapan garip masal yaratıkları olarak algılamışlardır.

Kilise bile uzun süre yerli kabilelerin insan olmadığı fikrini savunmuş ve onları sınıflandırıbmek için hayvanlar dünyasındaki yerlerini bulmaya çalışmış, sonunda (1512 yılında) Papa III. Paul'ün Kızılderililerin de Adem'den geldiklerini kabul etmesiyle bu tartışma sona ermiştir.⁽³⁰⁾ Ancak, mitolojik düşünce biçimini çağımızdan pek de uzak değildir. Afrika, Avustralya gibi yererde yaşayan birçok yerli kabile dinsel anlatılarını hâlâ mitolojik kurgularla gerçekleştirir. Hatta, Hindistan'da inek kültürünün günümüzde de yaşadığı hatırlanırsa, bu türden mitolojik inanışların hâlâ yakınımızda bir yererde mevcut olduğunu anlarız.

İlkellerin düşünce biçimini L. Levy-Bruhl prelojik (mantık öncesi) olduğunu öne sürmüştür.⁽³¹⁾ J. G. Frazer de, "ilkeller"le aramızda yadsı-

namaz bir bağ bulunduğu ve yabanılla benzerliklerimizin farklılıklarımızdan çok daha fazla olduğunu belirtir.⁽³²⁾ E. H. Gombrich'in dikkat çektiği gibi, "tarih öncesi toplulukların ve ilkel insanların düşün yapılarını anlamaya çalışmadan, üretikleri bu imgeleri güç dolu nesneler gibi görmelerine sebep olan yaştayı kavramadan sanatın bu yabası başlangıcına giremeyiz".⁽³³⁾

Ancak, bu yabansı başlangıç ulaşılmamızda yardımcı olabilecek antropolojik bulguların değerlendirilip yorumlanması noktasında da çok bir sorunla karşılaşırız. Zira, bu bulgular çağdaş antropolojinin ana metodlarıyla çözümlenemeyebilir. Başka bir deyişle, bulgularla met arasında bir uyum sorunu varlığını hissettirir. Y. Bonnefoy'un da belirtti gibi bize ait sınıflandırma ölçütleri-eskilerin düşünce biçimlerine ulaşmamız konsunda- "bazan hiçbir işe yaramayabilir".⁽³⁴⁾

M. Elkin, Avustralya yerlilerinin mağara duvarlarına çizdikleri yıl resimlerinin anlamları üzerindeki araştırmaları sırasında, Ungarin yerli kabilelerinin mitolojik anlatılarında bu "yılanların çocuk ruhları temsil ettiğini ve bu çocuk ruhlarının suyun içinde yaşadığı" ve kenevirine bir anne bulması için babaya sık sık çağrıda bulunduklarını, nil yet belli sayıda yılanın kadınların karnına girerek çocukların doğulmasını gerçekleştirdiğini" söz konusu etniklerine şahit olmuştur.

Ancak, Levy-Bruhl ilkel'lerin böyle bir bilgiye sahip olamayacağ öne sürerek M. Elkin'e değil bizzat yerlilerin bu söylemlerine itiraz etti ve "bu ifadelerin ne bir kavram, ne bir görüş, ne de bir fikir " olamamacağını belirtmiştir. Zira, "Bu sorun analizler sonucu çözümlenemez. Ona göre bu ifade Avustralya yerlilerinin kullandığı gelişmemişlerinden kaynaklanan bir dil sorunudur ve mitolojik söylemler gelişmemiş bir dilin anlaşılmaz ifadeleridir.

Böylece Levy-Bruhl, "yerli kabileler biz modern insanlar gibi ko- ve hızlı zihinsel işlemler yapmaya yarayan olağanüstü dil ve ma- yürütmeye araçlarına sahip olmadıklarından yukarıdaki gibi bir mitolojik anlatının çözümlenebilir olmadığı" sonucuna varır. Başka bir deyişle söz konusu mitolojik söylemin doğası ve içeriği Levy-Bruhl'ün kurduğu-kullandığı bilimsel metodla çözümlenebilir görünmemektedir. Max Müller daha da ileriye giderek, bir konuyu mecazi göndermeli açıklamaya çalışan mitolojik anlatımı, "yerli kabilelerin soyut kavram

kullanma yeteneği konusundaki beyinsel eksiklikleri sonucu oluşan bir ifade hastalığı" olarak nitelemiştir.⁽³⁷⁾

Göründüğü gibi eski düşünce biçimlerini analiz etme sürecinde yeni bilimsel kavramların bazı durumlarda bizi önemli yanılırlara sürükleyebileceği açıklır. Modern insan, yerli kabilelerin eski dönemlerden gelen ve içeriklerinin unutulmuş gerçek değerlerinin yerine tapınma sembolü haline gelmiş bazı nesnel varlıklarını kutsadığına tanık olduğunda bu yanlışlığı daha da keskinleşmiştir. Zira yerli kabilelerin törenleri ve ritüellerinin ardından yatan anımlar çözümlenemediğinde böylesi bir durumun ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Nitekim, E. Durkheim Avustralya ilkel^(*)-yerli kabilelerinden Bororo'ların bir papağanı kutsadıklarına şahit olduğunda, "Bu zavallı vahşiler kendilerini insan olarak bile algılayamıyor! Hatta kendilerini papağan sanıyorlar! Biz Batılıların gelişmiş mantığına ulaşamalarının nedeni de ilkel olmaları"⁽³⁸⁾ demişti. Durkheim'in verdiği sonuç yukarıda söz ettiğimiz ölçüt ve analiz sorununun boyutlarını gösterir. Tüm bunların yanısıra yerlilerin bu davranışlarını, dindar ve pagan olarak ikiye ayırmaya ve sembollerini de aynı paralelde sınıflandırmaya çalışan görüşler de vardır. Ancak, "eski sembolizmde hiçbir zaman böyle bir ayırım söz konusu olmamıştır".⁽³⁹⁾

Piaget'de ilkellerin düşünce biçimini çocuk psikolojisiyle açıklamaya çalışır. Bir çocuğa Ay ve Venüsün ne olduğu sorulduğunda çocuğun onları canlı varlıklar gibi algıladığı ve buzul çağının çocuğunun algılama biçimile günümüz modern çocuğunun algılama evrelerinin aynı paralelde geliştiğini ve bizim çocugumuzun biçiminin de aynı olduğunu sonuç olarak ilk çağ insanının çocuğu bir algılama sistemiyle donatılmış olduğunu öne sører. Üstelik Piaget bu konuda her çocuğun ayrı örnekler getirmesine karşın anlattıkları hikayelerin temelinde hep aynı mantıksal kurgu olduğunu ve tüm çocuklar Ay ve Güneşi canlı varlıklarmış gibi dünyanın anaşı-dünyanın babası veya büyük avcı ve beyaz geyik vs. gibi örneklemelerle ilişilediğini belirtir.⁽⁴⁰⁾

(*) İkel veya İkellik terimi "vahşi" ve "geri kalmışlık" anımlarını birden içermesi bakımından geniş açılımlı bir kavramdır. Biz bu çalışmamızda ilkel terimini "mitolojik kültürlü toplumlar" anlamında kullandık.

Australya Aborigenleri de mitolojik söylemlerinde Ay ve Venüs arasındaki ilişkiyi belli kısheleştirmelerle dile getirirler. Bu anlatılarda Ay oturmuş opossum olarak simgeleştiren Aborijinler Ay'ın yaralanması ölümü-yeniden doğumunu anlatılır. Ancak Ay'ı ve Venüs'ü belirleyen sembolik isimler metinden çıkarıldığında bu anlatı mantık dışı kanlı bir ölüm kalım masalına dönüşür.⁽⁴¹⁾ Piaget'nin çocuğu psikoloji kuramını bir tarafa bırakacak olursak, sembolle sembolize edilen arasındaki ilişkini doğru tespit edilmesi gerektiği konusundaki önerisini ciddiye almalı gerekir.

İngiliz antropoloji ekolünden Tylor ve ondan sonra gelenlerin örneğin Papou yerlilerinden bahsederken, bu yerlilerin kendilerine hâbir felsefeleri olduğunu, bu felsefenin kaynaklarının mitolojilerde bulunduğu saptamasından hareketle bu mitolojilerde gizlenen bilgilerin doğasını ve nedenlerini araştırmaya yönelik olarak tutarlı bir yol izlemiş lerdır. M. Wirz ve M. Piddington da yerli kabilelerin mitolojik anlatılarından, "herşeyin ataları tarafından üretilen ve atalarından miras kalan bilgiler olduğunu ve bunların çok eski çağları konu ettiğini" belirtmiştir.⁽⁴²⁾

E. H. Gombrich her kuşağın bir noktada kendinden öncekileri sanatsal ölçülerine baş kaldırdığını⁽⁴³⁾ belirtirken insanlığın kültürel evriminde önemli bir noktayı tespit etmiştir. İlginçtir ki, tarihöncesi sanattı böyle bir başkaldırı yoktur. Aksine, en eski gelenekler, ritüeller ve sahi oldukları semboller derin bir tutuculukla hep aynı şekilde tekrar edilmiş hatta en ufak ayrıntı bile binlerce yıl yaşayabilmiştir. Mitolojik kültürlü toplumlar hiçbir zaman mitolojik davranış ve "düşünce biçimleri" eleştirel bir gözle görmeye⁽⁴⁴⁾ veya sorgulamaya yönelmemiştir. Buda son derece doğaldır. Zira onların inanç birimlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı sürece çizdikleri resimlerin doğasında ve sanatsal usuluplarında ve işledikleri konularda da herhangi bir değişiklik olmaya çağrı açıktır.

Bu nedenle M.Ö. 30.000 yılında yaşamış bir mağara duvar ressamıyla M.Ö. 14.000 yılında yaşamış diğer bir sanatçının yapılıtları arasında herhangi bir sanatsal karşılık gözlenmemiştir. Değişim zaman ve mekânlarda değişik insanların tarafından aynen ve tekrar tekrar çizilmiş sembollerin ve sembolik kompozisyonların kişisel yorumları değil, toplumca bilinen ve kabul gören belli anlam değerlerine dayandırıldıklarını gösterir.

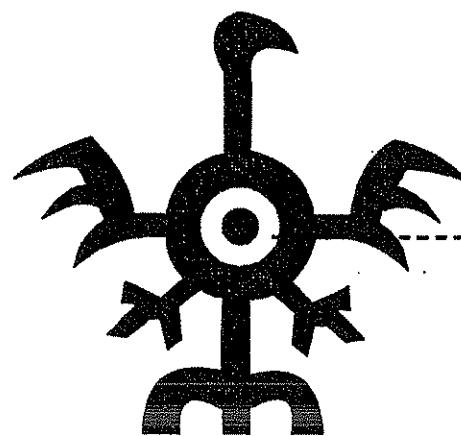
Bu resim veya heykelleri kutsayan toplulukların kültürel kavramlarında ve inanç birimlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı sürece, nesiller arasında ve bu nesillerin sanatsal üretilerinde bir çelişki veya atalarının sanatsal üretilerine başkaldırı olusmaması doğal karşılaşmalıdır. Başka bir deyişle mitolojik inançlarda farklılaşmalar olmadığı sürece bunların ifadeleri (konuları) ve ifade biçimlerinde (sembolik çizim ve kompoze ediliş biçimlerinde) de farklılık olmayacağıdır. Sonuç olarak, nesiller arasındaki kültürel birlik veya farklılıklar ilk çağların sanatsal üretilerinde belirleyici rol oynamıştır.

Bilindiği gibi yerli kabileler ayinler ve sembollerle gizli güçleri etkileyerek arzu edilen sonuca ulaşmaya çalışır. Sanatsal üretilerde işte bu etkileme sırrı saklıdır ve bu sırrın kayıpsız aktarımını sağlamak için ataların sanatsal üretilerine başkaldırı yoktur. Zira, ritüel ve sembolden beklenen, temsil edilen gizli güçten yardım almaktır. Bu nedenle de daha Ust paleolitik çağlardan itibaren insanlar mezar mekânlarını inci, istiridye, yılan gibi uğurlu sayılan eşyalarla donatmışlardır. Örneğin Orta Amerika Zapoteklerinde, doğum ayinleri sırasında, doğuma yatan bir kadının akrabalarının doğum gerçekleşinceye kadar yere doğurgan organların eşleri kabul edilen çeşitli hayvan figürlerini çizmeleri⁽⁴⁵⁾ rituelle sembol arasındaki ilintiyi açıkça gösterir.

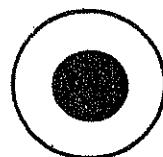
Tarih öncesinin mabetlerinde sembolik imajlar etrafında, dini ayinler olarak gerçekleştirilen mitolojik söylemlerin, ritüellerin ve seremonilerin bu mekânlarda bir bütün olarak kurgulandığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, bir ayin, mitolojik anlatı ve bu anlatının ana konusunu temsil eden sembol ile konunun oluşmasını temsil eden ritüelik haraketlerle gerçekleştirilir. Bilinen tarihin sınırlarına ulaştığımızda da benzer görüntüler karşımıza çıkar. Günümüzün mitolojik kültürlü toplumlarında da birbirinden farklı gibi görünen seremonilerin içinde gizlenen anlam, istenen sonuca ulaşım sürecini gerçekleştirmekte aktif rol oynayan belli sembolik öğelerle birlikte kurgulanır. Mitolojik öykülerle anlatımı verilen hayvan bitki gibi kimi imajlar bir oluşumun, yanı bir bütününe parçalarını temsil eder.

Sonuç olarak, mitolojik anlatılar, özdeşler-karşılacakelerin özdeşleri-aralarındaki ilişkiler denkleminde kurgulandığından sembolik göstergelerde de birbiriyle pek ilgili olmayan karmaşık hayvan bitki kompozisy-

onları oluşturur. Fakat bu kompozisyonlarda farklı bir öğe daha vardır. Bunlar sembol değil, konunun bilimsel çizimleri, sembollerle ifade edilmeye çalışılan asıl konu veya konularını gerçekçi çizimleridir. Bu öğeler rozet taşı niteliğinde olduklarından son derece önemlidir. Örneğin, diş doğurganlığının kaynağı olan kadın yumurtasının bazen bir kuşla (Res: 5), bazen yumurtayla ya da bizzat yumurtanın tıbbi kesitini gösteren grafik çizimlerle (Res: 6), temsil edildiği gibi, bu çizgiler sayesinde bir sembolün neyi veya neleri anlattığını anlayabiliyoruz.

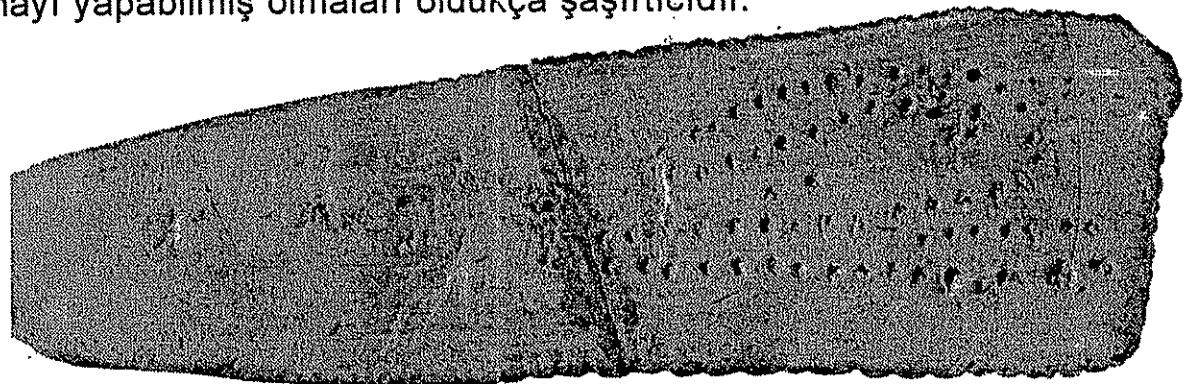
Res. 5

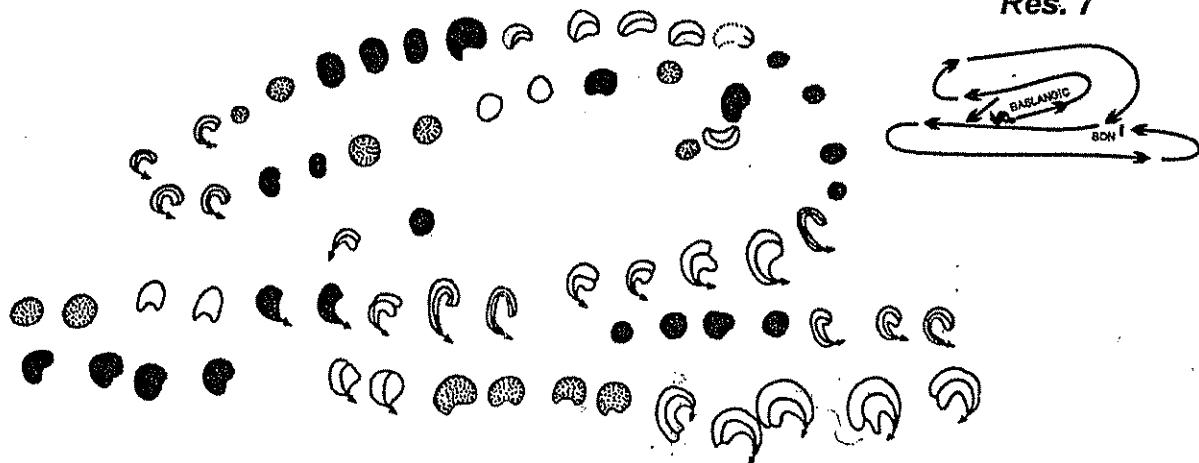
Res. 6

İLKEL SEMBOLİZMDE EŞLEŞTİRME METODU

Eskiler neleri nasıl biliyorlardı? Bilmiyoruz! Ancak, onların birtakım şaşırtıcı bilgilere sahip oldukları ve bu bilgilerin temel kaynaklarının Üst Paleolitik dönemlere dek uzandığını görüyoruz. Sibiryada Malta Üst Paleolitik öreninde bulunan bir levhada 365 delik vardır. Bu sayı da bir yılın günlerine denk düşmektedir.⁽⁴⁶⁾ Aynı şekilde Dordogne'da Abri-sous-roche Branchard'da (M.Ö.27.000) Üst Paleolitik mağarasında bir plaket üzerinde ilginç bir çizimie karşılaşılmıştır. Bu plaketin üzerine 2 aylık bir süre içinde Ay'ın astronomik dönüşüm hareketleri kusursuz bir şekilde resmedilmiştir.⁽⁴⁷⁾ (Res. 7) Tarihin bu denli uzak geçmişine ait insanların uzaydaki Ay'ın hareketlerini tespit edip böylesi bir hesaplamayı yapabilmiş olmaları oldukça şaşırtıcıdır.

Res. 7

Ayrıca, yer küremiz nasıl yapılmış olduğunu açıklayamadığımız ve günümüz teknolojilerini aşan devasa tarih öncesi yapılarla doludur. Yazılı tarihin sınırlarına ulaştığımızda da ilginç bulgularla karşılaşırız. Mezopotamyalılar da bir dizi bilim dalını kullanmış, hacim ve yüzölçümü hesapları yapmış, cebiri, "pi" sayısını bulmuş, geometri problemler çözmüş, tıp ve astronomiyle yakından ilgilenmişlerdi. Nihayet Sümerler aşılama yöntemiyle hurmaları değişik mevsimlerde üreterek birkaç hasat gerçekleştirmiş,⁽⁴⁸⁾ aynı şekilde Babilliler de yabani incirlere sun dölleme uygulamıştı.⁽⁴⁹⁾

Mezopotamyalılarda bazı hastalıklar tedavi edilmiş, tıpla ilgilener uzman doktorlar ve onların hiyerarşisi oluşmuştur: Lu a. Zu Tur veya Kaab Zu Zu (pratisyen hekim), Mı. Sa. Zu (kadın doğum doktoru), Ugalua Zu (doktorların müfettişi), Lu A. Zu Sag (şef doktor), Veasugallatı (büyük doktor), Gula (doktorların tanrıçası). Hatta bu doktorların bazı ameliyatlar gerçekleştirdiklerine işaret⁽⁵⁰⁾ edilmiştir. Ayrıca metinlerde bazı ameliyatlar sırasında kan verme ameliyesinden söz edilmiş ve Hammurabi yasalarında göz ameliyatları için verilen narh'lar bile belirtilmiştir.⁽⁵¹⁾ Heredot, Misirılıarda bir hekimin yalnızca bir hastalığa baklığını yani, göz, baş, mide ve iç hastalıkları vs. gibi konuların ayrı ayrı uzmanları olduğundan söz etmiştir.⁽⁵²⁾ Anlaşılan tarih öncesi insanları en fazla sağlık alanında uğraş vermişler ve bu tıbbi bilgilerini mitoloji anlatılarının içine gizlemişlerdir.

Tıp alanındaki bilgiler mitolojik söylemlerin içine gizlenirken astronomiyle ilgili bilgiler ve astronomik olaylar da mitolojik söylemlerle anlatılmıştır. Bu alanda çok sayıda örnek olmasına karşın bir kaç aktarmakla yetineceğiz. Örneğin; Kuzey Amerika kızılderilerinde Havasupai kabilesi yaz ve kış dönemelerini tespit etmek için güne doğarken sistemli gözlemler yapmışlar, komşuları Hopiler de bu bilimsel çalışmalarını dini ayinler eşliğinde gerçekleştirmiştir. British Columbia'daki Haidalar da hergün doğan güneşin duvara düşen yansımaları işaretlemiş ve bir doğru boyunca bu noktanın yer değiştirmesini izleyerek dönence zamanlarını tespit etmişlerdi.⁽⁵³⁾

Çok eski çağlardan beri dünyanın birbirinden uzak ve değişik bölgelerinde yıldızlarla ilgili benzer bilgilere rastlanması ve mitoloji anlatılarının sürekli benzer şekillerde anlatılmış olması, bu bilgileri

sadece basit gözleme dayanmadığını, aynı zamanda teorik temel-lerinin, yani tam anlamıyla bilimsel bir uygulamanın varlığını gösterir. "Gök cisimlerinin ve yıldız kümelerinin birbirlerini çektiğleri, belli bir düzen içinde hareket ettikleri ve bunların etraflarında dönen gezegen-lerin"⁽⁵⁴⁾ anlatımları gizli, sembolik bir dille, belli kişiliklere büründürü-lerek anlatılmıştır.

P.Boeze de, Avustralya yerlilerinin de astronomiyle ilgili zengin mitolojileri olduğunu belirtir.⁽⁵⁵⁾ J. Servier'nin aktardığına göre, Borneo'daki Dayak kabilesi, Pleiad takımı yıldızlarına "tavuk ve 6 civcivi" der. Bu takım yıldızlarının bir zamanlar 7 civcivi varmış, fakat çok eski dönemlerde bu civcivlerden biri yeryüzüne gelmiş ve insanlara 3 değişik türden pırınc getirmiştir.⁽⁵⁶⁾ Bu astronomik olayla ilgili bir başka bilgi de Afrika kaynaklı. Güney Afrika'daki Ibo'lar ve Shilluklar da Pleiad takım yıldızlarını tavuk ve civcivleri olarak adlandırırlar.⁽⁵⁷⁾ İnsanlık, anlaşılmaz bir şekilde dünyanın değişik yerlerinden sanki tek ve temel bir bilginin belli parçalarını çıkarır gibi..., Borneo'daki bir bilgi Güney Afrika'da da karşımıza çıkıyor.

A.Marshak'ın aktardığına göre Avustralya Aborigenlerinin mitoloji-lerinde anlatılan Ay ve Venüs arasındaki ilişkiler son derece doğru bilgi-leri içerir.⁽⁵⁸⁾ Mitik olaylarla yıldızların devinimi arasında Dogonlarca sıkı sıkıya kurulmuş bir bağ vardır. Bu durum Malinke ve Bambaralarda da görülür. Ayrıca, insanın anatomik yapısıyla bazı astronomik dönemler arasında da çok yakın bağlar kurulmuştur: İnsanın ağırlık merkezini ve varlıksal dayanağını oluşturan 33 omur kemiğine karşılık, ay ve güneş takvimlerinin örtüsü 33 ay yılı vardır. (Bambara ve Malinke yılı kiş gündönümünde başlar; yeni Ay o gün görünürse, yeni ayın ilk gününde kiş dönümü olmadan 33 ay yılı gelip geçeceğ demektir.)⁽⁵⁹⁾

Bambaralar ve Malinkelerde olduğu gibi Dogonlarda da, dünyanın yaratılışıyla ilgili başka mitlere bağlı ve son derece karmaşık gökbilim-sel incelemelere dayalı zengin kozmobiyojik ilişkilerin bulunduğuunu⁽⁶⁰⁾ ve Dogonların, sadece gezegenimizin de yer aldığı yıldızlarla sarmal-ıanmış bir dünyanın varlığını değil, çok sayıdaki yıldız dünyalarının da varlığını öngörürler.⁽⁶¹⁾

Prof. M. Griaule ve Prof. G. Dieterlen uzun yıllar boyunca bir Afrika yerli kabilesi olan Dogonlar arasında yaşamış, kültürlerini araştırmış ve

oldukça gizli tutulan temel mitolojik bilgilerini açığa çıkarmıştı. Bu bilmadamlarına göre, Dogonlar Sirius-A'nın yanısıra Sirius-B ve Sirius-C yıldızlarından bahsederler ve Sirius -A'yı "oturmuş", Sirius-B'yi de onun eşlikçisi olarak tanımlarlar. Geçen yüzyıla kadar Sirius'un tek bir yıldız olduğu zannediliyordu. Ancak, gökbilimci F. W. Bessel, ; bu yıldızın düzensiz bir salınım yapmasından dolayı 1834-1844 yılları arasında görünmeyen bir yıldızın etrafında döndüğünü ve bu dönüşünü yaklaşık 50 yılda tamamladığını öne sürdürdü.

Söz konusu görünmez eşikçi yıldızın bir beyaz cüce olduğu 1862 yılında tespit edildi. 1957 yılında 320 mm'lik teleskopla yapılan diğer bir gözlemde beyaz cücenin Sirius'tan sadece 11"lik bir konumda olduğu görüldü. Çok ufak olan bu yıldızın çapı sadece 26.000 mildir. Güneşten 36.000 defa daha yoğundur. 864.000 mil çapı olan güneşin sahip olduğu kadar maddeye sahiptir. Bu aynı maddeyle doldurulmuş bir kibril kutusunun bir ton ağırlığında olacağının anlamına gelir. Böylece bu yüksek çekim gücünün nedeni de anlaşılmıştır.⁽⁶²⁾ Çiplak gözle görünemeyen bu yıldıza Sirius - B adı verildi.

Sirius-B gerçekten de görülemiyor, sadece güçlü teleskoplarla varlığı fark edilebiliyor. Dogonların binlerce yıldır bildikleri bu gerçek ABD Deniz Gözlemevi görevlisi Dr. Irving Lindenbladd tarafından uygun bir optik düzenekle ancak 1970'te fotoğraflanabildi ve yıldızın görüntüsü bilim dünyasına sunulabildi. Üstelik Sirius-B'nin Sirius-A etrafındaki yörüngesini belirtmek için tam bir eliptik çizim kulanan dogonlar buna olağanüstü ayrıntıyı Dogonlar binlerce yıldan beri biliyor. ⁽⁶³⁾ Ancak Dogonlar, Sirius sistemi içinde, gökbilimin henüz bilmediği Sirius-C yıldızından da söz etmektedir. "Emme-ya" diye adlandırdıkları bu yıldız yani Sirius-C, Dogonlara göre Sirius-B'den daha büyük, ama dört kez daha hafiftir, aynı yönde ve 50 yıllık bir süre içinde daha büyük bir yörünge boyunca yol alır.⁽⁶⁴⁾

Günümüz astronomi araştırmaları da Sirius-C yıldızının varlığında görüş bildirmeye başlamıştır."CEA et de l'institut mecanique celest de l'Observatoire de Paris-Meudon" astronomlarından J-M Bonnet-Bidaud, Sirius yıldızlarının sadece Sirius-A ve Sirius-B'de ibaret olmadığını, Sirius-C'nin de var olabileceğini söylemektedir. Sirius C yıldızının yaklaşık 80 astronomik ünite -Dünya ile Güneş arasında

mesafenin 80 katı uzaklıkta- bulunabileceğini öngören Bonnet-Bidaud ve ekibi bu yıldızın keşfi için ESO optiğiyle donanmış Adonis uydusuyla bu bölgeyi taramaya başlamıştır.⁽⁶⁵⁾

Sirius takımıyıldızlarıyla ilgili bu önemli bilgiler sadece Dogonlarda değil, birçok mitolojide ortak bir bilgidir. Robert K. G. Temple ve Prof. Wallis Budge'a göre, Mısırlılar dünyanın görünmez parçasına Nehphtys, görünen parçasına da Isis der. Çakal başlı veya köpek başlı Anubis ise onlara göre, bu iki parçayı ayıran yatay daire, yani yöründedir. Anubis'e benzer bir adı olan Anukis, Isis-Sothis (Sirius) ve bunların arkadaşı olan Satis, Mısır'da aynı kutsal gemide yolculuk ederken resmedilirler. Onlar büyük olasılıkla Sirius-A, Sirius-B ve Sirius-C'yi tanımlayan ve Sirius'un üçlü bir yıldız sistemi olduğunu vurgulayan üç tanrıcadır.⁽⁶⁶⁾

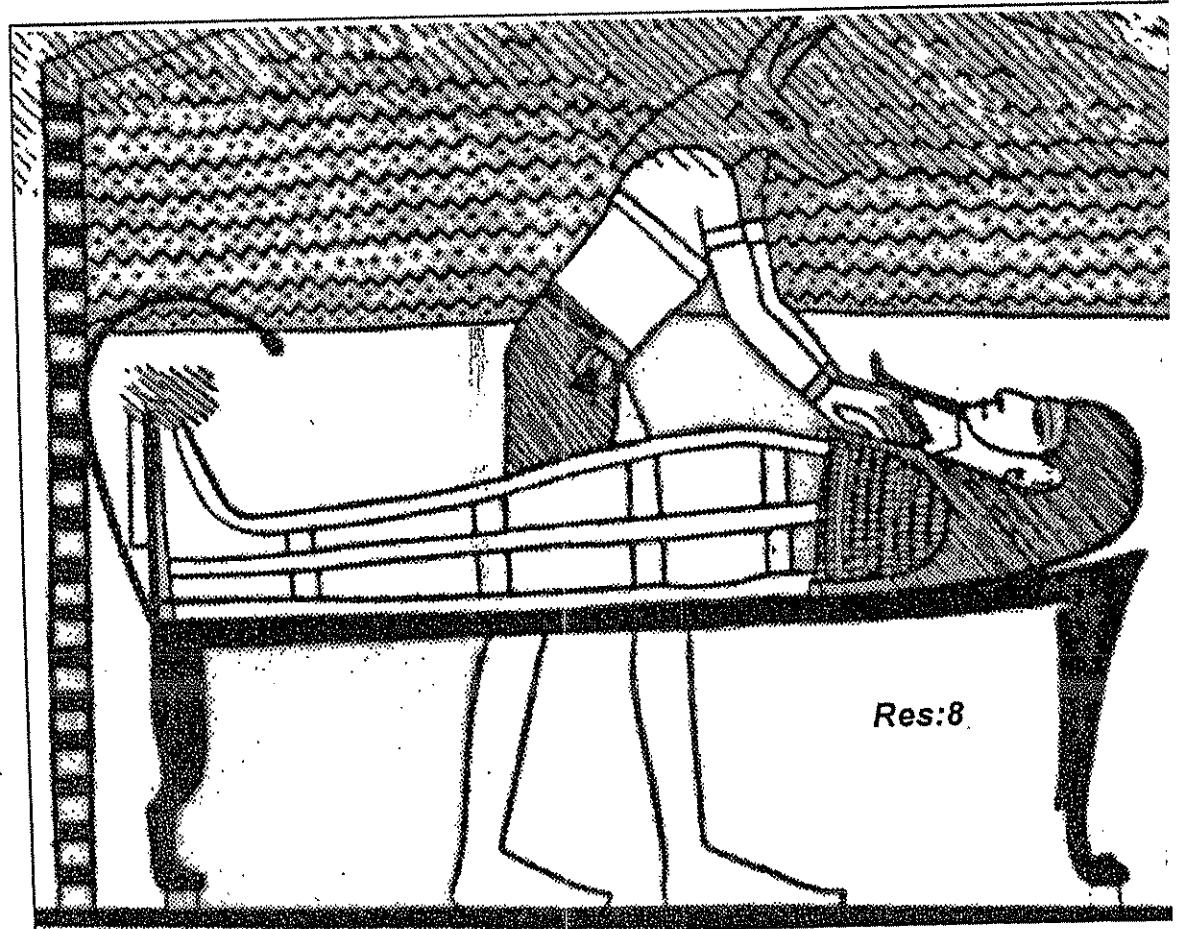
Sirius'a ilişkin önemli sembolik unsurlardan biri de yukarıda değinildiği gibi "gemi" kavramıdır. Örneğin, Grek mitolojisindeki ünlü Argo gemisi ve çevresinde dönen mitsel öyküler içinde sürekli olarak Sirius'la ilgili birçok özellik bulunmaktadır. Argo, elli Argonaut'la seyahat eden İason'un gemisini temsil eden takım yıldızdır. Argonautların sayısının elli olması da ayrıca ilginç bir durumdur; büyük bir olasılıkla Sirius-B'nin Sirius-A etrafındaki dönüşünün elli yıl olmasına işaret eder.⁽⁶⁷⁾

Argo, ayrıca, bir merkezin etrafını sarmak anlamına gelen "kuşak"tır da. Argi ise, "dönem sonu" anlamına gelir. Mısır kozmogonisinde merkez güneş değil, Sirius'tu. Mısırlılar için yeni yıl 15 Temmuz'da başlamaktaydı. Zira Köpek takımıyıldızları içinde bulunan Sirius 15 Temmuz'da güneşle aynı anda doğarak günde bir derecelik geri kalmaya la yıl içinde 70 gün süreyle gözden kaybolarak görünmez olur. Mısır'da bu karanlıkta geçen yıllar için yıldızın yer altı ülkesine gittiği ve sonra tekrar canlandığı kabul edilirdi.⁽⁶⁸⁾

İşte bir mitolojik kurgunun oluşumuna neden olan ögelerin temel bilimsel görüntüsü, yani sembollere konu olacak asıl bilginin görünür yanı. Bu konunun anlatımı için Mısırlılar Sirius'ü köpek veya çakal şeklinde sembolize ederdi. Eski Meksikalılar da, öte dünya yolculuğunda eşlik etmesi için ölüyle birlikte bir de köpek gömerdi.⁽⁶⁹⁾ Hatta bir öyküde Osiris'in cesedi köpeğe mumyalatılmaktadır. Yeraltı dünyası aynı zamanda ölülerin dünyası olduğundan köpek de doğal olarak öte dünyayı tem-

sil ederdi. Ancak benzer inançlar ve uygulamalar orta doğuda Mısırlardan çok daha önceleri mevcuttu. Ain Mallaha Natufien yerinde bir erkek çocukla bir köpeğin birlikte gömüldükleri bir mezar bulunmuş⁽⁷⁰⁾ olması söz konusu uygulamaların ve mitolojik kavramların kaynaklarının daha M.Ö.12.000 de mevcut olduğunu gösterir.

Kanarya adalarında "Guanche" yerlileri (M.Ö.3.000'lerde) ölüni köpeklerle birlikte gömelerdi. Mayalar da, Mısırlılar gibi Sirius yıldızı yeraltı dünyasına giderken ona bir köpeğin eşlik ettiğine inanırdı. Guatemalada günümüzde bile Lacandon yerlileri mezarlarının yanına palme yapraklarından yapılmış köpek heykelcikleri koyar. Bombay'da hamile bir kadının ölümü durumunda onun ve taşının ceninin ruhuna eşlik etmesi için bir değil, iki köpek gömülürdü. Köpeğin ölümlere eşlik etmesi düşüncesi Aztekler de, Afrika yerlilerinde, eski İrlanda, Hindistan'da, Angola'da Bantu kabilelerinde, Bambaraslarda, genel anlamda Asya'da hemen hemen tüm ilk çağ toplulukları arasında yaygındı.⁽⁷²⁾

Res:8

MİTOLOJİLER ve AÇILIMLARI

Neolitik çağlarda mabet yöneticilerinin ve ruhban sınıfının aynı zamanda hem dini lider, hem de tıp, matematik, fizik, astronomi gibi tüm bilimsel yetilerle donanmış kişilikler olduklarına şahit olmaktayız. Belki de bu bilge kişiler eski bilimlerin içeriklerini bir sırr gibi kendilerine saklayarak zaten son derece anlaşılmaz görünen bu bilgilerin mitolojik mantıktaki anlatımını kullanmışlardır. "Özellikle metalürji gibi kimya ile ilgili alanlarda gizli ve sembolik bir dil kullanma geleneğinin ortaçağlarda da büyük ölçüde devam ettiği bilinmektedir."⁽⁷³⁾

Mitolojiler çok açılımlıdır. İçlerinde çok sayıda sembolik öge bulunduklarından, mitolojiler, eskilerin anlatmak istedikleri herşeyi ifade etmeye yarayan geniş kapsamlı bir anlatım metodudur. Bu yöntemle evrende ve dünyada oluşan, gelişen olgu ve olaylar anahtar niteliğindeki kişileştirmelerle anlatılabilmiştir. Ancak, bazen birbirinden çok uzak konular bile aynı anahtar kişiliklerle anlatıldıklarından, mitolojilerin bizzat kendileri gibi yöneldikleri konular da bu gizemli örtünün arkasında saklanır.

Mısırlı rahip Solon, mitolojilerin kapsamlarının iyi bilinmesi ve anlatımlarında yanlışlık yapılmaması ve bu ince ayrıntının gözden kaçırılmaması gerektiğini önemle belirtir. Platon'un aktardığına göre, Solon, Hellenlerin bu mitolojileri yeni öğrendiğine ve geleneğe dayanan ve zamanla edinilmiş, olgunlaşmış bilgi birikimlerinin olmadığına, bu

nedenle mitolojilerin doğasını tam olarak anlayamadıkları için düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışlıklar yapılabileceğine özellikle dikkat çeker.

Mitolojilerin önemli bilgiler taşıdığı ve bunların içeriklerinin hiçbir zaman kaybedilmemesi gerektiğini, oysa Yunanlıların bunların çocuk masalları gibi algılanmasına neden olacağını vurgulayarak, mitolojik anlatıyla ardında yatan bilgilerin nasıl kentlendiğini örneklerle anlatır: "Sizin memleketinizde de bir gün babasının koşu arabasını koşturup onu aynı yoldan süremeyince yeryüzündeki herşeyi yakan, kendisi de yıldırımla vurulup ölen Helios'un oğlu Phaeton'un hikâyesi gerçekten bir masal gibi anlatılır. Oysa buradaki gerçek şudur ki, dünyanın etrafında dönen gök cisimleri bazen yollarından şaşar ve uzun aralıklarla meydana gelen bir tutuşmayla yeryüzündeki herşeyi mahveder." İşte burada anlatılan, gerçek koşu arabası değil, uzay cisimleri⁽⁷⁴⁾ olduğunu belirtir.

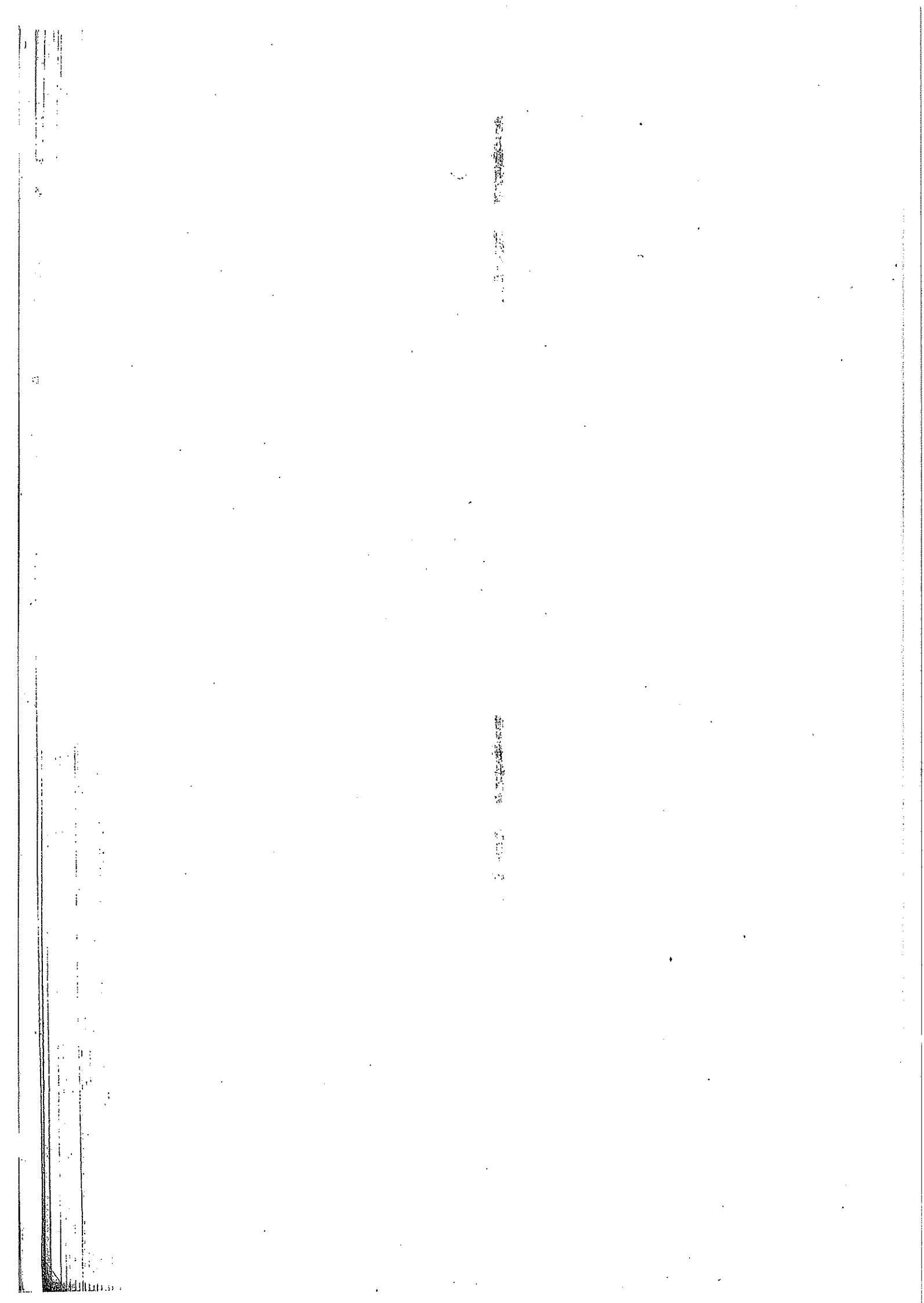
MİTOLOJİLERİ DOĞURAN ÇAĞ

Mitolojilerin ilk olarak nerede ve ne zaman doğdukları konusunda kesin tarihlemeler yapabilmek hemen hemen olanaksız. Ancak, yazının bulunduğu birlikte dile getirilen bu mitolojik hikâyelerin çok eskiden anlatıtlarını şaşkınlıkla görmekteyiz. Yunanlıların söz konusu ettiği belli mitolojilerin tarihi kaynakları Mısır ve Sümerlere deli uzağa maktadır. Hatta, Sümerlerin çivi yazılarıyla kaleme aldıkları mitolojilerin irdelediği konuların ilkel kaynaklarının çok daha eski dönemlerden, Üst Paleolitik dönemlerden geldiği anlaşılmaktadır. Neolitik dönemde kutsal kabul edilen inç, istiridye inek, boğa gibi öğelerin ve bununla ilgili mitolojilerin ilkel kaynakları Üst Paleolitik çağlara dek uzanmaktadır.

Mitolojilerin ne denli eski olabileceği ve ne kadar gerçeklerle örtüşlüğü konusunda fikir sahibi olmak için Homeros'un M.Ö. 9. yy'da yazılmış ünlü İlyada ve Odisseia destanına bir göz atmak gereklidir. Bu mitolojide anlatılanlara göre, Odysseus büyüğü kadın güzel Kirke'nin yaşadığı adaya gelir. Kirke, Odysseus'a aşık olur; arkadaşlarını domuza dönüştürür ama aşından dolayı Odysseus'u bağışlar. Odiseus, Kirke ile bu adada bir yıl yaşar, nihayet zekâ tanrıları Hermes, Odysseus'un arkadaşlarını yeniden eski hallerine döndürür. Kirke de Odysseus'u ölüler ülkesinin mağaralarla dolu girişine götürür. Ölüler buradadır. Mitoloji böyle diyor.

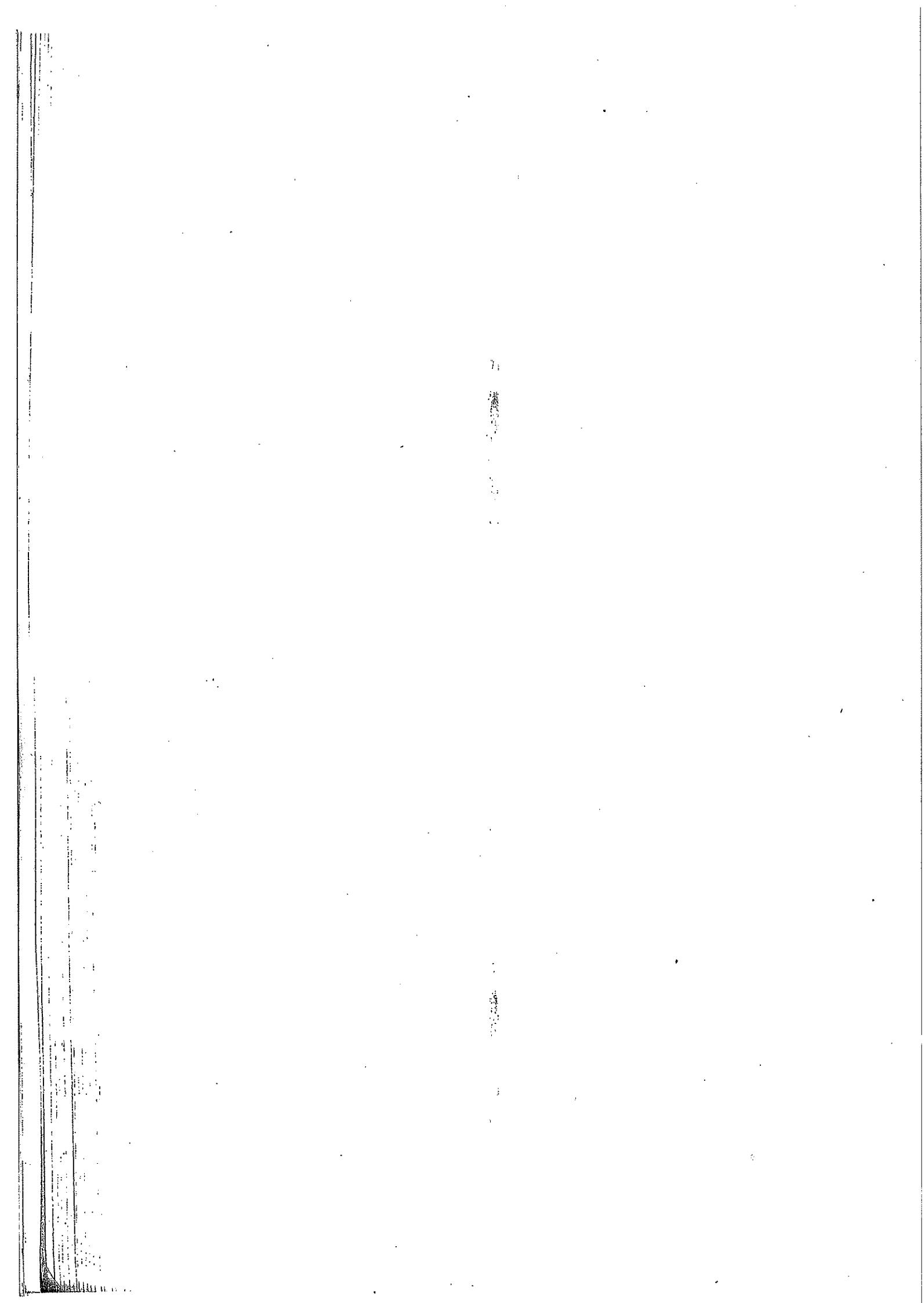
San Felice Circeo (Kirke) yakınlarında ve neredeyse tamamıyla denizle çevrelenmiş bu yüksek ve güzel kara parçasının halk arasında adı Kirke (Circeo) Dağı idi. Bu bölgede araştırmalar yapan İtalyan prehistoryacı Baron A. C. Blanc nihayet Şubat 1939'da Circeo Dağı'nda mitolojide tarif edilen 5 odalı Guattari Ölüler Mağarası'nı bulmuştur.

Ayrıca, mağaranın tabanında etrafi taşlarla çevrilmiş bir insan kafatası bulunmuştur.⁷⁵⁾ Mitolojiyle gerçeğin örtüşlüğü ilginç bir durum. Dağın tepesinde de Kirke'ye adanan Roma tapınağının kalıntılarının bulunması da Kirke mitolojisinin Roma dönemine dek sürmüş olduğunu ve bu hikâyelerin ne denli uzun yaşayabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu süreç insan mantığının kabul etmekte zorlanacağı bir süreçtir ve bu haliyle de mitolojilerin ilk kez biçimlendikleri çağların bu denli uzak geçmişe ait olabileceklerini düşünmek bile şaşkınlık vericidir.

II. BÖLÜM

(Tarihöncesi Sembolizmin Temel İlkeleri)

ÜST PALEOLİTİK DÖNEM

(M.Ö.35.000-12.000)^(*)

SEMBOL ÜRETEN İLK İNSAN

CRO-MAGNON

M.Ö. 200.000'lerde, tarih sahnesinde görünen insan Neandertal insanıydı. Beyin kapasitesi 1300-1600 cm³. ve ortalama 1.60 m. boyundaydı.^(*) Alın kemiği yatık ve arka tarafa çekikti. İri geniş bir yüzü ve kısa bacaklıydı. Gelişkin güçlü kashi, soğuk iklimlere dirençli ve buzul ortamında bile 200 bin yıl gibi süreç içinde yaşamını sürdürerek yaşam yapılı insanlardı. M.Ö. 200.000'lerden 30.000 yıllarına dek kesintisiz ve yaygın olarak yeryüzünde varlığını sürdürmüştür ve nihayet kısa bir zaman içinde eriyerek M.Ö. 28.000'li yıllarda itibaren nesilleri tükenmeye başlamıştır. Genellikle Neandertallerin yok olmaya yüz tutması, Cro-Magon insanının yeryüzünde görünmesiyle ilintili olduğu kabul edilir.

Neandertaller kalıcı kamp alanlarında yaşıyorlar aynı bölgede uzun yıllar kalıyor ve kamp alanlarından fazla uzağa gitmiyorlardı. Taştan basit aletler yapıyordu. Aletlerinde bir evrim gözlenmemiştir ve teknolojileri 150 bin yıl boyunca hiç değişmemiştir. Genellikle İri cüsseli hayvanları avlıyor ve bu av mücadeleleri sırasında da derin yaralar alıyorlardı. Neandertal iskeletlerinin üst kısımlarında -günümüz rodeocularının fiziksel yaralanmalarına çok benzeyen- kırıklar görülmesi söz konusu uğraşların izleridir. Neandertallerin çok büyük bir kısmı stres kırıklarından ve dejenerasyona neden olan hastalıklar nedeniyle genç yaşlarda ölüyordu.^(**) Neandertal insan genellikle buzulların yoğun olduğu Avrupa'da yaşamış ve sanatsal etkinliklerle de uğraşmamış olduğundan, ona ait herhangi bir resim veya sembol günümüze ulaşmamıştır.

Prehistoryacılar Neandertal insanın geniş bir beyin kapasitesine

(*) Yukarıda verdığımız Üst Paleolitik dönem dilimi Orta Doğuya aittir. Bu bu süreç Avrupada daha uzun sürmüştür ve ancak M.Ö. 9000'lerde sona ermiştir.

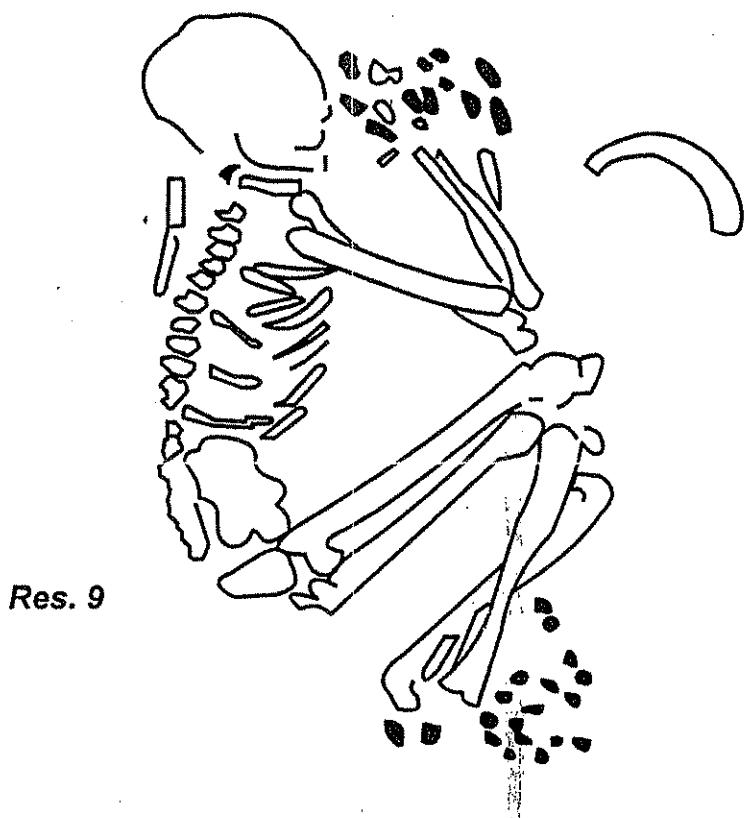
sahip olduğu görüldüğünde günümüz insanının atalarını keşfettiklerini inanmışları. Üstelik bu insanın kalıntıları bütün avrupada yayıldı. Ancak, 1868 yılında demir yolu açma çalışmaları sırasında Eyzie yakınlarında Dordogne'da (Fransa) ilk Cro-Magnon türü (50 yaşlarında 1 m. boyunda) bir insan iskeleti tesadüfen bulunduğunda bu bulunuş sonra modern insanın ataları konusu yeniden ele alınarak geçmiş tarihlerin rafa kaldırılmasına sebep oldu. Münih Üniversitesi genetikçileri Neandertallerin kemiklerinden kalitim zincirini ayıklarken -Svante Paabo'nun verdiği bilgilere göre-Cro-Magnon'ların gen havuzuna hangi bir katkıda bulunmadıklarını ve Cro-Magnon'ların Neandertalden ayrı, özgün bir ırk olduğu sonucuna vardı.⁽⁷⁸⁾

Cro-Magnon insanları genellikle 1.80-1.90 m. boyunda, yani ortalama boylu, beyin kapasiteleri de 1590-1880 cm³'e civarındaydı.⁽⁷⁹⁾ Anınları Neandertallerden ayıran asıl fark zekalarıydı. Neandertallere kıyaslanamayacak kadar üstün bir teknolojiye sahip oldukları ürettilerlerden anlaşılıyordu. Ardından keşfedilen Cro-Magnonların kumabatları "resimli mağaralar" bilim adamlarını şaşkına çevirdi. Hatta resimleri tarih öncesi insanının yapmış olabileceğine bile inanmıyorum daha yakın zamanlara tarihleniyordu.

Kelimelerin tam anlamıyla "sanat", Cro-Magnon insanının tarih esnasında görülmesiyle başladı. Bu insanlar hayvan kemiklerinden ve kemik tozu ve kil karışımından insan ve hayvan heykelcikleri yapıp bunları da fırınlarda pişirerek sertleştiriyordu. Gerek mağara duvarla gerekse de kemik üzerine çizdiklere resimler veya taş, kemik ve pişmiş topraktan yaptıkları heykelcikler sanat değeri yüksek üretilerdi. Mağara duvarlarına çizilmiş resimler de birer sanat harikalarıydı.

Cro-Magnonlar kendi içlerinde oldukça iyi organize olmuş toplulu olarak karşımıza çıkıyor. Kendilerine özgü gelişkin bir felsefe ve düşüncene sahiptiler. Ölülerini zengin sembolik öğelerle donatarak yeni doğuma hazır bir şekilde yani fetüs şeklinde gömüyorlar, (Res. 9) böyüğüm, ölüm ve yeniden doğum gibi konularla yakından ilgilendi anlaşılıyordu. Ancak bu insanların Avrupaya sonradan gelmiş göçükleri ve Avrupalı yerliler olmadıkları çabuk anlaşıldı. Zira bu inşa-

Avrupa kökenli olsaydı kazılarda sık sık onların iskeletleriyle karşılaşılıcaktı. Fakat durum bunun tersiydi. Arkeolojik kazı sonuçları bu insanların Doğu Avrupa, Orta Asya ve Orta doğu olduğunu gösteriyordu.

Res. 9

Üst Paleolitik dönemlerde Sibirya-Ukrayna-Polonya-Çekoslovakya'ya kadar uzanan bölgelerde buzullardan arınmış bir koridorda tundralar, geniş otlaklıarda dolaşan av hayvanlarını avlayabilmek için, her türlü av'a uygun değişik türden aletler yapmıştır. Yerleşim alanlarında sık sık bulunan közlenmiş keçi kalçası ve kuş kemikleri⁽⁸⁰⁾ gösteriyor ki, ren geyiğinin yanı sıra, çok çeşitli hayvanları avlıyorlardı.

Tundralarda soğuk rüzgarlarından korunmak için ve kaya sığınaklarına sık rastlanmıyordu. Bu nedenle mamut ve ren geyiği kemiklerinden kulubeler hatta kil ve taş kullanarak büyük evler de yapmış hatta tundralarda yakmak için bol ağaç bulunmadığından, soğuk kış mevsimlerinde ısınmak için kömür kullanmış olduğu da yaşam alanlarında bıraktıkları kalıntılarından anlaşılmıştır.⁽⁸¹⁾

Ölülerini törenlerle gömüyorlandı. Neandertaller dikilmiş giysiler üretebilecek teknolojiye sahip değilken, Cro-Magnonlar dericilik konu-

sunda uzmanlaşmışlardı. Pavlov I, oturum yerinde ele geçen ince kemik iğneler bu insanların, hayvan derilerini gelişigüzel üstlerine sarmadıklarını gösteriyor. Derileri kesip bicerek bu iğnelerle elbiseler ve genellikle günümüzde de arktik bölgelerde görülen kapüşonlu türden parkalar dikiyorlardı.⁽⁸²⁾

J.Hawkes'in ifadelerine göre en eski Üst Pleolitik oturum yerleri kalıntıları Sibiryası-Orta Rusya ve Çekoslovakya'da görülüyor. Çekoslovakya Vestoniçe'de 100 metrelük bir alan içinde 3 kulubelik bir oturum alanı Pavlov tepesinin hemen altında bulunmuştu. Biri 15 m. uzunlukta ve 9 m. genişliğinde oval formlu ve evin tabanı kalker kumuyla döşenmişti. Diğer bir ev daha da ilginç bir görüntü sunuyordu. Bu uzun bir evdi ve toprağa büyük bir çukur açılarak yer seviyesinin altına yapılmıştı. Evin kenarları yassı taşlarla örülümuş duvarlarla çevrelenmişti.⁽⁸³⁾

Üçüncü ev bir Şamanın eviydi ve biraz daha küçüktü. Daireye yakın bir formda ve evin belli bir kısmı tepeninin içine kadar uzanıyordu. Ev kil ve kalker karışımı bir duvarla çevrili ve içinde arı kovanı biçimde bir fırın bulunuyordu. Bugün hala ayakta duran bu duvar ve fırın şüphesiz tarihin tanıldığı ilk ve en eski duvar ve fırındı. Şamanlar bu evde kutsal tanrıça heykelcikleri üretiyorlardı. Zira, fırının yanında bazıları yarı kalmış bitirilememiş ayı başı, tilki (veya köpek) başı ve tanrıça heykelcikleri bulunmuştur.⁽⁸⁴⁾

Bu kültür daha sonra Sibiryadan, doğu istikametine Çin'e, Kamctakta ve Amerikaya, batı istikametinde de Fransa, İspanya ve İngiltereye doğru göç etmiştir.⁽⁸⁵⁾ Fransaya Perigordien kültür Kuzey Afrikadan, Aurignacien kültür de Kuzey doğu Asyadan gelmiştir. Bu iki kültürün karışımı Gravittien kültür doğurmış gibidir. Ancak Dordogne'da Aurugnacien ve Perigordien kültür M.Ö. 21.000'de aniden kaybolmuş ve yerini C.14 sonuçlarına göre M.Ö. 18.700'de Vezer vadisinde bulunan Solutrean kültüre bırakmıştır.

Bu kültür yoğun olarak Eyzies-Lageurie-Haute, Solutree ve İspanyada görülmeye başlıyor. Nefis incelik ve güzellikte minik taş

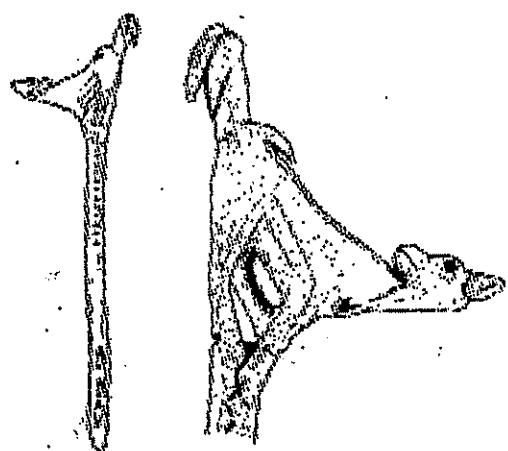
(silex) aletler ve kemikten sanat^(*) eserleri üreten bu yeni gelenler bu bölgeler yeni bir yaşam tarzı da getirmiştir. Bunlar daha evvel Macaristanda ve Orta Asyada bolca görülen ince işçilikteki aletlerle aynıydı. İgneler de ilk defa bu dönemlerde Avrupada görülmeye başlamıştır.

Cro-Magnon insanları, avladığı hayvanların derilerini dikerek su taşımak için tulumlar yapıyor ve gene birbirine dittiği derileri şişirerek nehirleri geçmek için botlar-kayıklar yapıyordu.^(*) Avlanma teknikleri de oldukça gelişkindi. Genellikle av hayvanlarının göç yolları üzerine çukurlar kazıyor ve onları tuzaklara düşürüyor.^(*) Ayrıca mızrak atmak için itici güç üreten kemik aletler, ok-yay, bumerang, zıpkın ve küçük sapanlarla da kullanıyor, iplerin ucuna taşlar bağlayarak hayvanları boy-

(*) Üst paleolitik çağ'a ait dönem insanının elinden çıkma duvar kabartmaları, resimleri ve heykellerini sanat olarak algılamak imkansızdır... G.Arsebük, "yapılış amaçlarının tinsel ve büyüsель içerikli olması gerktigini" belirtir. "Insan ve evrim" İst.1995.s.101, İlk çağlarda sanat, belli bir anımlar Üzerine kurulmuş olduğundan dönemin sanatsal üretileri de belli anımları içerirler. Bu nedenle, kültürel açıdan sanatın tanımı da oldukça farklıdır. S. Mithen'in de ifade ettiği gibi, Mağara resimleri ve taşınabilir eşyalar üzerinde muhteşem sanatsal yapıtlar üretmiş günümüz yerlerinin dillerinde "sanat"ın karşılığı bir kelime yoktur. Üst paleolitik dönem topluluklarının sanat kavramları (eğer böyle bir kavram olmuşsa), muhtemelen, günümüzün yararlı olmayan nesnelerin galerilerde baş tacı edilmesi şeklindeki popüler yaklaşımından çok farklıydı... Bu dönemlerde, kemik ya da boynuz aletlerden pek çoğunun üzerinde, yüzeylerine kazınmış süslü desenler bulunuyor hatta aletin kendisi bir

hayvan figürü olarak şekillendiriliyordu. Gerçekten de neyin 'sanat' eseri, neyin 'alet' olduğunu ayırmayı yapmak oldukça zordur ve bu tür ürünler farklı etkinlik alanları arasında herhangi bir sınır olmadığını örnekler. Hatta sanatsal nesnelerden pek çoğu bir tür olarak bile düşünülebilir: Bilgi depolamak ve depolanan bilgiyi akılda geri almakta yardımcı olacak bir alet. White(1992), sanatı tanımlanın gücüğünün "sanatın" kökenini açıklamak konusunda ciddi bir engel olduğunu belirtir. Conkey(1983-1987) arkeologların evrensel bir kategori olarak Modern sanat kavramını benimsemelerinin Üst Paleolitik çağın başlangıcındaki kültürel gelişmelerin açıklanmasında nasıl bir engel oluşturduğunu anlatır". Bu konuda bkz. S. Mithen "Aklin Tarihöncesi" Ank. 1999. ss.178-197-294.

Res. 10 Üzerinde doğum yapan bir keçinin bulunduğu Fransanın Ariege bölgesinde Mas D'Azil de ele geçen bir mızrak fırlaticısı.

nundan veya ayaklarından yakalamak^(*) için kementler yapıyor,^{(**) nihay} oltalarla-ve büyük ihtimalle de ağı'larla-çok sayıda balık tutuyor, ha bunları 'is'te pişiriyor yani dumanda füme yapıyor ve bozulmalar önlüyor. Böylece etleri uzun süreli tüketebilmek için saklama yöntemleri bile geliştirdikleri^(***) Bois des Brousse sıaginağında bulunan kalıtlardan (Hérault-Magdalénien dönem,M.Ö.20.000-12.000) anlaş yordu.

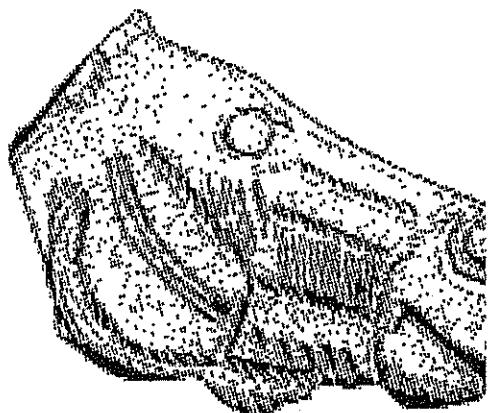
Göründüğü gibi,bu insanların ciddi bir besin sorunu yok Gittikleri her yerde değişik türden hayawanları avlayacak donanımla ve yeni bölgelerin sunduğu her türlü av zenginliğini kullanmayı teknolojik bilgisine sahiptiler.Göçler sırasında karşılaştıkları değişiklik koşullarına da uyum sağlamışlardı.İlman bölgelerde, kulubeler yaşarlarken sert iklimlerin soğuk rüzgarlarından ve kardan korunabilmek için "toprağı kazarak barınaklarının belli bir kısmı toprak seviyesi altında kalacak şekilde yapıyorlardı".^(****)

Cro-Magnon'lar genellikle İlman bölgelere göç eden ren gey sürülerini takip etmişler ve özellikle de bu hayvanı avlama konusunu uzmanlaşmışlardır..Abri Pataud, Roc de Combe ve La Ferassie'de, Gravette'de Üst Paleolitik yerleşimlerde av hayvanları arasında %95-

---

(*)Bunların yanı sıra Üst paleolitik dönem sanat eserlerinde sık sık anlaşılmazı durumlarla karşılaşırız. Örneğin; Fransa daki Trois-Frères ve Isturitz gibi Üst Paleolitik alanlarda, üzerlerinde kırık ve ezik izleri bulunan ve hayvanın hareket edip ,beslenmesini yeteneğini ciddi bir şekilde kısıtlamış olacağının anlaşılan rengeyi kemikleri bulunmuştur. Yine de bu rengeyikleri, kırıklarının iyileşmesine yetecek kadar uzun yaşamışlardır ve bunun bu hayvanlara insanlar tarafından bakıldığını gösterdiği düşünül müştü. Ayrıca Üst paleolitik sanatta karımıza çıkan ve hayvanların dizgin taşır gibi gözüktüğü bir kaç ilgi çekici at betimlemesi bulunmaktadır. S. Mithen, "Akılın Tarihöncesi" Ank. 1999.s.254 Bu hayvanlar evcilleştirilmişymi acaba.?

Res. 11

oranında ren geyiği, Üst Paleolitik döneme ait birçok buluntu alanında, Audoze(1987), Audoze-Enloe (1992) Bokelmann (1992), Bratlund (1992) ve Gronnov (1987)'un çalışmaları sonucunda da ağırlıklı olarak ren geyiği avlandığı tespit edilmiştir.⁽⁹¹⁾

Büyük ihtimalle Cro-Magnon'lar iklimde oluşan önemli bir değişiklik nedeniyle M.Ö. 35.000'lerden itibaren Lena bölgesi, Pamir Ovası, Fransa'nın güneybatısındaki Aquitaine havzası ve daha geç dönemde İspanya'ya doğru tarihi bir göç başlatmıştır.Kamçatka (Ouchkovo yarımadası) buluntuları M.Ö.33.000,⁽⁹²⁾ Dolni Vestonice (Moravya) 28.900, Willendorf 28.000 Mezin, 27.000-14.000, Chauvet 26.000,Eyzie 25.000,Brassemouy 23.000, Grimaldi 20.000,Lespugue 18.000, Lascaux 15.000,Rouffignac 14.000,İngiltere Stonhange bölgesi de M.Ö. 10.500 olarak tarihlenir.Kuzey Afrikada da M.Ö.12.000-10.500 yılları arasında⁽⁹³⁾ görülmüş,Orta doğuda da Anadolu ve Toros dağlarına kadar uzanan yaylalarda (Beldibi) Mezopotamyayı da içine alan Suriye,Lübnan yanı bereketli hilal dediğimiz uygurlık merkezlerinde de -buzul hareketlerine paralel olarak-yaklaşık 30.000 yıl yaşamışlardır.

NEANDERTAL VE CRO-MAGNON

1999'da İtalya'nın kuzeyindeki Lessini Tepeleri'nde bulunan Fumana Mağarası keşfedildiğinde, Ferrari Üniversitesi antropologlarından Prof. Alberto Broglio, buradaki duvar resimlerinin Fransa'daki Lascaux ve İspanya'daki Altamira mağarası çizimlerinden en az 10.000 yıl daha eski olduğunu söylemiştir. Bu tespit de doğudan batıya doğru bir göçe işaret etmektedir.Dr.Alessandra Astes (Verona Doğal Tarih Müzesi Müdürü) de Fumana mağarası'nda Neandertal ve Cro-Magnon iskeletlerinin bir arada bulunduğu ve bu mağaranın her iki insan tarafından kullanıldığını tespit etmiştir.

Ancak, Prof. A. Broglio kültürel açıdan bu iki insan arasında açık bir fark olduğunu ve Cro-Magnon insanın gelişiyile kültürde ani bir değişim yaşandığını ve bu mağarada Obsidiyen aletlerin yanısıra deniz kabuklarından yapılmış eşyaların bulunduğuunu açıklamıştır.⁽⁹⁴⁾

Böylece Cro-Magnonların tarih sahnesine çıkışlarıyla birlikte birlikte iki insan türünün tarihteki "büyük karşılaşma"sı gerçekleşmiştir. Neandertal ve Cro-Magnon insanlarının birbirleriyle buluşması ne gibi savaşçıl veya barışçıl sonuçlar doğurmuştur? Neandertal insanla acaba sonunda yeni gelen bu uzun boylu Cro-Magnon insanların üstünliğini tanıyıp onların denetimine mi girmişlerdi? Bilmiyoruz.

Bazen aynı mekânları paylaşmışlar, Orta doğudaki Karmel dağından Fransanın Charent-Maritime deki Saint-Cesaire'e kadar uzana büyük bir alanda bu iki insan türünün sık sık yan yana veya birlikte yaşadıkları görülmüş ve bazen aynı türden aletleri kullanmışlardır. Arcy-sur-Cure mağarası (Fransa) buluntularından aralarında böyle araç alış verişinin izleri tespit edilmiş, hatta Cro-Magnon'ların kendi kültürlerini ve dünya görüşlerini Neandertal'lere aktardıkla anlaşılmıştır.

Amud'da bulunan bir Neandertal kız çocuğunun mezarında (devekuşu yumurtası büyülüüğünde) bir yumurta bulunmuş olması bu olgu çağrılmaktadır. 1938'de Özbekistanın güney doğusundaki Teşikta Paleolitik mağarasında 5 dağ keçisi kurban edilerek boynuzları çocuk iskeletinin etrafında daire şeklinde dizilmiş olarak bulunmuştur.

Benzer uygulama Qafzeh mağarasında da görülmüş ancak burada ala geyik boynuzları kullanılmıştır.⁽⁹⁵⁾ Güney Zağros dağları'nda Şanidar mağarasında bir kadın hoker-embriyon durumunda büyümeyen törenlerle gömülüştür. Mezarında kırmızı aşısı boyası, ve boncuklardan oluşan bir kolye bulunmuş, aynı şekilde Qafzeh'te bulunan Paleolithik dönem mezarında yatan cesedin eline de bir ala geyik boynuzu tutturmuştur.⁽⁹⁶⁾

Portekiz'de Lisbon'un 135 km. kuzeyinde bulunan Lape vadisinde Lagar Velho sağınaında 4 yaşında bir çocuğun iskeleti Lisbon Üniversitesi arkeologlarından J. Zilhao tarafından bulundu. 1989'da Karbon-14 metodıyla yapılan incelemede Neandertallerin en eski M.O. 28.000'lerde yaşadığı anlaşılan bu yerleşim yerinde küçük çocuğun M.O. 24.500'li yıllarda öldüğü belirlendi. Iskelet üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, söz konusu çocuğun bir Cro-Magnon değil Neandertal karışımı olduğu anlaşıldı. Üstelik bu bölgede Neandertal nesli 4000 yıl önce yok olmuştu.⁽⁹⁷⁾

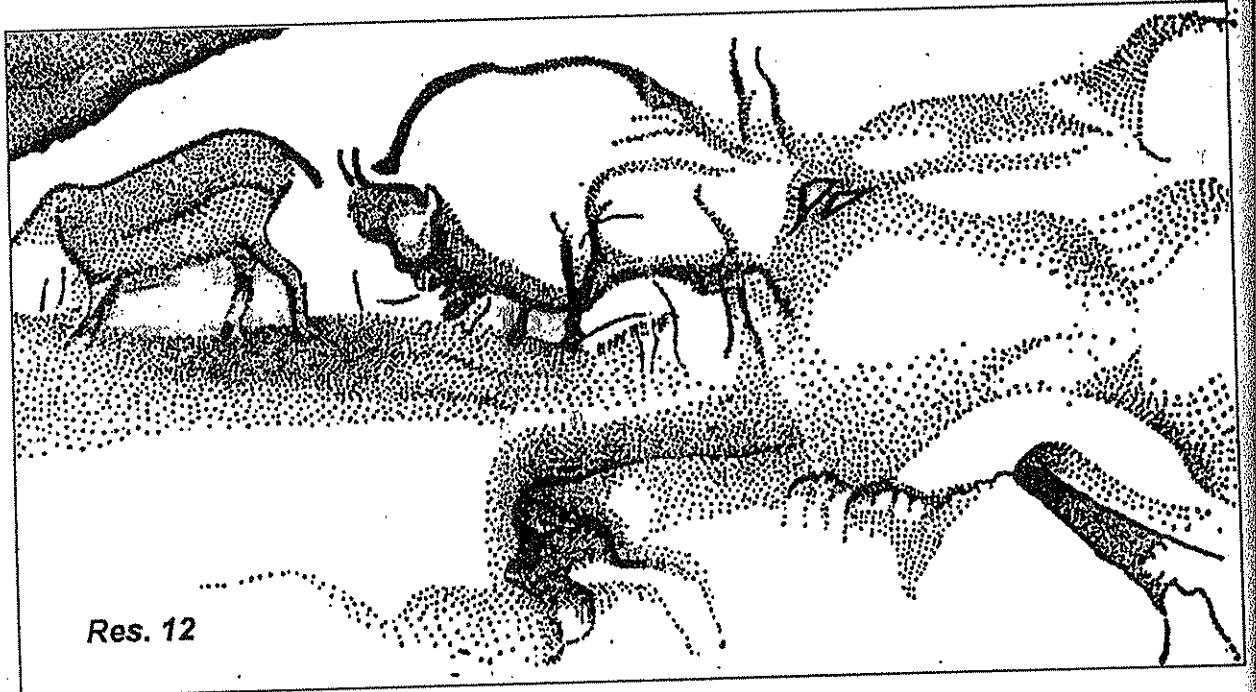
Boynunda deniz kabuklarından bir kolye bulunan⁽⁹⁸⁾ bu çocuk içi kırmızıya boyanmış ,hayvan derisinden yapılmış bir torbanın içine konularak gömülüştür. Deniz kabukları,kırmızı boya ve hayvan derisi bir torbaya konarak gömme gibi davranışlardan bu çocuğun kutsal ayinlerle ve ritüellerle defnedildiğini göstermektedir.⁽⁹⁹⁾Aynı şekilde Karmel Dağı insanların da, Kafzeh ve Skhul'da bulunan modern insanın özelliklerini gösteren bir karışım olduğu genetikçi Th. Dobzmansky ve A. Thoma tarafından tespit edilmiştir.⁽¹⁰⁰⁾ Bu türden karışımlar Bulgaristanda - Moravyada(Çekoslovakya) vs gibi bölgelerde de görülmüştür.

Ancak Cro-Magnon'un yaşadığı dönemlerdeki insan türleri genellikle,çağdaş Eskimo'ya benzeyen boyu 160 cm.cıvarında olan Chance Jade,bir Neandertal türü olan Combe Capelle ve İtalyan tipini andıran (boy 156-160 arası)Grimaldi insanlarıydı.⁽¹⁰¹⁾ Ancak tarihi süraç içinde Grimaldi insanların, kol ve bacak kemikleri oranlarında farklılaşmalar başlamış,Magdalenien dönem sonuna doğru tamamen melezleşmiş nihayet bu insan türü tarih sahnesinde kaybolmuştur.

Prehistoryacı R. Riquet 1970'lerde "La race de Cro-Magnon" adı altında yayınladığı araştırmasında, hayret ve şaşkınlıkla "Cro-Magnon insanına ne oldu?" sorusunu soruyor, diğerlerinden daha üstün zekâlı bu insan nesli nasıl yok oldu diyor.Bu sorunun yanıtı daha hala bulunabilmiş değildir.Son 30 yıllık araştırmaların sonuçları, yukarıda söz konusu edilen insan türleri arasında bir karışım olduğunu göstermekte ve bu karışımın da uzun bir süreç içinde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Örneğin; Aurignasen dönemi (Yaklaşık M.Ö.33.000)insanlarının beyin kapasiteleri Magdalenien (20.000-12.000) dönemi insanların beyin kapasitelerinden daha yüksek olarak ölçülmüş,⁽¹⁰²⁾ nihayet Cro-Magnon insanların beyin kapasiteleri Magdalenien dönem sonlarına doğru günümüzdeki 1500 cm³ lük hacme ve boyları da 1.80-1.90 'dan daha küçük ölçülere düşmüştür.⁽¹⁰³⁾

Bu sonuçlar da Cro-Magnon insanın nasıl yavaş yavaş eridiğine işaret eder.Anlaşılan,Cro-Magnonlar uzun süre neslini saf olarak koruyamamış ve tarihi süreç içinde eriyerek, yerlerini günümüz modern insanına bırakmış gibi görülmektedir.⁽¹⁰⁴⁾ Ancak, sorun bu haliyle de tam olarak çözüme kavuşmuş değildir.Yeni araştırmaların sonuçlarını beklemek gerekmektedir.

ÜST PALEOLİTİK DÖNEM MABETLERİ

Res. 12

Cro-Magnon insanın büyük özenle resimlediği muhteşem galerilerden oluşan mağaralar aslında o dönemde insanların yaşam alanları değildi. Zira, buralarda, yaşadığına dair herhangi bir kalıntıya veya günlük kullanım eşyasına rastlanmamıştır. Bazı durumlarda korunaklı kaya ağızlarını belli bir süre sığınak olarak kullanmış olmalarına karşın bunlar resimli mağaralar değildi. Resimli mağaralar belli önemli olaylarda veya yılın belli günlerinde topluca gelinip ayinlerin gerçekleştirildiği kutsal mabetlerdi⁽¹⁰⁵⁾ ve yalnızca rahiplerin gözetiminde bulunuyor⁽¹⁰⁶⁾ topluluk ta ayin ve ritüellere katılmak için buralara geliyordu.⁽¹⁰⁷⁾ İlginçtir ki; binlerce yıl ayin ve riütelleri sahne olan bu mağaralar son derece temiz tutulmuş ve bu kutsal alanlarda herhangi bir artık kalıntıya rastlanmamıştır.

Circeo Dağı'ndaki Guattari Mağarası'nın hiçbir zaman barınma içi kullanılmamış olduğu ve mağaranın yalnızca kutsal mekân işlev gördüğü tespit edilmiştir. A. -J. Bouyssonie de, (3 Ağustos 1908'de) La

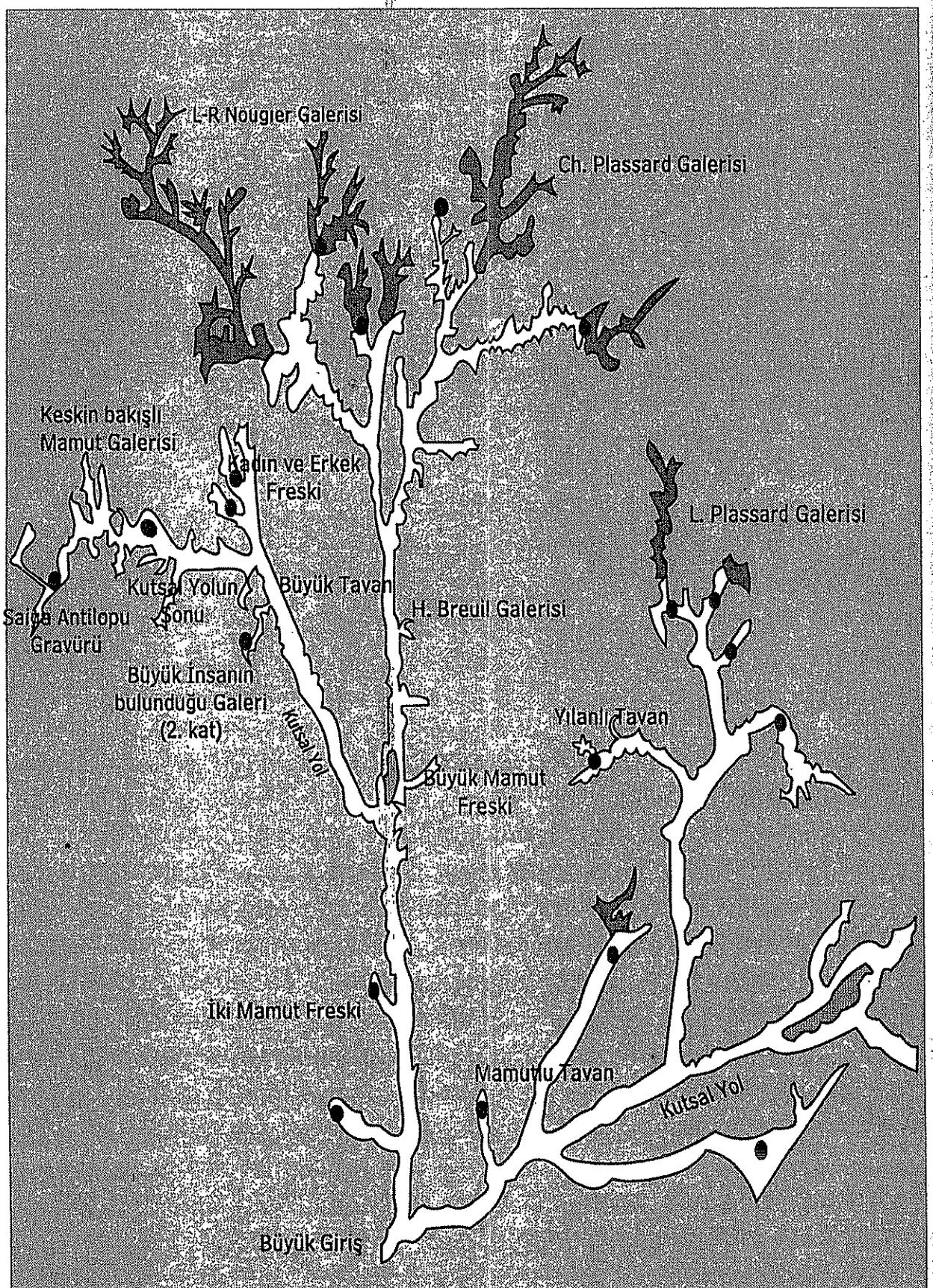
Chapelle-aux-Saints Mağarası'ni bulduğunda, buranın da hiçbir zaman barınma için kullanılmadığını ve sadece törenler için buralara gelindiğini ifade etmiştir. Lascaux Mağarasında da benzer durumla karşılaşılmış burada da yalnızca kültür toplantıları yapılmıştır. Hatta bu toplantıların nesiller boyunca sürdüğü Perigord dönem resim sanatının değişik evrelerine ait örneklerden anlaşılmıştır.⁽¹⁰⁸⁾ Cro-Magnon'ların diğer ilginç uygulamalarından biri de kurban törenleridir ki; ölülerini anmak için kurbanlar kestiklerini ve daha sonra da bu mağaralara ziyaretler gerçekleştirdiklerini ifade eden J. Marigger Raymondon Mağarasında (Dordogne'da) bu kurban ritüellerinden birinin duvarlara resmedildiğini tespit etmiştir.⁽¹⁰⁹⁾

Cro-Magnon insanların yaşadığı zaman dilimi, kadın heykelciklerinin, tanrıça mitolojisinin ve en eski kaya resimlerinin geliştiği dönemdir. Kadın-tanrıça da sık sık mağaralarla ilişkilendirilmiştir. Ölümülerin arttığı, neslin tükenmeye yüz tuttuğu dönemlerde ayin ve ritüellerini gerçekleştirmek için bazen dağların içinde kilometrelere (örneğin Niaux 2,5 km. - Rouffignac yaklaşık 10. km.) derinliğe ulaşan, resimlerle donatılmış bu mağaralara gitmişlerdi. (Res. 13)

Üst Paleolitik dönem mağara süslemeleri her ne kadar dağınik ve anlamsız bir düzende yapılmış gibi görünse de belli bir mantık çerçevesinde dizilmiş ve bu mekanların bazı bölümlerinin özellikle önemli olduğu son araştırmalardan anlaşılmıştır.⁽¹¹⁰⁾ Bu bölümler kutsal mekanlardı. Ancak bu kutsal mekanların hangi ölçütlerle göre seçildiği hâlâ çözümlenebilmiş değildir.⁽¹¹¹⁾

Haute-Garonne (Fransa) Marsoulas Mağarası'nın duvarlarında bol miktarda boş alan bulunmasına rağmen bazı bölümleri özellikle üst üste resimlerle doldurulmuştur. Aynı şekilde Passiega Mağarası'nın resimlerle kaplı kutsal mekânına ulaşmak için de daire ve çok uzun bir geçidi katetmek, bir dizi küçük koridor ve labirenti geçmek gereklidir. Bu mağaralardaki kutsal bölümlere ulaşmak için bazan yüzlerce metre içeriye gitmek gereklidir. Rouffignac mağarasının kutsal alanı 280 m. Tarascon sur Ariege'deki Niaux Mağarası'nın kutsal mekânı da girişten 611 m. içeridedir.

Ancak bu mağaralarda-Montespan-Passiega'da olduğu gibi- bazı gariplikler vardır. Örneğin ;Montespan mağarasının içinden bir su kaynağı geçmesine rağmen bizon-geyik-kuş resimleriyle süslenmiştir. Santander yakınlarındaki (İspanya) Passiega Mağarası'nın en uç noktasında da kayaya oyulmuş ilginç bir taht ve bu taht'ın üzerine de taştan bir

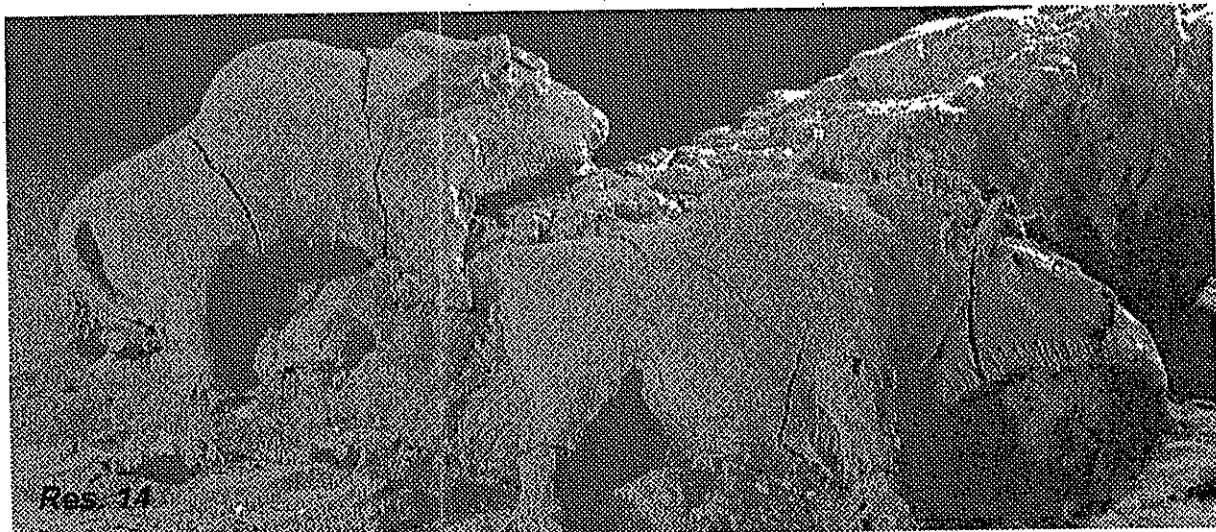
Res.13: Yaklaşık 10 km. Derinliğinde ve 3 katlı Rouffignac mağarası

alet bulunmuştur.⁽¹¹²⁾ Mağaranın kutsal alanında bir taht! Bu taht niçin yapılmıştı, kim oturuyordu ve burada oturan kişi ne yapıyordu. Bu taht'ta ayinleri yoneten kişi mi oturuyordu? Bilmiyoruz.

Ariege bölgesinde (Fransa) St. Girons Tuc d'Audubert Mağarası'nın kutsal salonunda da kilden iki bizon (Res. 14) heykelciği onların etrafında da ayinlere katılanlardan kalan 50 kadar ayak izi tespit edilmiştir. H. Breuil mağaranın killi toprağı üzerinde zamanla kurumuş bu izlerin en fazla 15 yaşlarında-erginlenme töreleri gerçekleştirmiş-çocuklara ait olduğunu belirtmiştir.⁽¹¹³⁾

A. Marshack'a göre, bu mağaralar gebe kadınlar tarafından sık sık ziyaret ediliyor ve buralarda doğurganlık ayinleri gerçekleştiriliyordu.⁽¹¹⁴⁾ Belli bölümleri büyük ihtimalle kadınların doğumlarını gerçekleştirdikleri özel yerler ve bazı bölümleri de toplumun beraberce tapındığı mekânlardır. Bu nedenie, doğurganılıkla ilgili törenlerin gerçekleştirildiği mağaraların belli bölümleri genellikle Anatarıça'nın rahmi olarak algılanmıştır. Hatta daha sonraki dönemlerde yapılan tapınaklar da mümkün olduğunda ana rahmine benzetilmiştir.

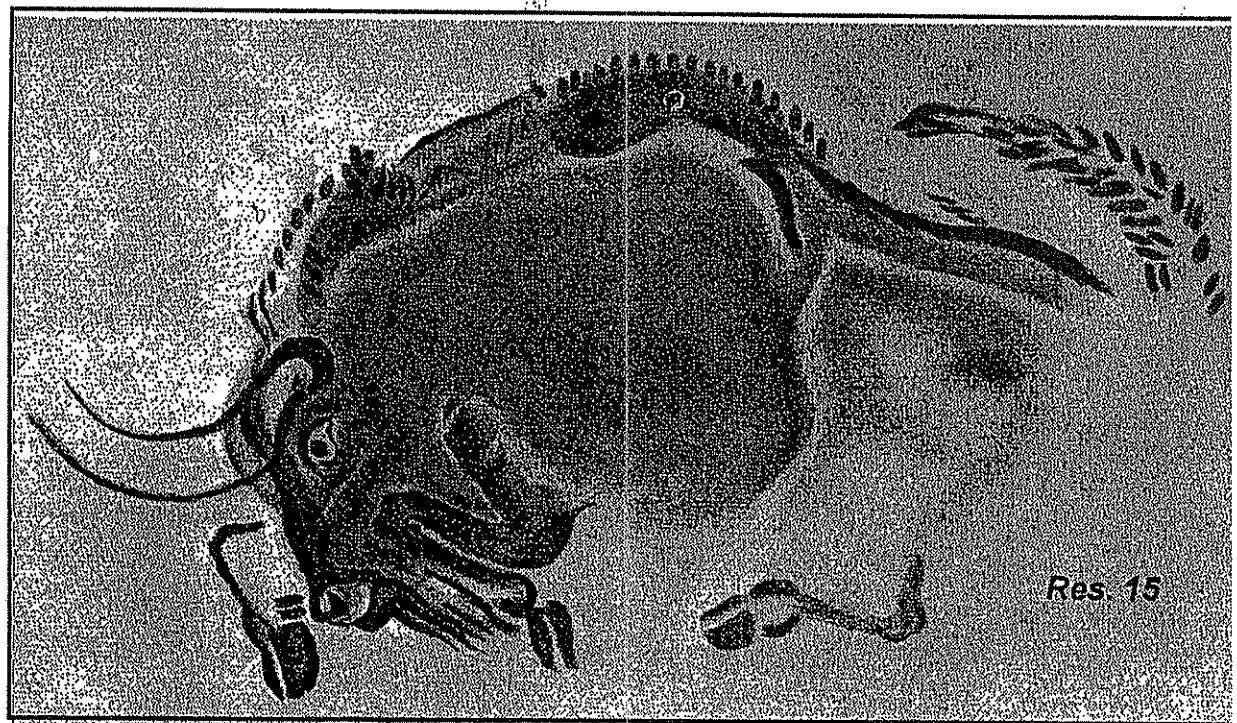
Bu konuda Jackson tapınaklarının "mümkürn olduğu kadar annenin gövdesine benzer biçimde olmalıydı", çünkü öteki dünyaya girmek için "ruhun yeniden doğması gerekiydi"⁽¹¹⁵⁾ diyor. Ayrıca mitolojilerde doğum, bilhassa yeniden doğum teması çok önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Söz konusu oglular da ritüel olarak heryerde rahime dönüş imgesi yoluyla temsil ediliyor⁽¹¹⁶⁾ Bu bağlamda, ilk çağ insanların, örneğin Kapadokya'da kadın rahminin bir benzerini kayaya oyarak Anatarıça mabedi yapmış ve onun içinde tapınmış olmasına⁽¹¹⁷⁾ şasmamak gereklidir.

Res. 14

MİTOLOJİK GÖSTERGELER

Üst Paleolitik sanatın Avrupa'da tomurcuklanması, son buzul devrinin en yüksek noktasına ulaştığı ve son derece sert çevresel koşulların hüküm sürdüğü bir döneme rastlar.⁽¹¹⁸⁾ Mağara duvarlarındaki çizimler öylesine canlıdır ki, bu tablolarda tasvir edilen hayvanların kızgın nefeslerini duyar gibi oluruz. (Res. 15)

Res. 15

Cro-Magnon insanı etkileyici bir hayvan anatomisi bilgisini ve sanattaki olağanüstü ustalığını sergileyen mağara resimleri, insanoğlunun bilinen ilk sanat eserleri olmalarına rağmen hiçbir ilkel yan taşımadır. Hatta en eski mağara resimleri bile Rönesans sanatçılarının ürettiğiyle karşılaştırılabilir kalitededir. S. Mithen, Cro-Magnon insanın tarih sahnesinde görünmesiyle birlikte "kültürel alanda tam anlamıyla büyük bir patlama" gerçekleştiğine işaret ediyor.⁽¹¹⁹⁾

Üst Paleolitik dönem yapıtları yakından gözlendiğinde bu tespite katılmamak mümkün değildir. Zira mağara duvarlarına yaptıkları resim-

ler, son derece gelişkin bir perspektif ve oran bilgisine sahip oldukları gösteriyor. Daha da ilginci bu resimler tarihi basitlikten mükemmelliğe doğru bir evrim geçirdiğine dair herhangi bir kanıt'a rastlanmamıştır. Öyle ki birbirinden binlerce km. uzaklıkta ve onbinlerce yıllık bir zaman farkı bulunmasına karşın bu resimler arasında ,üslup, teknik ve irdelenen konular arasında herhangi bir fark yoktur. Başka bir deyişle en eski duvar resmiyle ondan 10-15 bin yıl sonra çizilen resimler arasında acemilik - ustalık gibi evrelere kanıt olabilecek farklar görülmemektedir.

Ural dağlarında üst Paleolitik (M.Ö.25.000) dönemlerine ait "Choulgan Tache" mağarasında bulunan mamut çizimiyle Fransanın Magdelenien (M.Ö.14.000) döneme ait Rouffignac mağasında bulunan mamut resimleri arasında uslup bakımından belirgin bir fark yoktur.⁽¹²⁰⁾ Tam tersine Rouffignac mağarası çizimleri Ural ekolünün bir devamıdır.

Bu çizimlerin büyük çoğunluğu yaban ineği, dağ keçisi, rengeyiği, mamut gibi hayvanlardan oluşur. Bazen aynı hayvanın silueti, bazen de detaylı genel görünüşü defalarca çizilmiştir. Hatta söz konusu hayvanın belli uzuvaları(örneğin başları) tekrar tekrar çizilmiştir. (Res. 16, 17) Ancak, adı geçen hayvanların bu denli sık çizilmiş olması onların sadece av konusu nitelikleriyle ilgili olmadığı, duvarlarda tasvir edilen hayvanlara gizli anlamlar yükleniği ve bunların bir kültür haline dönüştükleri anlaşılmaktadır.

A. Leroy-Gourhan da Üst Paleolitik döneme ait 62 mağarada yaptığı incelemeler sonucunda bu hayvanların orada tesadüfen bulun-

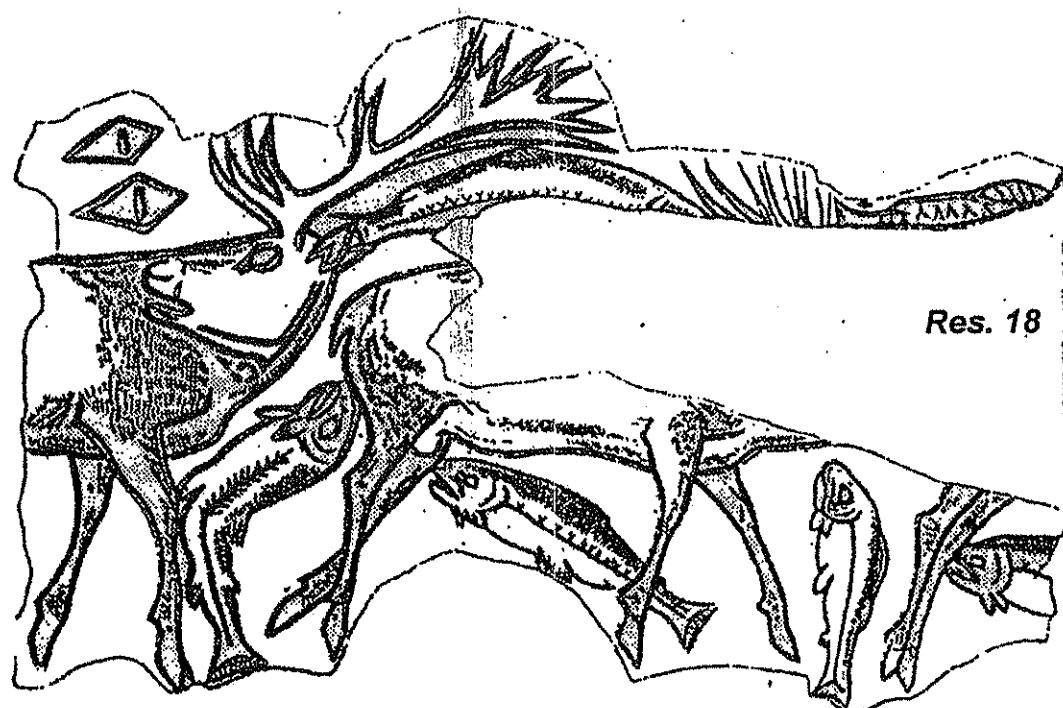

Res. 16 - 17

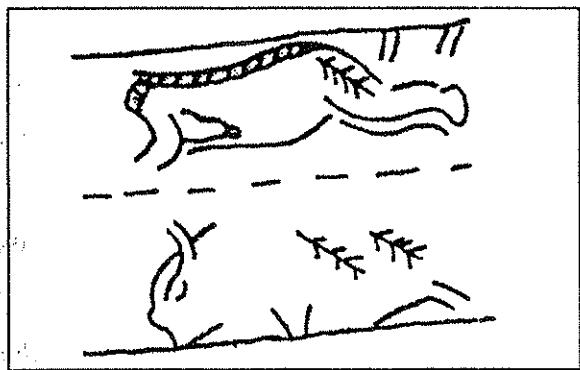

madığına ve hepsinin belli anımlar taşıdığını işaret etmiştir.⁽¹²¹⁾ Sonuçta bu görüntüler-aralarında kurulan anlam ilişkileri nedeniyle-belli mitolojik hikayelerin sembolik anlatımlarının gerçekleştirilebilmesi için bir araya getirilmişlerdir. Söz konusu resimlerin yüzde 98'inin mağaralarda sürekli aynı mantıkta dizilmiş ve kompozisyonlarının benzer şekilde tekrarlanmış olduğuna, belli hayvan imajları çerçevesinde sık sık erkek-dişi döualitesi (at-bizon) vurgulandığına dikkat çekmiştir.

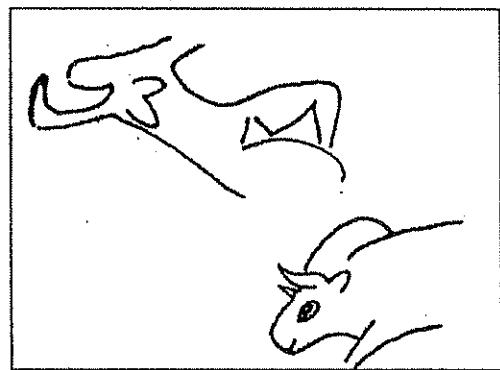
Aynı şekilde Laming-Emperaire de ilginç bir noktanın altını çizerek, "birarada gösterilen hayvanların doğada asla birarada bulunmadıklarını ve asla birlikte yaşamadıklarını ve bu tabloların mitolojik söylemlerin resme dönüştürülmüş kompozisyonları" olduğunu belirtmiştir. (Res. 18) Abbe Lemozi de Pech-Merle Mağarası'nda başsız kadın figürlerinin yanında boynuzlu hayvanların sadece "başlarının" resmedildiğine işaret etmiştir.⁽¹²²⁾

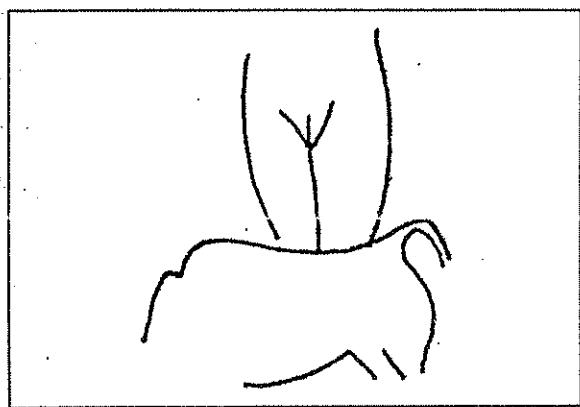
Laming-Emperaire ise Üst Paleolitik duvar resimlerinde boynuzlu hayvan bizonun kadınlara özdeşleştirildiği sonucuna varmış,⁽¹²³⁾ duvar resimlerinin bu tezi desteklediğini; hatta bazı çizimlerin bizondan kadına doğru gelişen bir kompozisyonu konu almış olması Laming-Emperaire'in fikrini doğrular niteliktedir. (Res. 19, 20, 21, 22, 23, 24)

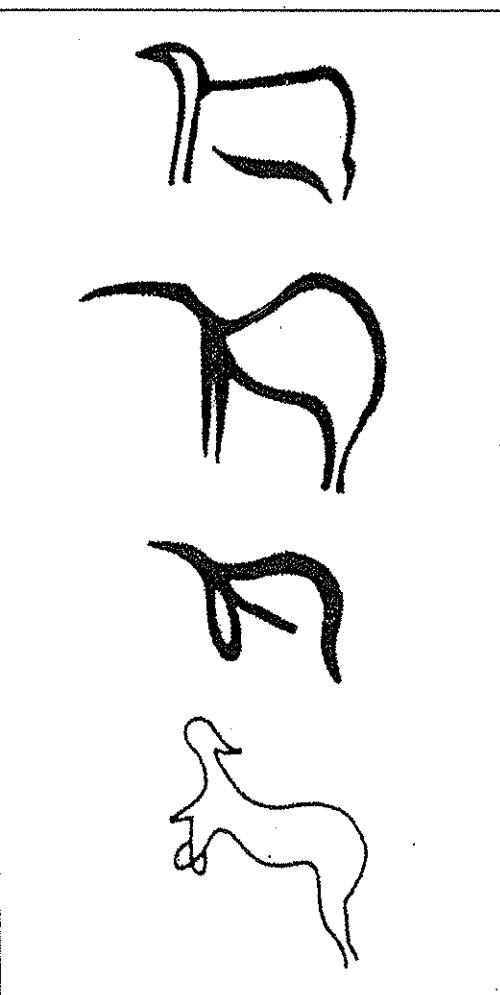
Res. 19

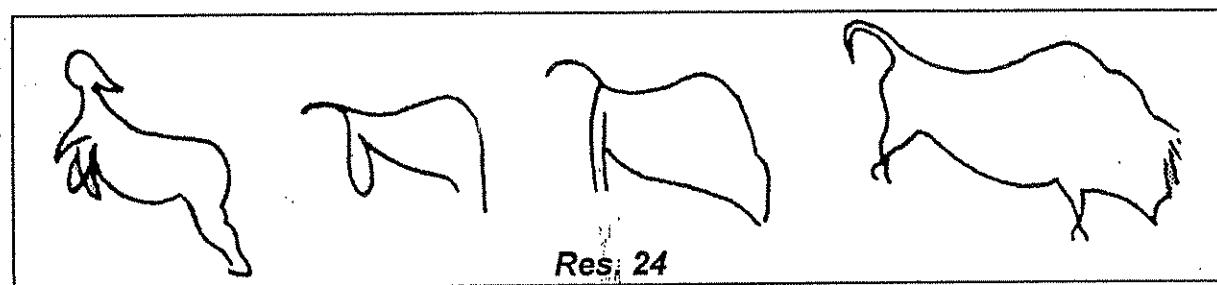
Res. 20

Res. 22

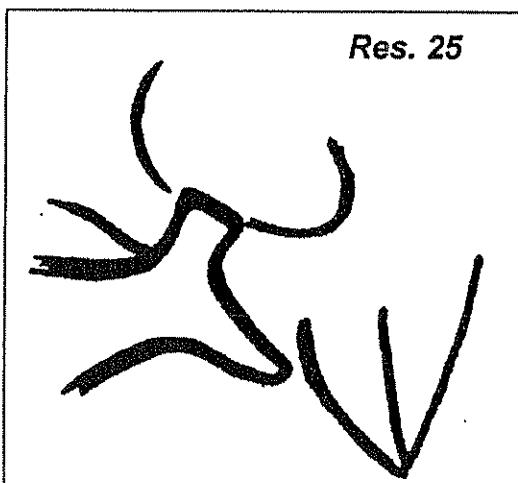
Res. 21

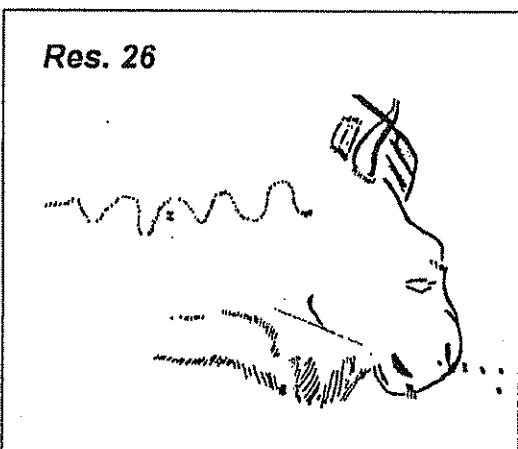
Res. 24

Mağara duvarlarında bu konuya ilgili göstergelere sık sık rastlanır. Örneğin; Pileta Mağarası'nda kadın jenital organı boynuzlu bir inek formıyla eşleştirilerek birlikte gösterilmiştir. (Res. 25) Ayrıca, bizon kafasının yıılanla birlikte kompoze edilmesi ilginç bir karşılık içerir. (Res. 26)

Söz konusu sembolik çizgilerin ilk çağ insanlarının sanat yapma arzularını tatmin etmek için üretmedikleri, belli bir temayı, yani oluşum

Res. 25

Res. 26

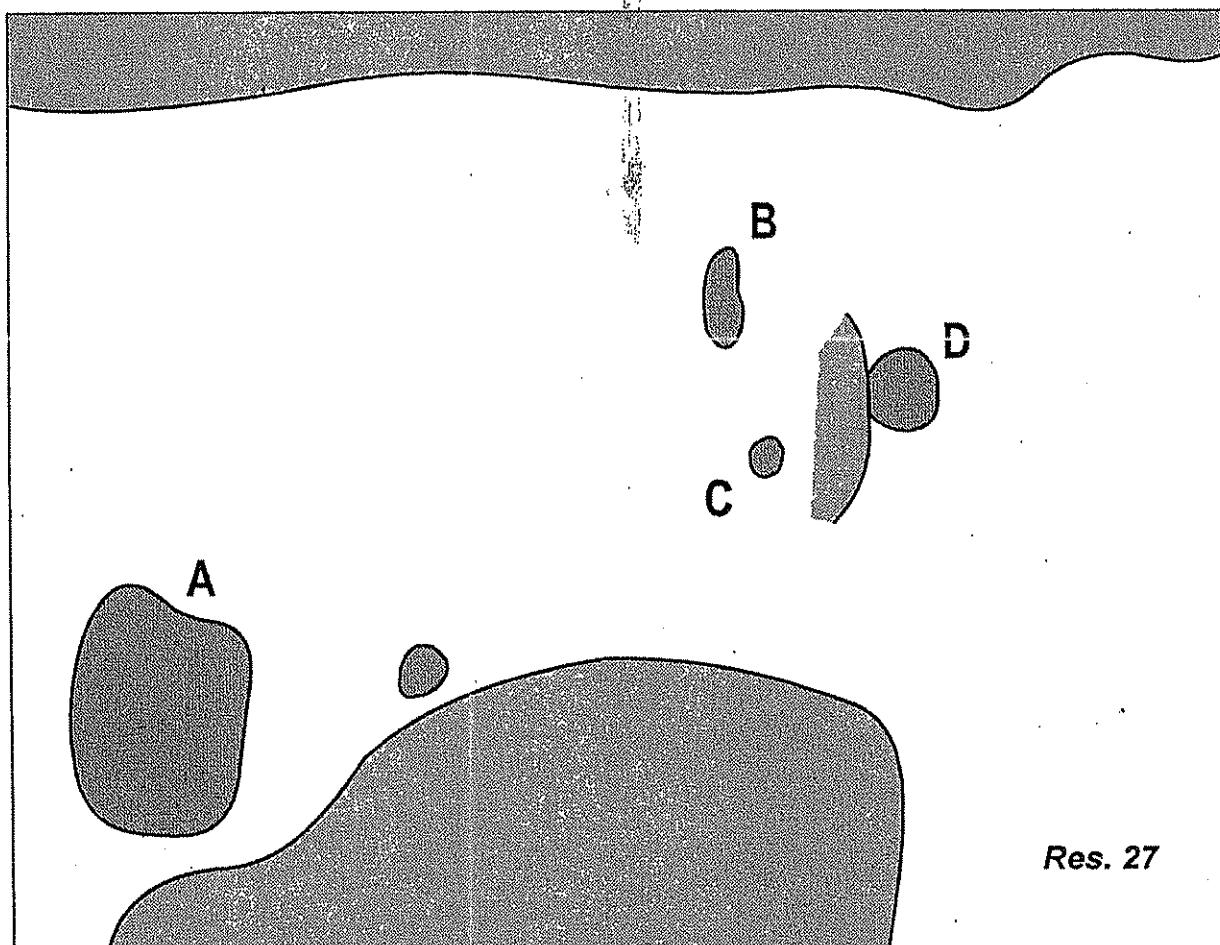
temasını kendilerine özgü bir metod'la, doğanın elemanlarını kullanarak mabet duvarlarına aktardıkları anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu mağaralar, kutsal mitolojilerin canlandırıldığı, mitolojilerin anımlarının ve sembolik anlatımlarının sahnelendiği bir tür dini okul niteliğindedir. Duvar resimleri de, mitolojik anlatıların resimlere döküldüğü yazıtları andırır.

Daha evvel de belirttiğimiz gibi bu karmaşık kompozisyonların rastlantısal çizimler olmadıkları ve belli konuları veya belli bilgileri aktarmaya yarayan ifade yöntemleri oldukları Laming-Empraire, Leroi-Gourhan gibi prehistoryacılar tarafından gösterilmiştir. Üst Paleolitik dönemlerin kutsal bilgilerini aktaran rahiplerin zaman zaman insan-

ları buralara toplayıp insan, doğa, doğum ve öte dünya gibi konularla ilintili söylevlerini açık havada değil de bu mağaralarda gerçekleştirmiş olmaları pek mantık dışı olmasa gerek. Zira bu resimli mağaralar, Avustralya Aborijinlerinin inandığı "Dream Time" (kutsal ataların herşeyi yarattığı eski zamanlar) kadar karmaşık bir mitolojik dünyayı yansıtırlar.⁽¹²⁴⁾

Laussel kaya falazları ile korunmuş bir Cro-Magnon yerleşim yerinde bulunan mezarlığın yanında, tarihin tanıdığı en muhteşem yon-

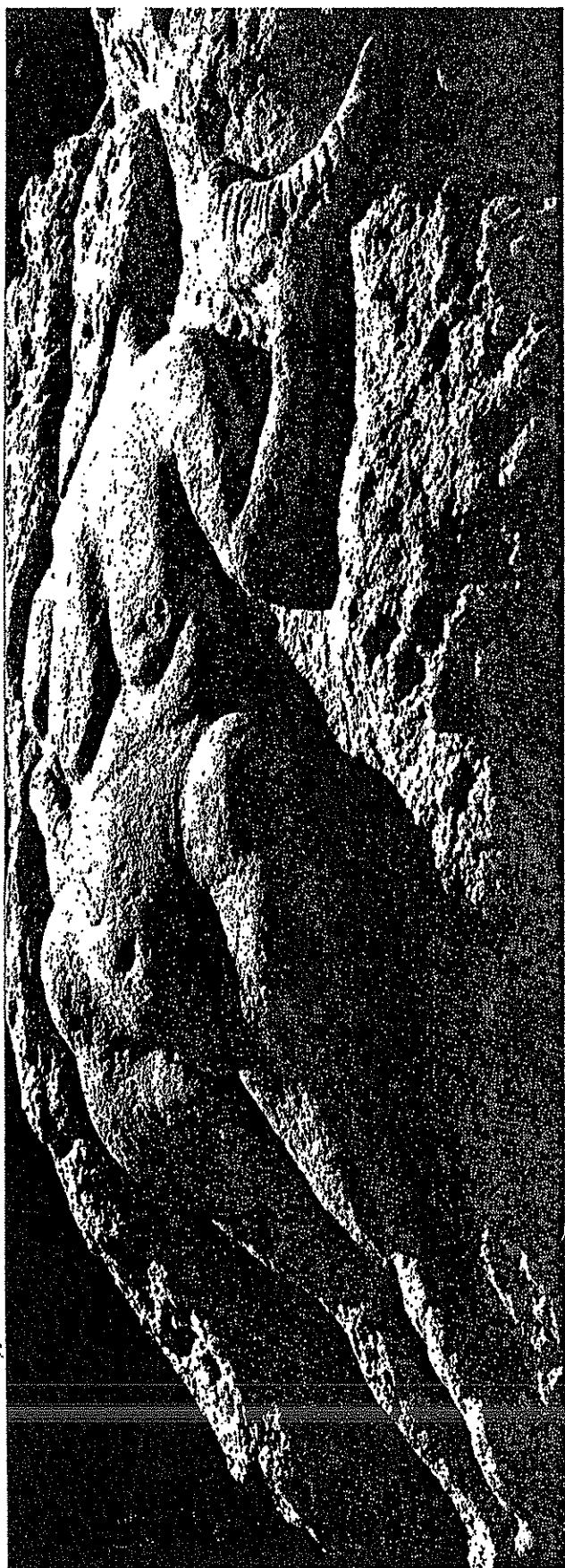
lar bulunmuştur. Bu kutsal alanda elinde bizon boynuzu tutan bir kadın yontusunun (*a*) yanı sıra, bir erkek kabartması (*b*) bir dişi geyik kabartması (*c*) ve de kırmızıya boyanmış bir taş^(*) blok (*d*) bulunur.⁽¹²⁵⁾ (Res. 27) Laussel'deki bu yerleşim planı Roc de Sers ve Fourneau du Diable kutsal alanlarında da görülür.⁽¹²⁶⁾

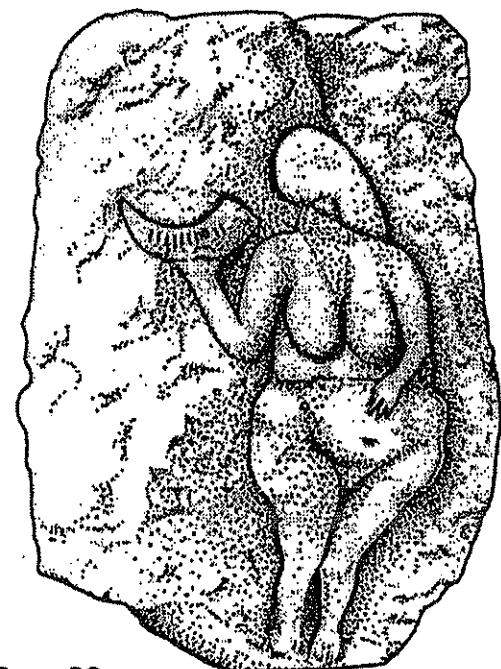
Üst Paleolitik dönem mağaralarında ana tema olarak işlenen boynuzlu hayvan kompozisyonlarının böylesine önemle gündeme getirilmeleri, bundan sonra gelen uzun zaman dilimlerinde -Neolitik, Kalkolitik, hatta Bronz Çağrı ve ondan sonraki dönemlerde- tarih sahnesine yerleşecek olan son derece köklü inanışların habercisidir. İnek-boğa kültürünün daha bu çağlarda başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

(*) Yumurtayı mı temsil ediyor?

Bu düşüncenin en çarpıcı göstergelerinden biri de yukarıda söz konusu ettiğimiz "vakityle üzeri kırmızı aşılıboyasıyla boyanmış olduğu anlaşılan"⁽¹²⁷⁾ ve elinde bir boynuz tutan Laussel Venüsü'dür ki, Üst Paleolitik dönemlerin doğurganlık gizemiyle ilgili en temel sembolik öğelerden birinin bu formla ilişkili olduğu mesajını vermektedir. (Res. 28)

Res. 28

ÜST PALEOLİTİK DÖNEM MEZAR KÜLTÜRÜ

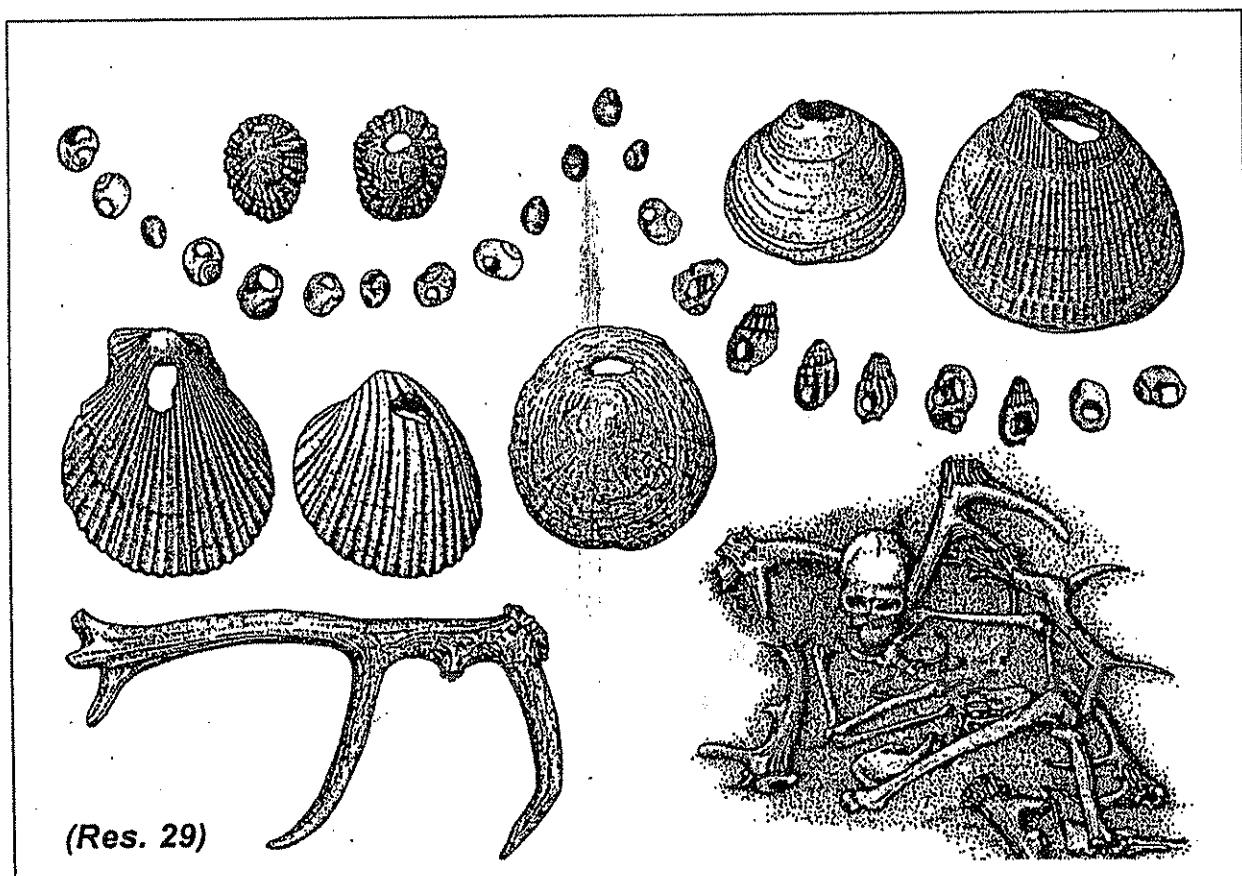
Toplumun kültürel kavramlarının sembolik göstergeleri mezarlara yansındığından, mezar mekânlarında gün ışığına çıkan eşyaların hiçbir orada tesadüfen yer almaz. Hatta buraya konmuş eşyalar arasında anlamsız, fazlalık teşkil eden hiçbir öğe olmaması nedeniyle mezarlar araştırmacılar için birer kültür hazineleri niteliğindedir.

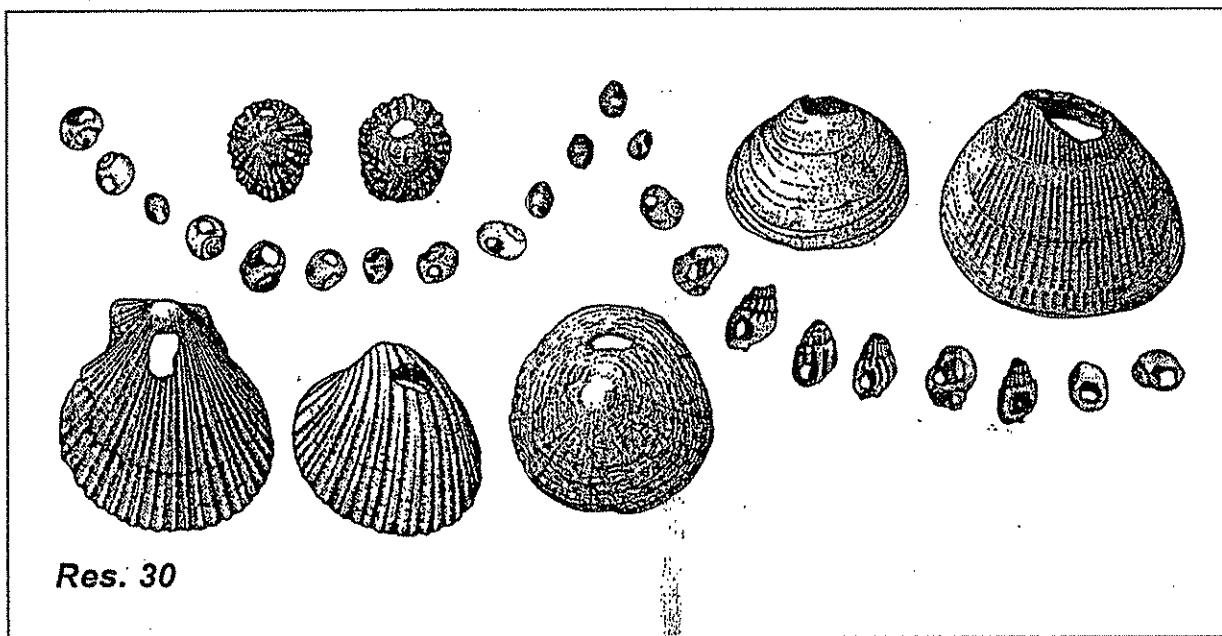
Tarihin bu karanlık dönemlerinde yaşamış insanların mezarlarında ilk karşımıza çıkan kişilik Anatanrıçadır. Doğurganlığın efendisi, kendisinde oluşan cenini dünyaya sunan, yani nesil üreten insan. Bunun yanısıra genel hatlarıyla istiridye, inci ve taştan yapılmış küçük kürecikler ve onlardan yapılmış kolyeler, inek, ay ve yılan benzeri çizimler veya sığır, geyik gibi sunak hayvanları bu mezarların öte dünyayla ilgili vazgeçilmez gereçlerdir. Gömü işlemleri törenlerle gerçekleştirilmiş ve cenazeler kırmızı aşı boyasıyla boyanmıştır. Ayrıca cesetlerin sürekli doğu-batı yönünde konumlanmış ve fetüs şeklinde yatırılmış olmaları yeniden doğum düşüncesini yansıtıyor.

G. Childe'in ifade ettiği gibi "Çoğu kere kırmızı toprak boyası bulaşmış kemikler bulunmasına bakılırsa, ölünen yas tutan yakınları, muhakkak ki, solmuş deriyi canlılığı belirten eski rengine kavuşturarak yitlen hayatı geri getirme gibi insanı duygulandıran bir umutla cesedin üzerine kırmızı toz serpiyordu."⁽¹²⁸⁾ Kutsal toprak ananın koynunda döl yatağındaki bir bebek gibi kıvrılmış yatan, yaşam rengine boyanmış cesetlerin yeniden doğumumu dilemekten başka bir arzuları yoktu⁽¹²⁹⁾ anlaşılan. Bu davranışlar, dünyayı anne, gömülmeyi toprağın rahmine yeniden dönüş⁽¹³⁰⁾ olarak gören anlayışın çok eski tarihlerde kabul edilmiş bir düşünce olduğunu gösterir.

La Chapelle-aux-saints mezarında da yanında bol miktarda deniz kabukları bulunan ve doğu-batı yönünde yatırılmış, beyin kapasitesi 1540 cm³ olan bir ceset ve yine Güney Fransa'da La Ferrassie'de yetişkin bir kadın fetüs konumunda yine aynı törensel anlayışla defnedilmiştir. Dordogne bölgesinde de törenle gömülü yetişkin bir kadın, döşemeye kazılmış bir çukura bacakları gövdesine çekilmiş ve kolları göğsüne dayanmış, ana rahminde yatan bir fetüs gibi gömülüştür. Aynı şekilde, Teviec ve Hoedic (Res. 29, 30) mezarlarda cesetler kırmızıya boyanmış ve istiridye kabukları ve geyik boynuzlarıyla birlikte mezara konmuştur.

Deniz kabukları ve doğu-batı (güneşin doğuşu ve batışı) yeniden doğuş kültürünün varlığını kanıtlar. Mas D'Azil'deki Üst Paleolitik mezardaki genç kız bir geyik boynuzu üzerine yatırılmış ve kafatası da bir bizon boynuzuna bakar durumdadır.⁽¹³¹⁾ Aynı şekilde, Peyzac yakınlarında Moustier'deki mezarda da cesedin yanında boynuzlu bir sığır başı bulunmuştur.⁽¹³²⁾

Res. 30

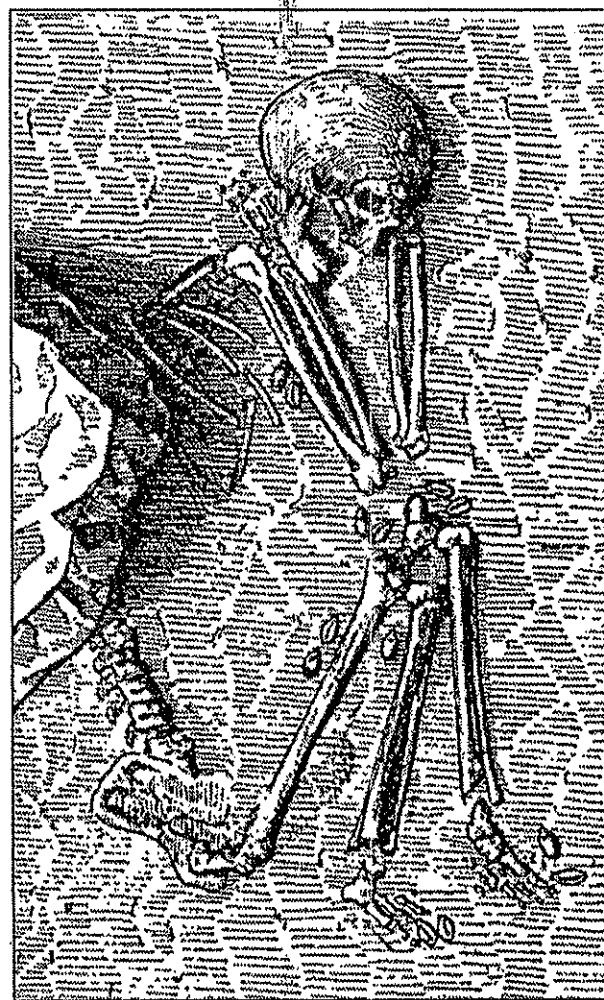
Ain'de, Les Hôteaux mağarasında: Magdelenian (M.Ö.20.000-12.000) araç gereçle yüklü, kırmızı aşıboyalı, Charente, Placard mağarasında çoğu delinmiş salyongoz kabuklarıyla çevrelenmiş bir kadın kafatası ve Bonn yakınlarında Oberkassel'de -yirmi yaşlarında- bir kadın öteki erkek, iki iskelet büyük taşlarla örtülümsüz ve iskeletler bolca kırmızı boyalı maddesiyle boyanmışlardır.⁽¹³³⁾

Geç Gravittien döneme ait Arden Candid'te (İtalyada Savon yakınlarında) Combe-Capelle (Res. 31) türünde 18 yaşında bir genç mezarda kırmızıya boyanmış ve deniz kabuklarıyla süslenmiş bir şekilde bulunmuş⁽¹³⁴⁾ bunların yanında ala geyik boynuzlarından yapılmış tanrıça heykelcikleri konmuştur.⁽¹³⁵⁾ Fransa'da Eyzies yakınlarında Laugerie'de de iskeletin yanında deniz kabukları bulunmuş⁽¹³⁶⁾ Fransa-İtalya sınırındaki Grimaldi Mezarı'nda da iki

Res. 31

çocuk deniz kabuklarıyla birlikte gömülümuş, Cavillon'daki bir çocuğun mezarında da kırmızıya boyanmış cesedin^t yanında deniz kabukları bulunmuş, Barma Grande bir Cro-Magnon cesedi de kırmızıya boyanmış ve yanına da deniz kabukları konmuştu^t. Hemen hemen tüm Cro-Magnon mezarlarında görülen bu uygulamayla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. İstridyeler inciler ve kırmızı aşı boyası!

Res. 32 Laugerie-Bass

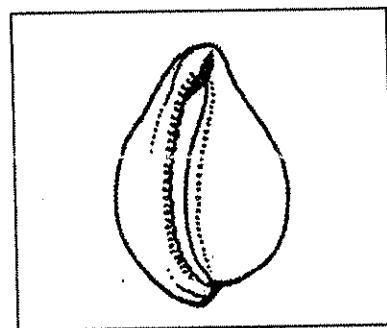
İNÇİ-İSTRİDYE KÜLTÜ

Üst Paleolitik dönemin başlangıcından itibaren mezarlarda istiridye kullanımına Pasifik Okyanusu'ndan Atlantik Okyanusu'na kadar olan bir alanda Cro-Magnon insanın yaşadığı tüm bölgelerde rastlanıyor. Hatta o kadar ki, istiridyenin bulunmadığı bölgelere bile bu kabuklu deniz hayvanları büyük zahmetlerle de olsa getirilmiş olduğu anlaşılmıyor.

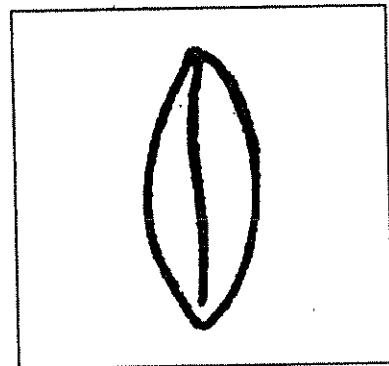
Belçika'da 'Arden'deki Magdalenien dönemi insanları istiridyelerini Champagne bölgesinden, Arcy-sur-Cure'daki Gravieten (M.Ö. 25.000-20.000) dönemi insanları Sens bölgesinden "Cypraea" (Res.33) kabukları gene Arcy Mağarası'nda bulunan tribolit türden kabuklarının Fransa'da bulunmadığı ve bunların Bohemya'dan getirildiği anlaşılmıştır⁽¹³⁷⁾.

Dordogne Mağaraları'nda bulunan istiridyeler Atlas Okyanusu'ndan, Mas D'azil topluluğu da istiridyelerini Atlas Okyanusu ve Akdeniz'den, getirmişlerdi. Grimaldi mağarasında ele geçen istiridyelerin de sadece Hint Okyanusu'nda bulunan bir tür⁽¹³⁸⁾ olduğu hatırlanırsa, bu nesnelerin büyük zahmetlere katlanarak ne denli uzak bölgelerden taşındığı anlaşıılır.

Inci ve istridyenin bulunamadığı durumlarda da-Güney Fransa la Souquette de görüldüğü gibi -fildişi boncuklar deniz kabuklarına benzetilerek biçimlendirilmişlerdi.⁽¹³⁹⁾ Çekoslovakya'da Brno'da kırmızı boyalı maddesinin üzerinde yatan iskeletin yanında fildişinden yapılmış sahte inciler, aynı şekilde Pavlov II, Üst Paleolitik yerleşiminde de Akdenizden getirilmiş deniz kabuklarının yanında da fildişinden yapılmış küçük kürecikler -yani, sahte inciler-bulunmuştur. Bu çağlarda inci-istridye kültü öylesine önemli olmuş ki Pech-Merle'de olduğu gibi çizimlere bile konu olmuş, hatta bazı vulva çizimleri istridye formunda yapılmıştır. (Res. 34)

Res. 33

Res. 34

A. Defleur-O. Dutour'un bulgularına göre, Cro-Magnon mezarlarında inci-istiridye kullanım oranı yüzde 90'dır.⁽¹⁴⁰⁾ Hatta M. Dupont, Belçika'da Üst Paleolitik dönemlere ait midye kabuklarının parlak iç yüzeylerinden yapılmış mozaiklerle süslü bir alan bulmuş ve benzer mozaik süslemeleri barındıran mekânlara Rusya'da da rastlanmış ve bu mekânların doğurganlık ritüellerinin gerçekleştirildiği birer kültür alanı olarak kullanılmış⁽¹⁴¹⁾ olduğu anlaşılmıştır.

Asyada Mandu Mandu kaya sığınağında deniz kabuğundan yapılmış 20 boncuk M.Ö. 34.000 yıllarına tarihlenmiştir.⁽¹⁴²⁾ Aynı şekilde Rusya'da bulunan Sungir gömütleri (M.Ö. 28.000) fildisi boncuklarla donatılmıştır.⁽¹⁴³⁾ Tüm Üst Paleolitik döneme damgasını vuran inci istiridye kültü mezarlarda kadın-Ay-su yeniden oluşum kavramlarını bir arada kullanılarak ölüm ve yeniden doğum fikrinin sembolik nesneler vasıtasyyla anlatılmaya çalışıldığı görülür.

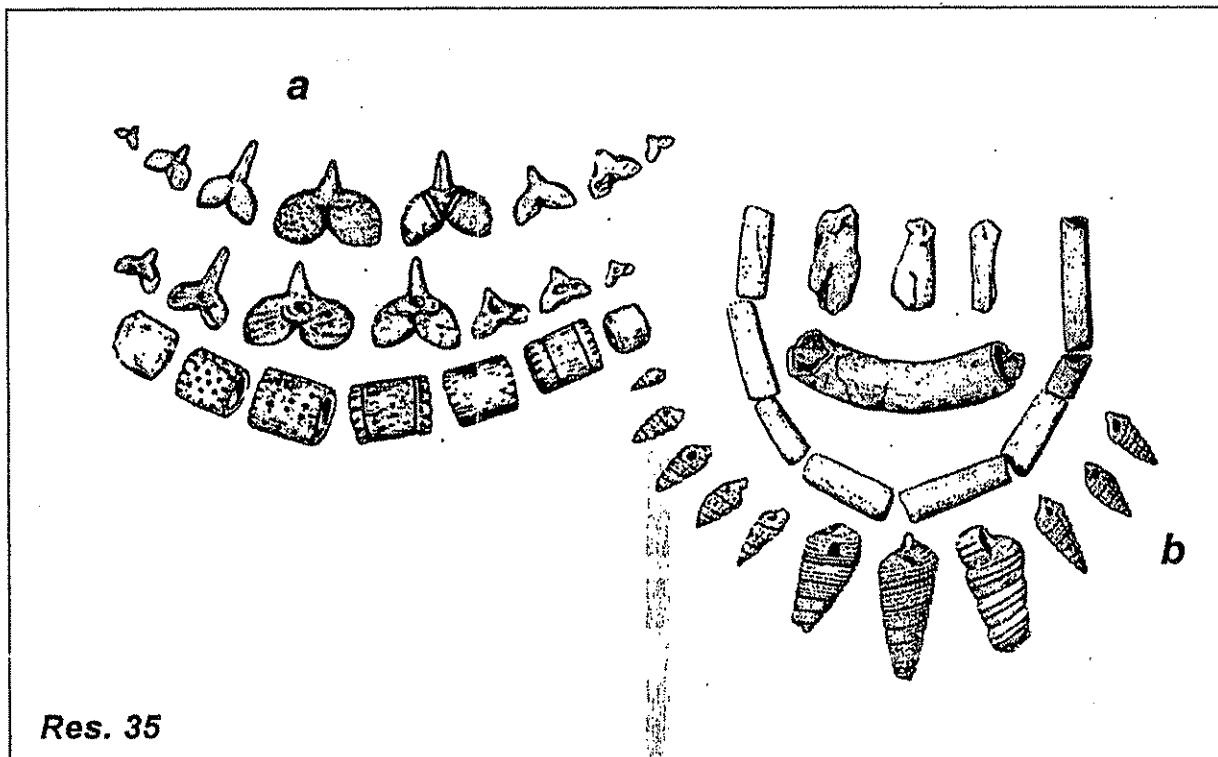
En eski zamanlardan beri, Mançurya nehirlerinde Kamschatka'da ve Okhotsk Denizi'nin güney kıyılarında inci avladığını biliyoruz. Japonya'daki ilk yerleşimcilerin de ilk çağ inci avcıları oldukları bilinmektedir. Bu özellikleri nedeniyle inci ve istiridye tüm doğu ülkelerinde doğum ve yeniden doğumun muskası olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştı. Aynı şekilde Altay'larda Ursul suyu kenarında bulunmuş ilk çağlara ait Tuyahta kurganlarında, gerdanlık vs. gibi süs eşyaları yapılan küçük istiridye kabukları ele geçmiş ve Güney Sibiryası'nın II. Tagar çağında görülen bu gibi eşyalar Çin'de de oldukça sık kullanılmıştır.⁽¹⁴⁴⁾

Istiridye ve inincinin veya küçük delikli taşların ve kilden yapılmış küreciklerin en eski sembolismi tarih öncesine kadar geri gittiği çok sayıda Üst Paleolitik çağ mezarının istiridye kabukları ve taştan kemikten veya fildişiinden yapılmış sayısız küçük küreciklerle bezenmiş olmasından anlaşılmaktadır.⁽¹⁴⁵⁾

Çekoslovakya Unterwisternitz Üst Paleolitik buluntusunda da (*) görüldüğü gibi "sivri konik spiralik olanları erkek simgeleri" olarak

---

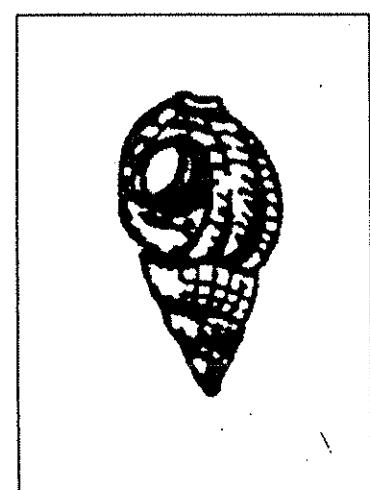
(*)Unterwisternitz'te (a) kadın ve (b) erkek simgeleri bir arada kullanılmıştır.

Res. 35

karşımıza çıkarlar.⁽¹⁴⁶⁾ (Res. 35) Spiralik formlu deniz kabukları paleolitik mezarlarda sık sık bulunduğu gibi bunlar -doğumlara yardımcı oldukları inancından dolayı-günlük yaşamda da boyunlarda taşınmış olduğunu Lascaux buluntusundan anlaşılıyor. (Res. 36) Kuzey Afrikada bir dizi iskeletin bulunduğu bir ilk çağ mezарında sayısız salyangoz kabukları bulunması herhalde bir raslantı değildi.⁽¹⁴⁷⁾

Daha sonraki dönemlerde de -Sümer, Babil, Tibet, Aztek, İnka, Maya, Hint, Amerika kızılderilileri ve Borneo yerlilerinin mezarlarda -inci istridye ve deniz kabuklarının bulunması bunların da aynı amaçla kullanıldıklarını gösterir.⁽¹⁴⁸⁾ B. Malinowski Pasifik Okyanusu adalarında yaşayan yerliler arasında kolyeler şeklinde hazırlanmış kabuklu deniz hayvanlarının (Kula) sıvı koni biçimli olanlarının - Mwali'leri- yani erkekleri, istridyeler ve kırmızı renkli yassı kabuklarının da kadınları temsil ettiğini ifade etmektedir.⁽¹⁴⁹⁾ Günümüzde Avustralya yerlilerini cesetlerini kırmızıya boy-

Res. 36

malarının ve yanlarına da aynı amaçla deniz kabukluları koymalarının nedeni doğurganlık ve yeniden doğum büyüsüyle ilintili olduğu anlaşılılmakadır.

Rusya ve İsveç'teki ilkçağ mezarlarında bulunan kilden yapılmış yumurtalar da yeniden doğum inancının ilginç göstergelerindendir. Çekoslovakya Vestoniçe'de bulunan Üst Paleolitik döneme ait bir Cro-Magnon oturum yerinde şamanın oturduğu anlaşılan bir ev'in içindeki fırının kenarlarında 2000'e yakın kilden kürecikler vardı.⁽¹⁵⁰⁾ Bu kürecikler -büyük ihtimalle-cenaze törenleri sırasında mezarlara konmak için hazırlanmıştır.

Dr. Gruet 1940 yılında Tunusta El Guettar Üst Paleolitik örenini kazarken bir mezar yerinde taştan yapılmış bir çok küçük yumurta biçimli kürecikler bulmuştu. A.Leroi-Gourhan'da Arcy-sur-Cure'deki Hyene mağarasında benzer küreciklere rastlamış, aynı şekilde Grotte de renne mağarasında aşı boyası maddesinden yapılmış kürecikler bulunmuştur.⁽¹⁵¹⁾

Bilindiği gibi; kültürel davranışlardaki süreklilik gelenekleri, gelenekler de inançların devamlılığını sağlar. M.Ö. 30.000 yılından M.Ö. 9000 yılına dek gerek taşınabilir eşyalar üzerindeki çizimlerin, gerekse de mağara duvar resimlerinin konuları hiç değişmeden yaklaşık 20.000 yıllık bir süreklilik göstermiştir.

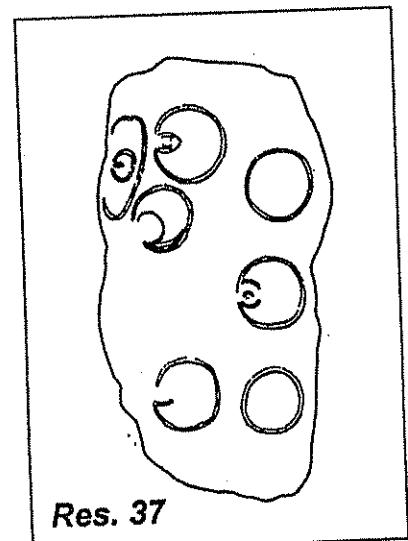
Bu süreklilik Baykal gölü Üst Paleolitik öreninden başlayarak 1961 yılında Ural dağlarında bulunan Üst Paleolitik dönem mağaralarındaki duvar resimleri İtalya, İspanya Fransa vs. gibi tüm mağaralarda aynı anlayış ve üslupla aynı temalar işlenmiştir. Hatta son Üst Paleolitik dönemi takip eden çağlarda da bilhassa mezar mekanlarında kültürel sürekliliğin gözlenmesi, adı geçen konuların ve onları temsil eden nesnelerin doğum ve yeniden doğumla ilgili düşüncelerin vazgeçilmez sembolik ögeleri oldukları anlaşılmaktadır.

ÜREME SEMBOLLERİ

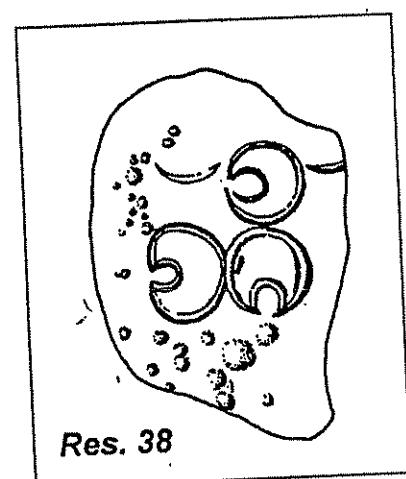
Üst Paleolitik dönem insanların en önemli iki tutkusu doğmak veya yeniden doğmak düşüncesi gerek mağara duvar resimleri ve gerekse de mezar mekanlarında gerçekleştirilen sembolik kompozisyonlarla yansıtılmıştır. Boncuk, ağaç, geyik, kuş, yılanımsı şekiller ve kırmızı renk gibi simgeleri kullanan Üst Paleolitik dönem insanların, doğum olgusunun aktif öğelerini sembolize ederek, gözle görünmeyen bazı biyolojik oluşumları biliyormuş gibi görünmesi oldukça şaşırtıcıdır.

Ay, spiral, yılan, inci, istiridye, boncuk, geyik, kuş, kırmızı renk vs. gibi unsurların hepsi doğum ve yeniden doğum temasının sembolik öğeleriydi. Ancak bunların arasında son derece gerçekçi, bir o kadar da şaşırtıcı bazı çizimler vardır ki; tarihin bu kayıp dönemlerinde böylesine gerçekçi çizimlerin üretilmiş olması, günümüz insanını şaşkına çevirecek niteliktir.

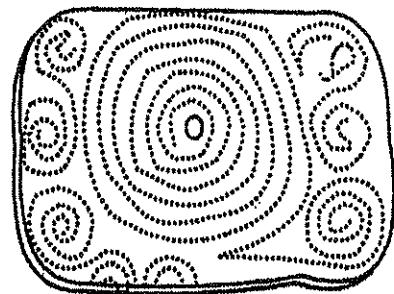
Frolov, Baykal Gölü Üst Paleolitik öreninde bulunan tanrıçaların üzerinde Ay sembollerinin yer aldığı belirtir.⁽¹⁶²⁾ Laussel'de de -elinde boynuz tutan kadından başka bir de- Ay tutan diğer bir kadın kabartması bulunur. Bu iki kabartmadan kadının Ay ve boynuzla eşleştirildiği anlaşılır. Ancak gene Laussel'de bir plaketin üzerinde başka bir çizim vardır ki, bu kompozisyonda kadın yumurtasının oluşum evreleri resmedilmiş gibi görülmektedir. (Res. 37-38) Böylece Ay, kadın ve doğunrgan yumurtalar arasında kurulan bu paralellik daha Üst Paleolitik çağlarda başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

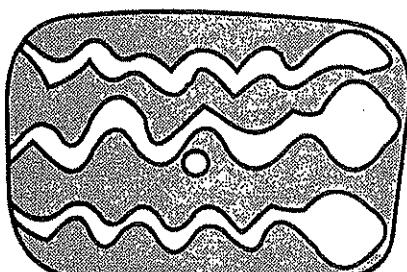
Res. 37

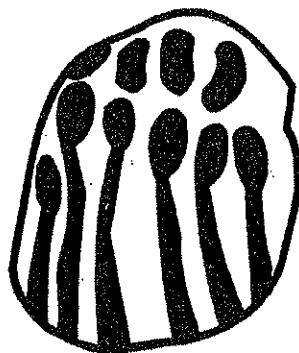
Res. 38

Res. 39

Res. 40

Res. 41

Gene Baykal Gölü Ma'lta (Sibirya) Üst Paleolitik örende de 4 yaşlarında raşitik bir çocuk fetüs konumunda ve güneşin yeniden doğduğu yöne, doğuya bakar şekilde bulunmuştur. Çocuğa mamut dışından 120 boncuktan oluşan bir de gerdanlık takılmıştı. Ayrıca bu mezarda 20 kadın heykelciği ve kemikten yapılmış bir plaketin arka yüzünde sanat tarihinin bilinen en eski spirali (7 sarmallı spiral) (Res. 39) ve onu çevrele yen 3 adet "S" figürü, ön yüzünde de üç adet yılan benzeri nesne resmedilmiştir.⁽¹⁵³⁾ Mezarda bol miktarda kırmızı renk veren boyalı maddesi ve kemikten yapılmış kuşlar da bulundu.

Bu plakete yakından baktığımızda yani, yılan benzeri çizimleri dikkatle incelediğimizde yılan olmadıkları şüphesine kapılmak işten bile değildir. Zira, Üst Paleolitik dönem sanatçlarının ne denli başarılı ressamlar oldukları gerek mağara duvarlarına çizdikleri tablolar dan gerekse de diğer sanatsal üreti lerinden, konu edindikleri nesneleri bire bir tıpkı, yani yanılma payını neredeyse sıfıra indirgeyerek resmettiklerini biliyoruz. Duvar resimlerini böylesine gerçekçi çizen bu insanların yandaki şekilleri de aynı gerçekçilikle yaptıkları açıktır. Konuya bu açıdan bakıldığında bu çizimlerin yılanımsı formlara sahip olmakla birlikte yılan özelliklerinden uzak oldukları görülür. Zira, boyutları, oranları, gözleri, hatta üzerlerindeki deri detayları gibi özellikleriyle bu çizimler yılanıma

İleri de aynı gerçekçilikle yaptıkları açıktır. Konuya bu açıdan bakıldığında bu çizimlerin yılanımsı formlara sahip olmakla birlikte yılan özelliklerinden uzak oldukları görülür. Zira, boyutları, oranları, gözleri, hatta üzerlerindeki deri detayları gibi özellikleriyle bu çizimler yılanıma

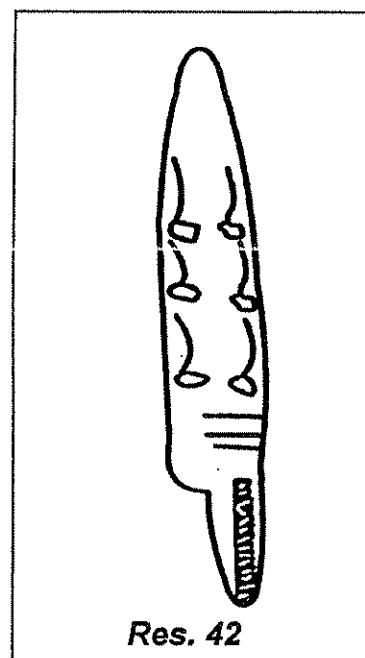
maledilemeyecek kadar farklı çizildiklerini ve bu yılanımsı nesnelerin sürekli çoğul olarak resmedildiklerini görürüz.

Üst Paleolitik dönemlerin bu üstün yetenekli ressamı şayet bir yılan resmi çizmek isteseydi, herhalde resmettiği yılanın tüm özelliklerini, cinsini, oranlarını ayrıntılı olarak tasvir edebilirdi. Söz konusu ressamlar bu yeteneklere sahipti. Peki bu durumda yandaki yılanımsı nesneler neydi? (Res. 40-41)

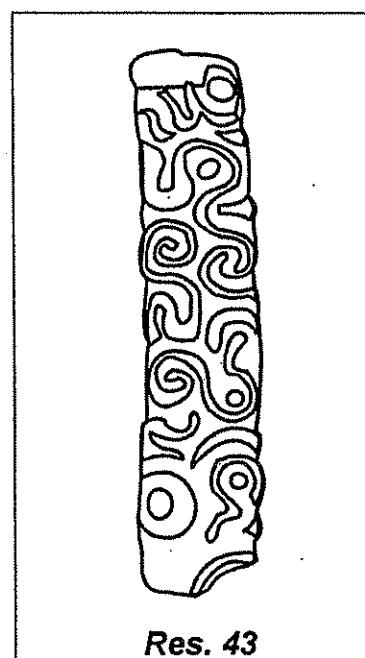
Ayrıca bu, sembolik kompozisyonların yılanların doğal davranışlarını da yansıtmadığıını görüyoruz. Örneğin, yılanlar toplu halde veya sürü halinde saldırır. O zaman belli bir yöne hareketlenmiş bu 3 yılanımsı nesne neydi? Büylesine özenle çizilmiş bu nesneleri yılan kabul ederek asıl yanlışlığa belki de biz düşüyoruz. Zira büylesine çoğul betimlemelerinin başka bir nedeni olması gereklidir. Şayet, burada vurgulanmak istenen şey gerçekten yılan olsaydı, bir adet çizmek yeterli olacaktı. Oysa bu çizimlerde anlatılmak istenen varlıklar bir tek değil, sürekli biden fazla yani çoğul olarak gösterilmiş ve sık sık phallos'larla ilişkilendirilmiştir. (Res. 42-43)

Bu iki nesnenin biribirileyle eşleştirilmiş olması konuyu daha başka boyutlara taşımaktadır. Kabul etmek güç olsa da, buradaki şekiller yılan değil, tipik sperma çizimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin derinliklerinde yaşamış insanların bu türden bilgilere sahip oldukları düşünmek bile günümüz bilimi için şaşkınlık vericidir.

Ayrıca tarih öncesi dönemlere ait bu Kızıldelili⁽¹⁶⁴⁾ çizimindeki nesneleri de yılan olarak algılamak mümkün görünmemekte ve burada

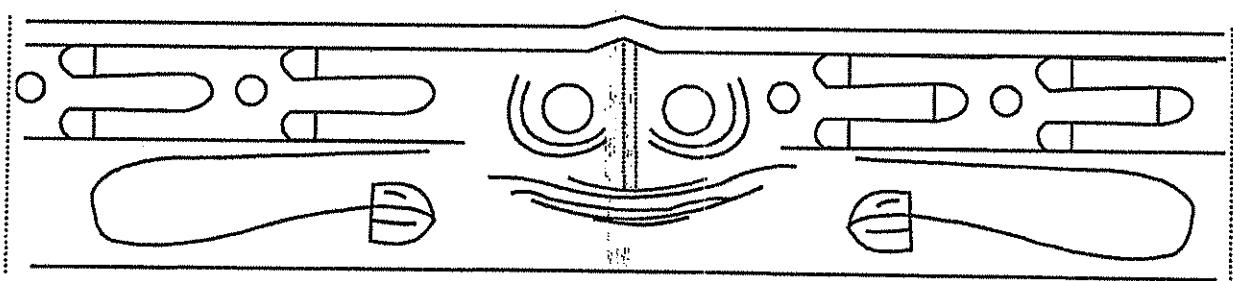

Res. 42

Res. 43

da aynı mantık sergilenebilmektedir. (Res. 44) Söz konusu yılanımsı şekiller burada da phallos ve yumurtalarla birlikte kompoze edilmişlerdir.

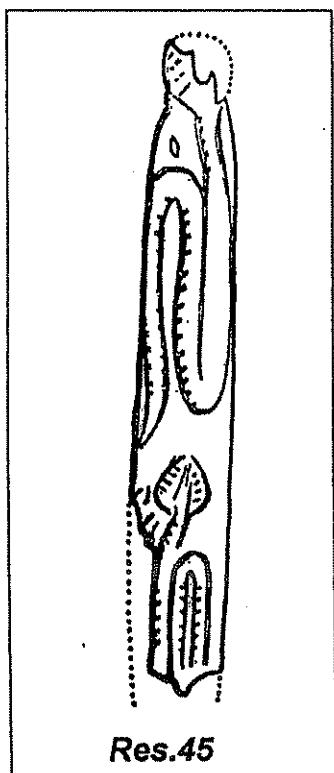

Res.44

Tüm bunların yanı sıra Üst Paleolitik dönemlerde tipik yılan çizimleri de vardır. Bunlar tartışmasız yılan şekilleridir. Örneğin, Lespugue'te (Haute Pyrenees) bir şaman ayin eşyası olan ve kemikten yapılmış bir phallos'un üzerinde gerçekçi yılan formları çizilmiş olduğu gibi. (Res. 45) Üst Paleolitik dönem ressamı burada da her hangi bir yanlışlığa düşmemiş ve tipik yılan resimleri çizmiş ancak bu yılanlar da birden fazla yanı çoğul olarak kurgulanmıştır. Burada sperma gibi yılan da Phallos üzerinde gösterilmiş böylece yılan ve sperma arasında ciddi bir

eşleştirme olduğu vurgulanmıştır.

Aslında bu kompozisyonlarda bir karmaşıklık yoktur. Bunlar ilk çağların mitolojik sembolik kurgularını yansımalarıdır ve eşleştirme mantığının doğal görüntüleridir. Zira döllenme olgusunun mikro-organik hareketlerinin-spermanın gözle görünmemesinden dolayı- mitolojik anlatımı, ona eş düşecek bir imaj kullanılmadan gerçekleştirilemezdi. Bu nedenle ancak doğadan seçilen bir imajla bu olayın mitolojik anlatımı hayatı geçirileceğinden sperma'nın sembolik olarak, daha bu çağlarda yılanla eşleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Res.45

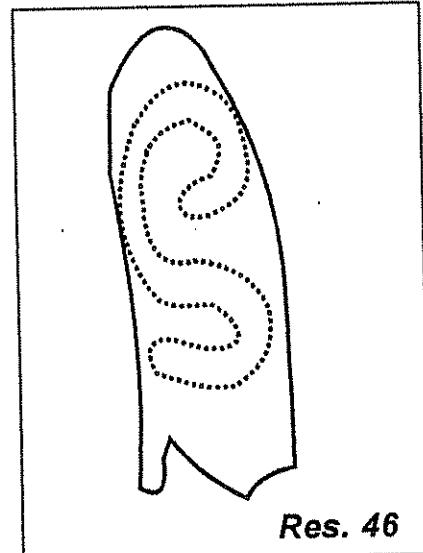
Mal'ta (Sibirya) tabletine tekrar dönmek gerekirse bu çizimler aynı zamanda önemli bir rozet taşı niteliğindedir. Örneğin ön tarafta gösterilen cisimlerin tabletin arka yüzünde S şekilleri ve spirallerle eşleştirildiği görülür. Ayrıca "S" formlarının Mezin'de phallos'ların üzerinde gösterilmiş olması da təsadüf olmasa gerek. Bu kompozisyonlar daha sonraki dönemlerde benzer şekillerde kurgulanmışlardır. (Res. 46)

Prof. P. Graziosi de , Porto Batisco Mağarası'nda yılan ve spiral arasındaki ilişkiyi saptamıştır.⁽¹⁶⁶⁾ (Res. 47) Ayrıca Mitolojilerde sık sık spermaların yumurtanın etrafında 7 defa dönerken yumurtayı döllediğinden söz konusu edilir. Bütün bunlar yumurta sperma arasındaki ilişkiyi ve spiralik çizimler de dölleme hareketinin çizimlere yansıtılmış görüntüsü olarak karşımıza çıkar.

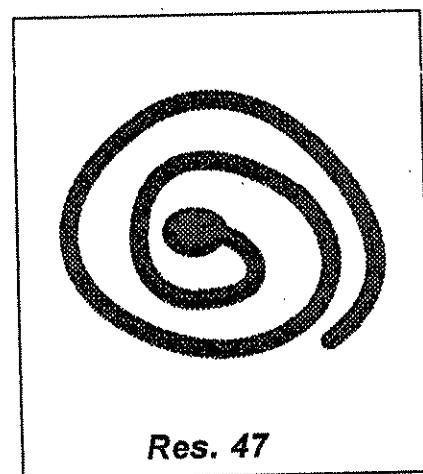
Anlaşılan, Üst Paleolitik zaman dilimi, Neolitik ve ondan sonraki dönem sembolizminin özgün kompozisyonlarının kurgulandığı çağlardır ve bu çağın takip eden binyillardaki sembolizmin temel anımlarının tarihin bu karanlık dönemlerinde üretilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Mitolojik anlatıların sembolik resimlere döküldüğü durumlarda da sık sık sperma fikri daha sonraki tarihlerde yılan görüntüsünün ardına gizlenir. Özette ,Üst Paleolitik dönemlerde böylesine gerçekçi sperma çizimleri,mitolojik anlatıların eşleştirme yöntemiyle yılan ve spirallerle temsil edildiğini, bunun sonucunda da asıl anmanın yılan imgesinin arkasında kaybolduğunu görüyoruz.

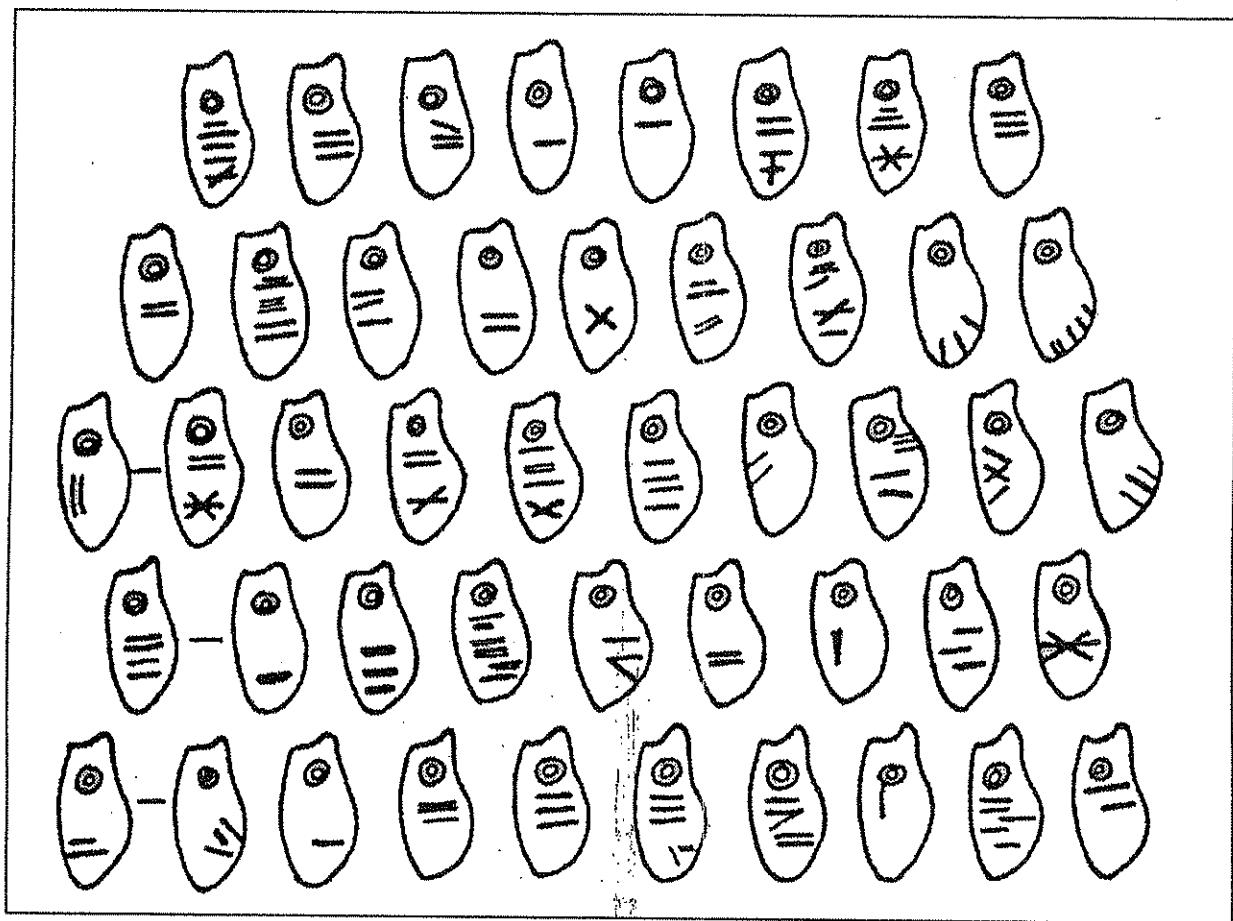
Bu çizgiler bizlere ilk çağ insanların neleri bildiklerini ve bilgilerini ne şekilde aktardıklarını göstermesine karşın, aşağıda görüldüğü gibi bir takım çentik gruplarından oluşan kompozisyonların içeriklerini anla-

Res. 46

Res. 47

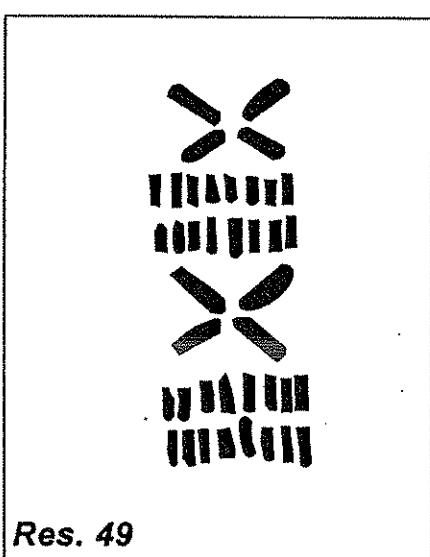
Res. 48

mak pek mümkün görünmemektedir. St.Germain-la-Riviere Üst Paleolitik öreninde bulunan bu çizimlerin içlerine belli şifreler kazınmıştır. 23 çift şeviden yani 46 adet değişik şifreden oluşan bu kompozisyonlar neyi ifade ediyordu? İnsan kromozomlarını düşündüren bu çizimlerin içerik-

lerinin çözümlenmesi konusunu, ilgili bilim dalının bilgilerine sunmakla yetiniyoruz.⁽¹⁵⁶⁾

(Res. 48) Söz konusu dönemlere ait olduğu tespit edilen bu türden çizimlerin sık sık karşımıza çıkması da oldukça düşündürücüdür. (Res. 49)

Ayrıca, De Morgan'ın bulduğu ve Solutreen döneme (M.Ö.25.000-20.000) ait olduğu tespit edilen bir taş bıçağın üzerinde birbirine sarılmış bir "çift yılan" figürü.⁽¹⁵⁷⁾ de incelemeye değer niteliktedir.

Res. 49

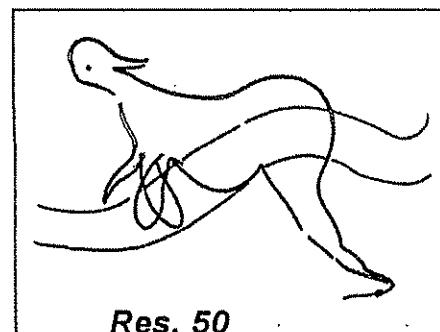
G.Thomson'un da belirttiği gibi, anlaşılan, eskiler mantık yoksunu yabanıllar değildi.Cro-Magnon iskeletleri üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar gösteriyor ki, bu insanlar arasında yaralanma sonucu meydana gelen ölümlerin büyük çoğunluğu savaşların neden olduğu yaralar değil, daha ziyade gündelik kazalardır. Sanıldığı gibi savaş ve vahşete pek fazla zaman ayırmamışlardır.⁽¹⁵⁸⁾ Ayrıca, sanatsal üretilerine bakıldığından son derece duyarlı; doğum, yaşam ve ölüm gibi konuları irdeleyen; neden, niçin gibi soruları kendilerine soran; hastalıklara, hatta ölüme çareler arayan, kısaca düşünen, akı başında insanlar olarak kabul edebiliriz.

YUMURTA VE BÖLÜNME

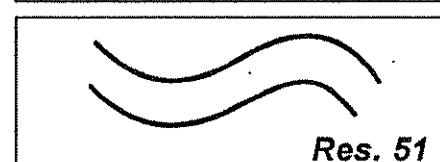
Tanrıça-kadın formlarının üzerinde de sık sık su-yılanımsı şekiller ve spiral'ler gibi sembolik çizgiler yer alır ve bu mantık bütünlüğü söz konusu kadın resim ve heykellerinin hepsi tek bir amaca -doğum olusuna-hizmet ettiğini gösterir.Yanda H.Breuil'a göre Aurignaco-Perigordien döneme⁽¹⁵⁹⁾ ait (M.Ö.27.000-25.000) Pech-Merle mağaraında döneme ait bulunan kadın ve su kompozisyonu oldukça ilginçtir. (Res. 50)

Zira kadının üzerinde görülen biribirine paralel bu iki çizgi bundan binlerce yıl sonra tarih sahnesine çıkacak olan Sümerlilerde "sperma" olarak anlatılmıştır⁽¹⁶⁰⁾. (Res. 51)

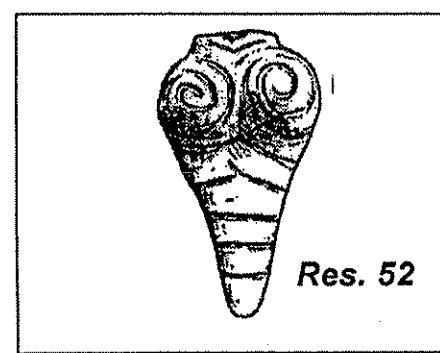
Bu çağlara ait bir çok örende ele geçen kadın heykelciklerinin üzerinde doğum olayıyla ilgili görünen spiralik formlar da "çocuğa bağışlanmış kadını" temsil ederler.(Res.52)

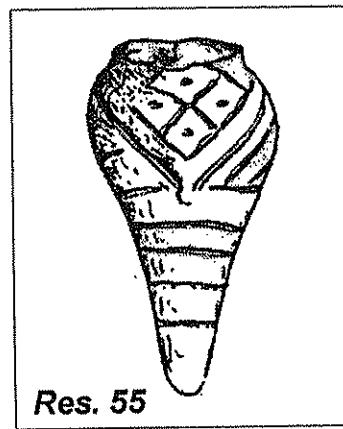
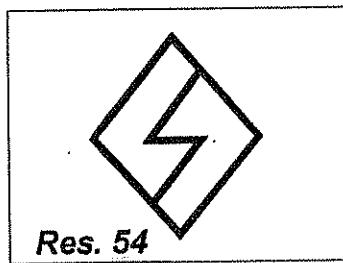
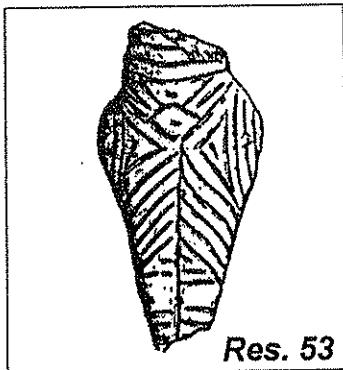
Res. 50

Res. 51

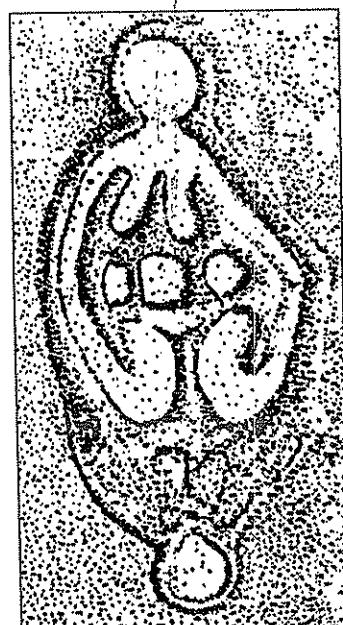
Res. 52

Yanda, Mezin yakınlarında Luka Vrublevetskaja kadın heykelcikleri üzerinde bâkir yumurta (Res.53) Mezin'de Gravittien döneme ait (M.Ö. 25.000 - 20.000) görülen çizimde aşılanmayla birlikte yumurtada oluşan biyolojik-iğili, (Res. 54) gene Luka Vrublevetskaja'da dörtlü simetrik bölünme-hareketleri gösterilmiştir. (Res. 55)

Ayrıca Laussel'de bulunan bir kaya kabartmasında da-kadında gerçekleşen yumurtanın bölünme hareketi-ikiye ayrılmış şekilde simetrik kadın kompozisyonlarıyla anlatılmış olduğunu görüyoruz. (Res. 56)

Üst Paleolitik dönemlerde başlayan bu sembolik anlatım tekniği onu takip eden Neolitik dönemlerde de sık sık tekrar edilmiş, kimi zaman birden ikiye ve çoğula bölünen ve giderek artan insan kompozisyonlarıyla, yani yumurtanın bölünme ve doğum olgusunun başlangıcının göstergesi, bir insandan diğer bir insanın oluşumu fikri, çift başlı kadın veya birbirine yapışık simetrik kadın kompozisyonlarıyla anlatılmıştır.

YUMURTA-KUŞ ve KUŞ AYAĞI SEMBOLİZMI

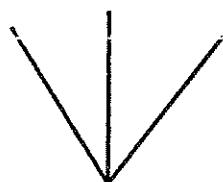
Res. 57

Roc de Sers mağarasında da (M.Ö. 20.000-15.000) toy kuşunun⁽¹⁶¹⁾ tasviri (Res. 57) yer alır. Magdalénien döneme ait (M.Ö. 15.000-11.000) Kuş ayağı çizimleri; Altamira'a (Res. 58) El Castillo 'da (Res. 59), Bedeilhac'ta (Res. 60) vs. gibi bir çok Üst Paleolitik öreninde bulunur. Kuş ayağı motifi, Niaux'da⁽¹⁶²⁾ yabani sığır-bizon resminin, Lascaux'da da büyük dana önünde görülür A. L. Gourhan da bu motiflerin kadın jenital organını temsil ettiğini ve aynı zamanda yaralanmayı sembolize⁽¹⁶³⁾ ettiğini belirtir. Bedeilhac'ta kuş ayağından türetilen vulva çizimi ilginç bir şekilde bundan onbinlerce yıl sonra Sümerlilerde görülmüş ve onlarda da kadını sembolize etmiştir. (Res. 61)

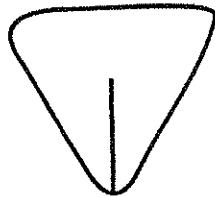
Ukrayna'da Mezin Üst Paleolitik öreninde de Gravittien döneme ait (M.Ö. 25.000-20.000) fildişinden yapılmış bir kuş'un kanatları altında dünyanın en eski svastikası bulunmuştur.⁽¹⁶⁴⁾ (Res. 62) Bu mezarda yılanvari çizgiler, kuş (yumurta), svastika (aşılanmış, dörde bölünen yumurtadaki hareketin simbolü) gibi öğelerin bir arada bulunması bu düşünüş biçimini mantık düzenini yansıtır. Söz konusu eşleştirmelerde bir araya getirilen kavramlar da bu mantığı tamamlar. Kuş (yumurta), yılan, kadının jenital organı, yaralanma kavramı ve yumurtanın bölgünmesi!

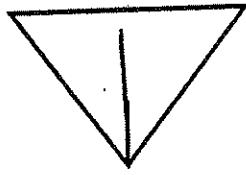
Res. 58

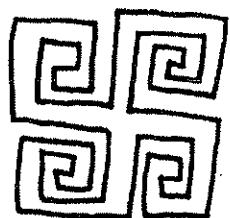
Res. 59

Res. 60

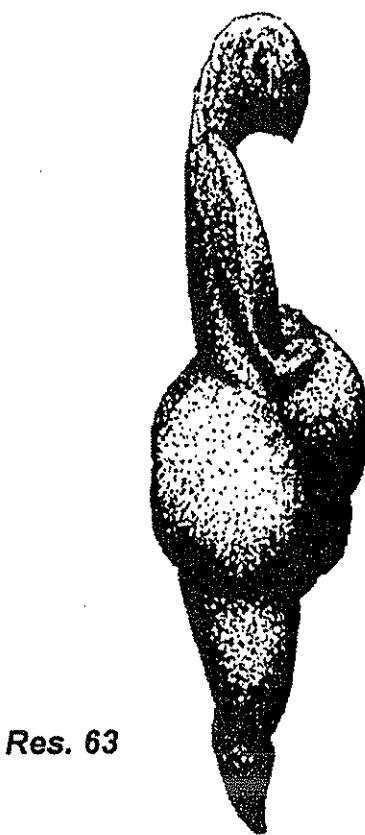
Res. 61

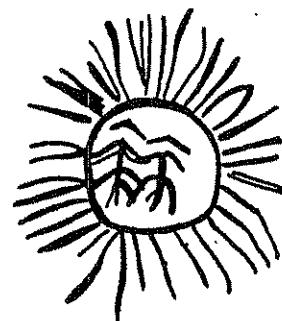
Res. 62

Yumurta, Üst Paleolitik çağlardan başlayarak binlerce yıl boyunca sembolik arenada temel öğe olarak boy göstermiş ve bunun yanı sıra, onun sembolü kuş ve kadınla eşleştirilmiştir. Bunun sonucunda da ilginç görüntüler kurgulanmıştır. Kadının kuşla eşleştirilmesi Herşeyin bir yumurtadan doğduğuna inanılan bu çağlarda, yumurtanın efendisi-kuş'la eşleştirilen kadın-fikri kuş başlı tanrıça-kadın figürlerinin üretilmesine de neden olmuştur. Lespugue tanrıçası (M.Ö.21.000) bu düşüncenin en eski örneklerindendir. (Res. 63)

Resim 64'te genellikle Güneş olarak adlandırılan fakat aslında Ay'ı sembolize eden bu figür, içinde 2 insan formu aşılanmış kadın yumurtası ni sembolize eder. Üst Paleolitik dönemlerden başlayarak Mezolitik, Neolitik ve onu takip eden çağlarda da benzer formun yumurtayı ve Ay'ı sembolize ettiği anlaşılmaktadır.^(*) (Res. 64)

Res. 63

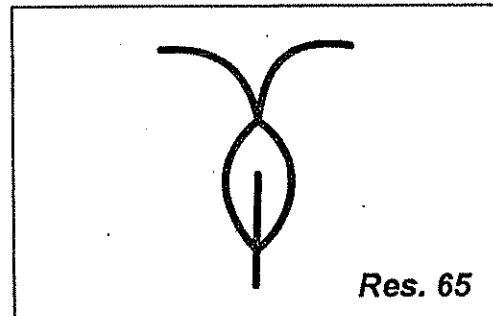

Res. 64

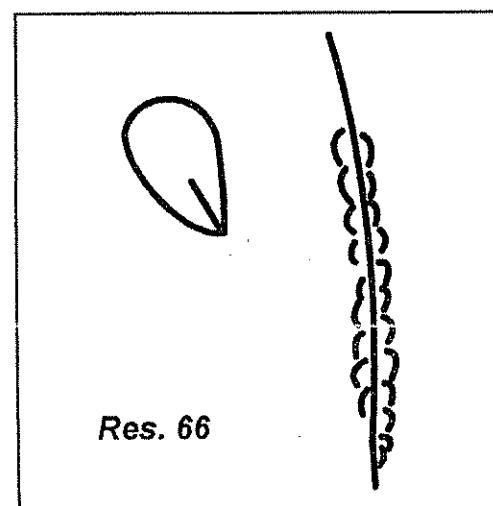
(*) Bkz. İleride sayfa. 136

Kadınla eşleştirilen diğer öğelere gelince; El Castillo (İspanya) Mağarasında da kadın jenital organlarının ağaç dallı vs.gibi bitki formuyla⁽¹⁶⁵⁾, birlikte kompoze edilmiş olması, plasentayla ilişkilidirilmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Ayrıca Fontarnaud öreninde bulunan bir bıçağın üzerinde bir geyik başı ve ağaç dalları kompozisyonu vardır. Fontales (Torn-et-Garonne) Üst Paleolitik yerleşim yerinde bulunan bir plakette, birisinin üzerinde dairemsi bir şekil bulunan 2 kadın çizimi, bir kaz başı birde geyik başı birlikte kompoze edilmişlerdir.⁽¹⁶⁶⁾ Raymonden (M.Ö. 15.000-12.000) mağarasında ilginç bir rahim (Res. 65) çizimi yer alır^(*).

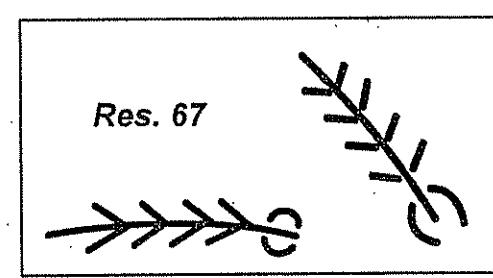
Ağaç dalı formları Tuc d'Audoubert (Res. 66) ve Lascaux mağaralarında da kadının jenital organlarıyla birlikte kompoze edilmişlerdir.(Res. 67) Bu kompozisyonların rastlantısal olmadıkları ve bu çizimlerin sürekli benzer şekilde tekrar edilmiş olmalarından anlaşılımaktadır. Zira, yukarıdaki sembollerle, binlerce yıl sonra Sümerler tarafından "çocuk doğurmak"⁽¹⁶⁷⁾ anlamında kullanılan (Res. 68) sembol-yazı arasında şaşırtıcı bir benzerlik görülür. Izturitz'de daha da ilginç bir durumla karşılaşırız. Burada ağaç dalı simgesi kadının üzerinde gösterilmiştir. (Res. 69)

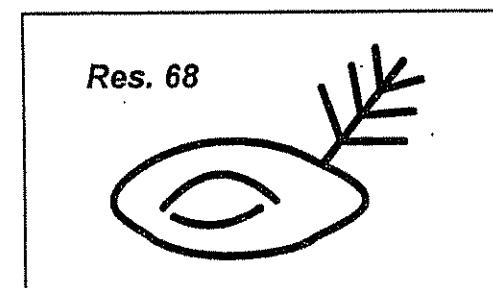
Res. 65

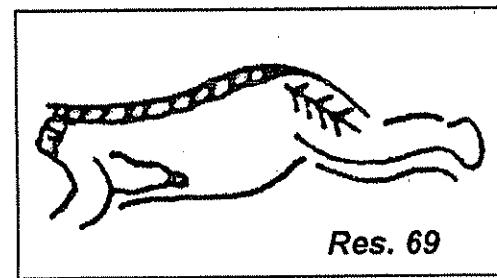
Res. 66

Res. 67

Res. 68

Res. 69

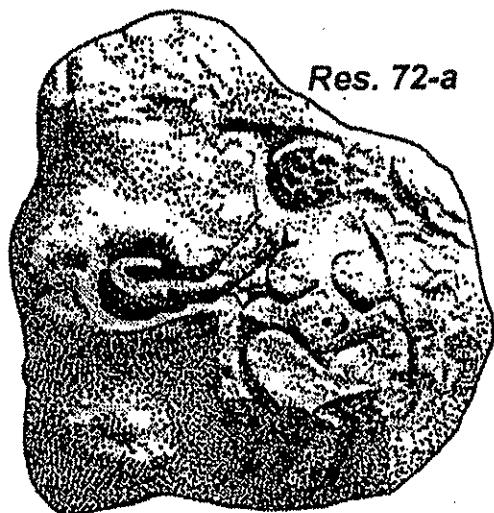
(*) Bu kompozisyonda rahim çiziminin yanında bir ala geyik başı ve bir ağaç dalı da vardır.

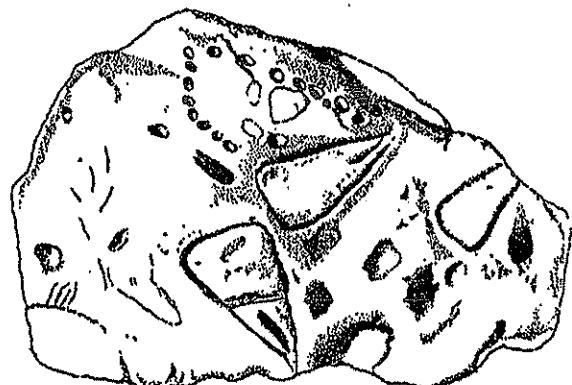
Res. 70-71

Res. 72

Res. 72-a

Res. 72-b

Bunların yanı sıra ağaç-bitki dalı simgeleriyle yılan veya yılanımsı formlar arasında da belli bağlar kurulmuştur. Magdalenien döneme tarih lenen Pekarna (M.Ö. 15.000) öreninde bulunan bir kemik levhanın, bir yüzünde yılanımsı bir şekil (Res. 70) diğer yüzünde de bir ağaç-bitki dalı vardır. (Res. 71) Lortet'te (Haute Pyrenees-Magdalenien) belirgin bir yılan resmi yumurtalar? ve bitki dallarıyla birlikte kompoze edilmiştir. (Res. 72)

Mal'ta Üst Paleolitik öreninde bulunan küçük tanrıça figürlerinin üzerinde Ay sembollerı, aynı şekilde Laussel tanrıçalarından birinin elinde de Ay formu tutması v.s. gibi kadının Ay'la eşleştirilmesinin tarihin kayıp dönemlerinde başladığını ve Ay'ın doğurgan kadın yumurtasını temsil ettiğini biliyoruz.(Res. 72-a)

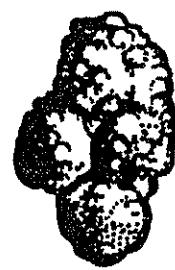
Üst paleolitik dönemin en eski (M.Ö. 30.000) vulva çizimlerinin yanında da bir yay şeklinde dizilmiş 15-16 arasında nokta bulunur. (Res. 72-b) Bu noktalar -şayet doğurgan yumurtanın oluşum periyodlarını temsil ediyorsa- Ay'ın 15 ve belki de 16'sı aşılanmanın oluşabileceği günleri temsil ediyor olmalıdır. Her ne şekilde olursa olsun bu noktalar vulva'larla ve kadın doğurganlığıyla ilişkilendirilmiş olması dikkat çekicidir.

Arkeolojik kazılarda sık sık anlaşılmazı güç garip buluntularla da karşılaşılmıştır. Örneğin, Üst Paleolitik döneme ait Saint-Amand'da bir yiğma tepenin içinde özenle yerleştirilmiş fosilleşmiş deniz kestanesiyle yerleştirilmiş bir şekilde bulunmuştur. Barjon (Cote d'or) da bir tepenin içine (aynı kompozisyonda yerleştirilmiş) bir deniz kestanesi bulunmuştur.⁽¹⁶⁸⁾ Ancak deniz kestanelerinin döllenmeyle ilgili mitolojileri olduğunu biliyoruz. Ayrıca Grotte de Hyene mağarasında da birbirine yapışık kürelerden oluşan demir madeninden bir nesne bulunmuştur. (Res. 73) Bu buluntular ne ifade ediyor, ne anlama geliyor veya neyi sembolize ediyorlardı? Bilmiyoruz. Ancak (Res. 73-a) bölünen yumurtanın dıştan görünüşüdür.

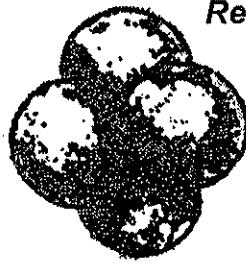
Kadın, doğum olgusunda olduğu kadar doğan bebeği yaşatma gücüne sahip olması konusunda da önemli bir kutsiyet üstlenmiştir. Böylece çocuğun yaşam maddesi süt'ün kaynağı kadın göğüsleri imajı da başlı başına önemli bir öge duruma gelmiş olduğu, Üst Paleolitik çağ heykellerinde göğüslerin bu denli abartılı gösterilmelerinden anlaşılır.

Bu öge mitolojik-sembolik gösterilerde de ana fikir olarak işlenmiştir. (Res. 74) Hatta Pech-Merle (Fransa) Mağarası'nda bir geçidin duvarında bir dizi kadın göğsü kabartması bulunması konuya verilen önemi gösterir.⁽¹⁶⁹⁾ (Res. 75). Söz konusu çağlarda kadın göğsü imgesi o denli önemlidir ki, kemikten yapılmış simgeleri, Dolni Vestonitz (M.Ö.

Res. 73

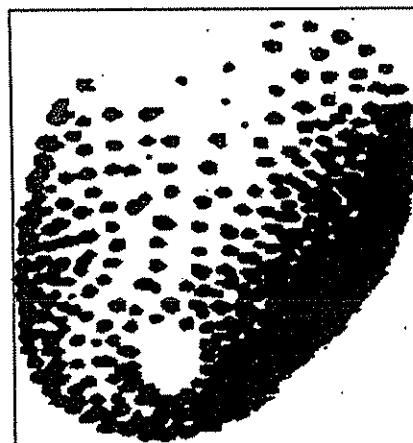
Res. 73-a

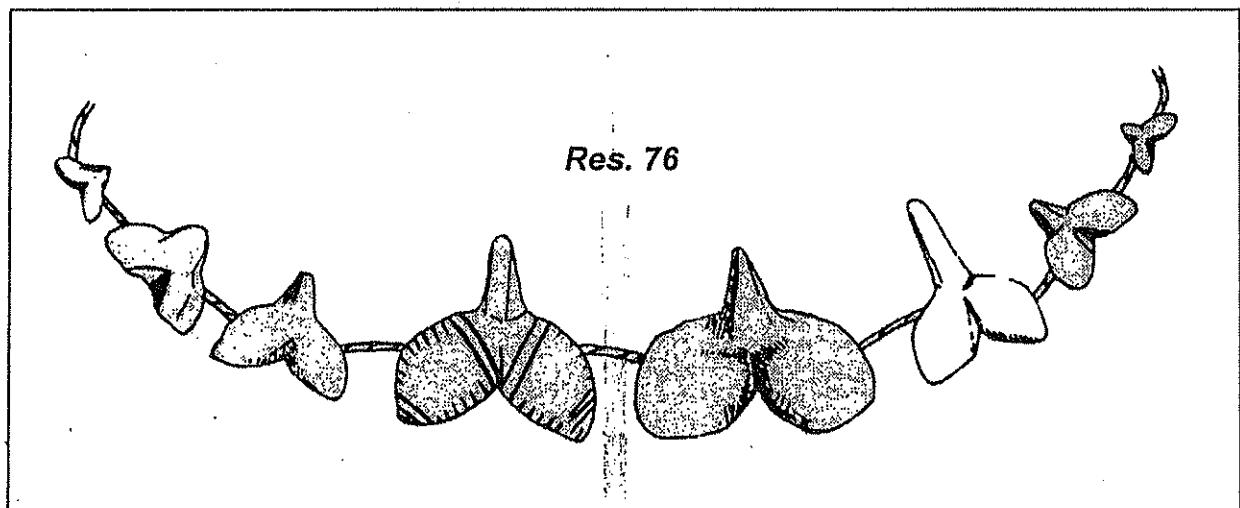
Res. 74

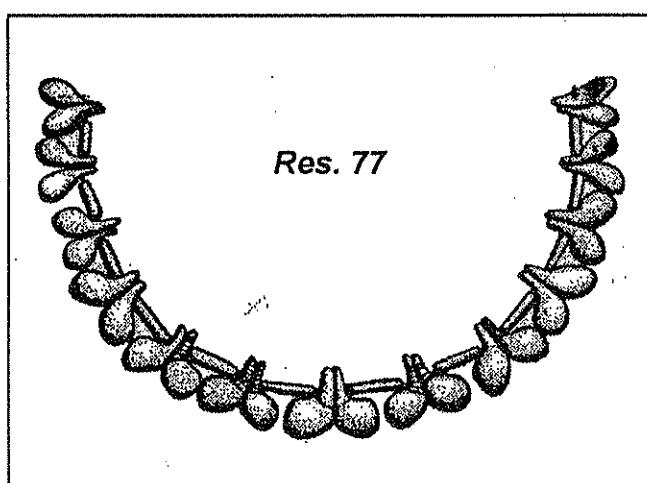
Res. 75

28.000'ler) de (Res. 76) ve Mugharet el-Wad (Res. 77) Üst Paleolitik dönemlerde olduğu gibi iplere dizilerek boyunlarda taşınmıştır.

Res. 76

Res. 77

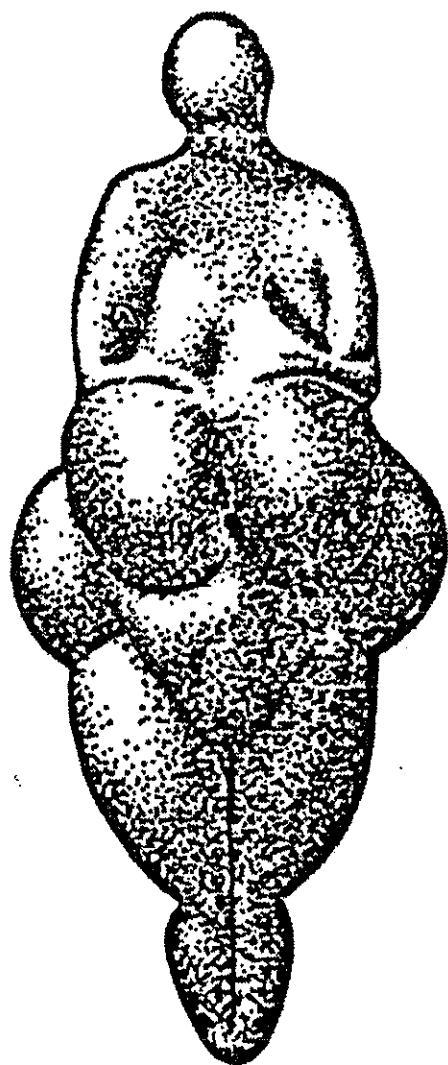
Bu kolyelere Mezolitik dönemlerde Filistin'de, Karmel Dağı Natuf kültüründe, Megalitik örenlerde⁽⁶⁹⁾ ve İtalya'da, arkaik Cyclade Ege Eneolitik kültürlerinde de rastlanmıştır. Anadolu'da Çatalhöyük'te duvar üzerine kabartma şeklinde, hatta takip eden çağlarda da örneğin Efes Artemisi'nde de görüldüğü gibi, önemini korumuştur.

Tarihin kayıp dönemlerinde eşleşleştirme ve karşıt prensiplerin birlikte gösterilmesiyle oluşturulan bu kurguların daha sonraki tarihi dilimlerde de tekrarlanarak sürdüğü göz önünde bulundurulursa, yukarıda söz konusu edilen göstergeler arasında ne denli güçlü sembolik bağların olduğu anlaşıılır.

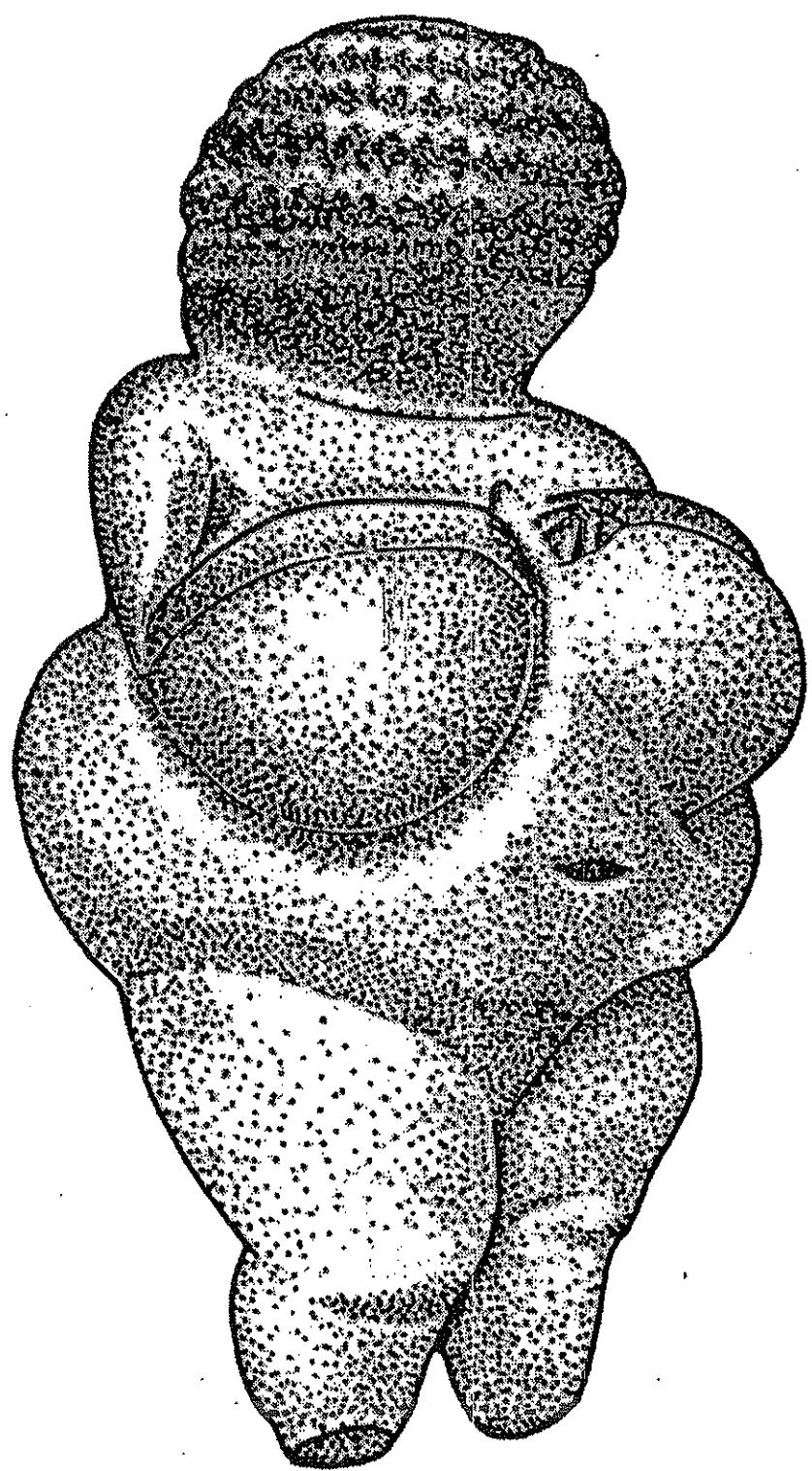
MİTOLOJİK TANRİÇALAR

Kırmızıya boyananan objeler genellikle şamanların ayin ve seremonilerde kullandıkları eşyalarıldı. Tanrıça heykelciklerinde üreme organlarının ön plana çıkarılmaları da aslında doğumun biyolojik evrelerini anlatmaya yönelikti. Bu nedenle tanrıça heykelciklerinin yüz hatları, gözleri, saçları vs. gibi belirtilmemiş soyut biçimlerden oluşuyordu. (Res. 78) Doğal olarak bu tanrıçaların belli hikayeleri vardı ve ayinler sırasında mitolojilerle anlatılıyordu. Mağara duvarlarında yer alan tanrıça resimleri de orada düzenlenen törenlere hizmet ediyordu.

Üst Paleolitik dönem mağaralarındaki duvar resimlerinin konusu hayvan şekilleriyken, aynı dönemin heykelciklerinin konuları kadınlara odaklanmıştır. Böylece "yükse ana" mitolojileri Üst Paleolitik çağların karanlık dönemlerine dek uzandığını ve bu heykellerin de söz konusu dönemlerde tanrıça inancının yoğun olarak yaşandığını gösterir. Mitik ana-atanın doğurgan gücünün bu

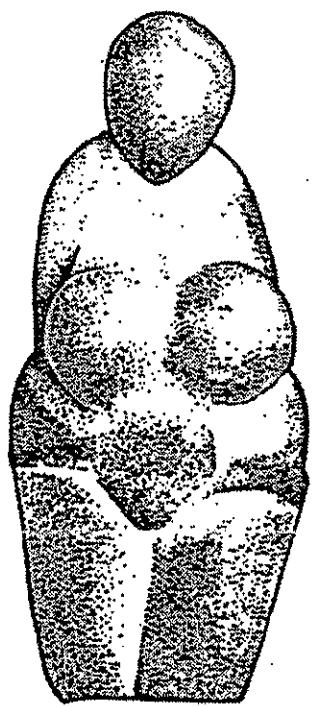

Res. 78

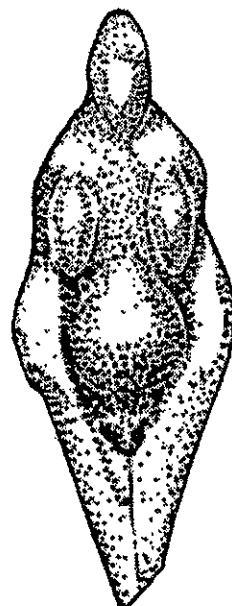

Res. 79
Villendorf Venüsü

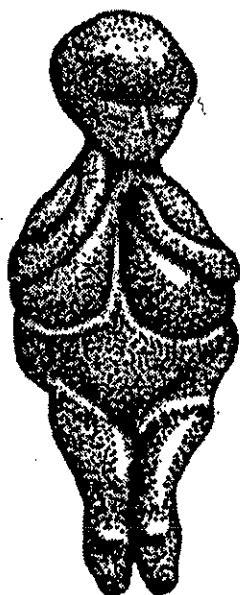
heykelciklerde yaşadığı varsayıldığından, bu tanrıça simgelerinin kutsal törenler sırasında taşındıkları büyüşel gücün kadınlarla geçtiğine, böylece toplumun kendi kendini yeniden üretebilmesini sağladığına inanılıyordu. Bu heykelcikleri gerçek üstü görüntülere sahiptir. Ancak böylesi gariplikleri söz konusu dönem insanların sanatsal yanlışları olarak algılamamak gereklidir. (Res. 80-81) Zira bunlar, mitik anayı temsil eden heykelciklerdi. Villendorf Venüsünün (M.Ö. 25.000) kırmızıya boyanmış olması bu heykelciğin-şamanların ayinler sırasında kullandıkları -bir ayin eşyası ve dinsel uygulamalarla ilintili olduğunu gösterir. Tüm bu tanrıça tasvirlerinde ortak olan görüntü; üreme büyüsünü yansıtmayla, yönelik hamilelik şişkinlikleri abartılı bir şekilde ön plana çıkartılmış olmasıydı. (Res. 82)

Res. 80
Grimaldi Venüsü

Res. 82
Grimaldi Venüsü

Res. 81
Gagarino Venüsü

Res. 83

Doğurganlık konusunun bu denli ısrarla irdelenmesi, Üst Paleolitik dönem insanların önemli bir sorunu olduğunu gösterir. Bu dönemlerde insan ömrünün oldukça kısa olduğu ve doğum olgusunun da büyük önem kazandığı daha kolay anlaşıılır.

H. V. Wallois' ya göre, ilk çağlarda doğanların ancak yarısı ana-baba olabilecek kadar uzun yaşamabiliyordu.⁽¹⁷⁰⁾ Zira kadın ve çocuk ölümleri çok yaygındı. (Res. 83 - Grimaldi) Bu dönem mezarlarında sık sık çocuklarınla birlikte gömülüş kadın (Res. 84 - Kazfeh) ve genç yaşlarda ölmüş çocuk iskeletlerinin bulunusu bu fikri doğrular niteliktedir.

Üst Paleolitik dönemlere ait olduğu bilinen mezarlarda bulunan 51 cesetten 20'si 15 yaşından küçük çocuklara aittir. 9'u ergenlik, 22'si de olgunluk çağındadır. Çocukların da yüzde 60'ı bir ila 10 yaşları arasında ölmüştür. Sıfır ila bir yaş arası ölümler ikinci sırada gelmektedir. Bunların yanısıra iki de fetüs ölümü mevcuttur. Moravya'da Predmostta 'da bir mezardaki 18 cesetten 10'u çocuklara aittir.⁽¹⁷¹⁾

Eyzies'de bir Cro-Magnon mezarında bulunan 5 iskeletten biri 50 yaşlarında, çağına göre ihtiyan sayılacak bir erkektir. Bundan başka biri 30-40 yaşlarında diğeri olgunluk çağında iki

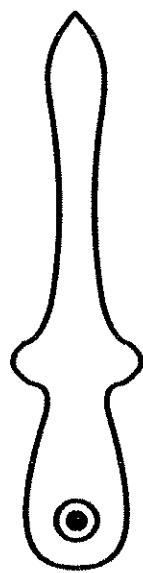
erkek iskeleti bulunmuştur. Bunların yanı sıra 20 ila 30 yaşıları arasında genç bir kadın ve 10 ila 20 günlük bir bebek cesedi bulunmuştur.⁽¹⁷²⁾ Kadınların böylesine genç yaşıarda ölmeleri neslin sürekliliği için fevkalade olumsuz sonuçlar yaratacağı açıktır.

Aynı şekilde, salgın hastalıkların neden olduğu kitleSEL ölümler de büyük sosyal facialara yol açar. Bu gibi durumlarda kutsal mitik tanrıçadan kadınları doğurgan kılmak ve böylelikle insan doğumlarını artırması için mağaralardaki mabetlerine giderek dualar etmiş oldukları varsayılmak yanlış olmasa gerek.

Ayrıca bu ayin ve ritüellerin kadınların doğurganlığını artırdığına inandıkları kutsal doğurgan ruhun taşıyıcısı tanrıça heykelcikleri eşliğinde yapılmış olduğunu ve doğum ve neslin bolluğuuna yönelik ayinlerin, bir dizi kutsal simgelerle süslenmiş bu mabetlerin los sahnelerinde mitolojik ilahilerle seslendirildiğini⁽¹⁷³⁾ düşünmek te pek gerçek dışı sayılmaz.

Bu tanrıça heykelcikleninin "hamile kadınlar tarafından gebelik süresinin sorunsuz geçmesi için boyunlarda taşınmış".⁽¹⁷⁴⁾ olduklarını bir uçları delinmiş tanrıça heykelciklerinden anlıyoruz. (Res. 85-86) Bu heykelciklerden kadınların kullanımı için sık sık yapılıyor ve doğumlarından sonra da içinde yaşadıkları konutun, onlara ayrılan kutsal bir köşesinde yeni bir hamilelik durumuna kadar korunuyorlardı.⁽¹⁷⁵⁾

Res. 86 (*)

Res. 85

(*) Keman tanrıça olarak ardlandırılan bu görüntüler bebeği temsil ediyor olmalıdır.

İlk çağların doğurgan kadın imajı ve onu temsil eden semboller çerçevesinde insanın doğumunu, yaşamın korunması ve devamlılığının sağlanması, deniz kabukluları ve mezarlarda yaşamı yenileyici kırmızı boyalı kullanımını da Avrupa'ya doğudan anatanrıça resim ve heykelcikleriyle birlikte getirmiştir.⁽¹⁷⁶⁾

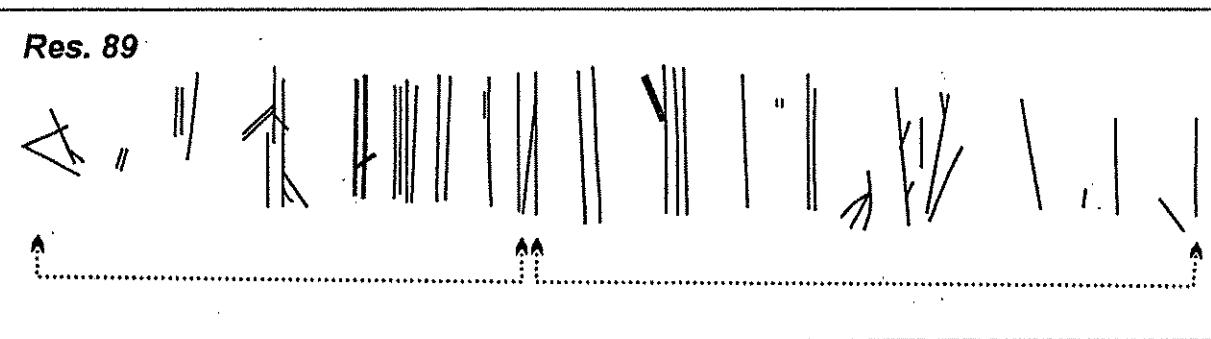
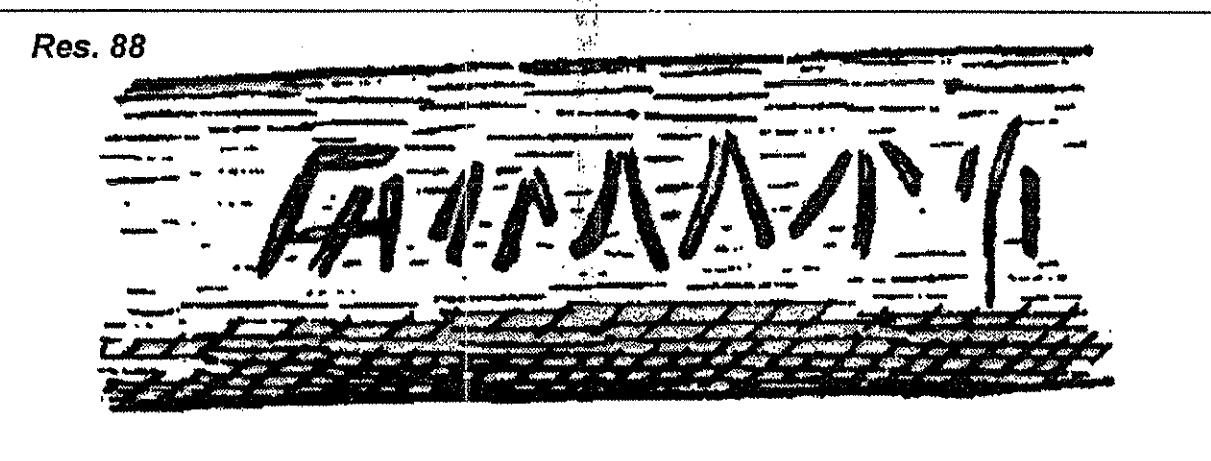
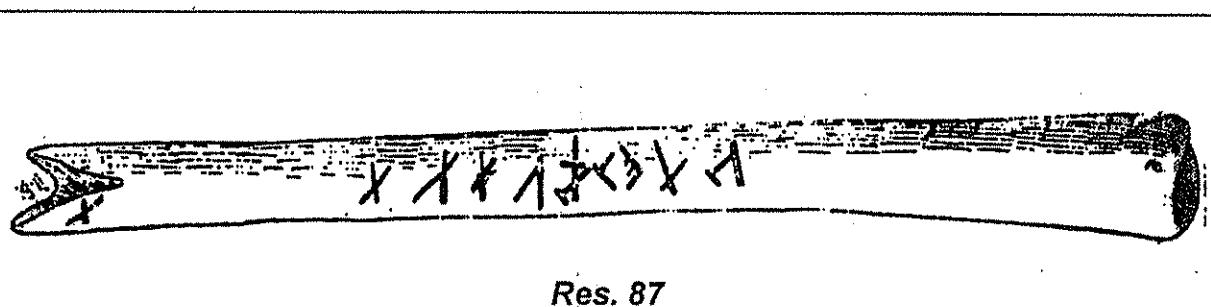
İnsanın doğumunu temel alan konularda doğurgan kadın ve bilhassa rahim ön plana çıkmış ve bu göstergeler belli nesnelerle eşleştirilerek mitolojilerle anlatılır olmuştur. Doğumun temel simgesi olan doğurgan kadın, simgeler dünyasında baş rolü oynamış ve tarih sahnesini binlerce yıl terk etmemiş, biyolojik-anatomik göstergeleri sembolizm dünyasının ana temasını oluşturmuştur. Söz konusu çağlarda tanrıça kültü de öylesine tutkulu bir ögedir ki, insanların yeniden doğmalarını sağlamak için mezarlarda bile onlara eşlik etmiştir.

Bu kadın heykelciklerinin doğu Avrupa'nın sınırlarına doğru yayılımı M.Ö. 33.000'lerde başlamıştır. Zira Batı Avrupa'da bu dönemlerde tanrıça imgeleri yoktur. Buna karşın, Doğu Avrupa'dan Baykal bölgесine kadar uzanan geniş lös topraklarındaki zengin av bölgelerinde onde gelen kişilik odur.

Böylelikle kadın simgeciliği, Asyalı Umay'ın tarih sahnesinden görülmesinden ve batıya doğru göç etmesinden sonra Avrupa'da da görülmeye başlamış, Malta'dan Sibiryaya steplerini geçerek Don Nehri'ni, Kostienki, Gagarino'dan itibaren Tuna Nehri'ni geçmiş ve Avusturya Willendorf, Predmost ve Dolni Visternitz'e, nihayet Bresompouy Dordogne'a Fransa, İtalya⁽¹⁷⁷⁾ ve İspanya'ya doğru yayılmıştır. Anatanrıça imajıyla birlikte onun mitolojileri de dünyaya yayılmış nesilden nesile aktarılarak yakın tarihin son dönemlerine kadar gelebilmiştir.

PALEOLİTİK DÖNEMLERDE ANLATIM TEKNİKLERİ

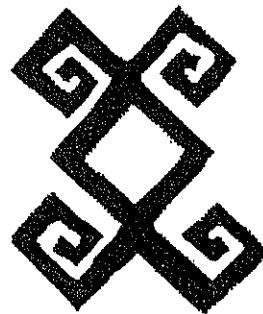
Üst Paleolitik dönem insanların Sümer çivi yazısından 10.000 yıl önce benzer bir çizgi yazı türünün ilk arkaik formlarını kullandıkları Rochbertier, (Res. 87) La Madelaine (Res. 88) ve Placard (Res. 89) mağaralarında bulunan şaşırtıcı çizgilerden anlaşılmıştır. Yazının daha bu çağlarda tarih sahnesinde görülmesi son derece ilginçtir. Ancak yine bu yazının M.Ö.11.000 aniden kaybolması da o denli şaşırtıcıdır.

Özetlemek gerekirse, Üst Paleolitik çağlarda üç tür anlatım tekniğiyle karşı karşıyayız. 1-Mitolojik öykülerle desteklenen hayvan ve bitki öğeleriyle özdeşleştirme ve karşılıklama (düalite) yöntemiyle oluşturulan anlatım tekniği, 2- Nesnelerin bire bir tipki çizimleriyle anlatımı ya da bilimsel yöntem. (örn; gerçekçi sperma çizimleri vs.gibi.) 3- Üst Paleolitik dönemlerde doğan (Res. 90-91 Mezin, M.Ö. 25.000-20.000)^(*) ve yoğun olarak Çatalhöyük Neolitik öreninde karşımıza çıkan geometrik işaret-yazı yöntemidir.

Res. 90
Mezin

Res. 91
Mezin

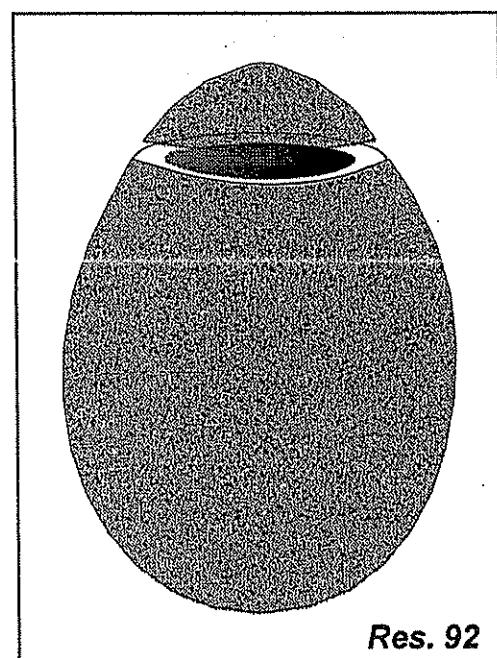
(*) Sovyet bilim adamları Mezin Üst Paleolitik örenini M.Ö. 25.000-20.000 olarak tarihendirirken, batılı bilim adamları M.Ö. 15.000-14.000 olarak tarihendirirler. Bkz. L.R. Nougier, (1974, s. 70)

MEGALİTİK DÖNEM SEMBOLİZMİ (M.Ö.11.000-1000)^(*)

Megalitik yapıların en eskisi iki blok taşın üzerine diğer bir blok taşının yerleştirilmesiyle oluşan St.Germain-la-Riviere mezarıdır. Magdalenien döneme ait bu mezar yapısı M.Ö.11.000'lere tarihlenir. Carnak'taki Mont St.Michel tümülüüsü de 7030 yıllarına tarihlenir.⁽¹⁷⁸⁾

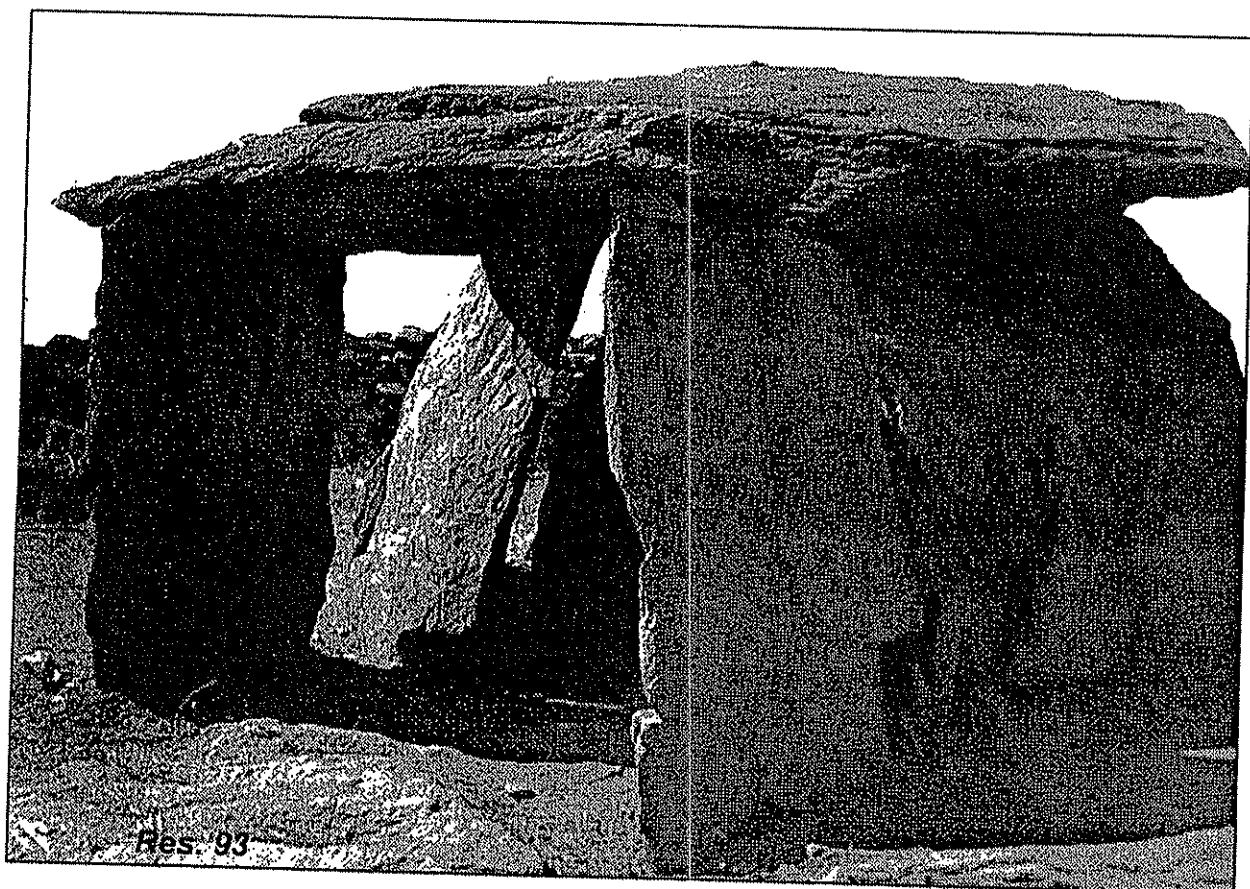
Benzer Megalitik mezarlar Laos'ta da vardır. Üstelik bu bölgede hala anlatılan bir mitoloji buralarda çok eski den yaşamış insanların söz konusu eder. Laos'un Mon vadisi'nde bu gün de anlatılan bir mitolojide, bölgede çok eski zamanlarda uzun boylu insanların yaşadığı söz konusu edilir. Mon vadisin de yapılan kazı çalışmalarında Megalitik döneme ait çok sayıda taşa oyulmuş yumurta mezar ortaya çıkarılmıştır. Üstelik, bu mezarlardan biri hiç açılmadan günümüze kadar gelebilmiş ve gerçekten de bu yumurta mezarın içinde uzun boylu bir ceset fetüs şeklinde yatar biçimde bulunmuştur. (Res. 92)

Bu bulgu mitolojiyle gerçeğin nasıl örtüştüğünü bir defa daha kanıt-larken, ilk çağ insanların mitolojilerinde söyledikleri gibi her şeyin bir yumurtadan doğduğu inancını tekrarlar niteliktedir. Aynı şekilde M. Colani de, Mahaxy magarasında (Laos) çok sayıda Cypraea kabuğu bulmuş⁽¹⁷⁹⁾, böylece Üst Paleolitiğin ölüm ritlerinin bu çağlarda da tekrarılandığı görülmüştür.

Res. 92

(*) Aslında Megalitik yapıların yaygınlaştırıldığı tarih M.Ö. 11.000'lardan çok daha geç dönemlere rastlamasına karşın, St.Germain-la Riviere buluntusu ve Avrupanın o tarihlerde daha Üst paleolitik dönemi yaşıyor olması -Üst Paleolitik ve Megalitik arasında bir ilişkinin açığa çıkması nedeniyle bu bölümÜst Paleolitik dönemin hemen arkasına aldık.

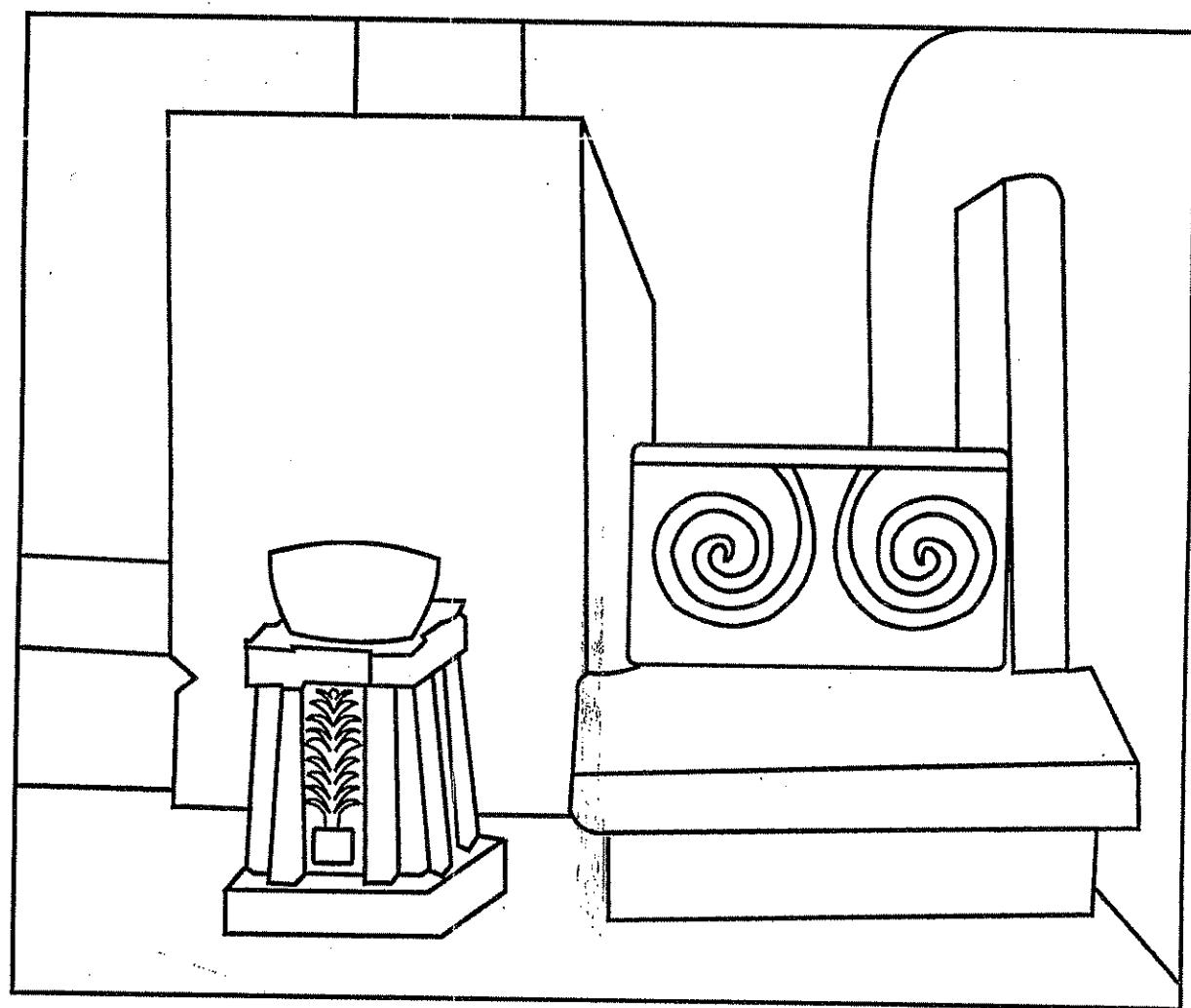

Res. 93

Corbértella Dolmen mezarında (Res. 93) cenazenin "deniz kabukluları" ve "incilerle" birlikte gömülü⁽¹⁸⁰⁾ olması bu çağlarda da, Üst Paleolitik dönemlerin doğurgan yumurta kültürünün devam ettiğini gösterir. Saint-Germain-la-Riviere'deki bir Dolmen mezarında bir Cro-Magnon insanın yatıyor olması da Megalitik yapılarla Cro-Magnon insan arasında ilişkisi gösterir.

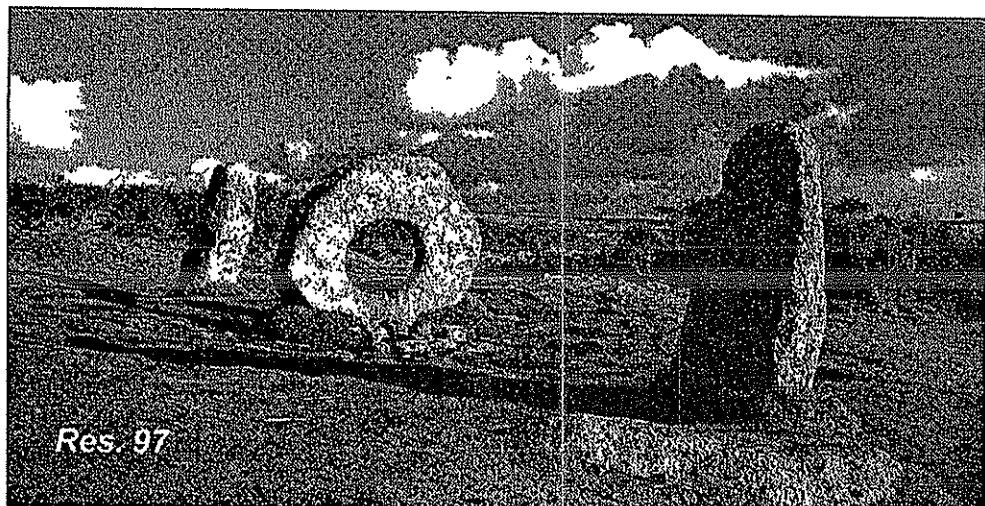
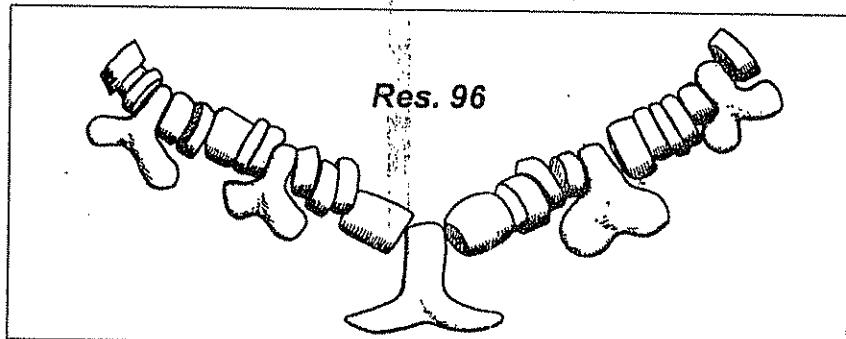
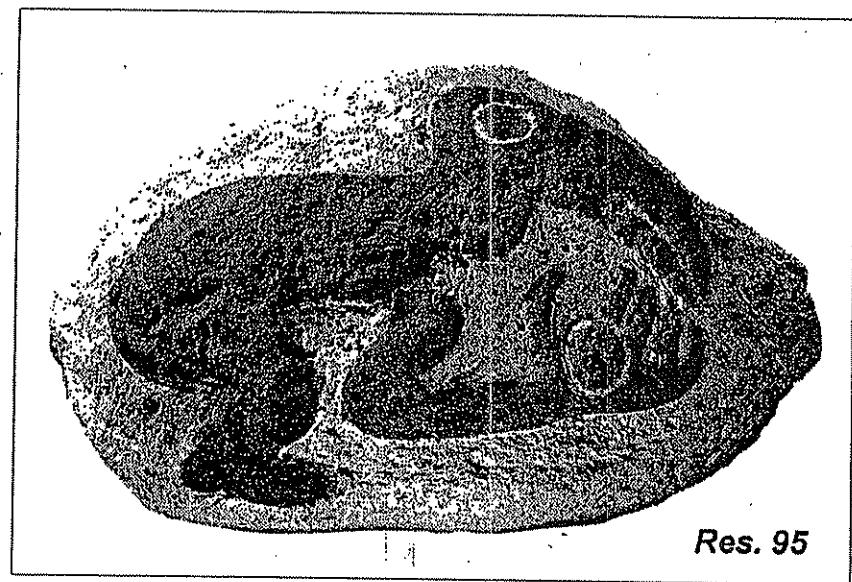
Ayrıca Gavrinis mezarinin duvarlarında bu insanların vazgeçemeiği kutsal boynuzlu hayvan çizimlerinin bulunması, yılanımsı şekiller ve spirallerle kadın jenital organlarının birlikte kompoze edilmiş olması Üst Paleolitik dönem mantığının bir tekrarıdır. Kerloquet (Fransa) gölünün yanında 3 metrelik bir menhir'in üzerinde olduğu gibi aynı bölgede Kercado şatosunun yakınılarında Manio tümülüsündeki en büyük menhirin üzerinde yılanımsı şekiller bulunur. Bu semboller Table des Marchands, Mane-er-Hroeck, Mane-Lud Perres plate vs. gibi diğer megalitik yapılarda da bulunur. Lehau menhiri anlaşılmaz bir şekilde nehrin ortasına yerleştirilmiş olması da ayrıca ilginçtir. ⁽¹⁸¹⁾

Menhirlerin fallüsleri temsil etmeleri üst Paleolitik kültürün Megalitik dönemlerde de sürdürüğünü gösterirken tanrıça heykelleri, bu kültürlerde de saygın yerini almış olduğunu görüyoruz. Malta Megalitik dönem sunak-mabet'te spiral ve ağaç-bitki öğeleriyle birlikte kurgulanmıştır. (Res.94)

Res. 94

Kuş ve yumurta kültü (Res. 95), kadın göğsü kültü (Res. 96) nihayet erkek dışı prensiplerden oluşan kompozisyonlar (Res. 97) bu kültürlerde de vardır. Sonuç olarak Megalitik dönemlerde de Üst Paleolitik mitolojik-sembolik göstergelerin ve aynı inanç birimlerinin hakim olduğu anlaşıılır.

MEZOLİTİK DÖNEM (M.Ö.12.000-8.000)

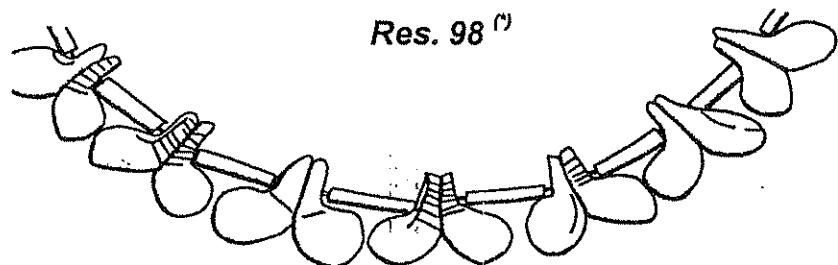
M.Ö. 12.000'lerde batıda hâlâ Üst Paleolitik dönem yaşanırken doğuda Natufien adı altında yeni bir kültür Jeriko'da yerleşik köy hayatına geçerek tarımla uğraşmaya⁽¹⁸²⁾ ve köyler şeklinde ilk neolitik yerleşim birimleri Ortadoğu'da (M.Ö.10.000-8.200) tarih sahnesinde görünümeye başlamıştır. "Zağros Dağları'nda Shanidar Mağarası yakınlarındaki Zawi Şemi yerleşim yerinde (M.Ö.9.200-8.900) orak bulunması tarımın en eski izlerini gösterir."⁽¹⁸³⁾

M.Ö. 8.000-6.000'lerde Üst Paleolitik dönemin çok çeşitli hayvan sembolizmi bilhassa Hâlâf kültüründe çanak çömlek üzerinde yeniden karşımıza çıkıyor. Bunlar Üst Paleolitik dönemlerde de kullanılan hayvan imajları olup, bu eski kültürün düşünsel açıdan devamıdır. Bu nedenle söz konusu hayvanlar, av hayvanları değil, belli doğal olayların mitolojik anlatımında kullanılan görüntüler olarak Neolitik dönemlerde de işlevini sürdürmüştür. Hatta, "Ain Mallaha'nın faunasında yer alan ve sık avlanan hayvanların bu tablolarda yer almadıkları açıkça görülür".⁽¹⁸⁴⁾

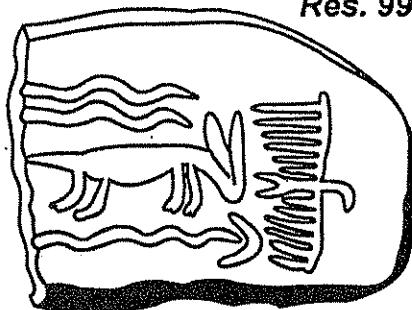
Kostienki'de (Rusya) de olduğu gibi Üst Paleolitik dönem çadırlarının tavanlarına sığır kafaları, asılmakta olduğu bilinmektedir. "M.Ö. 10.000'lerde Muraybet'te evlerin iç duvarlarına boynuzlarıyla birlikte sığır kafaları"⁽¹⁸⁵⁾ gömülmesi uygulaması görülmeye başlamış ve "9000'lere kadar devam etmiş, nihayet 8.000'lerde kadın ve sığır kültü Neolitik ideolojinin hakim sembolü olarak tarih sahnesinde süreklilik"⁽¹⁸⁶⁾ göstermiştir.

Anatanrıçalar Üst Paleolitik çağ mezarlarda görüldüğü gibi, Mezolitik dönemlerde de cesetlerin yanında bulunmuşlardır. Bu tanrıçalar, Tell Arpaçay'da, tell Hâlâf'ta, tepe Gawra'da, Ninova yakınılarında tell Hassuna'da, İran Mezolitik dönem mezarlarda, sürekli cesetlerin yanın-

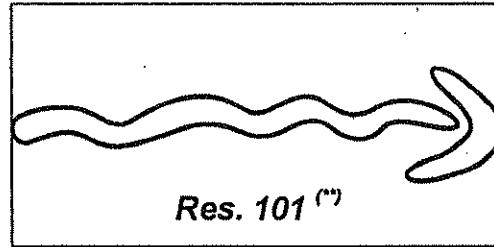
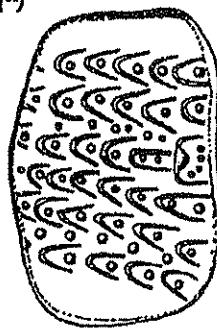
Res. 98 (**)

Res. 99 (**)

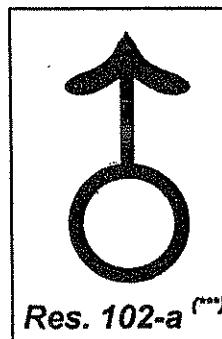
Res. 100 (**)

Res. 101 (**)

Res. 102 (**)

Res. 102-a (***)

da yer almışlardır .Anatanrıça figürinleri tüm Ortadoğu'yu kaplarken,daha evvel net olarak gösterilmeyen başları ve yüzleri M.Ö. 6.000'lerde Jeriko'da ve tell Aswad'da⁽¹⁸⁷⁾Çatalhöyük ve Hacılar' da belirtilmeye başlanmıştır.

Üst Paleolitik dönem kültürünün Mezolitik dönemde de sürdürünü, mağara sanatının temel konuları olan hayvan sembolizmi,taşınabilir eşyalar üzerinde görülmeye başlamıştır.Kadın göğsü (Res. 98) boynuzlu hayvan, akbaba-kuş ve yılanımsı şıklar, (Res. 99) Mezolitik çağ sanatının da vazgeçilmez öğelerindendir.Ayrıca Ay'lar (Res. 100) ve Ay'a saldırılan yılan kompozisyonları (Res. 101) oldukça ilginçtir.Bir daireden çıkan ok şkılide, (Res. 102) günümüz tıbbının kullandığı erkek simbolünü andırması bakımından dikkat çekicidir.⁽¹⁸⁸⁾ Tarih M.Ö. 10.000! İlginç bir şkılide bu simbol Kalkolitik (M.Ö. 5.500-3000) çağ'da tekrar kaşımıza çıkıyor. (Res.102-a)

(*) Natufian,Mezolitik /Filistin

(**) Jerf el-Ahmar/Müreybet

(***) Trigeros/Ispanya

ANADOLU

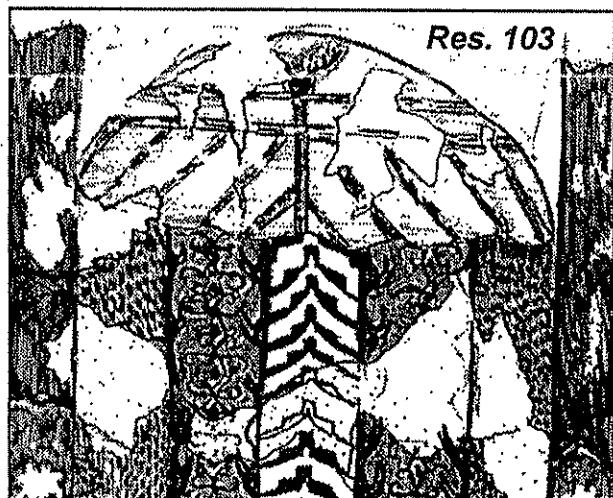
(Neolitik dönem ve sonrası)

ÇATALHÖYÜK SEMBOLİZMİ

Anadolu çağlar boyu medeniyetlerin beşiği olarak bilinir. Bu yarımadada temel yaşam bölgesi olduğu kadar önemli bir geçiş noktası niteliğini de taşır. Doğudan batıya uzanan Asya-Avrupa arasında tek ve en önemli köprü Anadolu'dur. Doğudan batıya gerçekleşen Cro-Magnon göçlerinin büyük bir bölümünü buradan geçmiştir. M.Ö.8.000'lerde Anadoluya çadırlarıyla, anatanrıça inançlarıyla gelen ve burada ilk ciddi yerleşik yaşam biçimini oluşturan toplulukların Çatalhöyük'lüler oldukları anlaşılıyor. (Res. 103)

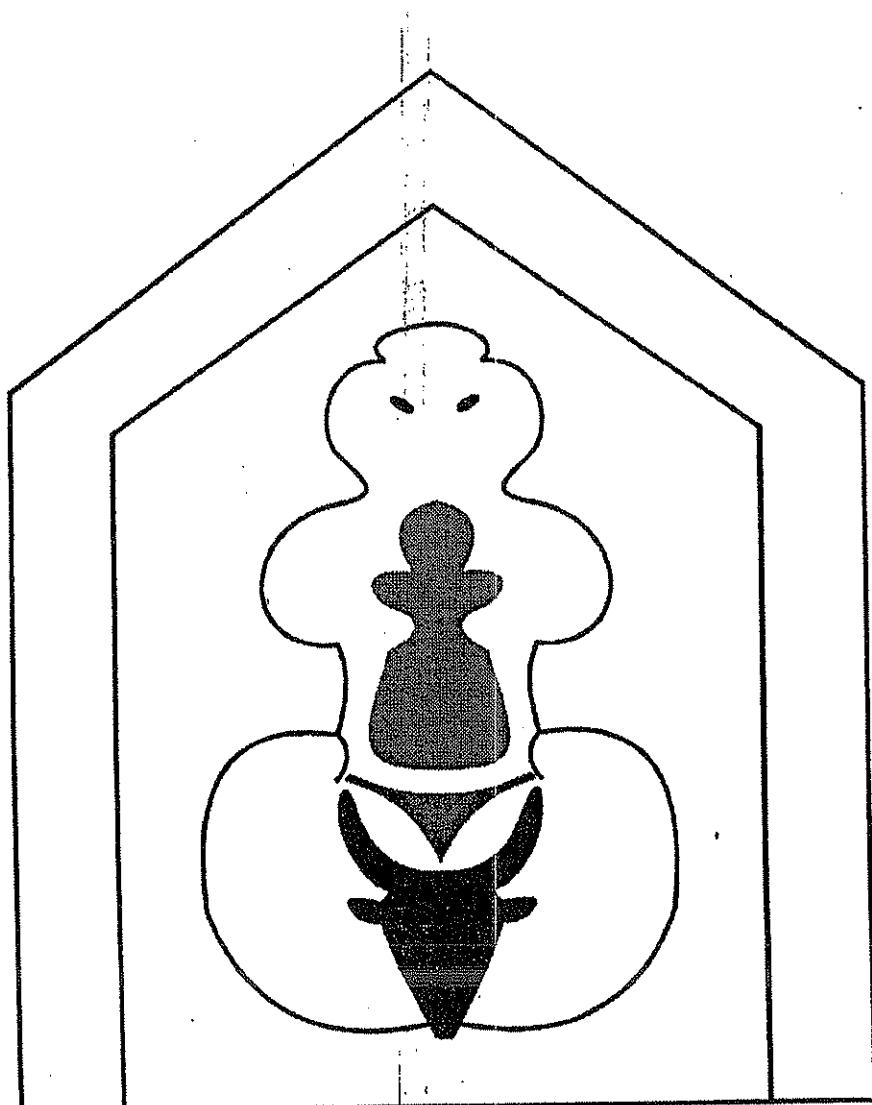
Çatalhöyük'lüler Üst Paleolitik-Mezolitik dönem inançları ve sembollerinin devamı olarak, Neolitik tarihin tanıdığı en zengin freskleri burada mabet duvarlarına yansıtmışlar ve burayı tanrıça kültürünün yoğun yaşadığı bir merkez haline dönüştürmüştür.

Anatanrıça ve sembollerini kuşkusuz, eski dünyanın bize bıraktığı arkeolojik kalıntılarının en çarpıcı örneklerini oluşturur. Tarihten günümüze uzanan bu tür yontular Neolitik dönemin baş tanrıçalarını cisimleştirirken, tanrıça imajı da engin mitolojik söylemlerin doğum ve doğurganlıkla ilgili merkezi olmuştur.

Doğumun fizik ve fizikötesi bir esrar olarak mitik dünyanın ayin ve ritüellerine yoğun bir biçimde yansıtılmış olduğu sembolik göstergelerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle doğumun gerçekleştiği rahim, plasenta, yumurta gibi önemli öğeler ön plana çıkarılmıştır.

Nihayet, Anadolu'da Çatalhöyük'te de Anatarıça kültü bu tapınak duvarlarının arasında tarihinin en heyecan verici çağını yaşamaya başlamıştır. Ölüm oranlarının doğum oranlarını geçtiği karanlık çağlarda doğurganlık dileklerinin ön plana çıkması ve inançların kadınlar üzerinde odaklanmasına paralel olarak, Anatarıça tapınakları bizlere kutsal doğurgan kadın-tanrıça inancı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

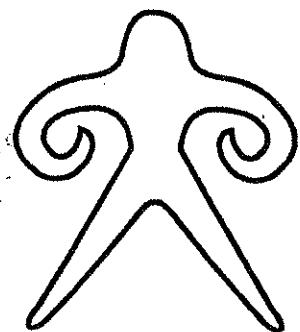

Res. 104 Çatalhöyük - Neolitik

Neslin üreyememesinin büyük bir felaket olarak görüldüğü, çoğalmanın bu denli önemli bulunduğu bu çağlarda çocuk doğuran kadının kutsanması da o denli olağan görülmelidir. Bu yüzden, Çatalhöyük'te de doğum teması tanrıça kültünün merkezinde yer almış ve doğurganlığın merkezi rahim de bu sembolizmin odak noktasını oluşturmuştur. Anatanrıça sürekli insan gövdesiyle betimlenirken onun kutsal olan doğurganlık özelliği ise sık sık inek başıyla temsil edilmiştir. (Res. 104)

Bu bağlamda ayakta, eller bel'e doğru kıvrılmış kadın betimlemeleri- yandaki şekilde de olduğu gibi- ergilenme törenlerinde, ritüellerde ve diğer törenlerde, doğuran organ rahim- eli belinde dediğimiz sembolik davranışlarla temsil edilmiştir. (Res. 105)

Sık sık şışkin göbekleriyle hamilelikleri belirtilen kadınlar, doğum halinde veya doğum sembolize edilirken kadın doğum sandalyesinde oturur durumda gösterilmiştir. Nihayet rahim figürü de-boynuz formıyla- her türlü eşyada ve kutsal mekânlarda binlerce yıl doğurganlığın, yanı anatanrıcanın sembolü olmuştur. Elleri göbeğindeki kadın hamileliği sembolize ederken, elleri göğüslerindeki kadın betimlemeleri de, çocuğun yaşam kaynağı, sütü simgelemiştir. (Res. 106-107)

Res. 105

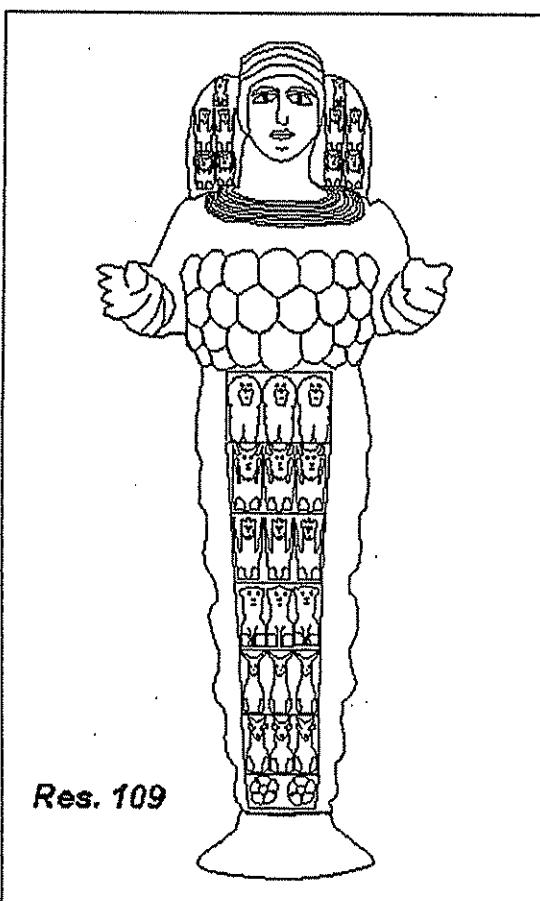
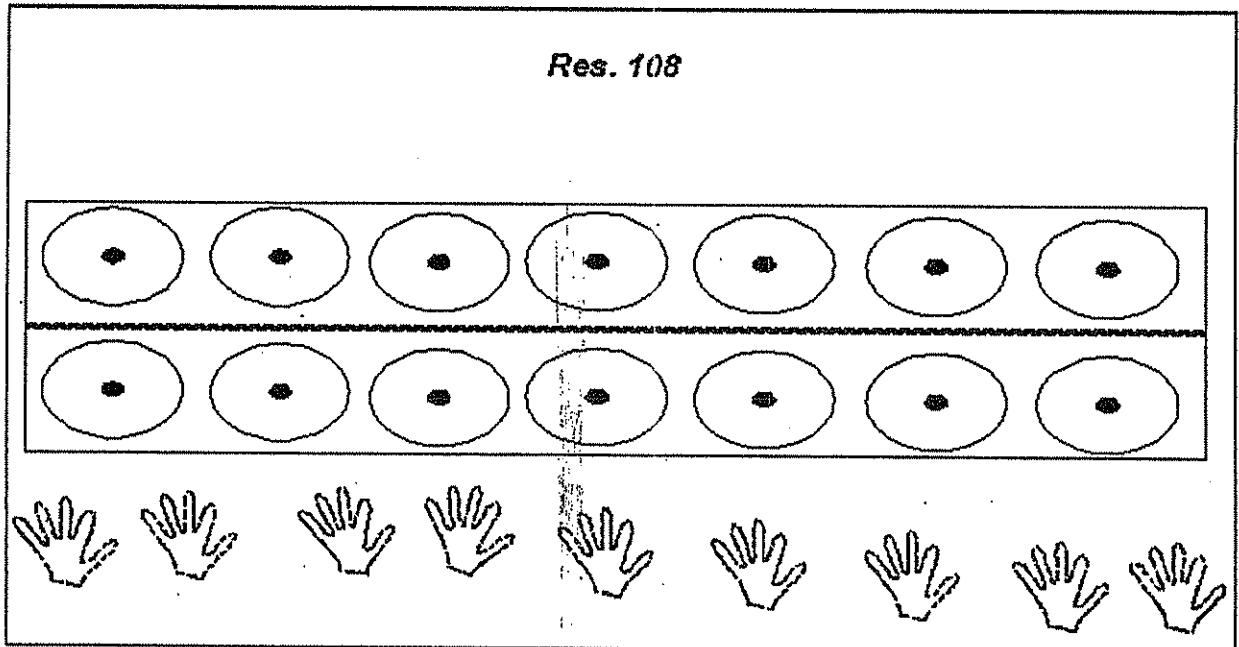

Res. 106

Res. 107

Eller ve göğüsler arasında ilişkinin sık sık mabet duvarlarına da yansığını görüyoruz. Yeni doğan bebeklerin besin kaynağı olan ana sütünü sağlayan kadın göğüsleri de kabartmalar halinde mabet duvarlarına işlenmiştir. (Res. 108)

Çatalhöyük kadınlara sık sık buralara gidip sütlerinin bol olması dileğiyle ayinler yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin ilkel kaynaklarının Üst Paleolitik dönemlerde başladığı ve Anadolu'da Efes'teki Artemis Tapınağı'na dek tarih sahnesinde tüm canlılığıyla yaşadığı gözlenmektedir. (Res. 109)

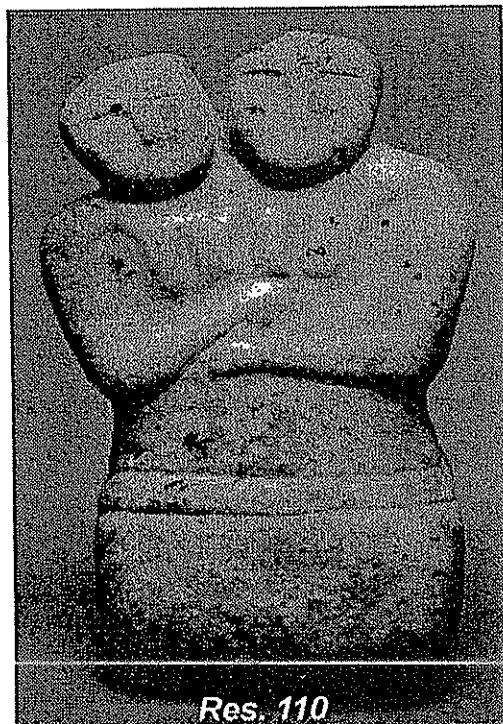
Ayrıca doğum, nesil üremesi ve devamı olgusunun bu denli önemli görüldüğü bir ortamdaki insanların, tıbben bu olayın geliştiği mekâni (yani rahim, plasenta vs.), yumurta ve bölünme ve nihayet fetüsün oluşumu gibi evreleri yakından gözledikleri ve

bu kutsal doğum olgusunu ilginç yöntemlerle görüntüledikleri de anlamaktaadır. Hayatın ve her şeyin başlangıç noktası doğumdur. Konu bu denli önemli olduğundan sembolizmde de yaygın bir şekilde işlenmiştir. Hamile kadını temsilen, rahiminde hücre çoğalmaları sonucunda oluşan büyümeye hareketini göstermek için, bölünmüş kadın görüntülerü üretilmiştir.

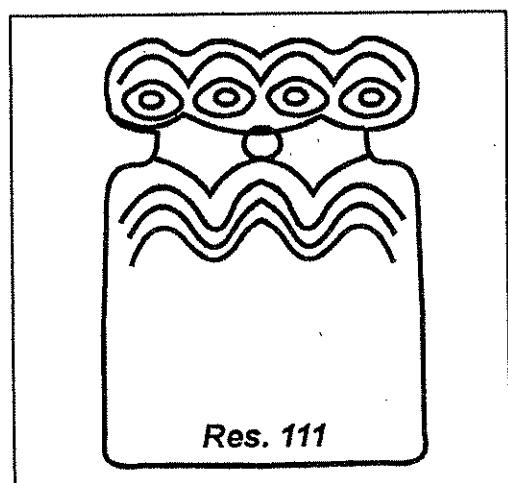
Resim 110'da görüldüğü gibi, Neolitik dönemlerde de kadından ikinci bir insanın doğması, ondan ikinci bir canının oluşup ayrılması fikri iki başlı kadın figürüyle temsil edilmiştir. Kadının içinde oluşan biyolojik hareketi böylesi ilginç figürlerle yansitan ilk çağ insanı düşüncesinin ana temalarından birinin "doğuran kadın" odaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm ilk çağ boyunca doğum olgusuna verilen önemin Neolitik dönemlerde de karşımıza çıkışını doğal karşılaşmak gereklidir. Zira insan soyunun sürekliliğini sağlamak gibi önemli bir rol üstlenen kadın bu konumuyla, Neolitik dönemlerde de, Ana/Ata kültürünün pekişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

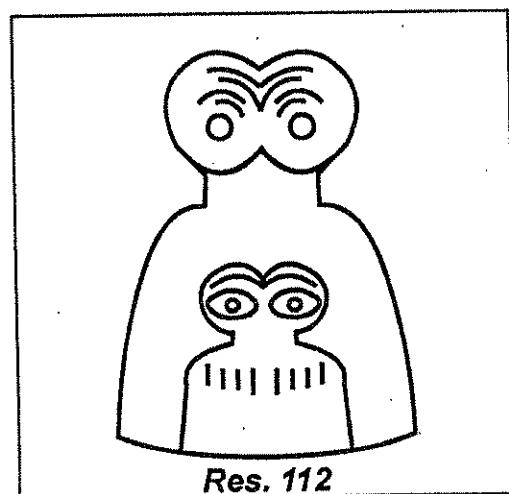
Sembolik göstergelerde kadının doğurgan ruhu ve içinde taşıdığı ikinci can nedeniyle, sıkça birbirine yapışık iki insan, çift başlı veya iç içe insan figürleri üretilmiştir.(Res. 111-112)

Res. 110

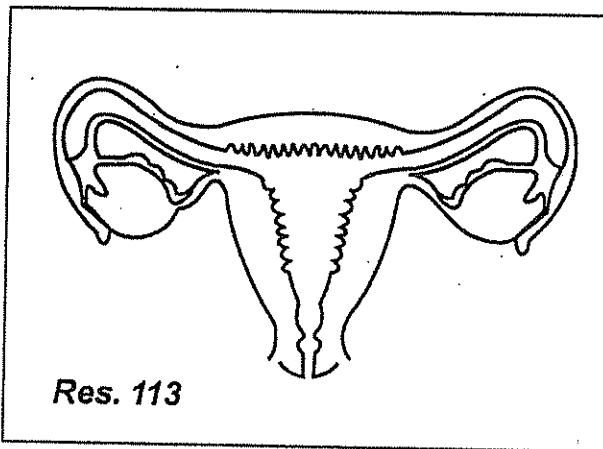

Res. 111

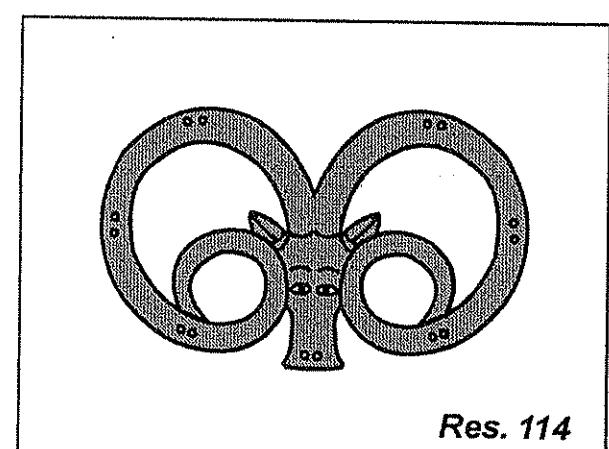

Res. 112

Üst Paleolitik dönemden gelen ve köklü bir kültür olan boğa/inek kültürü Çatalhöyük'te de son derece yaygındır. Söz konusu hayvanın cinsiyeti, bütün olarak gösterilmemiş olması nedeniyle, anlaşılamamaktadır. Belki de dikkat çekilmesi gereken asıl konu hayvanın cinsiyeti değil fakat başında oluşan象征ik görüntü olduğu anlaşılmaktadır. Fresklerde açıkça belirtildiği gibi, rahmi temsil amacıyla hayvanın başı gövdesinden koparılarak象征ik eşleştirmeye gidilmiş ve baş veya boynuzunda beliren form esas alınmıştır. (Res.113 rahim orijinal çizimi -114 Tepehisar buluntusu)

Res. 113

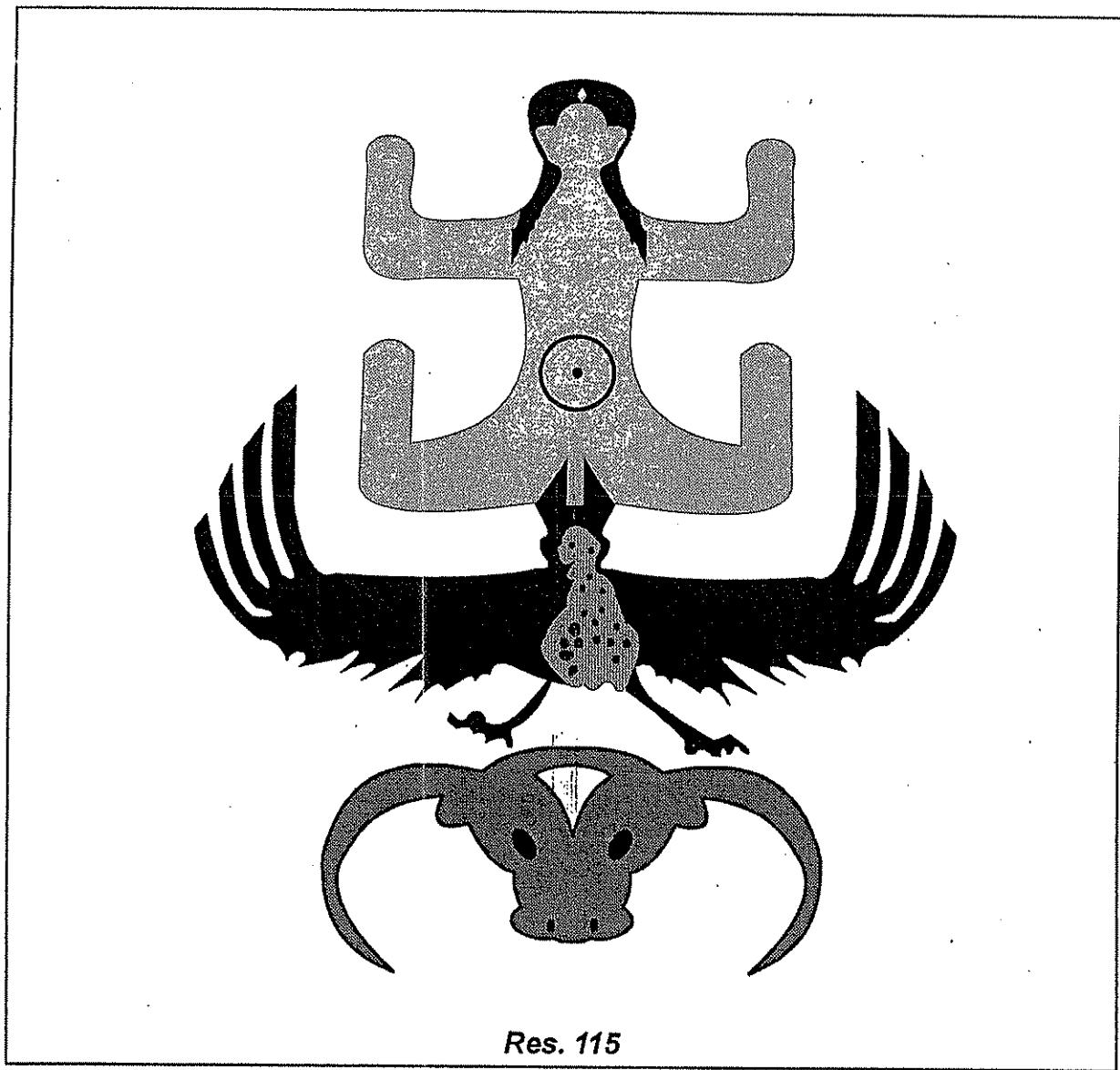
Res. 114

Tüm bunlar ilkçağ insanların象征ik düşüncesinde, insan doğumunun gerçekleştiği organik öğelere benzer görünümlere sahip bazı hayvanların kutsanmış olduklarını göstermektedir. Bazı hayvanlar doğumla ilgili象征izmde, kadının, yumurtanın, doğumun vb. doğal temsilcileri kabul edilmiştir; belli mikro-organik oluşumlar, bu oluşumları gerçekleştiren öğeler ve aralarındaki ilişkiler şifreli bir şekilde mitolojilerde bu hayvanlarla özdeşleştirilerek anlatılmıştır. Bu hayvanların tanrısal güçlerin ruhlarını taşıdıklarına inanılmıştı.

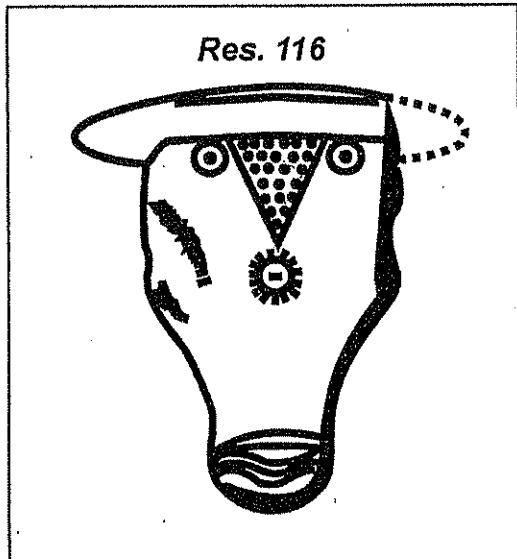
Bu nedenle ilk çağ insanlarında bazı hayvanlarla aralarında gizli ve önemli bir bağ olduğu inancı olmuş ve bu hayvanlar doğum olgusunun yardımcıları, yani insanların etrafında dolaşan doğurganlık perileri olarak algılanmışlar ve totemleştirilmişlerdir. Tüm bunlar ilkçağ insanların象征ik düşüncesinde, insan doğumunun gerçekleştiği organik öğelere benzer görünümlere sahip bazı hayvanların kutsanmış olduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu hayvan ve bitki türlerine ya da belli nesnelere mistik akrabalık duyguları ile bağlanışları,⁽¹⁸⁹⁾ bu bağlanıştan doğan görevlere, kaçınmalara, ritlere, törenlere ve totemlerin oluşmasına neden olmuştur. Böylece tüm ilk çağ boyunca, totemlerin işlevleri, hayatı başlatıp düzenlemeleri gibi konular törenlerde mitolojilerle kutsal şarkılarla ve dramatik canlandırmalarla anlatılmıştır.

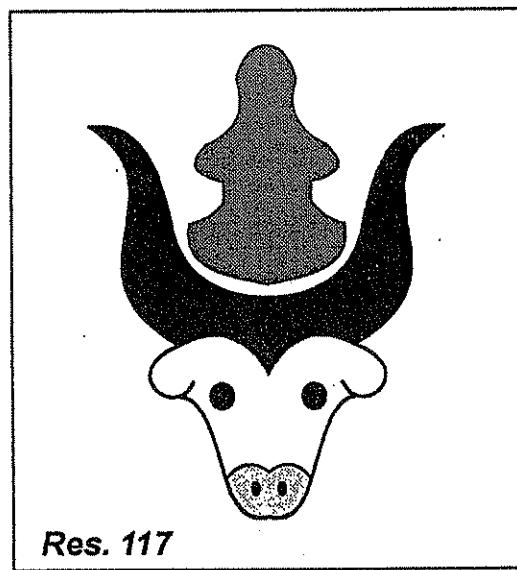
Alişar Höyükte görüldüğü gibi inek sembolik çizimlerde alnında baş aşağı bir üçgenle yani, dişilik simgesiyle temsil edilmiştir. Aşağıdaki freskte ilginç bir şekilde kadın, akbaba-yumurta, inek-rahim paralelliklerinin kurulmuş olması söz konusu düşüncelerin Anadolu kaynaklarının M.Ö.7.000-6000'lerde mevcut olduğunu gösterir. (Res. 115)

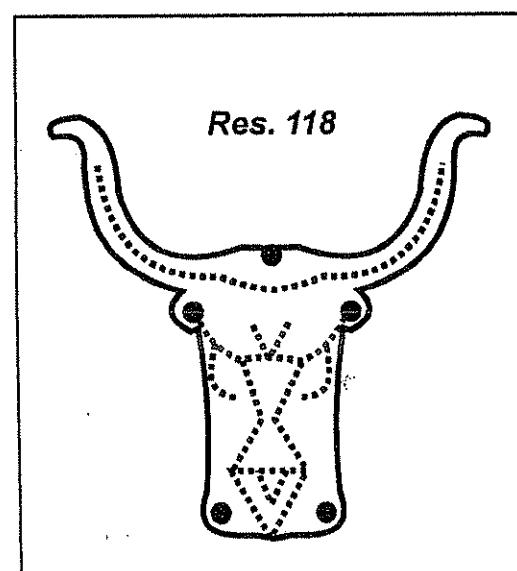
Res. 115

Res. 116

Res. 117

Res. 118

Alişar Höyükte ineğin alnına dişilinin sembolü sivri köşesi aşağıda bir üçgen çizilmiş olması bu kompozisyonda adı geçen hayvanın boğa değil fakat inek olduğuna da açıklık getirir. (Res. 116)

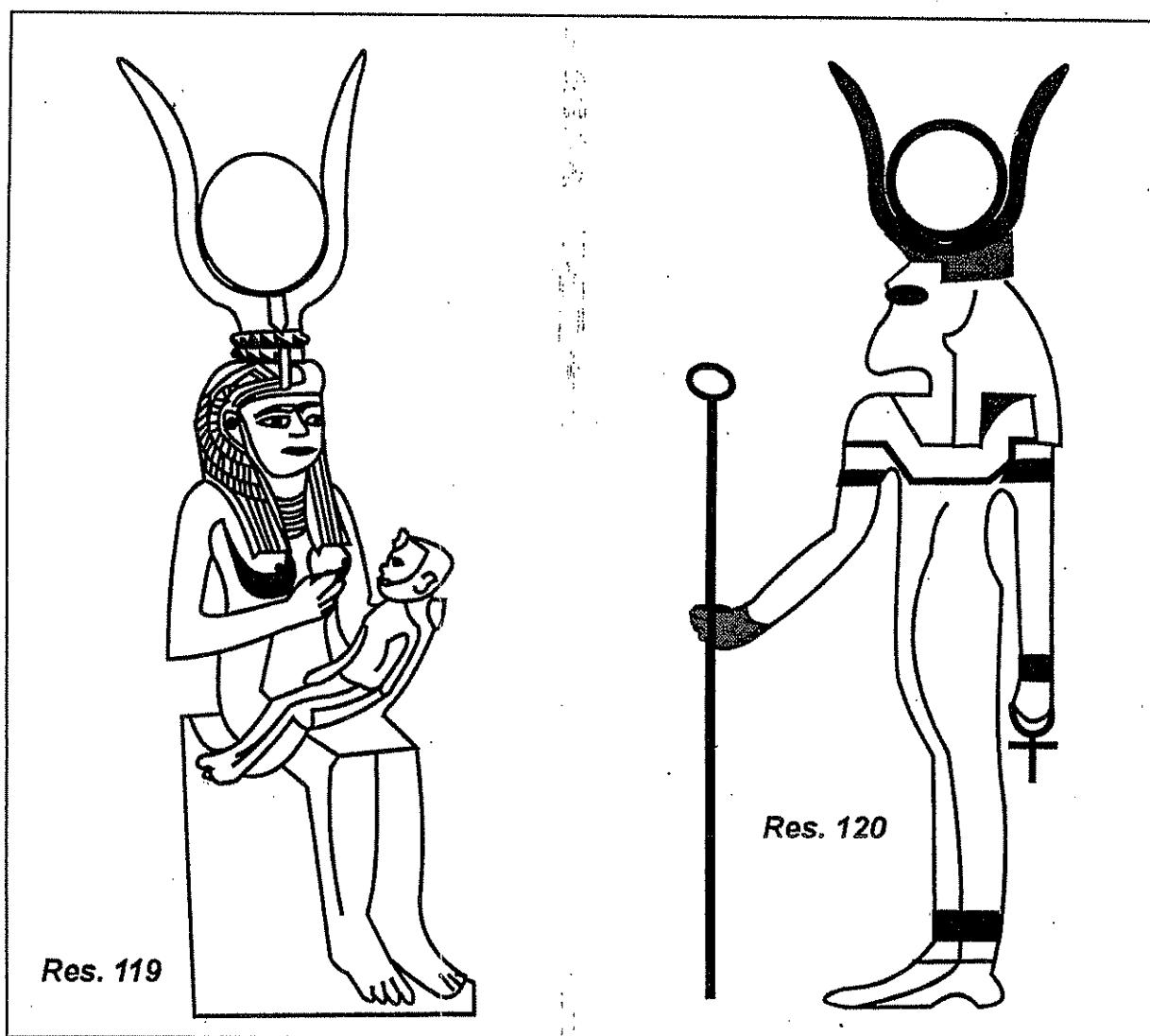
Ayrıca Çatal Höyükte ineğin boy-nuzları arasına bir de çocuk sembolü yerleştirilmiş olması bu kavramı desteklemektedir .(Res. 117) Her ne kadar garip görünse de bunların, doğurganlıkla ilgisi yadsınamayacak olan tanrıça imajının kutsal hayvanları olarak algılandıkları anlaşılmaktadır.

Kadının inek başıyla象征ize edilmesi ve inekle eşleştirilmesi, dünyanın her bölgesinde ve tüm Neolitik dönemde son derece yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. M.O.4000 yıllarına ait Ukrayna'da bulunan bir inek büstü içine çizilen kadın, kadın ve inek arasındaki bağı çarpıcı bir şekilde vermektedir. (Res. 118)

Mitolojilerde kadının, yaratıldığından, sık sık inek kılığına girdiği belirtilir. Örneğin, Yunan mitolojisinde, Zeus'un karısı Hera sık sık ineğe dönüşür. Hera'nın, döllenmeye bağıtlandığında inek şekline girişi onun rahime dönüştüğünü anlatmaya yöneliktir. Eski Mısır'da da Anatanrıça doğanın tükenmez rahiminin sembolü "Genç düve-İnek" olarak öngörülümüştür.⁽¹⁹⁰⁾ Aynı mantık Baal mi-

tolojisinde de vardır. Burada da tanrıça Anat inekle özdeşleştirilmiştir.⁽¹⁹¹⁾ Baal, tanrıça Anat'ı bulduğunda Anat bir inek kılığına bürünür ve Baal inek biçimindeki Anat'la cinsel ilişkide bulunur. Görüldüğü gibi Yunan mitosunun kökleri Kenan mitosuna dek uzanmaktadır.⁽¹⁹²⁾ Uzakdoğu mitolojilerinde de tanrı kadını ilk günahı işlediği için inek kılığına sokmuştur.

Mısırlı tanrıça Isis ve Hator'da Ay ve inekle sembolize edilirdi. (Res. 119-120). Mısırlılar tapınmak için alnında beyaz bir hilale, dil altında domuz şeklini andıran bir lekeye ve sırtında da akbabayı andıran bir şekle sahip inekleri kutsal olarak seçerlerdi. Bilindiği gibi bu üç öğe de dışılık sembolüdür. Tanrıça Isis'i temsil eden bu ineğe zarar verilmey ve bu inek asla öldürülmez, hatta bu hayvan ölünceye kadar özenle bir

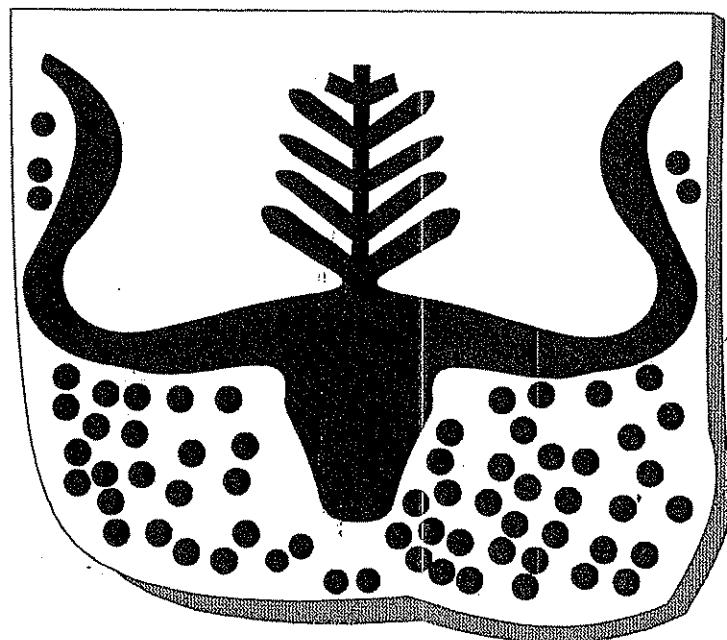

Res. 119

Res. 120

tapınakta beslenirdi. Sadece dini törenlerde tapınaktan çıkarılan bu hayvan, kortejin en önünde yer alır ve ona saygıyla tapınılırdı. Mısırlılarda asla inek kurban edilmezdi. Bu nedenle Isis heykelleri inek boynuzlu bir kadın olarak temsil edilir.⁽¹⁹³⁾

Çatalhöyük'te inek başıyla birlikte tasarlanan tanrıça, sıklıkla can'ın ve canlılığın temel kaynağının kanı simgeleyen kırmızı zemin üzerinde gösterilir ve doğum temasıyla ilişkilendirilir. Görüldüğü gibi kadın-tanrıça-inek birbiriyle doğum konusunu temel alan sahnelerde birbirleriyle ayrılmaz önemli bir bütün oluşturmaktadır. Ayrıca Tell Tschagar Bazar/Suriye buluntusu, (Res. 121) yukarıda dejindiğimiz konulara ilginç bir örnek oluşturur. Resimde; inek boynuzlarıyla ağaç kompozisyonu rahim ve plasenta birliktelliğini sembolize ederken, burada görülen noktacıklar da doğurgan yumurtaları simgelerler.

Res. 121

LEOPAR KÜLTÜ

İlkel dünyanın çok sık kullanılan sembolik öğelerinden biri de, benekli postuya her tür Üst Paleolitik mağara resimlerinde de görülen leopar betimlemeleridir ki, bunlar da büyük ihtimalle doğuranlık büyüsünü yansıtır. (Res. 122, Hacılar, M.Ö. 6.000)

Zira leopar, aslan-kaplan ailesinden olup ilk bakışta Çatalhöyük bölgesinde bolca rastlanan bir hayvan olduğunu düşündürmekte ve kazılarda kemiklerine rastlanmamış olması⁽¹⁹⁴⁾ leoparın av hayvanı niteliğinden çok başka özgün mitolojik anlamlar taşıdığını göstermektedir.

Çatalhöyük fresklerinde, üzerindeki benekler özellikle ve ısrarlı bir şekilde noktalama yöntemiyle belirtilerek onu aynı aileden diğer hayvanlardan ayırmaya özen gösterilmiştir. Bu kompozisyonların ilk çağlardan başlayarak son dönemlerin sembolizmine kadar yaygın bir şekilde kullanılmış olması taşıdığı sembolik anlamın önemini göstermektedir.

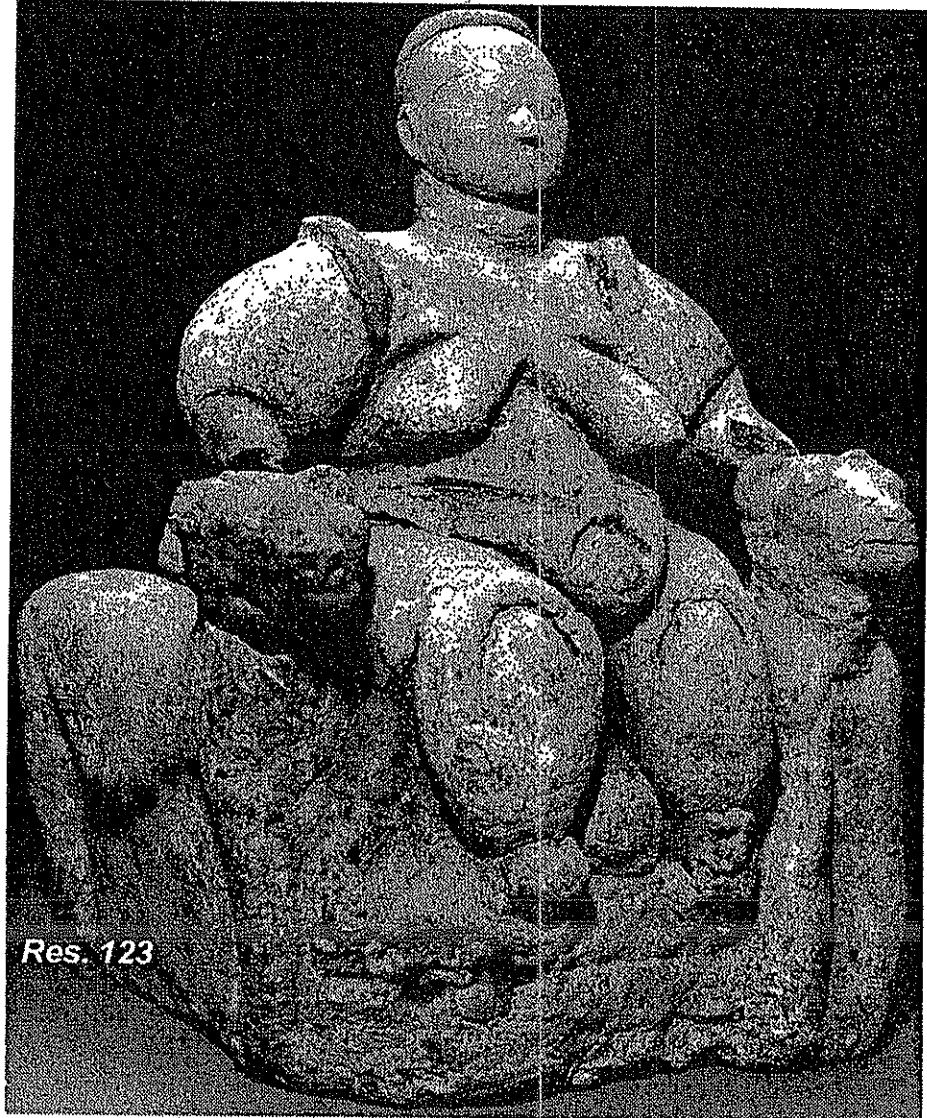
Yukarıda da dejindiğimiz gibi başları veya boynuzlarıyla temsil edilen hayvanların yanısıra leopar bütün olarak temsil edilmiştir. Bu da onun

Res. 122

sahip olduğu sembolik anılamın beneklerinde olduğunu göstermekte ve bu beneklerin anlamını, doğumun kutsandığı, tüm kuşiyetlerin doğum olgusu etrafında döndüğü bir ortamda, yine doğumla ilintili bir konumda aramak gerekmektedir.

Ayrıca Çatalhöyük freskleri leopar ve doğum arasındaki simgesel ilişkiyi kuşku götürmeyecek bir açıklıkla göstermektedir; zira, gerek Çatalhöyükte,gerekse de Hacılarda leoparlar sık sık tanrıçayla birlikte, ,neredeyse tanrıçanın bir parçasıymış gibi görünür.Hatta bazen de tanrıçayı leopardan yapılmış bir koltukta doğum yaparken görüyoruz. (Res. 123)

Res. 123

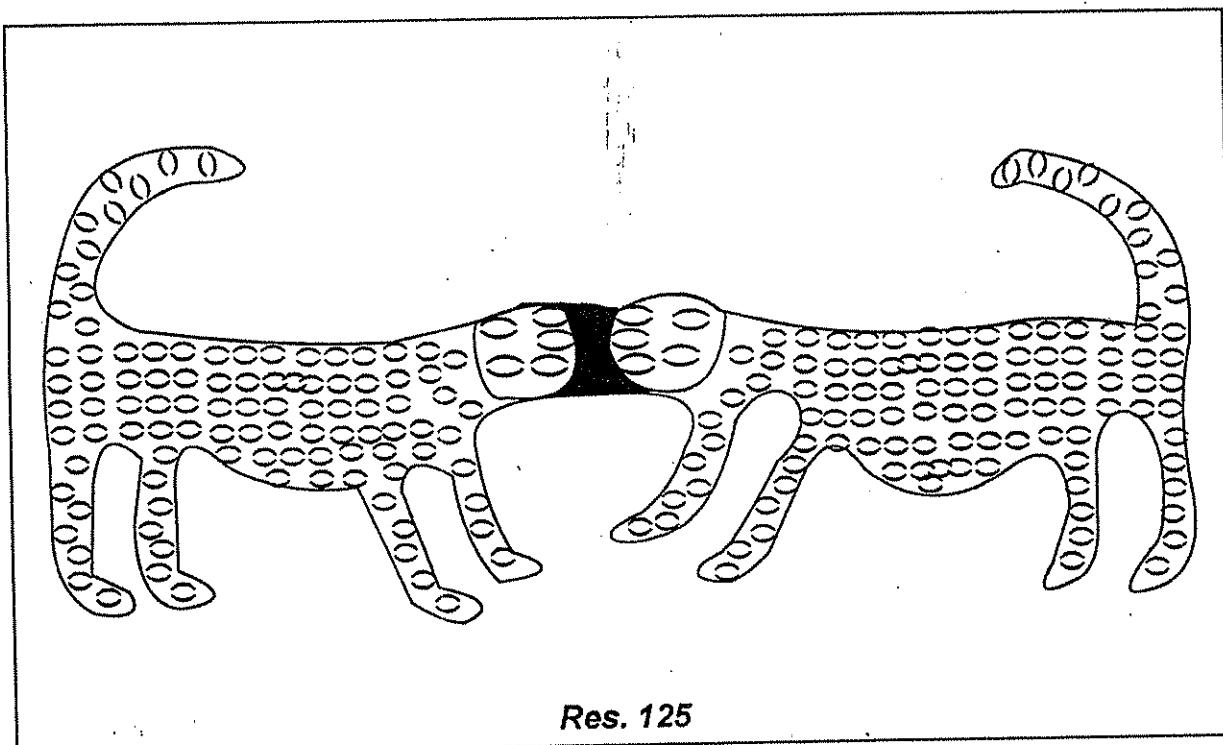
Mitolojik konuların sürekliliğini göz önüne alduğımızda, leopar kültürünün Çin mitolojisindeki tanımında "mitik hayvan po-king ile özdeş" gösterildiği dikkatimizi çeker. *Po-king*, erkek ve dişinin birleşmesi sonucu yumurtada oluşan ilk bölünme hareketini temsil eder.⁽¹⁹⁵⁾

Maya çizimlerinde sık sık karşımıza çıkan jaguar-leopard betimlemelerinde de leopar bir tomurcuktan çiçeklerin açılmasını sağlarken gösterilmiştir. (Res. 124)

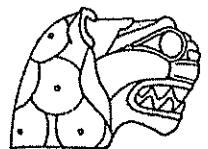
Ayrıca Maya mitolojilerinde leopar Ay ve istiridye ile ilişkilenmiştir.⁽¹⁹⁶⁾ Ay'la özdeşleştirilmiş olmasından, leoparın yumurtayı temsil ettiği gibi ilginç bir sonuca varız ki bu durumda, yukarıda sözkonusu edilen ayrışma kompozisyonu da ikiye bölünen yumurtayı ifade ettiği fikrini güçlendirir. Çatalhöyük fresklerinde de bir çift leoparın birbirinden ayrışmasını gösteren (Res 125) ilginç bir kompozisyonla karşılaşırız.

Res. 124

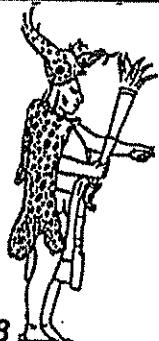
Res. 125

Res. 126

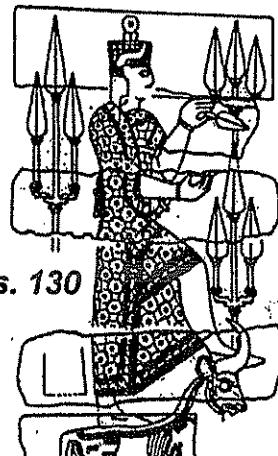
Res. 127

Res. 128

Res. 129

Res. 130

Aslında burada yumurta sembolünü üstlenenin leoparın bizzat kendisi değil fakat üzerinde taşıdığı benekleri olduğu Eritrai leoparında açıkça gösterilmiştir (Res.126). Ayrıca Çatalhöyük'te olduğu gibi dünyanın değişik bölgelerinde de örneğin Meksika'da tanrıça leopar veya jaguarla temsil edilmiş, böylece kadınla ilişkilendirilerek dişil prensibe bağlanmıştır. Maya yazıtlarında da jaguar tanrıcanın, Ay'ın ve doğumun sembolüdür. St. Andre-Xecul yerlileri ilk çağların tanrıça heykelciklerine hâlâ "Balam" yani "jaguar" diller.⁽¹⁹⁷⁾

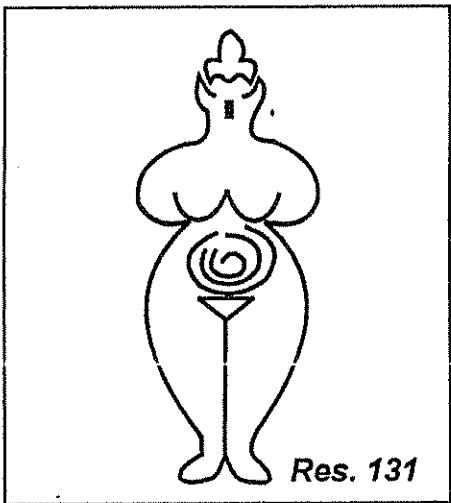
Jaguara eşdeğer diğer bir sembol de kartal-akbaba cinsinden yırtıcı kuşlardır. Örneğin; Brezilya yerlilerinden Tupinambalar'da bir çocuk doğduğunda jaguar (leopar) ve yırtıcı kuş pençeleri sunulurdu.⁽¹⁹⁸⁾ Mısır Prensesi Neferetyabet (M.Ö. 2.580) de, adına dikilen stelde leopar postlu elbiseyle gösterilmiştir.⁽¹⁹⁹⁾ (Res.127)

Tüm bunlar, leopar-jaguar sembolizminin doğurgan kadın ögesiyle sıkı sıkıya ilintili olduğunu göstermektedir. Mayalarda olduğu gibi, (Res.128) Mısır rahiplerinin de, cenaze törenleri sırasında ölüünün yeniden doğumunu sağlamak için leopar postu giydiklerini biliyoruz. (Res.129)

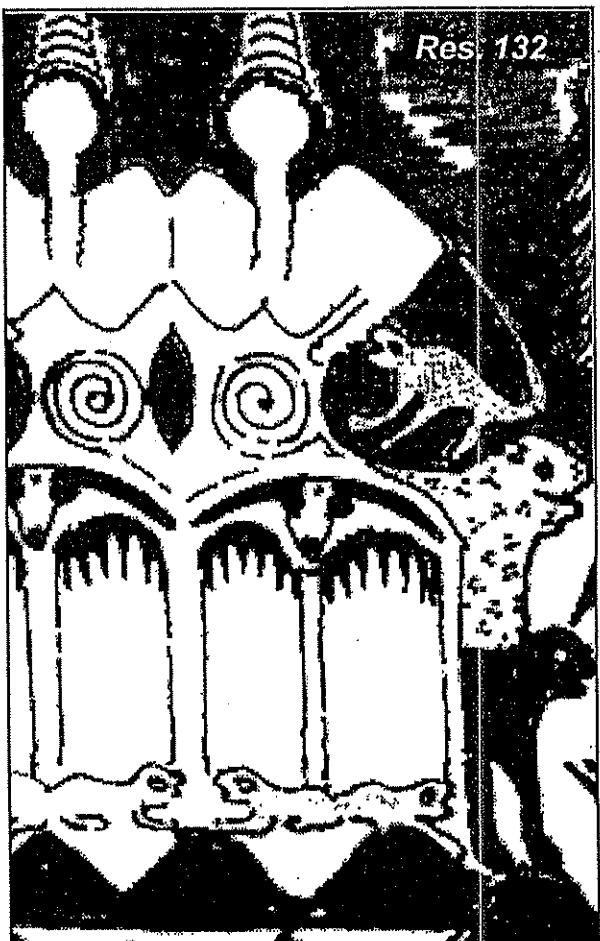
Benzer inançların Hititler'de de olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu kompozisyonlarda yumurta sembolizminin inek boynuzlarıyla birlikte kurgulanmış olması (yumurta -rahim) ilginç bir mantık bütünlüğünü gösterir. (Res.130)

YILAN

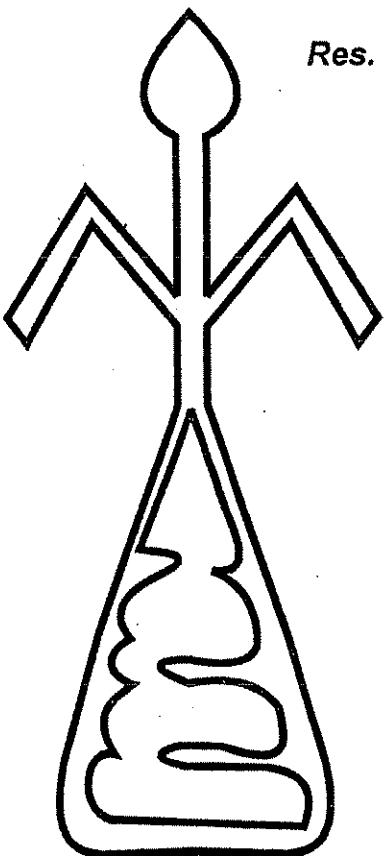
Üst Paleolitik, Mezolitik-Megalitik dönenlerin Spiral-yılan sembolizmine Çatalhöyük (M.Ö.6.000'ler) Neolitik öreninde rastlamamış olmamız şaşırtıcı olurdu. Nitekim yılın burada da son derece anlamlı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Res.131-132'de spiral tanrıçanın göbeğinde, yılın da içinde görünüyor. (Res. 133) Bu konumuyla yandaki kompozisyonlar çocuğa bağıtlanmış kadını sembolize eder.

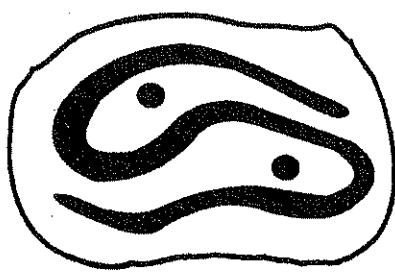
Res. 131

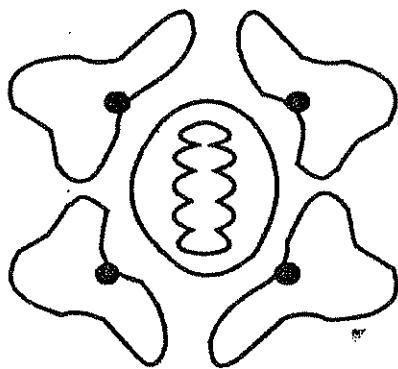
Res. 132

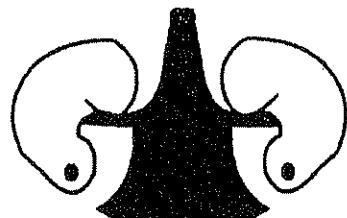
Res. 133

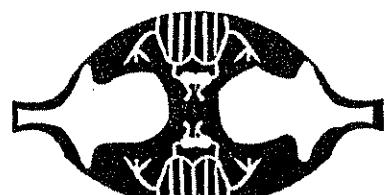
Res. 134

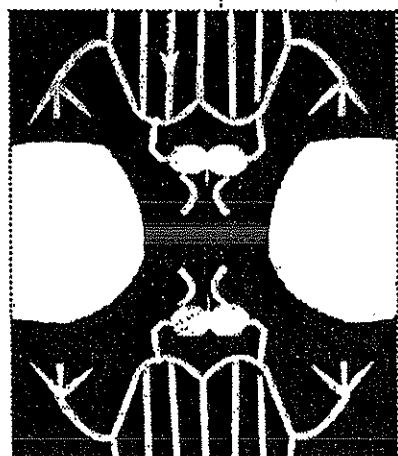
Res. 135

Res. 136

Res. 137

Yumurtanın bölünmesi fikri Çatalhöyük'te de işlenmiş ve yumurtayı iki yarı ayrıran sembolik gösterge S şeklinde temsil edilmiştir. (Res. 134) Ayrıca yandaki çizim de 4'e bölünmüş yumurtayı temsil eder. (Res. 135) Bu kompozisyonun ölüm olgusunun törensel mekâni olan ölülerin konduğu çardağı altında bulunması da yeniden doğumu gerçekleşmesini çağrıştırmaya yönelik bir düşüncenin sonucuymuş gibi görülmektedir.

Diğer bir freskte de iki embriyon ile çocuğun doğuşu temsil edilmekte (Res. 136) ve oluşumun başladığı bu tablo da skarabe böceği de görürüz. (Res. 137) Çatalhöyük'te gün ışığına çıkan büyük skarabe imajı belki de tarihin en eski örneğidir. Öyle ki, Mısırlıların skarabe'sinden en az 4.000 yıl daha eskidir.

Tohumlarını kendi yaptığı kürecillerin içine gizleyen bu böcek imajı döl ve yumurta ilişkisini simgeler. Skarabenin bulunduğu bu kompozisyonda, embryodan iki insanın oluşum aşamaları red medilmiş. Skarabe de bu kompozisyonda doğumun temel ögesi yumurtayı temsil eder gibi görünüyor.

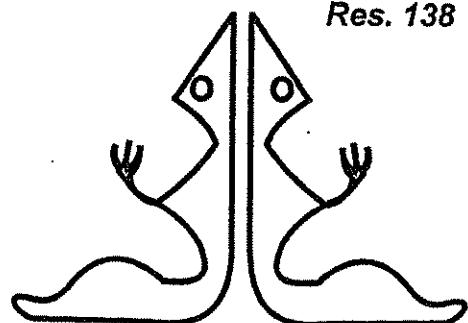
Kuş imgesine gelince Çatalhöyük'te kuş doğum yer aldığı kompozisyonlarda sık sık karşımıza çıkar. Bu tablolarda doğurgan yumurtanın temsilci olarak görünür.

Çatalhöyük fresklerinde rastladığımız doğum bölünme vs. gibi oluşumu içeren konular ve fetüs çizimleri sık sık simetrik anlatımlarla ifade edilmiştir.

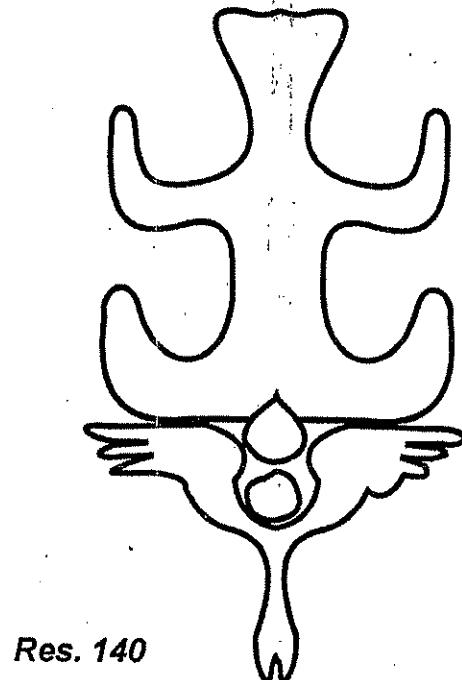
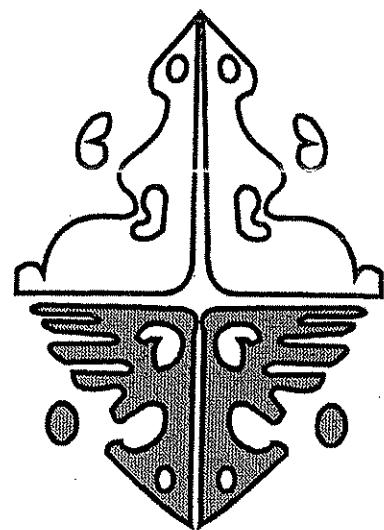
Başka bir deyişle, oluşum ve doğumla ilgili kavramların anlatımı, yani yumurta'nın bölünmesi olusu söz konusu olduğunda bu biyolojik hareket sürekli simetrik çizimlerle ifade edilmiştir. Örneğin yandaki fetüs çizimlerinde ilginç bir şekilde ikili (Res. 138) dörtlü simetride, yani 4'e bölünme durumunda gösterilmiştir. (Res. 139)

Bu bölünmenin ilk iki yarısı fetüs, diğer ikisi de kuş (yani yumurta) simgesiyle birlikte kurgulanmıştır. M.Ö. 6.000'lere ait Çatalhöyük çizimi akbaba, kadın, yumurta ve doğum (Res. 140) ilişkisini göstermesi bakımından ilginçtir.

Res. 138

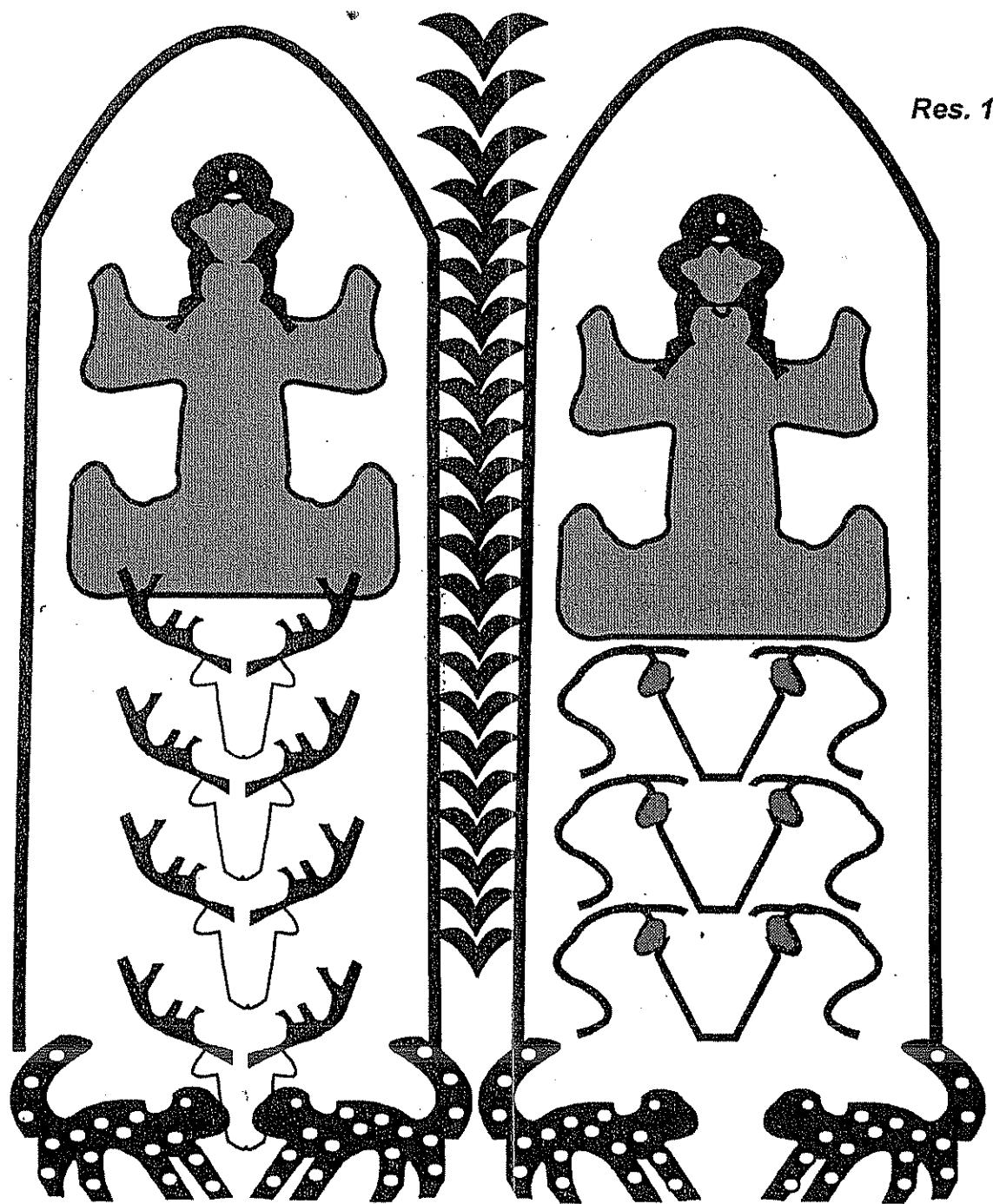

Res. 139

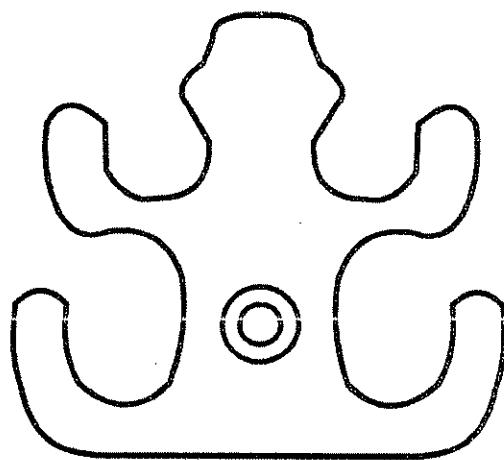
Res. 140

Çatalhöyük tapınak duvarlarında tanrıçanın, inek başları, geyik ve leoparlarla (kadın-rahim-plasenta-yumurta) birlikte kurgulanması, doğum ve yaşam olgularının tüm unsurlarının birarada tasvir edilmiş olması bakımından oldukça ilginçtir. (Res. 141)

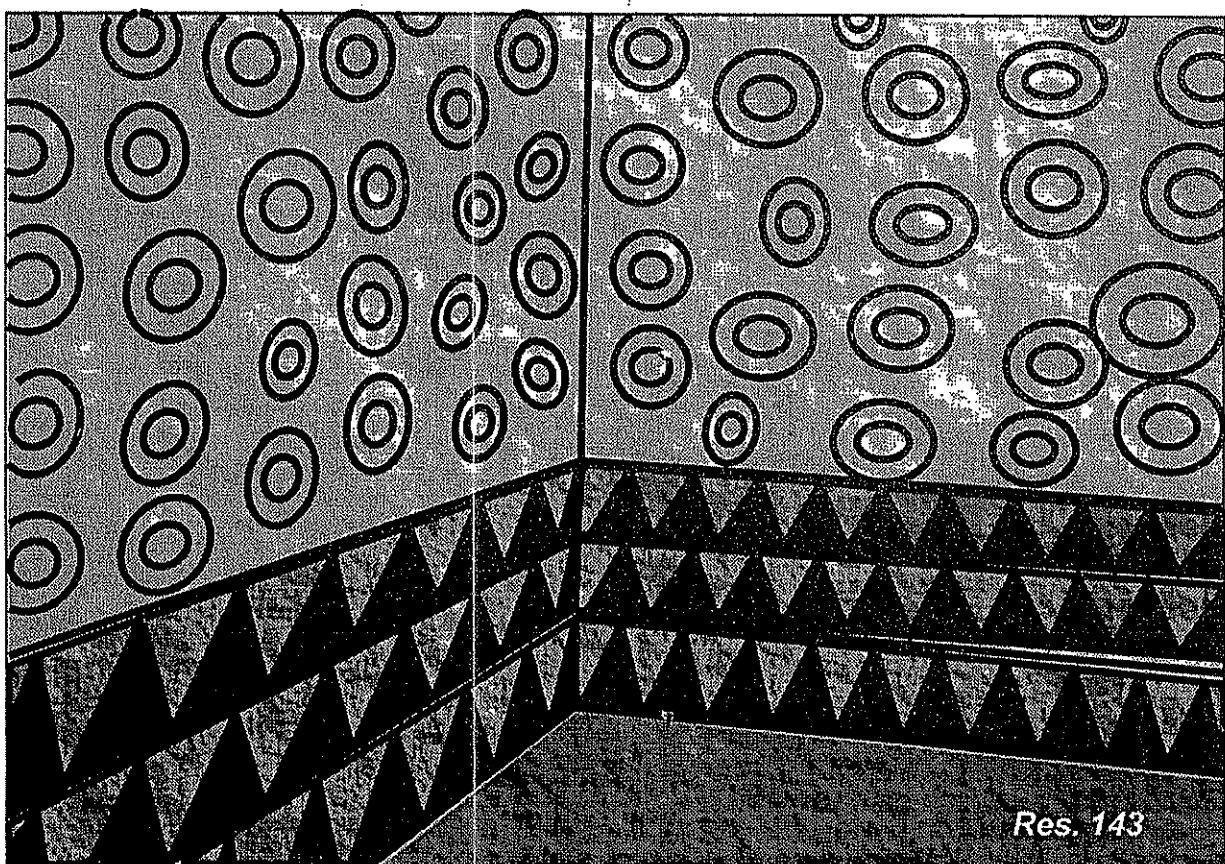

Heykel, kabartma ve fresklerde yer alan sembolik eş merkezli daire çizimleri ise kadın tanrıçanın doğurgan yumurtalarını temsil etmiş ve sürekli olarak onların üzerinde gösterilmiştir. (Res. 142) Bu türden çizimler bakır yumurtayı symbolize etmişler ve bunlar tapınak duvarlarına da resmedilmişler böylece ilk çağların bu kutsal öğesi Çatalhöyük mabet duvarlarında da yerini almıştır. (Res. 143)

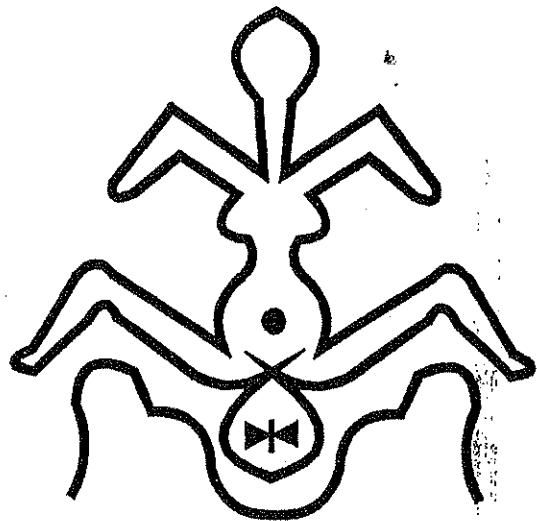
Tüm bu eşleştirmeler-özdeşleştirmeler'in yanı sıra Çatalhöyük'lüler soyut grafik ifade türünün örneklerini de vermişlerdir. Aşağıdaki pano'da görüldüğü gibi plasenta torbasında doğan çocuğun tasviri için çocuk resmi çizmek yerine kutsal olduğu anlaşılan soyut bir şekil kullanılmıştır. Belki burada tam olarak belirtilmek istenen şey doğan çocuk bile değildir. Belki de dünyaya

Res. 142

Res. 143

Res. 144

yeni gelen canlinin maddi veya manevi bir ögesini söz konusu ediyor? Bilemiyoruz. Ancak doğum konusunun önemi bu örende de güçlü bir şekilde vurgulandığını görüyoruz (Res. 144)

Sembolik kompozisyonlarda hamilelik ve doğum süreci, yanda tanrıçanın üzerinde de görüldüğü gibi 10 noktayla belirtilmiştir. 10 rakamı, gebeliğin eski ay takvimine göre (bir ayı yaklaşık 28 gün kabul eden hesaplamayla) 280 günde oluştuguına işaret eder ve bu süre günümüz tıbbi verileriyle de örtüşür (Res. 145)

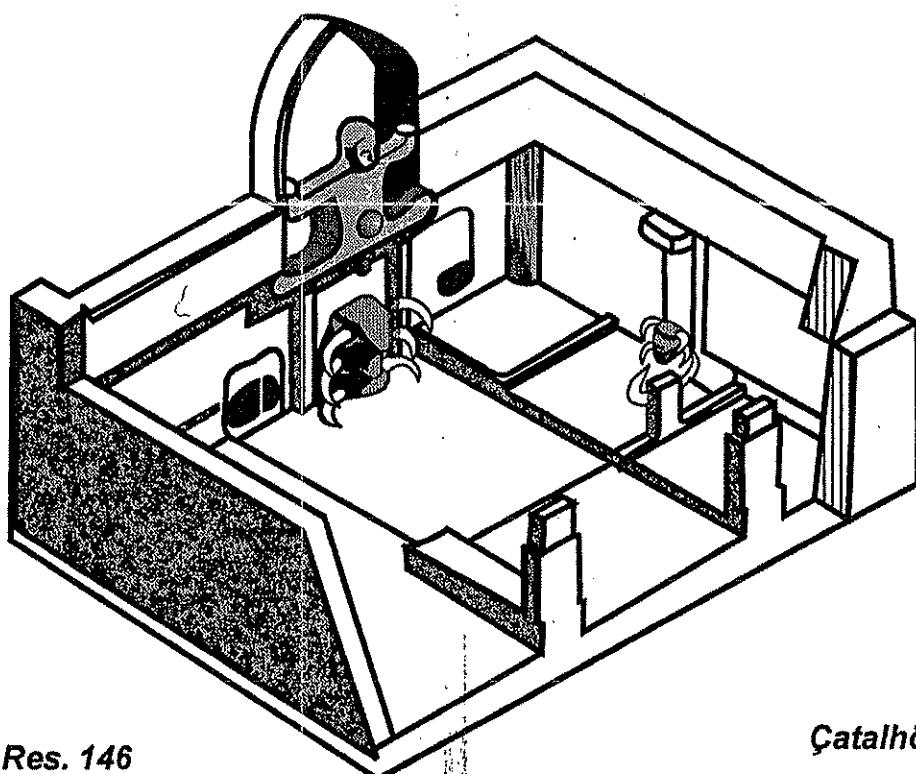
Neolitik dönemler insan neslinin son derece hızlı tüketdiği çağları olduğunu biliyoruz. Örneğin, Orta Anadolu'da Topaklı Höyük'te bulunan toplam 187 iskeletin yüzde 51.8'i 20 yaşın altında, yani büyümeye çağındadır. Çocuklarıyla birlikte gömülü kadın mezarlarının sayısının çok-

Res. 145

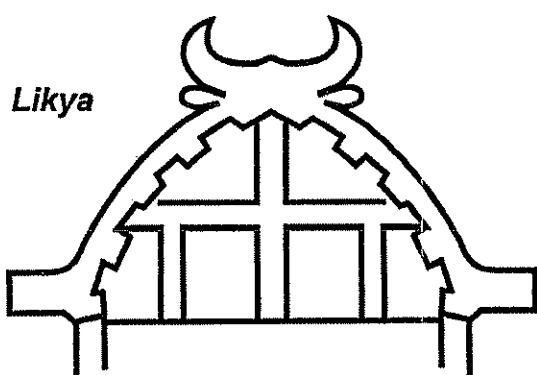
İluğunu burada yaşanan gerçekleri açıkça göstermektedir. Zira gömütlerin çoğu kadınlar ve çocuklara aittir.⁽²⁰⁰⁾

Neolitik dönemlerde yaşanan bilhassa salgın hastalıkların neden olduğu kitleSEL ölümler karşısında söz konusu mabetlerin zengin mitolojik söylemlere tanık olduğu açıklıdır. Anatolianca kültü ve onun imgeleri Anadolu'da Çatalhöyük'ten başlayarak izleyen çağlarda da öylesine kök salmıştır ki, bilhassa boynuz formunda şekillenen doğurganlık sembolü, söz konusu mabetlerinin genel görüntüsünü belirlemiştir. (Res. 146-147-148)

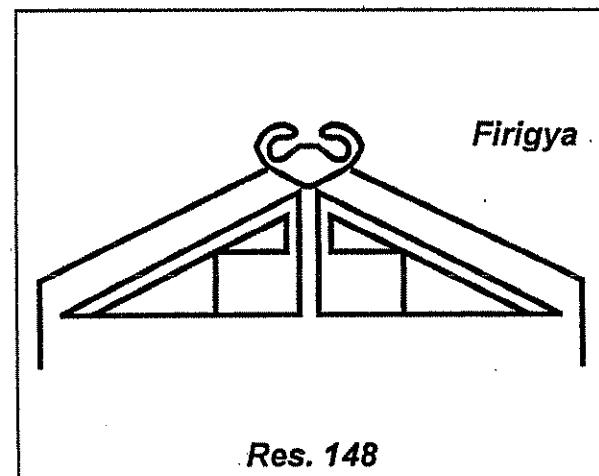
Res. 146

Çatalhöyük

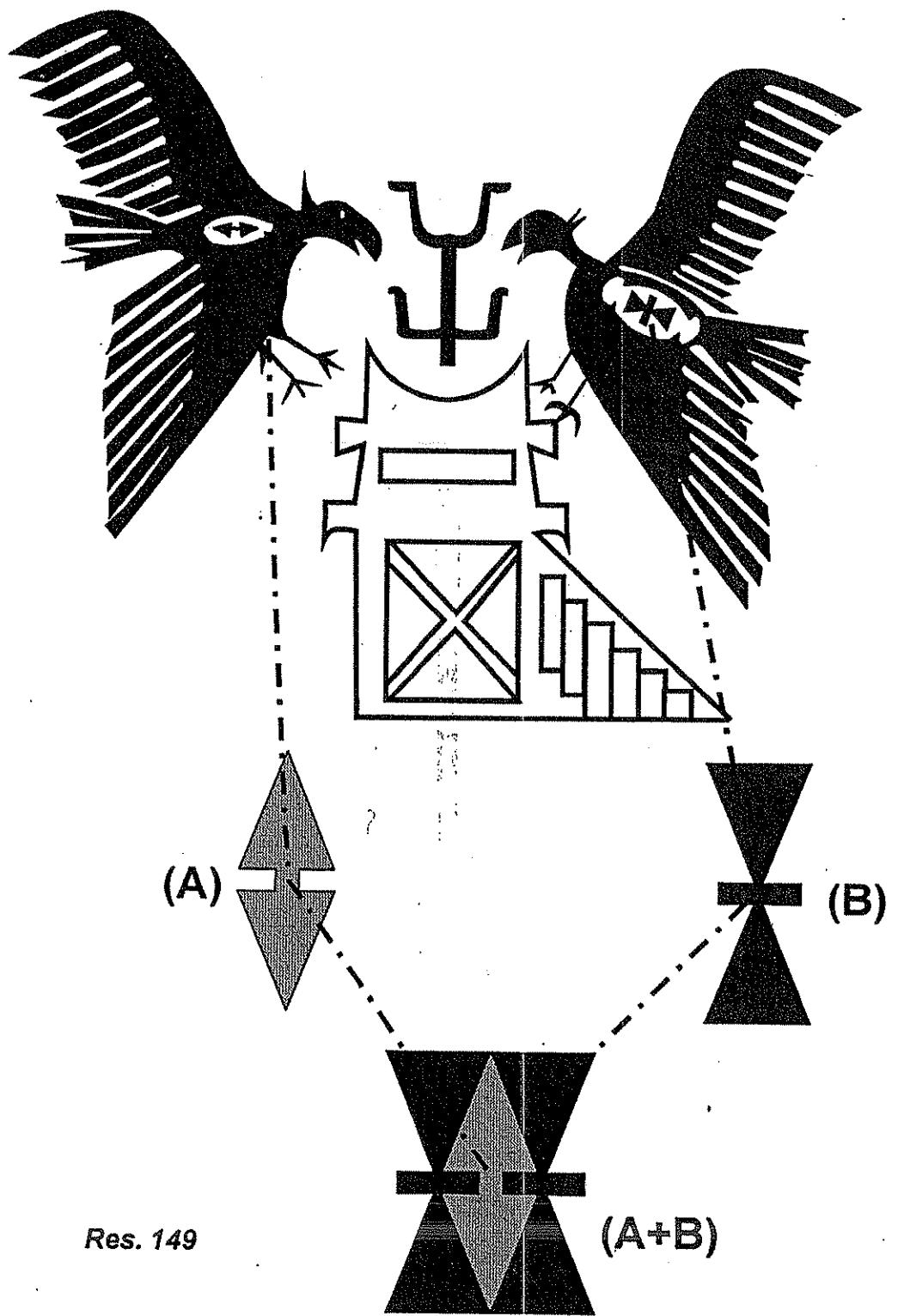
Likya

Res. 147

Firigya

Res. 148

Res. 149

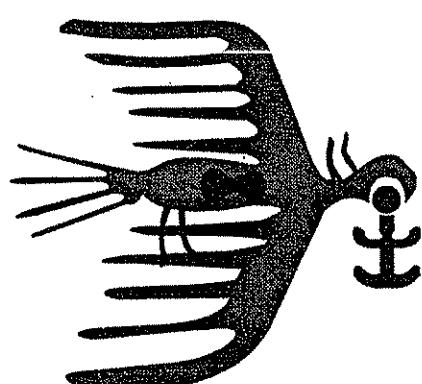
Çatalhöyük Neolitik öreninde görülen ilginç dini göstergelerden biri de cenaze törenleridir. Fresklerden de anlaşıldığı üzere cenaze törenleri sırasında ceset yüksek bir iskeleye (ölü çardağına) konarak kutsal akbaba'lara teslim ediliyordu. Böylelikle akbaba'lar tarafından etlerinden arındırılmış iskelet, ölü çardağından alınarak ait olduğu topluluk evinin tabanına fetüs konumunda gömülüyordu.

Akbaba'ların bu sembolizmde oynadıkları roller oldukça karmaşık gibi görünüyor. Zira bunlar hem oluşumun hem de ölümün söz konusu olduğu sembolik kompozisyonlarda yer alırlar. Bu kurgulara bakarak cesedi iskelet haline getiren akbaba'ların ölümün ruhunu alarak gökyüzüne çıkardıkları ve daha sonra da yeryüzüne tekrar indirerek topluluğun yeniden doğmasını, yeniden üremesini sağladıkları şeklinde anlaşılabılır. (Res. 150) Öyle mi bilmiyoruz. Ancak bu sembolik kompozisyonların arasında Çatalhöyüklülerin felsefik görüşlerinin de gizli olduğu düşünülürse bu karmaşık imgelerin aralarındaki iletişim ağlarını çözümlemek oldukça güç bir sorun gibi görünüyor.

Yandaki freskte, iki akbabanın üzerinde iki ayrı sembol vardır. (Res. 149) Birinin üzerindeki sembol (*A*) diğer akbabanın üzerindeki sembole (*B*) yana yana getirildiğinde ilginç bir bütün oluşturuyor. Yani bu iki sembol bir bütününe iki parçasıdır. Bu nedenle de bir dualite söz konusu olduğu açıklıktır. Ancak açık olmayan bu iki sembolün neyi veya neleri içeriyor olduğunu söylemek oldukça zor.

Söz konusu iki sembol o kadar önemlidir ki bu şekiller kullanılarak bol miktarda tapınak kompozisyonları türetilmiştir. Hatta bu şekiller günümüz göcebelerinin kilimlerine bile yansımışlardır. (Res. 151)

Çatalhöyük fresklerinde de görüldüğü gibi, cenazeleri yüksek yerlere, iskelelere koyma geleneği bazı Asyalı kabilelerde, Tibetlilerde, Kızılderililerde, Güney Amerika yerlilerinde ve dünyanın değişik bölgelerinde de görülmektedir.

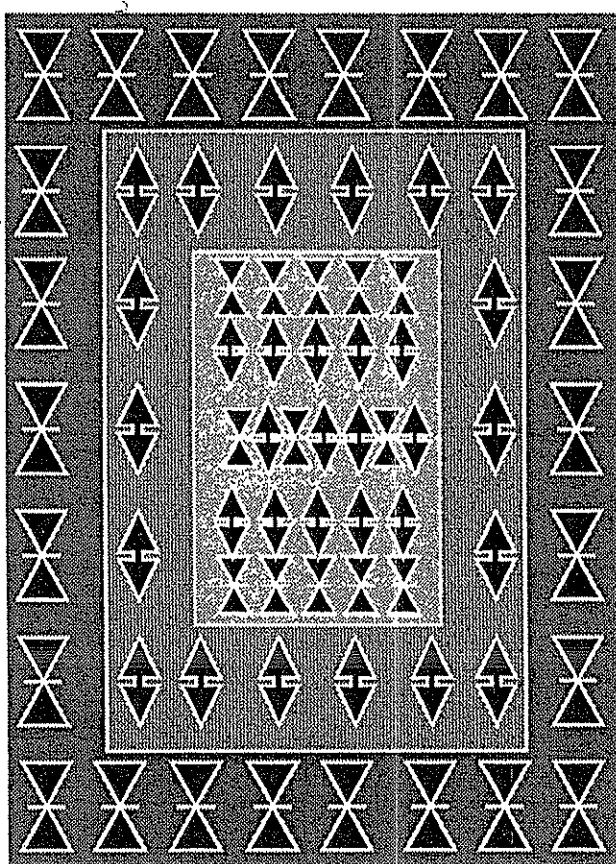

Res. 150

gelerinde de oldukça yaygındı. Ölülerini yüksek yerlere, dağlara, yani gökyüzüne yakın yerlere gömülmesi geleneği tarihin son tümülüste örneklerine kadar sürdürmüştür.

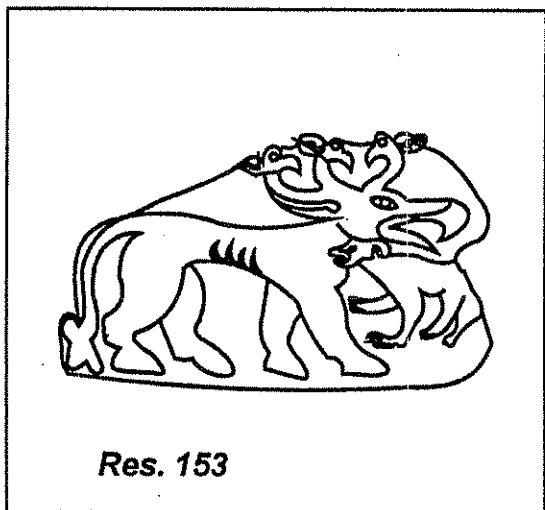
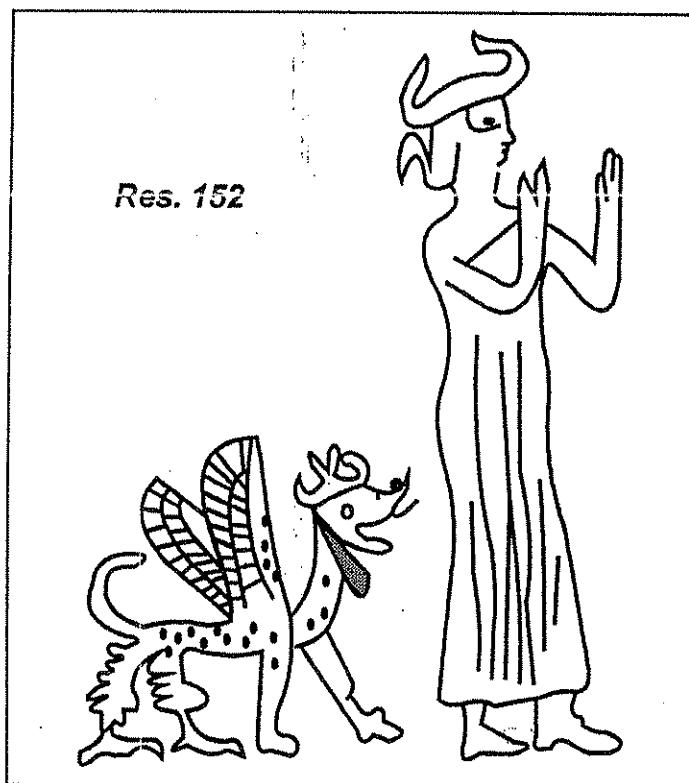
Üst Paleolitik dönemden itibaren yeniden doğumu gerçekleştirmek isteyen insan, ölülerini kırmızıya boyayamış ve fetüsün ana rahminde duruşu gibi yatırarak, toprağın râhimine emanet etmiştir. Aşıklı Höyük (M.Ö. 10.000) ve Çatalhöyük'teki (M.Ö. 7.000-6.000) cesetlerin de fetüs şeklinde yatar durumda oluşları aynı özlemi dile getirmiştir.

Kuşkusuz sembollerin ilk olduğu çağlarda belli bir konuyu bütünüyle anlatan kompozisyonlar vardı. Ancak, gerek Üst Paleolitik, gerekse Neolitik dönemlerde bu özgün kurguların tümüne birarada rastlanamamıştır. Bugüne dek gün ışığına çıkan semboller belli konuların bazı bölgelerini anlatmaya yönelik parça parça kurgulardır ve bu kurguların mantık bağlarının daha geniş bir şekilde incelenmesi için yeni bulgulara gereksinim vardır. Belki de J. Mellaart'ın ifade ettiği gibi tarih öncesinin eşsiz eserleri belki de bu yörenin daha kazılmayan katlarında⁽²⁰¹⁾ gizlenmektedir!

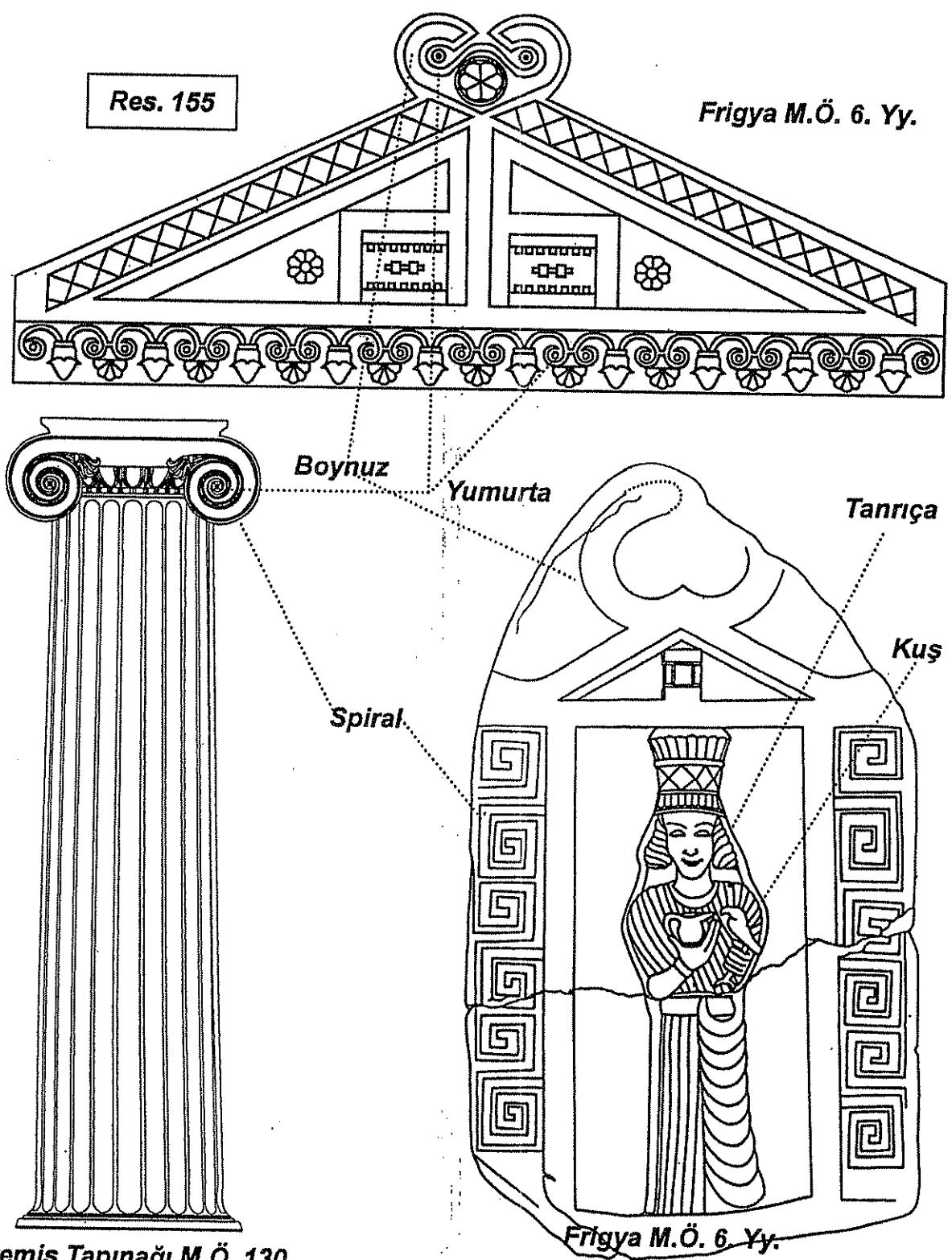

Res. 151

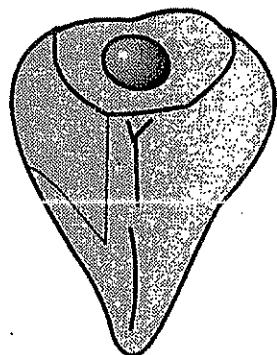
Sonuç olarak, ilkçağ sembolizminde anlatılmak istenen kadının doğurganlık yetisiyse, onun rahimi, plasentası, yumurtası veya karşıt öğeleri ön plana çıkarılmış, böylece ayrı ayrı anlam değerleri olan bu sembolik birimlerin tek bir bütünde toplanmasıyla Griffon kompozisyonları oluşturulmuştur. Başka bir deyişle Griffon kompozisyonları, yukarıda söz konusu edilen fikirlerin (konuların) ilkçağ yöntemleriyle tek bir kompozisyonda toplanmış ve çizime dökülmüş görüntüleridir. (Res.152-153-154)

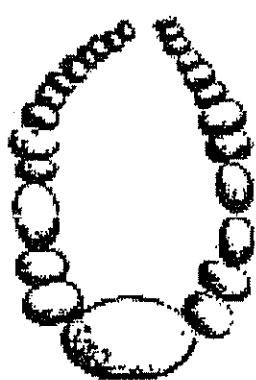
Daha sonraki dönemlerde de işlenen doğum ve doğurganlıkla ilgili konular da boynuz, yumurta, spiral, kuş vs. gibi (Res. 155) aynı temel sembolik öğelerle anlatılmıştır.

İlk kaynakları Üst Paleolitik dönemlere giden bu düşünsüz biçiminin Çatalhöyükte de devam etmiş ve nihayet Hititler, Frig'ler vs. gibi Anadoluda ve Anadolu dışında kök salan diğer medeniyetlerde de yerini almış olduğunu görüyoruz. Bu kültürlerin de tarihin derinliklerinden gelen çok eski düşünsel yapıyı takip ettikleri anlaşılmaktadır. (Res. 156-157-158)

Res. 156

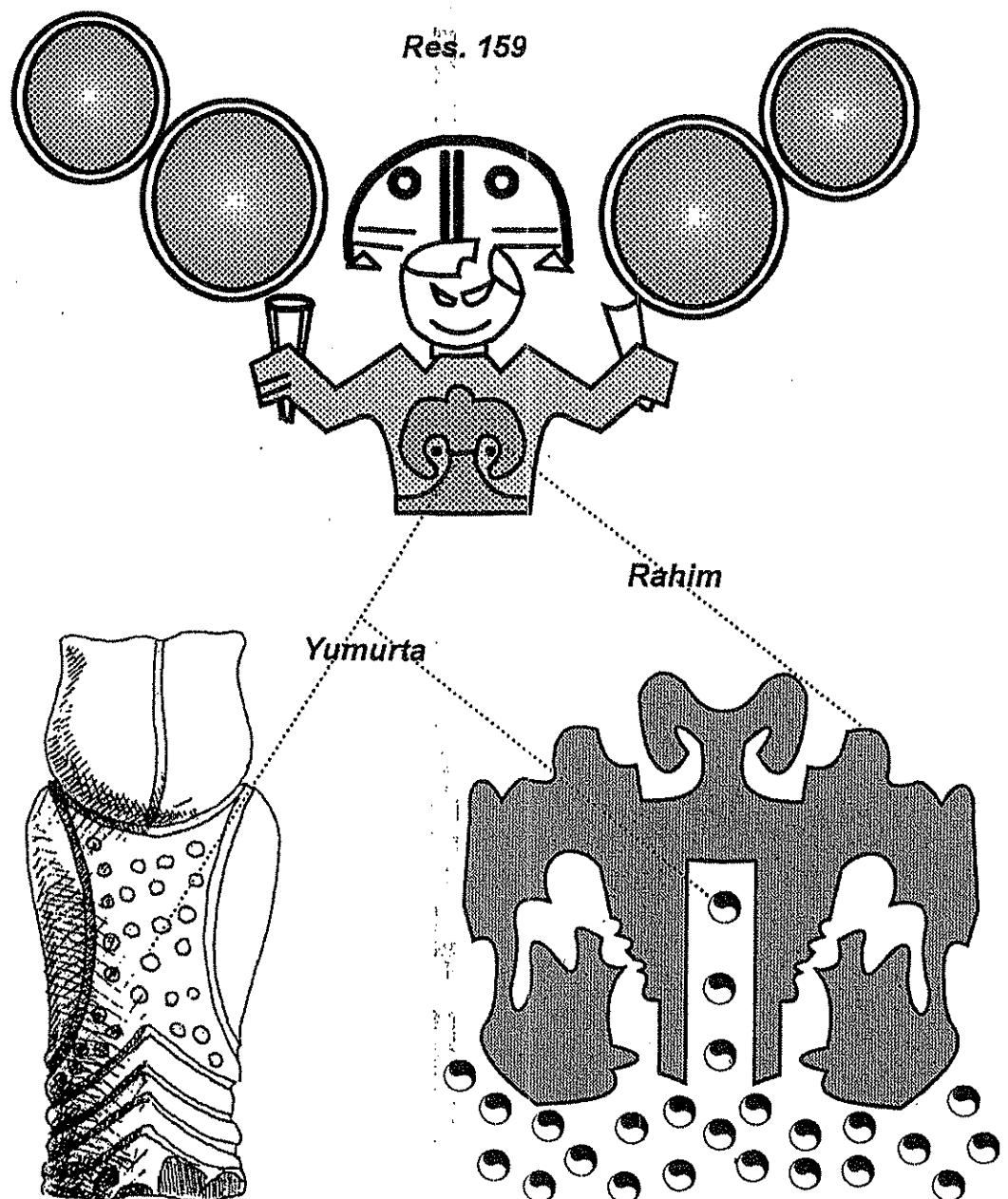

Res. 157

Res. 158

Hatta bu öğeler (Res. 159-160) -özgün anımlarından soyutlanmış olsalar bile -(Res. 161) son dönemlere dek sembolik arenada boy göstermişlerdir.

Res. 160

Res. 161 Orta Anadolu halı motifi (*)

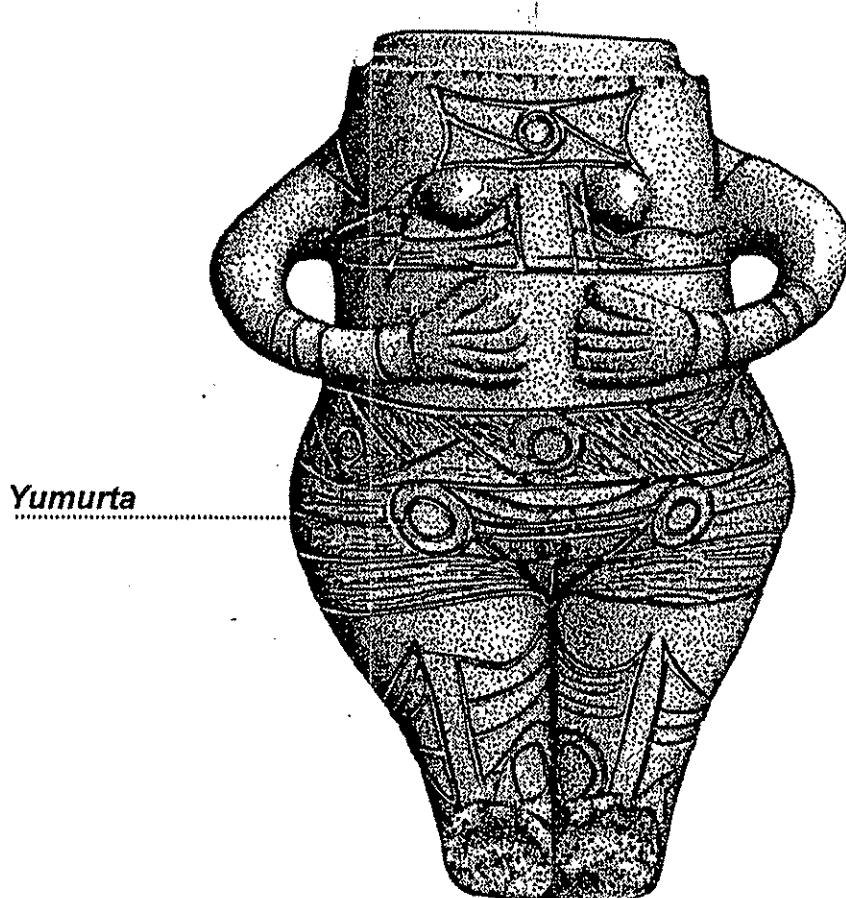
(*) Binlerce yıl hiç kaybolmadan - içeriklerinden yoksun bir şekilde de olsa - sessizce yakın çağlara dek gelen bu sembollerin günümüzde de varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz.

Aşağıdaki resimde de görüldüğü gibi hayatın başladığı doğurgan yumurta tanrıçaların -vazgeçilmez semboller olarak sürekli- üzerlerinde eşmerkezli daireler şeklinde gösterildiğini biliyoruz.* (Res. 162)

Yumurtanın aşılanması ve hamileliğin başlaması da daha evvel belirttiğimiz gibi yılan ve spiral imgeleriyle象征ize edilmiştir.

Böylece象征ik kompozisyonlarda, hayatın başlangıcı, ceninden doğuma, doğumdan ölüme, tüm aşamaların belli bir mantık çerçevesinde anlatılmış olduğunu görüyoruz. (Res. 163)

Özet olarak rahim, yumurta vs, bazen fiziksel gerçeklikleri, tıbbi çizimleriyle gösterilirken kimi zaman da mitolojik anlatıların象征ik göstergeleri olarak hayvan veya bitkilerle temsil edilmişlerdir. Başka bir

Res. 162

(*): İlkçağların bu象征ik kurgusu günümüzde de hala Avustralya yerlileri tarafından hala kullanılmaktadır. A.P. Elkin Avustralya yerlilerinin mağara resimlerinde kadın rahim çizimlerinin içine eş merkezli dairelerin çizilmiş olduğunu belirtmektedir. Bkz. A. P. Elkin "Rock Painting of Northwest Australia" Oceania, C.I. s.261

deyişle gerçekçi çizimler gizli bilgiler sınıfına girerken, hayvan ve bitki kompozisyonlarıyla gösterilen tablolar da bu bilgilerin mitolojik ilahilere dönüşmüş anlatılarıdır. Sembolizm dünyasının karmaşık yapısı bu iki tür anlatımdan kaynaklanır.

Spiral (oluşum hareketi)

Res. 163

III. BÖLÜM

(Mitolojiler-Semboller ve Ritüeller)

DOĞURGANLIK MİTLERİ VE RİTLERİ

Katanoff'a göre "Tanrıça Umay, en eski ana-atayı temsil eder"⁽²⁰²⁾ Abramova da, "Anatanrıça olarak adlandırılan kadın formlarının tanrısalılıkla ilgili bir içerik taşımadıklarını belirtir. Bu tanrıça heykelcikleri topluluğun ilk maddi ana-atasını" simgelerler.⁽²⁰³⁾

Umay kültü Orta Asya ve Tibet'te öylesine köklü bir mitolojik ögedir ki, "bugün bile bazı kabileler arasında hâlâ inanç konusudur"⁽²⁰⁴⁾ ve omuzunda bir bebek tutan bir azize olarak algılanır. Yakutlar'da Ayasit, Umay'ın işlevini üstlenmiştir. Ayasit da gebe kadınları korur ve ana karnındaki çocuğa, "kut" (yaşam cevheri) üfler. Bu nedenle Yakut kızları onun adına put yapıp yataklarının altına saklarlar. Kısır kadınlar da çocuk sahibi olmak için Ayasit'a dilekte bulunurlar. Umay veya Ayasit; her ikiside aynı kişiliktit ve doğurgan gücü simgelerler.

Kaşgarlı Mahmut'a göre, Umay'ın kelime anlamı "song"dur. Song'u kadın doğurduktan sonra karnından çıkan halka gibi nesne, çocuğun ana karnındaki eşi, yani plasenta olarak tarif eder. D. M. Field, dünyanın yeniden doğmasını ve canlanması temsil eden mayıs ayının adını Romalıların "may(us)" olarak Asyanın tanrıçası "Umay" dan aldılarını ifade eder.⁽²⁰⁵⁾

Dünyanın çatısı olarak bilinen Tibet'te de Umay inancı günümüzde de yaygındır. Tarihin karanlık geçmişine ait en eski mitolojiler ve gelenekler burada hâlâ canlıdır. Bu geleneklerden biri de genç kızların ergenliğe geçişlerinde kullandıkları imgelerdir. Tibet kızları ergenlik çağına ulaştıklarında başlarına ağaçtan yapılmış boynuzlar takarak doğurganlığa hazır olduklarını gösterir. (Res. 164) Tibetliler bu uygula-

Res. 164

manın çok eskilere dayanan bir geleneğin devamı olduğunu ve boynuzlarının rahimin kollarını, yani doğurganlığı ifade ettiği söylerler.

Asyada da adı bille-Umay; yani "rahim, plasenta"- anlamına gelen bu tanrıçayı kutsayan insanların doğurgan öğelerden haberdar oldukları düzenledikleri mezar kompozisyonlarından da anlaşılmaktadır. Bu nedenle, doğum unsurunun bu denli önem kazandığı toplumların konuyu ayrıntılı bir şekilde incelememiş olması düşünülemez.

Asya mitolojilerinde sık sık adı geçen "*lje kul-lje kul*" terimi doğurgan kadınların hayvan eşi demektir. Özellikle alınlarında beyaz bir leke bulunan inek doğurgan ananın eşidir. Örneğin, Kırgızlar ata mağarasında bir inek ata'dan türediklerine inahırlardı.⁽²⁰⁶⁾ Aynı şekilde leopar, geyik ve akbabalar da ana eşleri olarak kabul edilirdi. (Res. 165-166-167) Altaylılar da bu kutsiyetleri belirtmek için sıkça töz kelimesini kullanırlar.

Töz tam olarak "yaratılışın menşei" demekti ve Yakut dilinde de doğuş anlamına gelirdi. Söz konusu hayvanlar genellikle rahim, yumurta, plasenta gibi, doğurganlık öğelerini temsil ederlerdi.⁽²⁰⁷⁾ Yakutlar ve Kazak-Kırgızlarında kadınlar Umay (sözlük anlamı: rahim, plasenta) için törenler yapar ve plasentanın karşılığı olan hayvanı, yani geyiği serbest bırakarak özgürlüklerine kavuştururlardı. Hatta XI. yy'da da uygulanan bu töreni anlatan Kaşgarlı Mahmut, saliverilen hayvan için "...Yünü kırılmaz, yük vurulmaz, saliverilirdi" demektedir.⁽²⁰⁸⁾

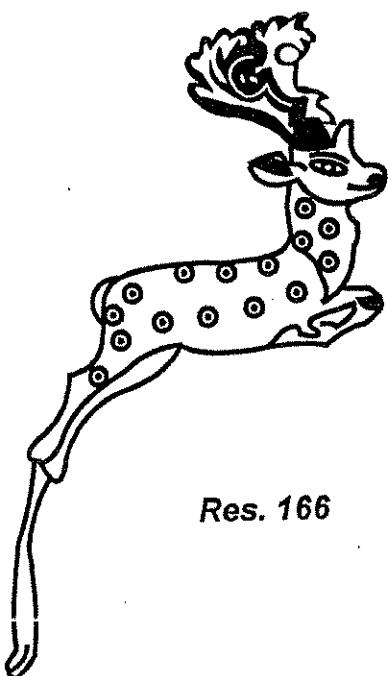
Res. 165

Bu hayvanlar kutsal kabul edildiklerinden onları öldürmekten kaçınırlar, kazayla öldürülüğünde de onlardan af dileñir ve işlenen bu günah için sadakalar verilirdi.

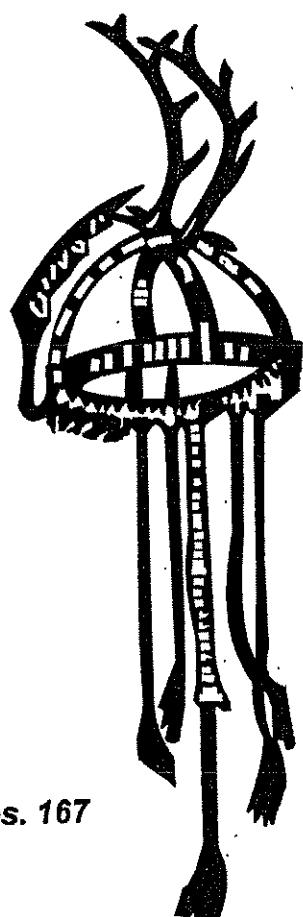
Şamanlar doğurganlık ayinleri sırasında genellikle boynuzlu maske ler takarlar. (Res. 167) Geyik hemen hemen her yerde kadınla ilişkilendirilmiştir. Hatta günümüz Kızılderili lerinden Sioux- Ponka'lar da geyiği kadın olarak algılarlar.⁽²⁰⁹⁾

Aynı şekilde günümüzde de Orta Asya'nın değişik bölgelerinde kutsal geyik ve leopar heykelleri vardır. Hatta, Buryatlarda çocukları olmayan köylü kadınlar hâlâ geyik heykelinin boynuzlarına dilek bezleri bağlarlar ve bu bezler de plasentaya yapışan aşılanmış yumurtaları temsil ederler.

Günümüzde dünyanın değişik yörelerinde, geyik boynuzu ile ağaç arasında kurulan paralellik dolayısıyla, kutsal mekânlardaki ağaçlara bez parçaları bağlama geleneği kısır kadınların çocuk sahibi olabilmeleri için hâlâ yapılmaktadır. Asya ve Anadolu'da oldukça yaygın olan ağaç dallarına dilek bezleri bağlama geleneğinin altında yatan düşünce böylece açığa çıkmaktadır.

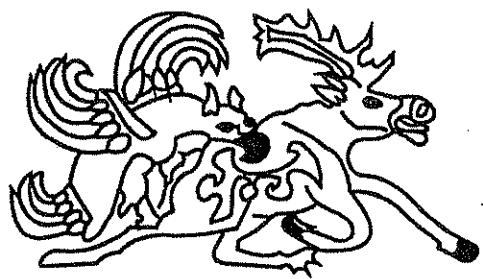
Res. 166

Res. 167

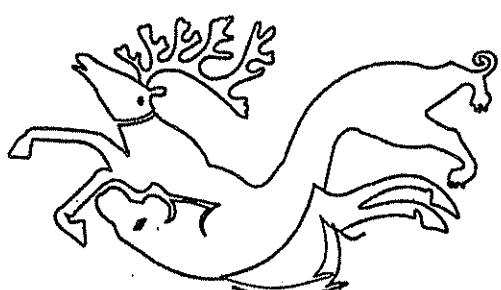
Res. 168

Res. 169

Res. 170

Res. 171

Üst Paleolitik dönemin hayvan sembolizminin gerçek anlamları, anılan hayvanların neleri ifade ettikleri ve aralarındaki ilişkilerin anlamlarının ortaya çıkması bakımından Asya sembolizmi önem kazanmaktadır. Zira Orta Asya aşiretleri ayinlerini hala en eski form ve içerikleriyle uyguladıklarından bu gösterilerde en eski anlamları tespit edebilmemiz mümkün görünmektedir. Başka bir deyişle ilk çağların sembolik kompozisyonlarının anlamları ancak şamanların ayinler sırasında sembolik davranışlarının ardından yatan yanı, sembolize edilenlerin çözümlenmesiyle deşifre edilebileceği açıklıdır. Bu bağlamda yandaki resimler de yumurtayla plasenta arasındaki ilişkiyi söz konusu eder gibi görünüyor. (Res. 168-169-170-171)

Orta Asya'da, Şamanlar, yaratılış, doğum, ölüm ve yeniden doğum gibi tüm bilgilere sahip oldukları kabul edilen aşiret rahipleri ve aynı zamanda tıp doktorlarıydı. Ancak, doğa olayları ve evrenle ilintili bilgilerini kimseye açıklamazlardı. Bu bilgileri ancak ondan sonra gelecek olan şamanlara öğretirlerdi. Doğum ve ölümle ilintili konuları ayinler sırasında temsil ederlerken, sık sık yılan, akbaba, geyik, kartal, boğa, koç ve leopar kılıklarına giren şamanlar ruhun gelişisi, doğum, ölüm ve ruhun vücuttan çıkıştı gibi konuları danslarla anlatırlardı. Bu ayinler sırasında bazen yılan gibi kıvrıla kıvrıla giderler ve bazan da kuşlar gibi kanat çırparlardı.

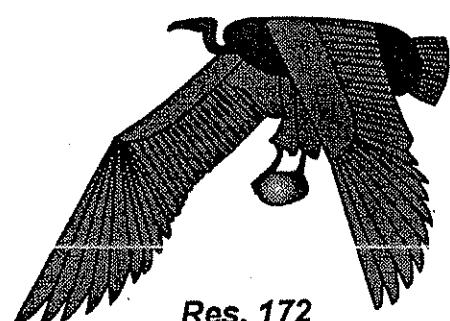
KUŞLAR

Asyalılara göre, doğurgan dişinin özdeşlerinden biri de, yumurtanın sembolü kuşlardır. Bu Hüma/Humay kuşudur. Bu kuşun adı Kırgızlar'da Kumay olup akbaba (Vulturidae) cinsinden bir kuştur.⁽²¹⁰⁾ Humay kuşuya kendini yakan ve sonra yeniden doğan muhteşem Zümrüt-ü Anka (Mısırlarda Phonix) kuşu arasında da ciddi bir paralellik görülür. (Res. 172)

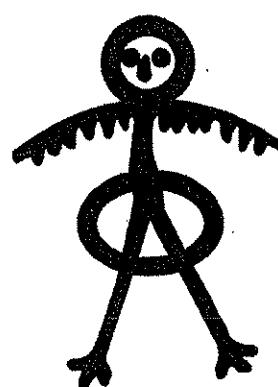
Doğu'nun kutsal mitolojik kuşunun da zamanı geldiğinde kendini yaktığına ve küllerinden yeni bir Zümrüt-ü Anka'nın doğduğuna inanılır. Kuşlar, kutsal doğurgan yumurtayı temsil ettiğinden (Res. 173) yumurtadaki doğum ve aşılanmamış yumurtanın taşıdığı ölüm kavramı bu kuşun kendisini yaktığı ve küllerinden tekrar doğduğu şeklinde algılanabilir.

Bu nedenle tarihi süreç içinde akbaba, kartal hatta bütün kuşlar kutsallık kazanmış ve Asya'ın genelinde kutsanmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak da örneğin, Yakutlar gökte kartal gördüklerinde dana kurban ederek etinin bir kısmını bu hayvana sunarlardı. (Dana-kuş /rahim-yumurta eşleştirme) Zira Asyalılar adı geçen kutsal hayvanların yardımıyla doğduklarında ve öldüklerinde yine onların yardımçılarıyla gökyüzüne çıkarak, tekrar onların yardımçılarıyla yeniden doğduklarına inanırlar.

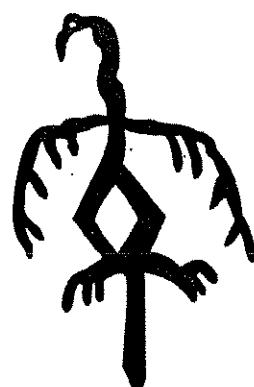
Kutsal doğurgan yumurtanın sembolü, kuş ve doğurgan yumurta eşleştirme yandaki sembollerde de görülür. Kuşların karnında yumurtanın diğer sembolik göstergelerinden biri olan eşkenar dörtgenler açıkça ifade edilmiştir. (Res. 174)

Res. 172

Res. 173

Res. 174

Res. 175

Yanda görülen Macar kartalı kompozisyonunda da kuş ve kadın arasındaki ilişki tüm açıklığıyla ortaya konmaktadır. (Res. 175)

Diğer bir sembolik çizimde de geyığın üzerine konmuş kuş oldukça anlamlıdır. (Res. 176) Anlaşılacağı üzere burada kuş yumurtayı ve geyik boynuzları da plasentayı simgelemekte ve yumurtanın içinde bir insan tasvir edilmiş olması bu tabloyu tamamlamaktadır.

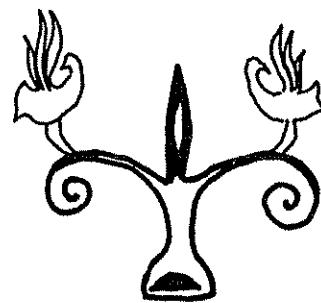
Kuşun yumurtayı, kadını ve rahimi temsil ettiği Res. 177-177a'da açıkça görülmektedir. (Res. 177-177a) Resim 178'deki çizimde de yumurtanın oluşum evrelerinin görüntülerinden olan Ay simgeleri bulunan yapışık konumdaki kuş cinsinden iki hayvanın birbirinden ayrılmış durumda gösterilmiş olması, yumurtanın bölünmesini çağrıştırır niteliktir. (Res. 178)

Eskimo şamanlarının doğurganlık törenlerinde kullandıkları bir doğurganlık maskesinde, tanrıcanın karnından çıkan yumurtayı simgeleyen kuşla birlikte temsil edilmiştir. (Res. 179)

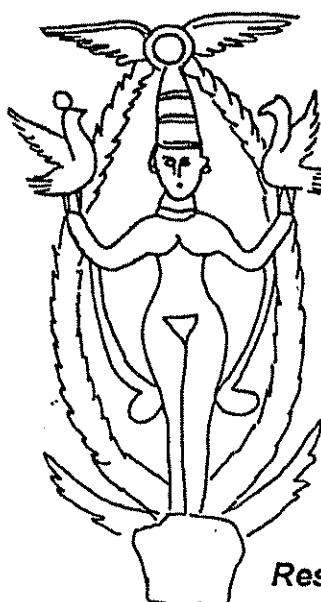
Akbabayla ilgili inançlar kızılderililerde son zamanlara kadar öne-

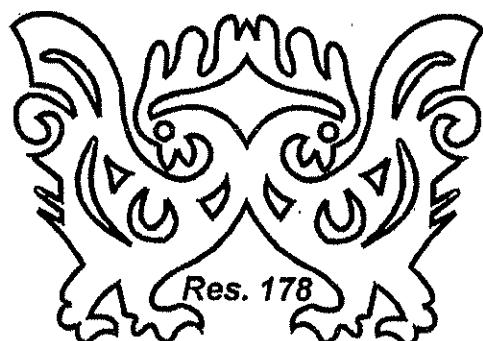
Res. 176

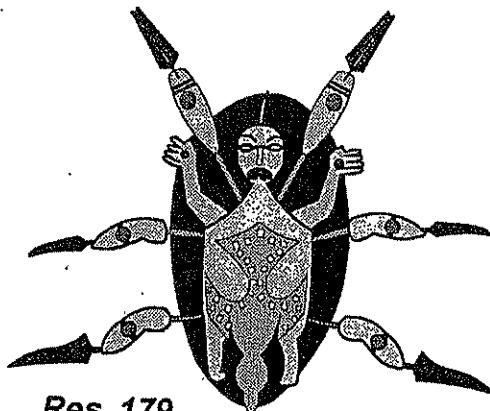
Res. 177

Res. 177a

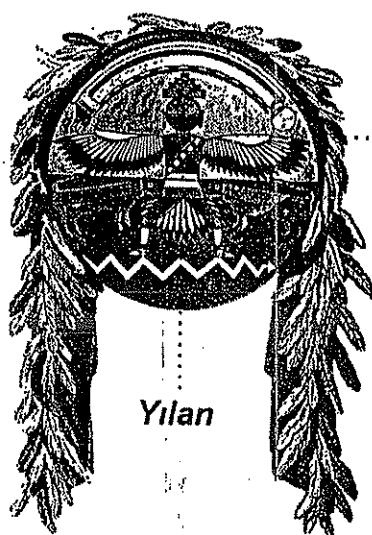
Res. 178

Res. 179

cak şekilde çizilmiş dairelere bitirilerek rahim temsil edilir. Daha sonra genç kızın boynuna deve kuşu yumurtasından yapılmış bir kolye asılır. Avlanan deve kuşu öldürülür ve ergenliğe ulaşmış genç kızlar kuşun kanıyla kırmızıya boyanırlar. Böylece genç kız doğurgan kılınır. Aynı şekilde Afganistan'da folklorik nesneler üzerinde bulunan kuş tasvirlerinin de eski yırtıcı kuşlarla ilgili efsanelere bağlılığı ve evlilik sembolü olduğu söylenir.⁽²¹¹⁾

Zenaga yerlilerinde (güney Cezayir), toy kuşunun sembolü kuş ayağı-kaz ayağı motifi yeni gelinin alınına çizilir ve böylece gelinin doğurgan olacağına inanılırdı.⁽²¹²⁾ Bu görüntü tarih öncesi fresk, heykel ve kabartmalarda bazı yerlerde akbaba, kartal ve bazı yerlerde yırtıcı kuş türleri veya güvercin vs. şeklinde tasvir edilmiş ve sürekli kadının doğurgan yumurtasını, kısaca doğurganlığı symbolize etmiştir.

Res. 180

mini koruyarak sürmüş ve onun için görkemli törenler düzenlenmiştir. (Res. 180)

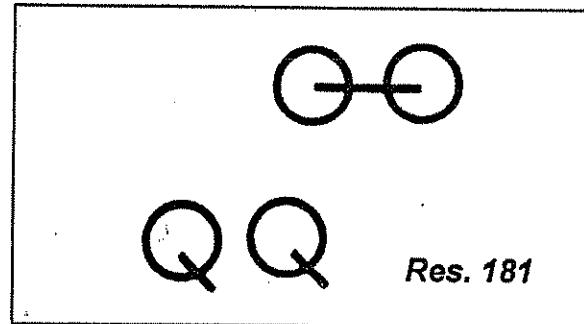
Kuşun kadın ve yumurtayla ilişkilendirilmesi Afrika'da Kalahari yerlilerinden Boskimanalar'da da görülür ve benzer törenler deve kuşuyla gerçekleştirilir. Erginlik çağına ulaşan genç kızın alınına, kaşlarına doğru inen bir yay çizerler ve bu yay gözleri içine ala-

İNÇİ

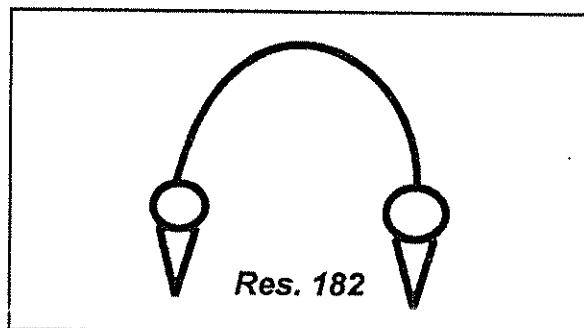
Sümerliler çivi yazısına geçerlerken o güne kadar kullanılan temel sembollerini kaynak aldılarını ve yazılarını da bu sembollerden türettiklerini biliyoruz. Günümüzde bu sembollerden yazıya dönüşüm listesi mevcut olduğundan kelime-lerin anlam değerlerinden yola çıkararak onlara karşılık gelen çok sayıda sembolün anlamını tespit etmemiz mümkün görünmektedir. Yandaki sembol (Res. 181) Sümerce'de inci ve neslin üremesi, nesil anımlarına gelirken (Res. 182) de (çocuk oluşumunu) çocuğu simgeler.⁽²¹³⁾

Sümerlilerin inci'yi yumurta ve neslin üremesiyle aynı anlamda kullanmış olmaları ilk çağlardan bu yana gelen inci sembolünün doğuran yumurta anlamı içerdigine kuşku bırakmıyacak bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Uçlarında ikiinci-yumurta formları bulunan diğer resim de çocuk oluşumunu ifade etmesi bu mantığını doğal uzantısıdır.

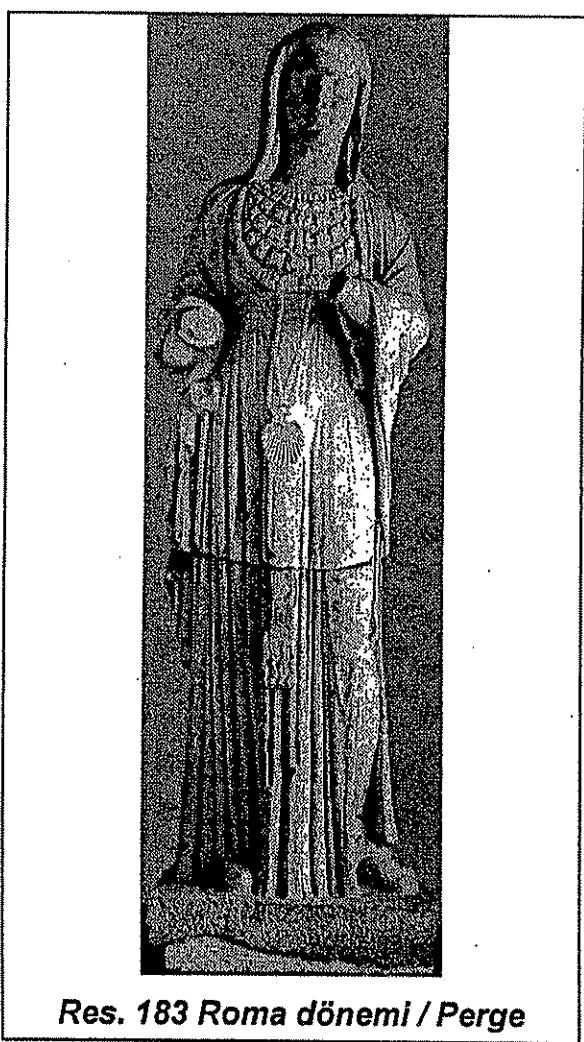
İnciyle ilgili inançların daha sonraki kültürlerde de devam etmiş olduğunu arkeolojik buluntulardan anlıyoruz. (Res. 183) Mitolojik söy-

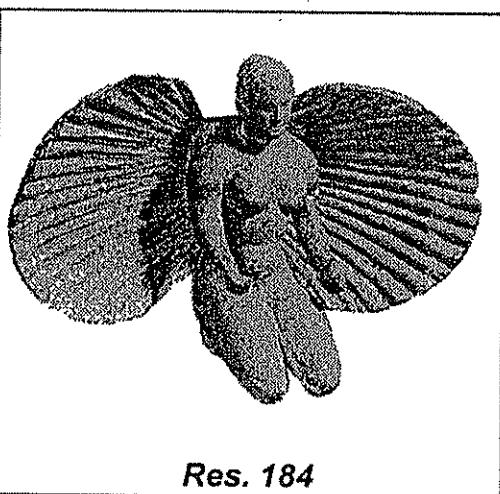
Res. 181

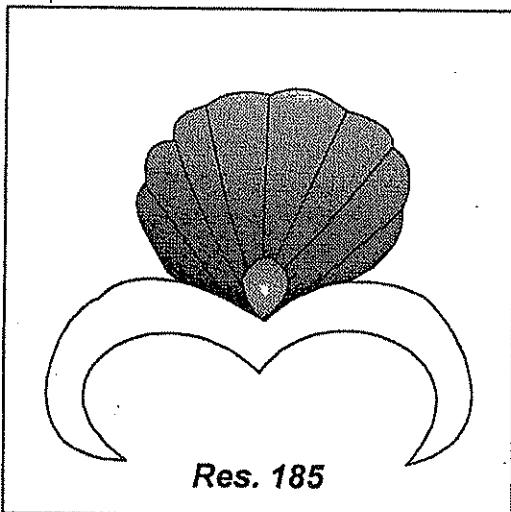
Res. 182

Res. 183 Roma dönemi / Perge

Res. 184

Res. 185

lemlerde de bu görüntüleri tamanlayıcı bilgiler vermektedir. Örneğin, İnci-istridye Yunanlıarda evliliğin sembolüydü.⁽²¹⁴⁾ Eski İran'da kırılmamış doğal inci bekareti, incinin kırılması da aşılanma ve doğum demekti. Bu mitolojilere göre başlangıçta bir tek gerçeğin haricinde hiçbir canlı yoktu. Bu gerçek istiridyede yuvalanmıştı.⁽²¹⁵⁾

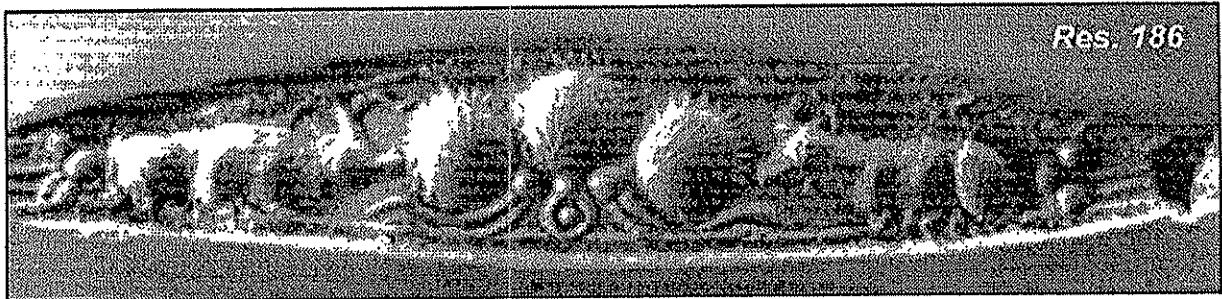
Malinche Hill'deki "Tula kabartması" -içinde istiridyelerin, sarmalların, graft halkalann yer aldığı ve sularla çevrelenmiş- bir tanrıçayı temsil etmekteydi. Codex Nuttall'da da su-yılan-istridye kompozisyonu kutsal süsle melerin temel öğeleriydi.⁽²¹⁶⁾

Mithra kültür'üne ait bazı mağara ların bezemelerinde deniz kabukluları bulunması da raslantı değildi.⁽²¹⁷⁾ Antik Yunanda Ay'ın istridyeleri beslediği,

deniz kestanelerinin içini doldurduğu gibi bir inanış vardı. Kıbrıs'ta, tanrıça Afrodit'e deniz kabukları adanmaktaydı⁽²¹⁸⁾ Suriye'deyse tanrıçanının adı "İncili Hanım" idi.⁽²¹⁹⁾

Mısırlı, Tibet, Sümer, Yunan, Med-Kimmer, Ukrayna, Hint v.b. gibi, her yerde tanrıça-inek, Ay, inci ve istridye, sürekli birbirleriyle ilişkilendirilirdi.⁽²²⁰⁾ Phaestos'taki (Girit) neolitik yerleşim alanında, alçıdan bir kadın görüntüsünün yanında pelunculus kabukları bulunmuştur.⁽²²¹⁾ Afrodit bir inciden doğmuştu (Res. 184) İnci ile ilgili kompozisyonlara gelince; Kimmerler, inci ve istridye'yi inek boynuzlarıyla (rahim) birlikte kurgulamışlardır. (Res. 185) Aşağıda da görüldüğü gibi inci-istridye yılanlarla birlikte aynı tabloda yer almıştır. (Res. 186) Hatta Klikyada olduğu gibi inci kültüne ait kutsal mekanlar da bulunurdu. (Res. 187)

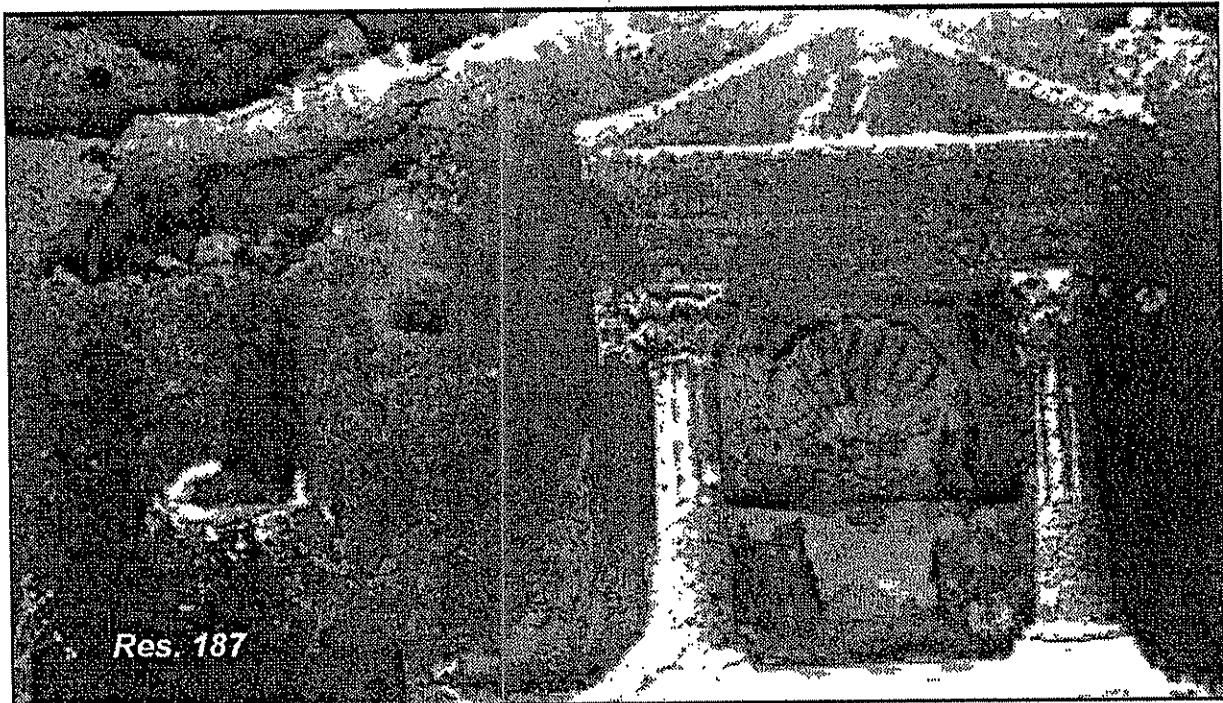
Res. 186

Ay'ın dolunayda istridyeleri doldurduğuna inanılırdı. Eski Danca'da istridye'ye kudedefish ("kude": dişilik) denirdi.⁽²²²⁾ Akamba kadınları doğum öncesi istridye kabuklarıyla süslü kemeler takarlar ve bunları ilk çocuklarını doğurduktan sonra çıkarırlardı. Aynı düşüncenin sonucu olarak Güney Hindistanda da genç kızlar deniz kabuklarından yapılmış gerdanlıklar takarlardı.⁽²²³⁾

Streeter Florida kıızılderili'lerine ilişkin olarak, "Kleopatra dönemi Mısır'ında olduğu gibi, Florida'da kral mezarları incilerle süslenmiş olduğunu belirtir.⁽²²⁴⁾ Ayrıca Selia Müttall da, Meksika'da bir piramidin tepesinde "ortasında mezarların bulunduğu kalın bir deniz kabuğu tabakası" keşfetmiştir.⁽²²⁵⁾ Aztekler'de midye-istridye-Ay tanrıçayı ve nesillerin doğuşunu temsil ederdi. İspanyol kadın isimlerinden Conception-concha-conchita midye istridye türünden kabuklu deniz hayvanları anlamına gelmesi de ayrıca ilginçtir.⁽²²⁶⁾

Res. 187

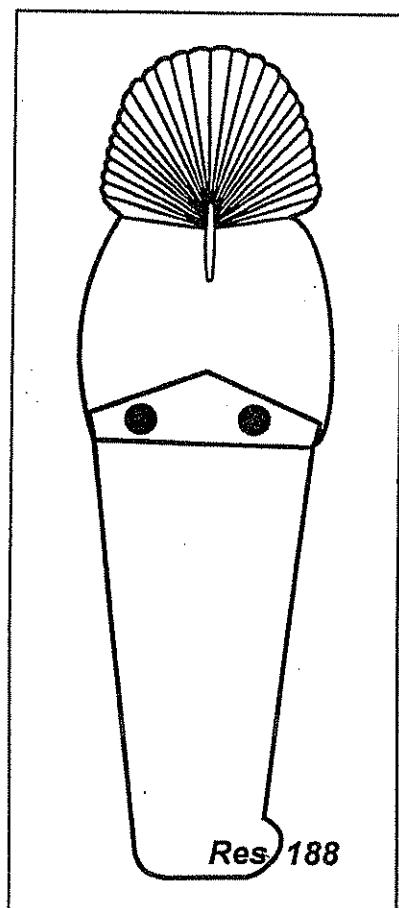
Marco Polo'nun kayıtlarına göre, Japon halkı, incileri ölüleriyle birlikte gömme adetini uyguluyordu. Zipongu adasında, pembe renkli inciler çok değerliydi. Japonlar'ın eski dini olan Shinto kitaplarında, incilere ve diğer değerli mücevherlere ve hatta modern anlamda yapay boncuklar gibi takıların dinsel bir anlam taşıdığı yazılıdır.

Arkeologlar, eski Japon mezarlarında, sürekli "yuvarlak boncuklar" (tama), "dikdörtgen delikli silindirler" ya da "tüp şeklinde boncuklar" (kuda-tama) ve "eğik" ya da "virgül şeklinde boncuk" (maga-tama)larla karşılaşmışlardır.⁽²²⁷⁾ Tüm bunlarda gösteriyor ki, söz konusu takılar doğumda olduğu gibi ölümden sonra da tekrar doğumu sağladıklarına inanılmaktaydı. Benzer inançlar Mısırdı da vardı ve cesetler istridye temsili tabutlara konuyordu. (Res. 188)

Japonya ve Çinde de, ölümsüzlük ve yeniden doğumu sağlaması amacıyla, ölen kimseyle birlikte gömülürdü. Incilerin bekçileri de ilginç bir şekilde "Naga"lar yani yılanlardı. Hindistan'ın bazı bölgelerinde ölüünün ağızına yeniden doğuşu sağlamak amacıyla birerinci bırakılırdı. Bu gelenek Virjinia ve Meksika'da ve Borneo adalarında da yaygındı.

Benzer uygulamalar sahte incilerle de olsa Laos'ta da görüldürdü.⁽²²⁸⁾ Özette inci, doğum gizemine sahip minik "doğurgan yumurta"nın temsilcisi olarak çıkıyor karşımıza.

Deniz kabukları Hind cenaze törenlerinde de önemli bir yere sahiptir. Örneğin bu törenlerde, ölüünün evinden mezarlığa giden yol boyunca deniz kabukları serpilirdi.⁽²²⁹⁾ Bu âdete, Borneo yerli ayinlerinde de rastlanır. Afrika'nın bazı yörelerinde de mezarin dibine deniz kabuğu döşenir.⁽²³⁰⁾ Togo köylerinde putların, gözleri deniz kabuklarından yapılmıştı. Diğer bölgelerde de nehirlerde, pınarlara, ağaçlara deniz kabukları sunulmaktadır.⁽²³¹⁾ İskoçya'da pencere eşiklerine, kapılara ve bahçe çevrelerine istridye kabukları yerleştirme adeti, İngiltere ve İrlanda'nın bazı bölgelerinde oldukça yaygındır.⁽²³²⁾

Res. 188

AY (Mit'ler ve Rit'ler)

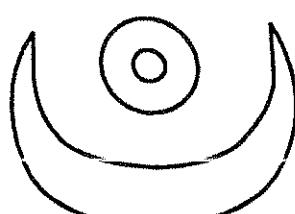
Kadınların üreme işlevlerini Ay'ın düzenlediği düşüncesi tarihin hemen hemen her döneminde ve dünyanın değişik yörelerinde sürekli kullanılmış bir imgedir.⁽²³³⁾ Ay'la ilişkili tüm ilkel inançların temeli Ay'ın ve oluşum sürecindeki kadın yumurtasının periyodik değişimlerinin eş görüntüleri olduğu düşencesine bağlanır. G. Thomson'un deyişiyle, "Üstelik, bu ilkel alışıklar öylesine derinliklere kök salmıştır ki, Ay'a tapınmayı çoktan bırakmış olan uygar halklar bile bunları folklorun ve batılı inançların geri düzeyinde neredeyse el dejmemiş bir biçimde korumaktadır."⁽²³⁴⁾ Bu konumuyla Ay, doğurgan kadını temel alan tanrıçaların üzerinde de yaygın olarak kullanılmış bir motiftir. (Res.189)

Sümerli tanrıça İnanna, tam anlamıyla bir Ay tanrıçasıdır ve sembolik hayvanı leoparlıdır. Sümer mezarlarda da kadınların altın'dan yapılmış büyük Ay takılarıyla defnedilmiş⁽²³⁵⁾ olmaları yeniden doğumları dilemek arzusuyla ilintilidir. İlkçağlarda Ay, genel olarak yumurta ve kuşlarla özdeşleştirilmiştir. (Res. 190-191-192)

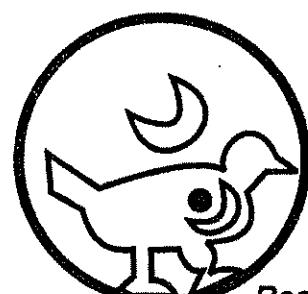
Hind kitaplarına göre Ay sular içindedir. (*Rig Veda I, 105,1*)⁽²³⁶⁾ ve Hindistanda günümüzde bile Ay "doğurgan yumurta" olarak görülür. Altaylılar yeni ayın gelişini coşkuyla kutlarlar. Ay'ı saygıyla selamlayarak ondan evliliklerinin mutluluk getirmesini dilerler.

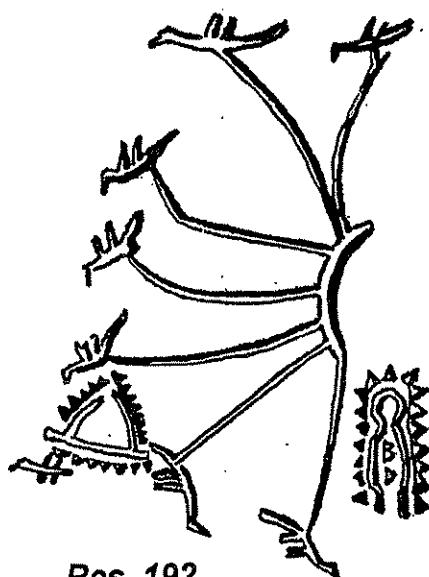
Res. 189

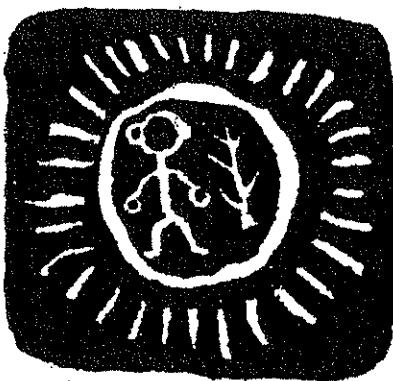
Res. 190

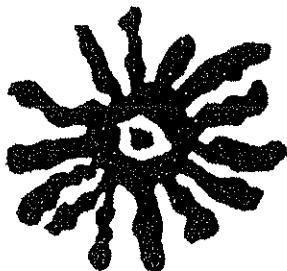
Res. 191

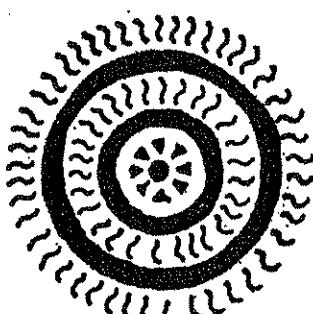
Res. 192

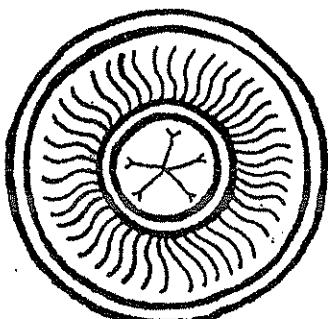
Res. 193
(Ay, yumurta, kadın ve ağaç dallı)

Res. 194

Res. 195

Res. 196

Üst paleolitik dönem Ay çizimleri ile(Bkz Res. 64) bu çok eski geleneği takip eder Eskimolar, Estonyalılar, Buryatlar, Yeniseyliler Yakutlar, vb. gibi topluluklar evliliklerini hep yeniyay doğduğunda kutlarlar.⁽²³⁷⁾ Zira onlar için Ay döllenmeyi ve doğurganlığı simgeler. (Res. 193-194-195-196-197) Bu toplulukların Ay çizimlerinden anlaşılacağı üzere tarihi sembolizm de sık sık rastladığımız ve genellikle Güneş olarak adlandırılan bu çizgiler aslında Ay'dır ve tarihi sembolizmde Güneş, hiç bir zaman Ay kadar önemli olmamıştır.

Ay tarihin karanlık dönemlerinden başlayarak uzun dönemler boyunca Umay-Nit-İsis-İshtar-Artemis-Diana gibi tanrıçaların temel sembolü olmuştur. Aztekler'de Ay'ın simgesi olan "deniz kabuğu" anlamındaki Tecciztli, kadın doğurganlığını simgeler.⁽²³⁸⁾

Bouto'da (Eski Mısır'da) çocuk dileyen kadınlar, doğurganlık mabedine kutsal ziyaretlerini dolunay'da yaparlar.⁽²³⁹⁾ Yunanistan'da da Ay dolütün kaynağı olarak görüldü. Çiçero'ya göre, Ay canlıların büyümесini sağlayan ve topraktan doğan her şeyi olgunlaştıran bir sıvı bırakırdı. "Çiy daması"nın da dolunayda doğurganlık büyüsüyle en yüklü durumda olduğu kabul edilirdi. Plutarkos'a göre, kadınlar yeni doğan bebekleri doğuran Ay'a minnettarlıklarını ifade etmek üzere kapının önüne çıkararak "Ay'a gösterirlerdi."⁽²⁴⁰⁾

Eski bir geleneğe göre Finlandiya'nın bazı bölgelerinde kendilerine eş arayan genç kızlar, gecenin çiy'i bedenlerine bulaşın diye,

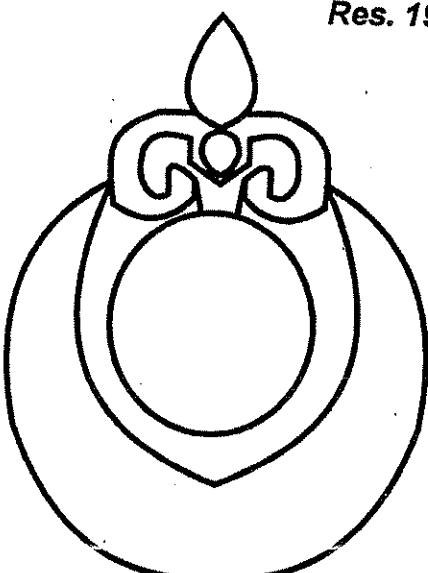
çavdar tarlalarında çırılıçıplak yuvarlanırlardı.⁽²⁴¹⁾ Euripides'e göre, dolunay zamanı, evlenmenin ve Palladius'a göre de tohum ekmenin en uygun zamanıydı.⁽²⁴²⁾ Belkide bu nedenle Fransız köylülerini toprağa dolunayda tohum atarlardı.⁽²⁴³⁾

Eski İran'da Ay inekle ve tanrıçayla özdeşleştirilir, Ay'a "ineğin ruhu" denilirdi. Kadınlar ineklere, çok çocuk vermesi için yalvarırlardı.⁽²⁴⁴⁾ Asurlular'da da inek Ay'ın yardımcısıydı.⁽²⁴⁵⁾ Palmyre'de de Ay danaya özdeşleştirilir⁽²⁴⁶⁾ ve Hindistan'da ise her ayın ilk 15 ve 16. günü kutsal kabul edilirdi.⁽²⁴⁷⁾ Mısırlılara göre, doğurgan yumurta Ay ve gözle eşleştirilirdi. Onlara göre göz (Ay) 15. günde tamamlanır ve bu olay bir ritüelle kutlanır; o günde kral 15 tanrıya sunularda bulunurdu. Dendara'da Edfu tapınağında bulunan papirüs resimlerdeki "Ay'ın içinde bir göz" gibi, 14 basamaklı ve 15. katın bir platformla son bulunduğu gerçek bir tapınak mevcuttur.⁽²⁴⁸⁾

Yunan mitolojilerine göre; Artemis⁽²⁴⁹⁾ ve Selene Ay tanrıçasıdır. Selene tam olarak Ay anlamına gelir ve Ay'ın kişileştirilmiş şeklidir.⁽²⁵⁰⁾ Selene doğurgandır ve aşklarıyla ünlüdür. Örneğin, Zeus'tan bir kızı, çoban Endymon'dan 50 kızı olmuştur. Hekate de karanlıklar älemiyle ilişkilendirilir ve daha ziyade sihre ve büyülere hükmeden tanrıça olarak ortaya çıkar.

Onun büyülüklük alanı 3 yol ağıydı. Bu nedenle 3 yol kavşaklarına onun 3 gövdeli veya üç başlı heykelleri dikilirdi. Gerçekte Hekate'ye Trioditis ön adı yakıştırılmış ve bu kelime de "Üç yolun birleştiği kavşak" anlamında kullanılmıştır.⁽²⁵¹⁾ M.S. 3. yüzyılda yaşamış Suriyeli bir Neo-Platoncu, Porphyrios şöyle diyor: "Ay'ın değişen evrelerini ve bu evrelere bağlı güçleri simgeleyen Hekate'dir. Etkisinin üç biçimde belirtilmesinin nedeni de budur."⁽²⁵²⁾ Ancak ondan 1100 yıl evvel (M.Ö. 8. yy'da) yaşamış Hesiodos da Hekate'nin üç biçiminden bahsetmiştir.⁽²⁵³⁾

Res. 197

Ayın sonunda Ay görünmez olduğunda Yunanlı kadınlar yerleri süpürür ve çöpleri 3 yol ayırımına götürüp Hekate'ye adarlar.⁽²⁶⁴⁾ Bu kavşak kuttöreni Ay'a seslenen bir kuttören olduğuna göre, (kadın yumurtasının üç haline paralel olarak) üç yol ağzına getirilip süpürülen öpler de rahimde (regl haliyle) yok olan eski yumurtanın kalıntılarının sembolik atılışını temsil eder. Bu nedenle Hekate Eliade'nin deyişile ayın 3 halini (*croissance -décroissance et disparition*), yani yumurtanın oluşumunu, bozulmasını ve yok oluşunu temsil eder.⁽²⁶⁵⁾

Avustralya yerlileri de Yunanlı kadınların kuttörenlerine benzer kuttörenler gerçekleştirirler. Ngatatara klanlarından Wapiti ve Muldalı kadınlar yerde kum ve kömür tozlarından oluşan bir eş merkezli daireler, yani kadın yumurtasının temsili çizimini oluştururlar ve içteki dairenin ortasına küçük bir çukur açarlar. Bu çukurun içini de kanla doldururlar. Daha sonra bir kadın eline yapraklı bir dal alarak yavaş yavaş bu eş merkezli daireyi süpürerek yok eder. Bu işlem de onlara göre kadınlar da oluşan (regl) durumunu temsil ederdi.⁽²⁶⁶⁾

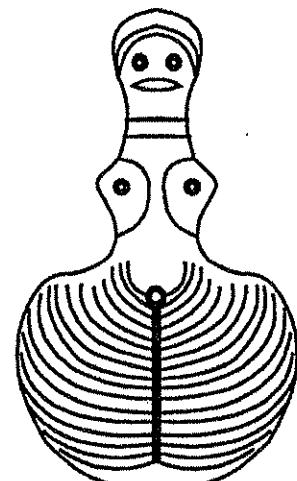
Samoyedler de ayın doğurgan yumurtayı temsil ettiğine inanırlar. Bu düşüncenin sonucu olarak temsili Ay çizimlerini kırmızı renkle boyarlar.⁽²⁶⁷⁾ 1850'de, Angkor'da kral yılın 9. ayında Brahman rahiplerinin temsilcisi olan "baku"nun bir deniz kabuklusu içinde getirdiği kutsal suyla ıslattığı ellerini ay'a uzatmış ve ona saygılarını sunduktan sonra deniz kabuklusundan "Aegla marmelos" ağacı yaprağına boşalttığı bu suyu çocukların üzerine serpmiştir. Ay doruğa ulaştığında da rahip "Pali" dilinde ay şerefine Chanda Parit-tam duasını okuduktan sonra toprağı sulamıştır.⁽²⁶⁸⁾ Tüm bunlar deniz kabuklusu Ay, su ve doğurgalık kavramlarının birbirine bağlandığı ritlerdir.

Yukarıda da görüldüğü gibi bu inançların yakın dönemlerde tekrar ele alınışı gerçekte çok eski bir geleneğin tekrarından başka bir şey değildir. Ayla ilgili bu inançlar gerçekte Yunan öncesi eski Sümer, Babil, Asya, Hint ve Mısır medeniyetlerinde de vardı. Yunan ve Roma'ya çok sonraları gelen bu sembolik göstergelerin altında yatan bilgiler tarihin karanlık dönemlerinde oluşmuştur.

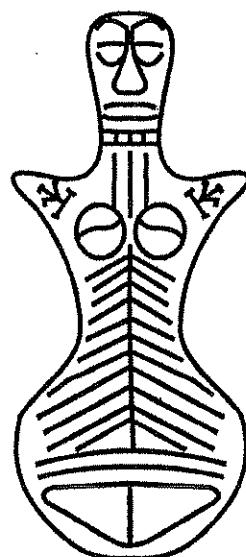
SEMBOLİZMDE AĞAÇ (PLASENTA)

Binlerce yıl boyunca her türlü büyüşel uygulamaya konu olan ağaç, yani hayat ağaçının kavramı sürekli doğurganlıkla ilgili bir sembol olarak karşımıza çıkar. Üst Paleolitik dönem sembolizmde Hayat ağaçının imgesi daha ziyade "hayat otu-Hayat bitkisi" şeklinde algılanır ve daha evvelki bölgelerde söz konusu ettiğimiz gibi, sürekli kadın öğeyle özdeşleştirilirken onu takip eden binyillarda da ağaç-kadın paralelliği aralıksız sürmüştür. Daha M.Ö. 25.000'lerde Isturitz'te (Bkz. Res. 19) bitki dalı simgesi kadının üzerinde gösterildiği gibi, M.Ö. 6000'lerde de Çatalhöyük tanrıçasının göbeğinden bir bitki dalı çıkar şekilde temsil edilmiştir. (Bkz. Res. 145)

Sümerlilerde de karşımıza çıkan ağaç ("Bir Asur silindir yazısından da anlaşıldığı üzere kutsal doğurganlık sembolizmine yerini almış ve bu silindir yazıda görülen kutsal ağaçın "tanrıça Istar'ı temsil etiği" yazılmıştır.⁽²⁶¹⁾ Anadolu Kalinkaya (M.Ö. 3.000) (Res. 197-a) buluntusunda ve Türkmenistan Altın-tepe (M.Ö. 2.400)'lere (Res. 197-b-197-c)

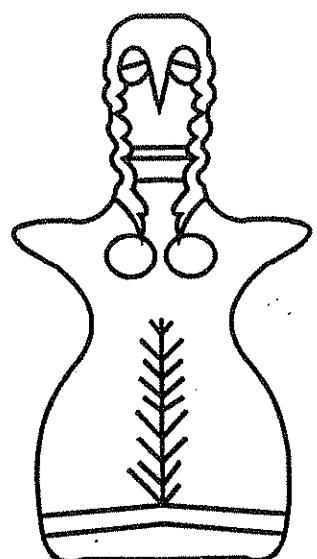

Res. 197-a (Kalinkaya)

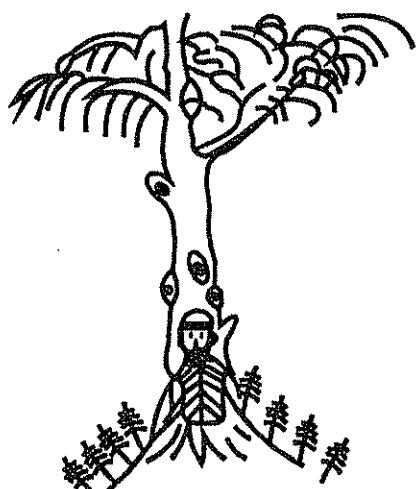

Res. 197-b (Altintepe)

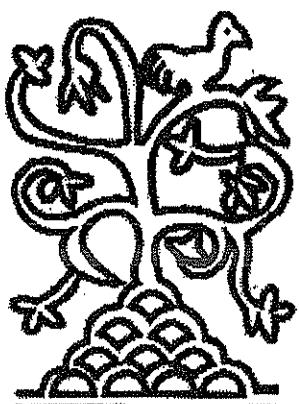
(*) Gilgamıştan çok önceleri Kish'in efsanevi Kralı Etana'nın tanrı'ya "hayat otu"nu karısına bahsetmesini ve onun da bu sayede çocuklar verebilmesini" istemiştir. M. Eliade "Traité d'Histoire des Religions" Paris, 1949, ss. 243-248. Nihayet Tanrı Şamaş da bu bitkiyi bulabilmesi için ona yardım etmeye karar vererek onu nerede ve nasıl bulacağını söyler. Şamaş, "...bir çukurun içinde tutuklu bir kartal olduğunu ve kartalı serbest bıraklığında da kendisini doğum bitkisine götüreceğini" bildirir. Aynı mitoloji; kartal'ın, yılan yavrusunu yuttuğu için bir çukurun içinde yaşamaya mahkum edildiğini anlatır. S. H. Hook, "Orta Doğu Mitolojisi" Ank. 1991, ss. 61-62. Aslında burada söz konusu edilen "hayat ağaç"-karısının çocuk doğurmasını sağlayacak- plasentadir ve Etana tanrıdan onu bahsetmesini istemiştir." Gudea döneminden sonra Hayat Ağacı, Sümer-Akkad repertuarından yavaş yavaş kaybolarak yerini vazolardan çıkan "Hayat otu"na bırakır". M. Eliade "Traité d'Histoire des Religions" Paris, 1949, ss. 248-249. Başka bir deyişle Gudea döneminden sonra Üst Paleolitik dönemlerin hayat bitkisi tekrar sembolizm sahnesinde yerini alır ve hayat ağaç-hayat bitkisi olarak takip eden çağlarda da kesintisiz varlığını sürdürür.

Res. 197-c

Res. 198

Res. 199

tarihlenen tanrıça heykelciklerinde de karşımıza çıkar. Yanda da görüldüğü gibi bu heykelciklerin karınlarında bitki-ağaç formları vardır. Benzer görüntüler Hindu sembolizminde de devam etmiş ve tanrı "Abjaja" (loitüsten doğma) Vişnu'nun göbek bağındaki bir nilüfer çiçeğinden doğar şekilde gösterilmiştir. Böylece bu çok eski inanç biriminin tarih sahnesini hiç terketmediğini görüyoruz.

Eski İran'da da kadınlar vücutlarına ağaç temsil eden dövmeler yaptırlardı. "Bu dövmelerde ağaçın kökleri göbek altından-jenital organlarından-başlayarak göğüslerle kadar giderdi".⁽²⁶⁰⁾ Anlaşılacağı üzere bu dövmeler doğurgan organ plasentayı simgelerdi. Eski Çin inançlarında da "her kadın içinde bir ağaç taşıdığını ve annelerin karınlarında bulunan bu ağaçlardan çocuklar doğduklarına inanılırdı."⁽²⁶¹⁾

Altay mitolojisine göre, insanlar yeryüzüne gelmeden önce, ruhları gökte bir ağaçın dalları arasındaydı.⁽²⁶²⁾ Kayın ağaç Umay anayla birlikte yere inmiş⁽²⁶³⁾ ve tüm insanlar bu ağaçtan doğmuştu. Bu bağlamda ağaç ve kuş kompozisyonları da (plasenta-yumurta) mantıklı bir bütün oluştururlar. (Res. 198-199)

Akdeniz'den Asya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada çok eski bir geleneğe göre, kısır kadınlar ağaçların

altlarına giderek onlardan dilekte bulunurlar ve çocuk isterlerdi. (Res. 200)

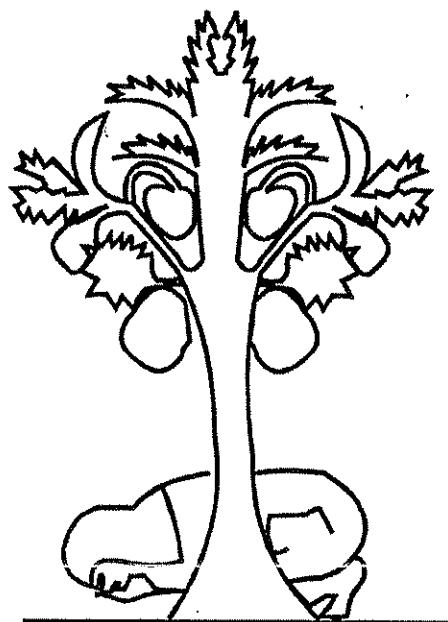
Ağaç ve kadın arasındaki ilişkiler tüm mitolojilerde pasenta'dan doğum anlamında kurgulanmış olduklarını görüyoruz. Kibebe de yerden bir ağaç koparıp mağarasına götürmüşt ve böylece doğacak çocuğunu karnının içine gizlemiştir.⁽²⁶⁴⁾ Tanrıça Leto mitolojisinde⁽²⁶⁵⁾ de olduğu gibi annesi Mahe-Maya da Buda'yı bir ağaca sarılarak doğurmuştur.⁽²⁶⁶⁾ Indus vadisi Harappa'da (Hindistan) Neolitik öncesi dönemlere ait bir mühür üzerinde tanrıça, baş aşağı bir bitki doğururken gösterilmiştir.⁽²⁶⁷⁾

Miken halkasında da tanrıça hayat ağacı ve sularla birlikte sembolize edilmiştir. Holmberg'in yayınladığı bir rölyefte kutsal hayat ağacının altında tahtta oturan tanrıça elinde bir çocuk tutarken temsil edilmiş, Mochlos buluntusunda da tanrıça bir kayıkta hayat ağacıyla birlikte gösterilmiştir.⁽²⁶⁸⁾

Anadolu tanrıça tapımı'nın eski görüntülerinde tanrıça Leto'yu Kaystros Irmağı bataklıklarında bulunduğu söylenen kutsal ağaca asılı bir kadın heykelciği temsil ediyordu. En eski Yunan tapınakları çitle çevrelenmiş ve altında küçük sunak bulunan bir ağaçtan oluşuyor, böylece ağaç ve tanrıça-kadın arasındaki bağ sürdürülüms oluyordu. Zamanla bu basit tapınak yapısı, eski çağların başlarından itibaren tipik Yunan tapınağına (yani tanrıça yontusunun konması için yapılmış bir eve) dönüştü.⁽²⁶⁹⁾

Doğuranlık gücünün içinde gizlendiği varsayılan bu kutsal ağaçlar; Keltler'de elma, Asurlular'da asma, nar, köknar, sedir, ya da meşe'dir. Elmanın Afrodit'in simbolü olması gibi, şeftali de Anatanrıça'nın simbolüydü. Çin'de de durum farklı değildi ve şeftali "Anatanrıça'nın bir biçimi" olarak algılanırı.⁽²⁷⁰⁾

Bu düşüncenin sonucu olarak kadınlar anılan ağaçlardan kısırlıkları engellemeleri, gidermeleri ve doğumlara yardımcı olmaları için bir-

Res. 200

takım dualarda bulunurlardı. Örneğin, karısının çocuğu olmamasını elma ağaçları altında yatmamasına bağlayan bir Asya destanında olduğu gibi, kışır kadınların çocuk doğurabilmek için tek başlarına bir elma ağaçının altında dua etmeleri veya yuvarlanmaları gerektiği inancı yayındı.⁽²⁷¹⁾

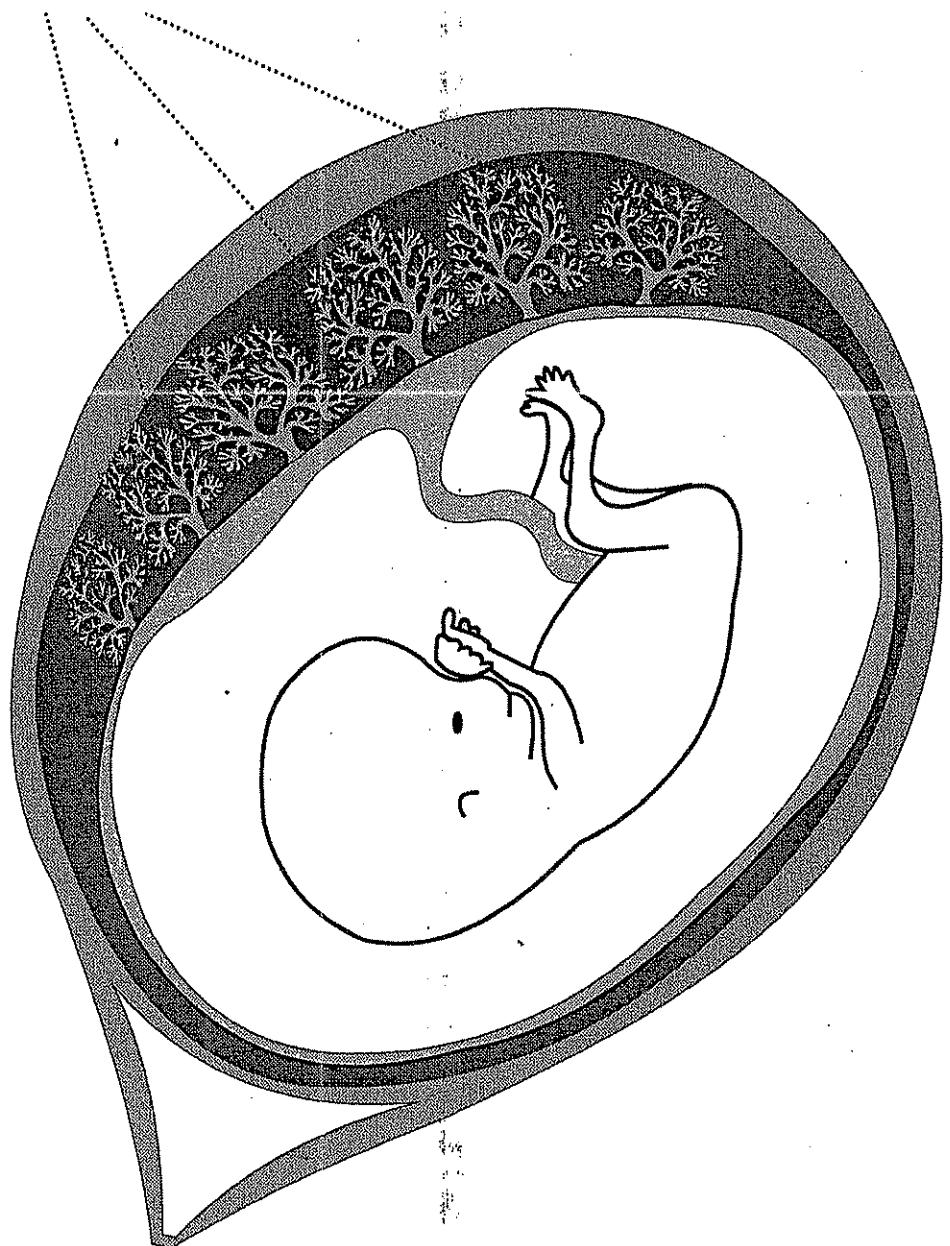
Orta Asya'da Goldesler'de çocukların olmasını dileyen yeni gelinler hayat aacı işlemeli elbiseler giyerlerdi.⁽²⁷²⁾ Anadolu'nun bazı yörelerinde kışır kadınlar, gövdesinde delik olan bir ağaçın içinden geçerler, böylelikle çocukların olacağına inanırlardı; şayet bir kişi bir ağaç keserse artık çocuğu olmayacağına inanılırdı.⁽²⁷³⁾ Güney Hindistan'da, kışır kadınların, köklerinin bir kısmı nehir sularıyla yıkanan ve diplerine bir çift yıılanın delik açtığı iki ağaçın arasına bir taş koyarlarsa anne olacağına inanılırdı.⁽²⁷⁴⁾

Bazı göçebe kabileler; kayın ağaçını, çamı, ardiç ağaçını, mersin bitkisini, sedir ağaçını, çınarları, çok yaşılı ve çok büyük ağaçları kutlu sayarlar; onların yanına belli zamanlarda giderek etraflarında dönerler, diplerinde taşlardan tümsekler meydana getirirler ve bu ağaçları asla kesmezlerdi.⁽²⁷⁵⁾ Lakonia'da Artemis bir ağaç olarak temsil ediliyordu ve bir mersin ağaçına Artemis Soteira adıyla tapınıliyordu.

Genellikle Anatanrıçalar ay ve kutsal inekle özdeşleştirilir ve eski İran mitolojisinde bu kutsal ineğin içinden bitkiler çıktı.⁽²⁷⁶⁾ Bir kızilderili mitolojisine göre, bizonun boynuzlarında hayat aacı bulunurdu.⁽²⁷⁷⁾ Mecklembourg'da yeni doğmuş bebeğin plasentası bir ağaçın altına gömülürdü.⁽²⁷⁸⁾ Aynı düşünceye Inka ve Maya mitolojilerinde de rastlıyoruz.⁽²⁷⁹⁾ Yakutlar da ölüyü bir ağaç altına gömerlerdi.⁽²⁸⁰⁾

Hindistanda inek tanrıça olarak adlandırılır ve inek cinsinden boynuzlu hayvanların rahmi temsil ettiği de sayısız kaynaktan anlaşılır. Hatta Güney Asya'da ölüünün yeniden doğumma kavuşması için mezarlarda hâlâ bu hayvanların sembolleriyile kurgulanır. Güney Selebes adalarında da, yeni doğan çocuk için bir hindistan cevizi aacı dikilir ve çocuğun sonunun (plasenta) ve göbek bağıının içinde yıkandığı suyla sulanır. Bali'de de bir çocuğun doğumunda hindistan cevizi aacı dikilir ve bu ağaçca "yaşam bitkisi" yani "hayat aacı" denir.⁽²⁸¹⁾ İlginç bir şekilde Latince rahmin bir bölümünün adı da "arbor vitae", yani "hayat aacı"dır.⁽²⁸²⁾ (Res. 201)

Hayat Ağacı

Res. 201

Anlaşılacağı üzere mitolojiler ve ritüeller belli gerçekler etrafında oluşarak tarihi süreç içinde uzun bir yol kat etmişlerdir. Doğumla olduğu gibi, ağaç doğal olarak hamilelikle de özdeşleştirilmiştir. Molük adalarında karanfil ağaçları çiçekteyken onlara hamile kadınlar gibi, davranışılır. Yakınlarında gürültü yapılmaz geceleyin yanlarından ışıkla ya da ateşle geçilmez. Wendler de bazan Temmuz'un 2'sinde köyün meydanına bir meşe aғacı dikip çevresinde dans ederek sığırları koştururlardı.⁽²⁸³⁾

İskitler ve Hunlarda bir kişi ilkbahar veya yaz aylarında ölmüşse, gömülmesi için yaprakların düşüğü ve ağaçların yenilenme periyoduna hazırlandıkları sonbahar beklenirdi; sonbaharda ölmüşse yaprakların çıkmaya başladığı ve çiçeklerin açıldığı ilkbahar beklenirdi.⁽²⁸⁴⁾ Miken'de bulunan (Küp mezarda) Pitos'un üzerine bir hayat aғacı çizilmiştir.⁽²⁸⁵⁾

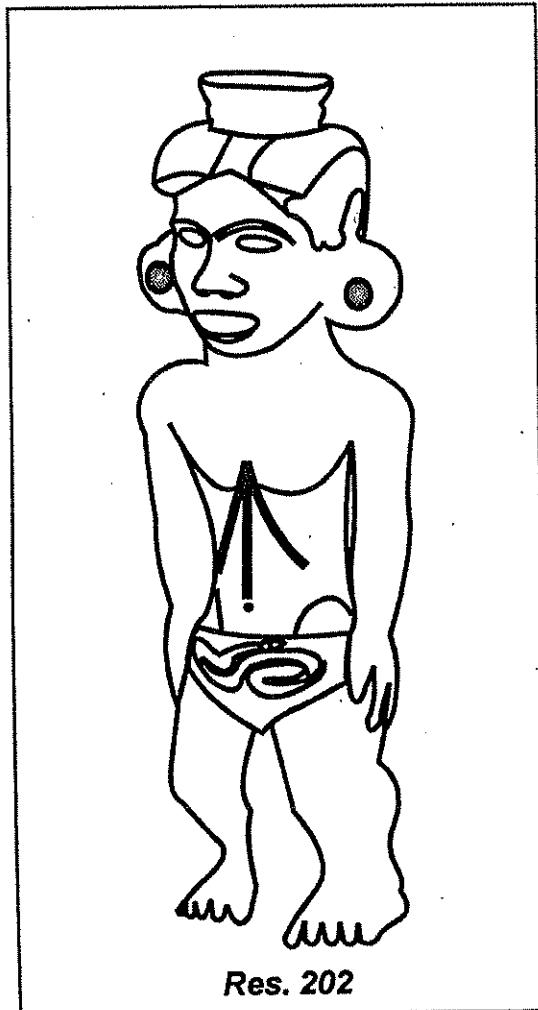
Kongo'da da bazı zenci kabilelerde gebe kadınlar belli bir kutsal ağaçın kabuklarından kendilerine giysiler yaparlar ve bu sayede sorunsuz çocuk doğuracaklarına inanırlardı. İngiltere'de Essex'te Saffron Walden ve Debden köylerinde Mayıs ayının ilk günü genç kızlar ellsinde ağaç dallarından yapılmış ve ortasına yapma bebek konmuş çelenklerle kapı kapı dolaşırlardı.⁽²⁸⁶⁾ Tüm bunlar doğum ve ağaç arasındaki ilişkiyi gösterir.

SEMBOLİZMDE YILAN - S ve SPİRAL

M.Ö. 3.000'lerde Sümerlerle başlayan dönemde sembolizmde, eşleştirme yönteminin bir sonucu olarak yumurtanın aşılanması ve doğurganlık gibi anlatımların söz konusu edildiği kompozisyonlarda, yılan imgesi görülmeye başlamıştır. Sümerlilerin yılana verdikleri anlam günümüz tıbbının sembol olarak benimsediği imgenin temel kaynağını oluşturmuş gibidir.

Yılanla sperma arasında oldukça çarpıcı parellellikler de vardır. Örneğin "sperma da ilginç bir şekilde yumurtayı aşıldığında kendi plazma membranını (yani yılan gibi, çeyresini kapiayan derisini) dışında bırakarak"⁽²⁸⁷⁾ o da deri değiştirir.

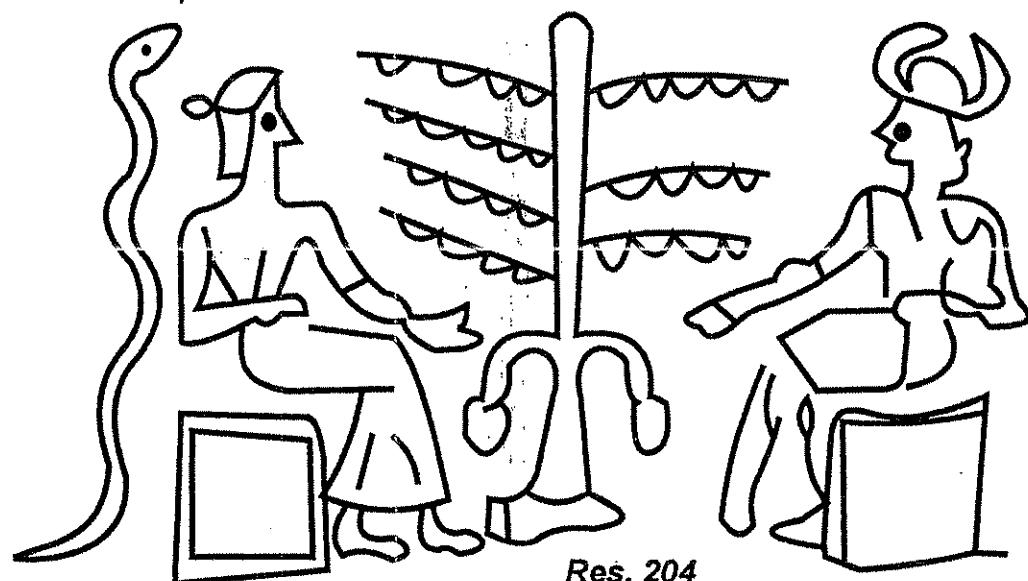
Yandaki kızilderili heykelciğinde (Res. 202) yılan erkeğin hayalarında gösterilmiş. Spiral'e gelince; o da bu kompozisyonlardan uzak durmamıştır. Dogon ve Bambaraslar'da spiral, kadın yumurtasını döllemek üzere yumurtanın etrafını saran erkek tohumu olarak algılanır ve dölleme tanrısi Amma'nın sembolü, spiraldir. Mısırlılar'da da Jüpiter/ Amon bir koç başıyla simgelenmiştir.⁽²⁸⁸⁾ Kuzey Afrika'da escargot-salyanoz spiralik formundan dolayı koç boynuzuyla özdeşleştirilmiştir -Gundestrup'da (Danimarka) bulunan (M.Ö. 1.yy"lar) bir leğen üzerinde de olduğu gibi. Galya paralarında da koçbaşlı yılanlar görülür. Aztekler'de salyangoz gebe kalmanın sembolü olmuştur.

Res. 203

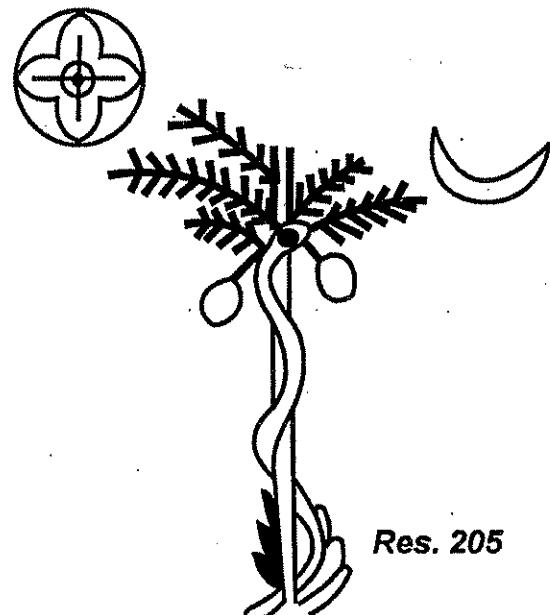
Tabii ki tüm bu söylemler konuların mitolojik anlatımlarıdır. Ancak bu söylemlerin taşıdığı gerçekçi bilgiler çizimlere yansındığında yanında görüldüğü gibi şaşırtıcı tablolar ortaya çıkar. Örneğin; yumurtaya saldırınca sayısız S'li kompozisyonlar yumurtanın aşılanmasını temsil eden ilginç görüntülerdir. (Res. 203) Bir mitolojik anlatının resimlere dönüşmüş şekli olarak aşağıdaki çizimde, Hayat ağacının altında tanrı

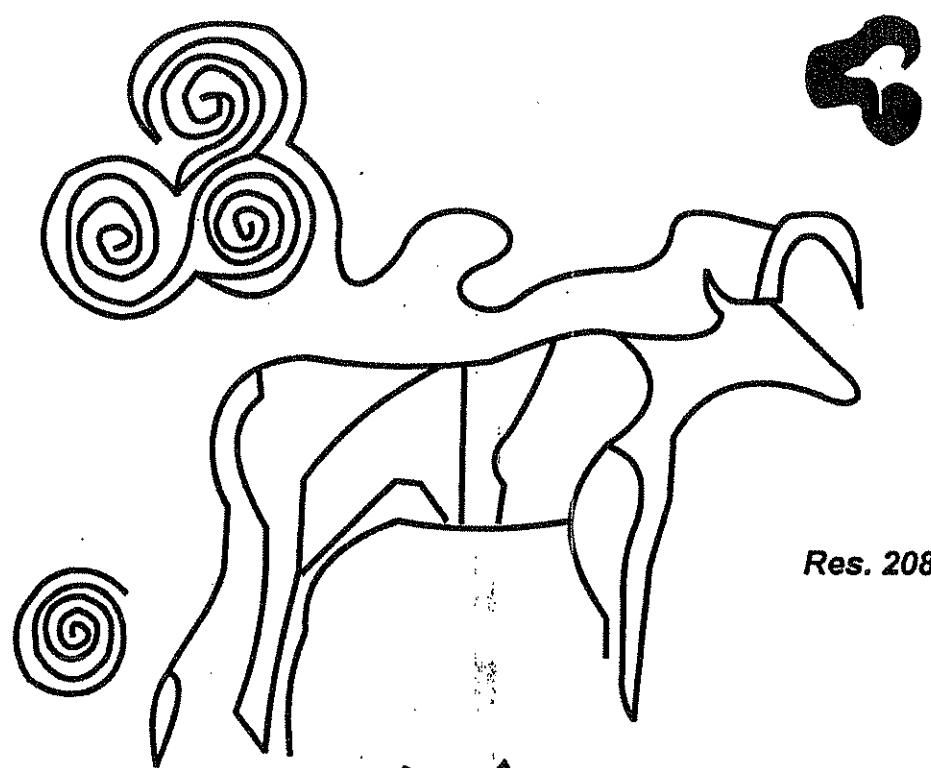
Res. 204

Dumuzin yılanla, tanrıça Bau (M.Ö.2.400'ler) ise başında boynuzlarla temsil edilmektedir. (Res. 204) Yandaki resimde de açıkça yılan ve ağacın yanısıra dörde bölünmüş yumurta gösterilmektedir.⁽²⁸⁹⁾ (Res. 205)

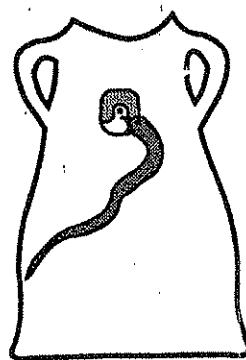
Yılanın soyut grafik çizimi S olduğunu daha evvel de belirtmiştik. Resim 206'da M.Ö. 5.000'li yıllarda ait bir phallos imgesinin aynı manitkla yani S'lerle birlikte kurgu-

Res. 205

Res. 208

Res. 209

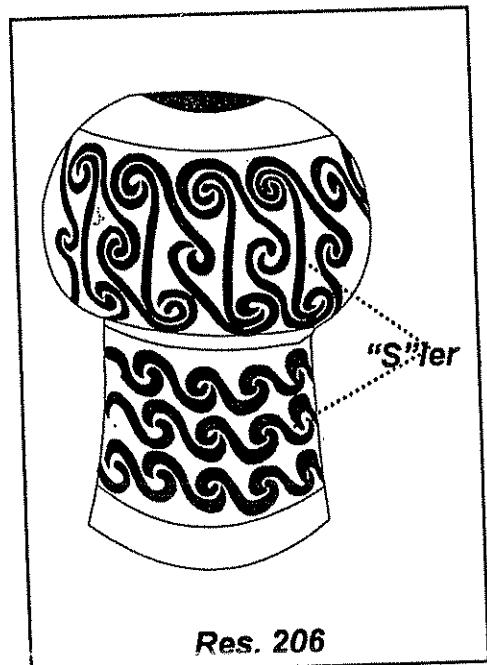

Res. 210

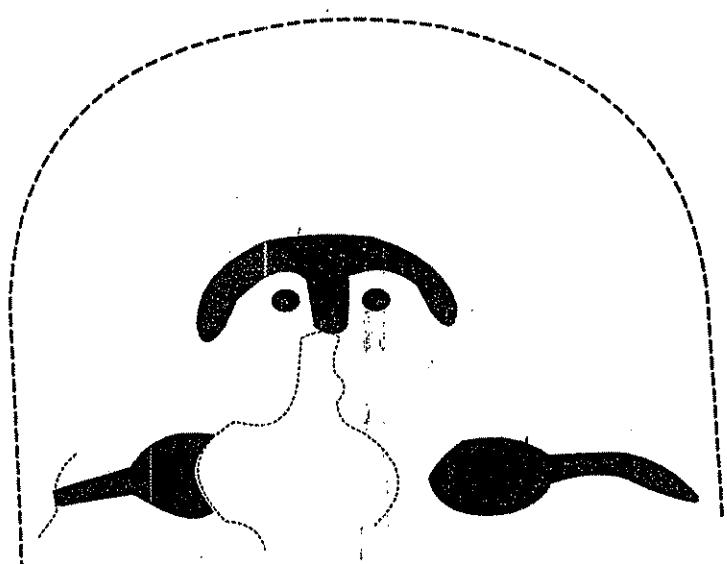
Res. 211

landığını görüyoruz. (Res. 206) Aynı şekilde duvar resimlerinde rahim ve yılan benzeri nesneler ilginç bir kompozisyon oluştururlar. (Res. 207) Böylece S-inek başı / veya S-eşmerkezli daireler gibi birlikte tasarlanan kompozisyonlar aşılanma ve doğum olgusunun mitolojik göstergeleri olarak karşımıza çıkar. Bu mantık dizininde sık sık kadın, kuş-yılan-inek başı-ağaç-geyik-veya koç boynuzu eşmerkezli dairelerin birlikte gösterildiği sembolik kurgular üretilmiştir. Yandaki resimlerde spiral ve rahim kavramlarının mitolojik göstergeleri verilmiş ve spirallerin mitolojik göstergeleri verilmiş ve spi-

Res. 206

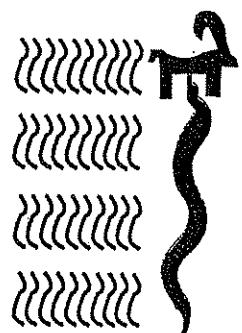
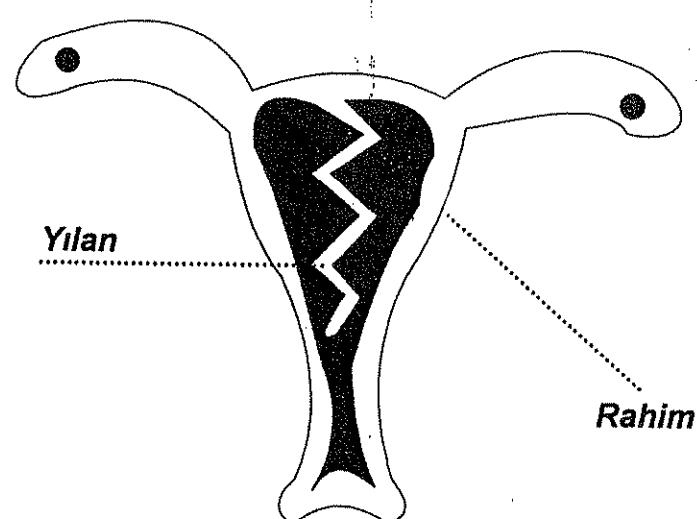
Res. 207

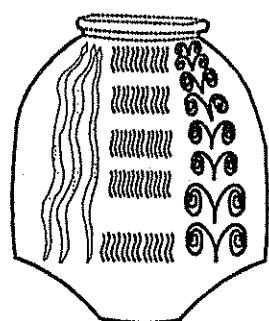
ralık nesnenin bir ineğin boynuzlarıyla birlikte kompoze edilmiştir. (Res. 208) Bu kurgunun Üst Paleolitik dönem kompozisyonlarını hatırlatması bakımından oldukça ilginçtir.

Kadın görünümde kurgulanmış bir küp'ün (ki ileride tekrar değigneceğimiz üzere küp kadınının doğurgan göbeğini temsil eder) içindeki bir kuş (yumurta) yılan kompozisyonu yukarıdaki gerçekçi çizimin mitolojik anlatımını gösterir. (209)

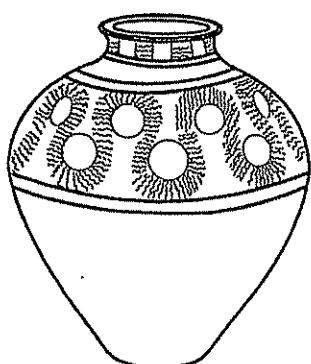
Res. 212

Res. 213 / Neolitik

Res. 214 / Neolitik

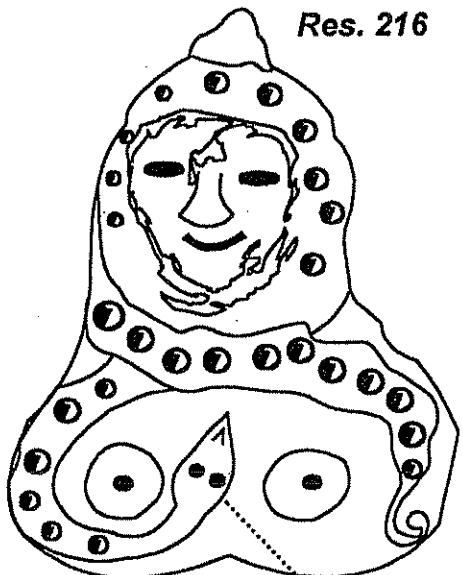
Res. 215 / Bronz

Benzer kompozisyonlara Amerika kırmızıderililerinde de rastlıyoruz. Onların çizimlerinde de yılan rahimin içinde gösterilmektedir. (Res. 212)

Yandaki mitolojik çizimlerde de; yılan, boynuzlu bir hayvanı ısırrır durumda gösterilmiş ve yılanın yanına da çok sayıda S türünden şekiller çizilmiş ve S-yılan benzeri çizimlerin (Res. 213) kompozisyonlarda sürekli çoğul olarak gösterildiğine tanık oluyoruz. (Res. 214-215)

Yumurtayla ilgili mitolojilerin oldukça yaygın olduğunu biliyoruz. Örneğin Gaulois lar 'ın mitolojik söylemlerinde deniz kestanesi döllenmekte olan yumurtayı象征ize ederdi. Bunun sonucu oluşan ritüellerinde de bu düşüncenin mantığından ayrılmazlardı ve "deniz kestanelerini toplayabilmek için Ay'ın uygun bir zamanını beklerlerdi".⁽²⁹⁰⁾ Deniz kestanesiyle ilgili mitolojik söylemlerin çok eskilere -Üst Paleolitik dönemelere dek uzandığını daha evvel de belirtmiştim.

Res. 216

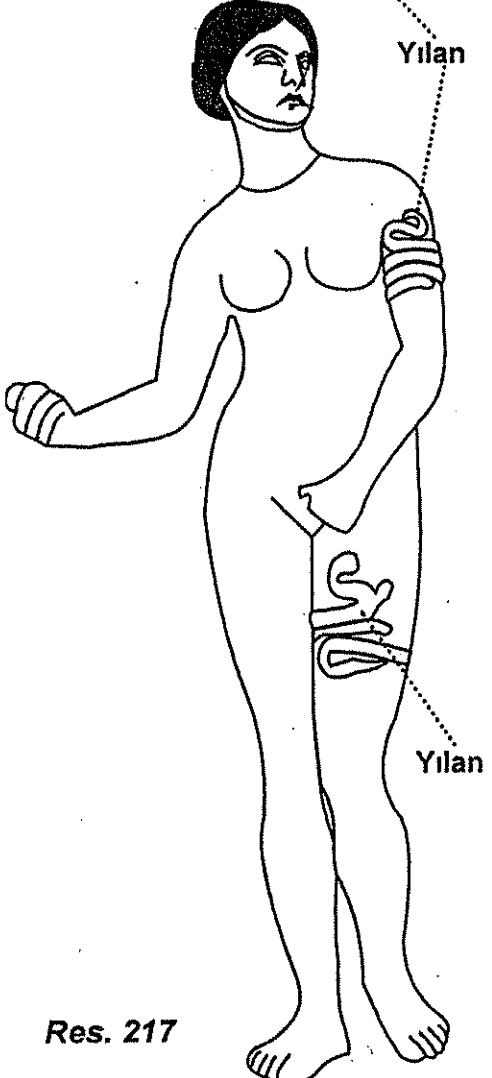

YILAN

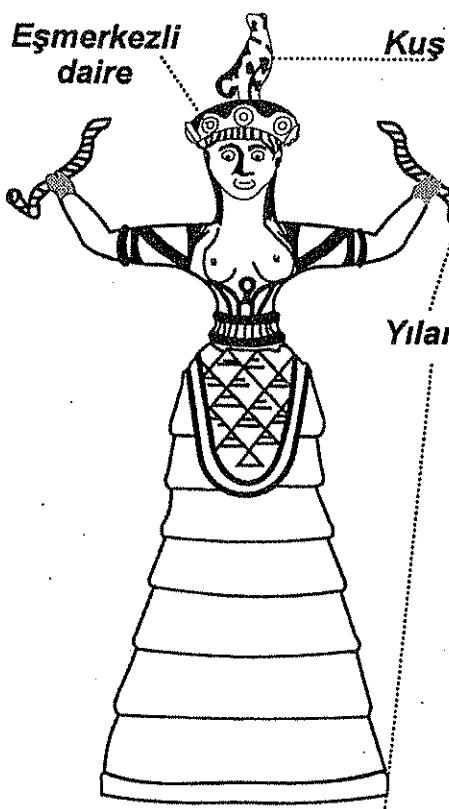
(Mit'ler ve Rit'ler)

Üstlendiği anlamın insan yaşamında çok önemli bir yer tutması nedeniyle, yılan evrensel simgelerin başta gelenlerindendir. Hatta onunla ilgili mitolojilere dünyanın değişik yerlerinde hâlâ anlatılır. Asya'da hâlâ yılan'ın "doğumları kutusadığına" inanılır.⁽²⁹¹⁾ Bu nedenle de doğum alanında yapılan ayinlerde Şamanların yardımcı hayvanı olur.⁽²⁹²⁾ Hatta dünyanın birçok yerinde evin ve ailinin koruyucusu kabul edilir ve genellikle uğurlu sayılan bu hayvan evlerin duvar deliklerinde görüldüğü zaman ona dokunulmaz.⁽²⁹³⁾

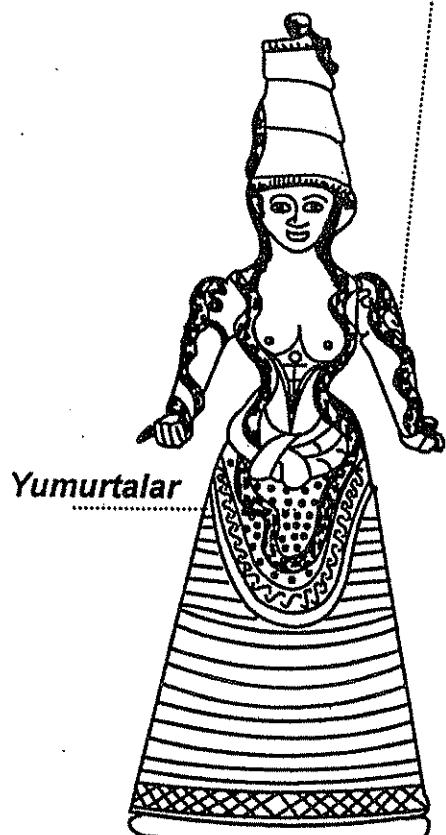
Asklepios'un Epidaurus'daki tapi-nağında bulunan yazıtlarına göre, yılan, kadınları dölleyen bir varlık olarak biliniyordu.⁽²⁹⁴⁾ Günümüz halk biliminde köylü görenek ve gelenekleri, eskiyip gitmiş bir dinsel törenin kalıntılarından başka bir şey değildir. Eğer yılan modern Yunan halkbiliminde ilk baştaki önemini bütünüyle yitirmiş olsaydı, eski kantlar pek az bir değer taşıyacaktı. Yunanlıarda vaftiz edilmemiş bebeklere, halk arasında "drakoi"ler yani "yılanlar"⁽²⁹⁵⁾ diye anılması çok eski bir inanç biriminin günümüze ulaşmış şeklidir.

Res. 217

Res. 218

Res. 219

Erekhtheus'un kızı Kreusa babasının terk ettiği bebeğinin boynuna babasını temsilen yılandan bir gerdanlık takmış fır.⁽²⁹⁶⁾ Sümer ve Mısır tanrıçaları ile Athena ve Girit'in tanrıçası sürekli yılanlarla birlikte temsil edilmişlerdir. (Res. 216-217-218-219) Hatta Phrygia'da, Ophiogeneis, yanı "yılandan doğma" adını taşıyan bir klan bulunuyor ve bu klanın soyu, Artemisi'nin kutsal korusunda yılanın döllediği bir kadından doğan çocuğa dayanıyordu.⁽²⁹⁷⁾ Masailer'de de klanın atalarının yılda cinslendığıne inanılırdı.⁽²⁹⁸⁾ Benzer görüntüler Yunanlılarda da vardır. (Res. 220)

Hindistan'da çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar bir yılan edinirler⁽²⁹⁹⁾; ve Tchokweler'de de (Angola) zifaf gecesi kadının aşılanmasını sağlamak için zifaf yatağıının altına ağaçtan yapılmış bir yılan konurdu.⁽³⁰⁰⁾ Brezilya'da kısrak kadınların kalçalarına bir yılanla vurulur ve böylelikle kısrak kadın doğurgan kılınmaya çalışılırdı.⁽³⁰¹⁾ R. Guenon'un belirttiği üzere yılan bizzat hayatla özdeşleştirilmiştir.⁽³⁰²⁾

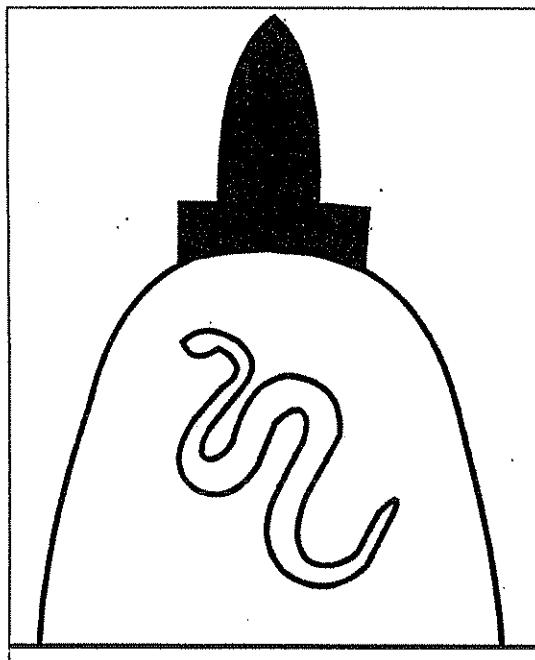
Batı Afrika'daki Mpongwe kadınları doğurganlık törenleri sırasında ormanın içinde mangrov bitkisinin köklerinde yaşayan küçük yılanlardan birini yakalamak zorundadır; yılanları yakaladıktan sonra hepsi çırlıçıplak soyunur, ellerinde yılanlarla yorgunluktan yere yıkılıp kalıncaya kadar bütün gece şarkılar söyleyip dans ederler.⁽³⁰³⁾

Hindistan Dravidlerinin evlenme törenlerinde gelin adayları genellikle bir kağıt tekerleği yardımıyla yere bir daire çizerler ve dairenin içine de tohum ekerler, damatlar da bir yılan deliği bularak orada bulunan yılanı bir sunuda bulunurlardı.⁽³⁰⁴⁾

Fernando Po adasında Issapoo yerlileri senede bir defaya mahsus yılanları öldürürlerdi. Bunlardan birinin derisi, halk meydanındaki en yüksek ağacın bir dalına kuyruğundan baş aşağı asılır ve geçen yıl doğmuş olan bütün çocuklar evden dışarı çıkarılarak elliği yılanın kuyruk derisine deendirilirdi.⁽³⁰⁵⁾ Aynı şekilde Senegambia'da bir piton yılanının, doğan her çocuğu, ilk sekiz gün içinde ziyaret edeceği beklenir ve eski Afrika'nın bir yılan klanı olan Psyllililer, yılanların, klanın öz çocuklarına zarar vermeyeceği inancıyla çocukların yılanlara gösterirlerdi.⁽³⁰⁶⁾

Vaudoularda (Haiti) yılan suların ve nehirlerin hâkimidir.⁽³⁰⁷⁾ Yılan bütün ilkçağ kavimlerinde suyla birlikte anılmıştır. Posener'e göre, canlıların yeniden üremelerini sağlayan güçler suda (sıvıda) yuvalanmışlardır.⁽³⁰⁸⁾ Tanrıça Isis toprak ve Ay'la temsil edilirken Tanrı Osiris Nil'in sularının doğurgan gücüyle eşleştirilir⁽³⁰⁹⁾ ve onlara göre vücut bulmamış canlılar suda yaşarlardı. Tamul kadınlarına göre de dölleyici güç "mana"nın kaynağı sularda bulunur⁽³¹⁰⁾ ve tanrıça doğurgan gücünü sudan alır ve doğum gizine de vücut veren sudur. Tapınakların sık sık su ve ırmak kenarlarına kurulmuş olmaları belki de bu düşüncenin sonucudur.

Asklepios bilgelik, ölümsüzlük ve sıhhati temsil ederken aynı zamanda suların tanrıSİ, suların oğlu olarak bilinirdi. Hindistan'da da tıp tanrıSİ Miri-Duggha suların büyük oğlu olarak anılırdı.⁽³¹¹⁾ Yılanın insana dönüştüğü inancı dünyanın bir çok yerinde vardır. Tibet'te de, Naga,

Res. 220 / Yılan resimli mezar -
Attika vazosu

genellikle "vücudunun üst tarafı insan alt tarafı da yılan şeklinde" gösterilir.⁽³¹²⁾

Yılan bir çok mitolojide "larva cinsi hayatın simgesi"⁽³¹³⁾ olarak karşımıza çıkmaktadır. İzlanda *Gylfaginning* yazıtının söz konusu ettiği "Ymir Grimnismal" mitolojisinde insan tohumları öncelikle Ymir'in vücutunda solucanımsı varlıklar şeklinde yaşarlardı. Benzer mitoloji Çin'de de vardır. Bu Çin mitolojisine göre de; insan nesli, insan vücutunda yaşayan basit solucana benzeyen varlıklardan meydana gelir.⁽³¹⁴⁾

Avustralya yerlilerine göre kuzey Kimberley'de bol bulunan mağaraların duvarlarına çizilen yılan resimlerine dokunmak doğurganlık ve çoğalmayı sağlıyordu. Ungarinyin ve Wuralar'da mağaralarda her aşiretin resimlerle süslü kendilerine özel bir galerisi (bölümü) bulunurdu. Her aşiret kendi mağaralarında bulunan, zamanla solmaya yüz tutan ve çocuk ruhunu ifade eden yılan resimlerini tekrar tekrar boyardı. Bu yenileme işlemi onlara göre yılan betimlemelerinin sıhırlı gücünü bozmaz, aksine çok eski çağlarda yapılmış olan bu resimlerin büyü gücünü canlı tutardı.⁽³¹⁵⁾

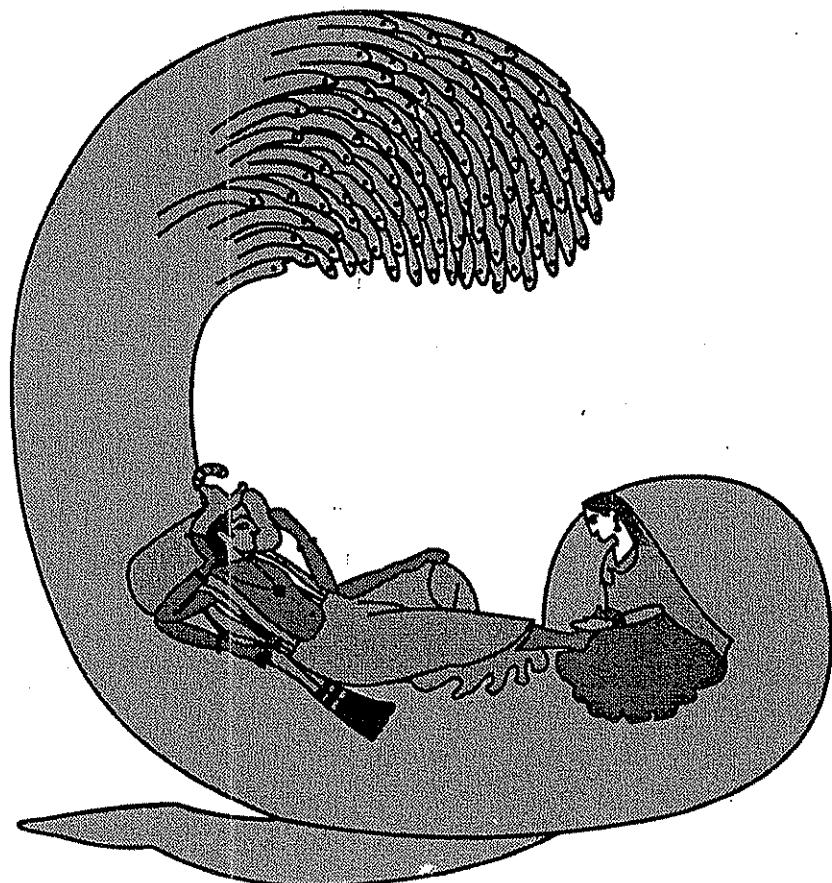
Aynı şekilde, Avustralya'da Forrest kıyıları yerli aşiretleri de yılanların çocuk ruhlarını temsil ettiğini söylerler. Onlara göre "bu çocuk ruhları suyun içinde yaşarlar ve sık sık onlara bir anne bulması için babaya çağrıda bulunurlar."⁽³¹⁶⁾ Nihayet bu çocuk ruhları, annelerin karnına girerler ve gebelik sonunda da çocuklar doğar".⁽³¹⁷⁾

Güney Afrika yerlilerinden Wendler de yılanların kadınların rahmine girerek onları döllediğine inanırları. Bu nedenle ergenlik çağına ermiş genç kızlar birbirlerine sarılarak tek sıra halinde uzun bir yılan formu oluştururlar ve kıvrıla kıvrıla giderlerdi. Böylelikle dölleyici yılan ruhunu harekete geçirdiklerine inandıkları ayinleri gerçekleştirirlerdi. De Visser'e göre, (eski Japon inançlarında) yılan tanrı Kura-Okami hem yılan, hem de üretmek anlamı taşır ve kan'dan ortaya çıktığına inanılırdı.⁽³¹⁸⁾ Eski inançlarda görünen ve görünmeyen iki yılanın varlığından söz edilir. Gözle görünmeyen yılanın tüm yaşam güçlerinin hâkimi olduğu ifade edilir.⁽³¹⁹⁾

Mitler ve ritler arasındaki ilişki Rio de la Plata kızılderililerinde ilginç bir şekilde karşımıza çıkar. Onlarda ergenlik belirtileri gösteren genç kızın, bu görünmez yılanların saldırısına uğrayacağından korkulurdu. Onu bu saldırılardan korumak için bir hamağın içine sarıp, nefes alması için yalnızca ağız bölgesinde ufak bir delik bırakırlardı. Belirtiler sürdüğü sürece genç kız bu durumda kalırdu.⁽³²⁰⁾

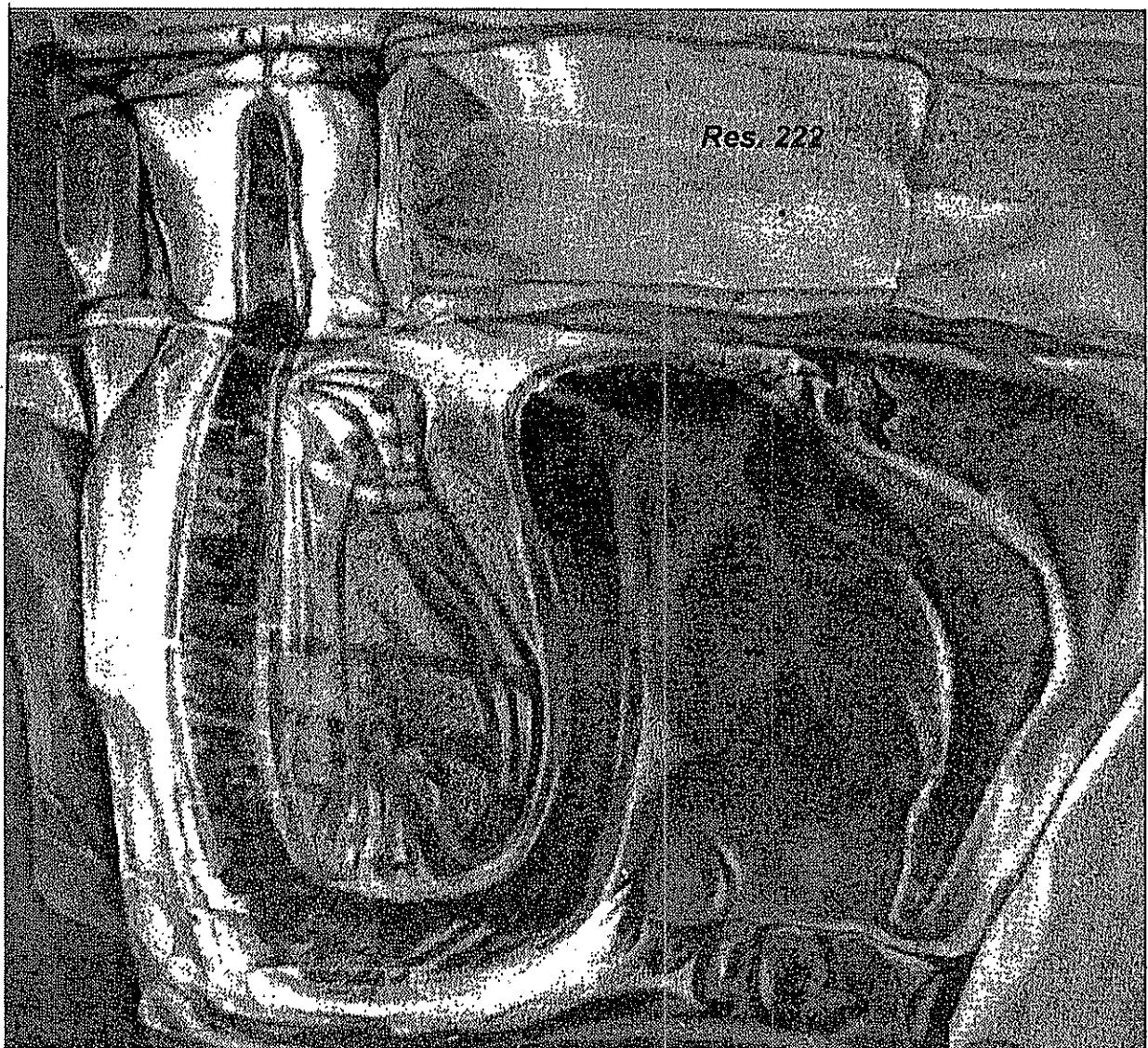
Bolivyalı Chiriguanolar, benzer koşullarda, kızı hamakla tavana asarlar ve kız, bir ay süreyle orada kalırdu; ikinci ay hamak tavandan yarıya kadar indirildi; üçüncü ayda sopalarla silahlanmış yaşılı kadınlar kulübeye girer ve sanki bir şeyi kovalamış gibi yaparlardı. Kızı yaralılmış olan hayali bir yılanı kovaladıklarını söyleyerek kulübenin içinde koşarlardı. Bu işi kadınlardan biri yılanı öldürduğunu ilan edinceye kadar sürdürülerdi.⁽³²¹⁾

Hind mitolojisinde yılan başının yüzlerce küçük minyatür başa ayrıldığını gösteren sembolik motiflere rastlamaktayız.⁽³²²⁾ (Res. 221)

Res. 221

Res. 222

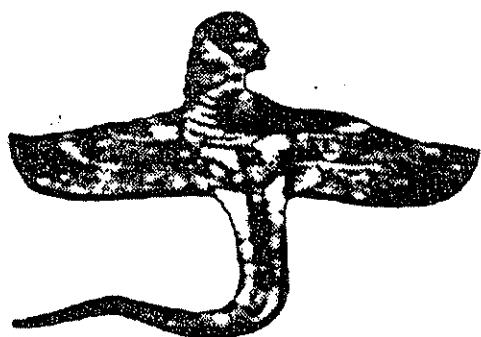

Bu şekilde sonsuz küçük minyatür yılanlara dönüşen yılanın sonunda gözle görünmez küçük yılan türlerine dönüştüğü böylesi sembolik mantıkla anlatılmaya çalışılır. Zaten mitolojilerin en önemli özelliklerinden biri, gözle görünüp takip edilemeyen mikrokozmik olayları Gulliveriyen bir mantıkla, büyük panolar halinde anlatmasıdır.⁽³²³⁾ Voudu'lar(Haiti) sembolik rengi beyaz olan yılan tanrıya "babamız" der.⁽³²⁴⁾ Avustralya yerlilerin den Murgin kabilesi erkekleri vücutlarını beyaz renkle boyaralar ve beyaz rengin "ilk günahı işleyen mitolojik baba atayı temsil ettiğini" söylerler.⁽³²⁵⁾

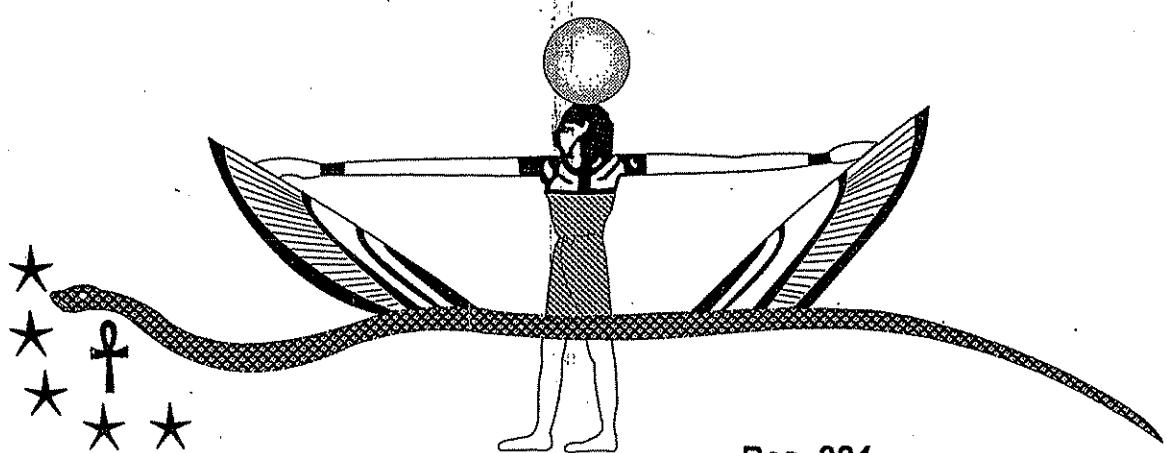
Yunanlıların yeniden formüle ettikleri çok eski bir mitolojiye göre, "Başlangıçta her şeyin tanrıçası Eurynome, Kaos'tan çıplak olarak çıkış

dalgalar üzerinde raks ederek denizi gökten ayırdı. Etrafında dönerek kuzey rüzgârını yakaladı, avuçları içinde onu ovarken koca Ophion'u (yılanı) gördü! Bundan sonra Eurynome güvercin kılığına girdi ve dalgalar üzerinde gününü bekledi. Zamanı geldiğinde Evrensel Yumurta'yı çıkardı ve emri üzerine Ophion bu yumurtanın etrafına yedi defa sarıldı ve yumurta ikiye ayrıldı ve buradan da onların çocukları çıktı.⁽³²⁶⁾ Özette tanrıça yılanı gördüğünde güvercin kılığına bürünüyor, yani yumurta biçimine dönüşüyor ve yumurta aşılanabilir duruma geldiğinde yılan (sperma) emir veriyor, o da yumurtayı döllüyor, bu birliktelikten de çocuklar oluyor. Tanrıça-kuş-yumurta-yılan-bölünme ve oluşan çocuklar!

Böylece mitolojik söylemlerde ve bu anlatıların sembolik yansımalarında, yumurtanın döllenme aşaması genellikle-Australya yerlilerinin kaya çizimlerinde olduğu gibi -kuş ve yılan imgeleriyle, (Res.222) aşılanmış yumurta da bu iki zıt ögenin-yukarıdaki Mısır sembolünde görüldüğü gibi-birbiriyle bütünleşmiş kompozisyonlarda temsil edilmiştir. (Res. 223) Azteklerin ünlü sembolü tüylü yılan Quetzalcoatl (Quetzal=kuş, coatl=yılan)⁽³²⁷⁾ erkek dişi birleşimi ve oluşum hareketinin en açık göstergelerindendir. Resim 224'te de (yumurta-kuş-kadın-yılan) oluşumun mitolojik kompozisyonunun genel kurgusunu görüyoruz.

Res. 223

Res. 224

SAÇ VE YILAN

Mitolojilerdeki diğer ilginç bir olgu da saç ve yılan paralellliğidir. Bu söylemlerde saçların erkek ögeyi temsil etikleri anlaşılıyor. İnkalar'da saçlar doğum öncesi hayatın gücü olarak algılanırı.⁽³²⁸⁾ Bu özdeşleştirmeyi Hint mitolojisinde de görüyoruz. "Yaratıcı onlara (yarattığı canlılara) memnuniyetsizlikle bakınca başından saçları döküldü ve tekrar bitti. Dökülenler yılan oldu."⁽³²⁹⁾ Benzer düşünceyi Meduza'nın saçlarının yılana çevrilmesi söylemiyle Yunan mitolojisinde de görürüz.⁽³³⁰⁾

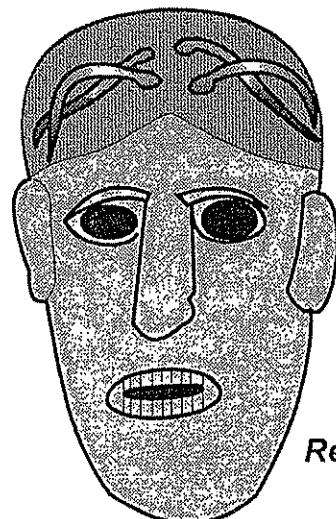
Res. 225

Asurlularda çocukların (bilhassa bulüğ çağına eriştiğinde) saçları kesildiğinde bir ağacın altına gömülüür, eski Samiler'de ise kesilen saçlar mabetlere sunulur, Gallus'ler de tanrıçaya saç lüle'si adarlardı.⁽³³¹⁾

Romalılar'da da dolunayda saç kestirmek sakıncalı görüldü. Zira bu kurala gereği gibi uyulmazsa ayın bütün saçları yutacağına ve insanın kel kalacağına inanılırdı. Bu nedenle Roma İmparatoru Tiberius saçını mutlaka ayın solmakta olduğu dönemlerde kestirirdi.⁽³³²⁾

Mısır sembolizminde de yılın saçıdan çıkışması ve benzer inanışların Afrika yerlilerinde bulunması aynı düşüncenin değişik görüntülerindir. Mısır mitolojilerinde "Ben Khonsou (bir yerden bir yere geçen)⁽³³³⁾ kalpleri yakan, şiddet saçan bir Uraei'yum... (ve)... vücuttaki ölmeyen, güçlü tanırlardan biriym; kelin kafasında bir çift saçım."⁽³³⁴⁾ denir.

Bu yaklaşımlarda Hint mitolojilerinde olduğu gibi yılana saçın özdeşleştirilmesi tekrar karşımıza çıkar. Ancak, Mısırlılarda daha da ilginç bir durumla karşılaşırız. O da göz ve Ay eşleştirmeidir. Mısırlılarda göz, Ay'la aynı görülür "tanrı Seth'in de zamanı geldiğinde Ay'ı ısırığı" söylenir.⁽³³⁵⁾

Res. 226

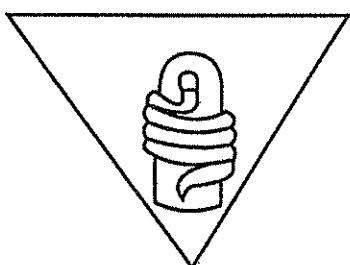

Res. 227

Res. 228

Yılan tüm eski dünya mitolojilerinde yer almış evrensel bir sembol olarak hemen her yerde karşımıza çıkar. (Res. 225-226-227-228) Eski kitaplara göre, A. Avalon, Mısırlıların kutsal yılannının "Kendini büyütülebilən ya da mikroskopik, görünmez boyutlara indirebilen bir yılan olduğunu"⁽³³⁶⁾ belirtir.

Res. 229

Hindu (Kundalini = yılan. M.Ö. II. yy.) inançlarında bu yılannın -kundalininin-fallos'un yatağında uyuduğu söylenir.⁽³³⁷⁾ (Res. 229) Eski yazıtlardan Anandalahari'ye (v. 32) göre: "Kundalini bir yılan gibi süratle koşarak sadece ayın 15'inde "Ay"ı ısırir"⁽³³⁸⁾ ve o andan itibaren yeni bir hayat başlar.⁽³³⁹⁾

Hindu mitolojisinde tohum için kullanılan sözcük "tecas"dır. Tecas aynı zamanda enerjiyi anlatır. Enerji de hareketle özdeştir. Brahmanlarda da tohum, yaratıcının tohumu, erkek tohumu olarak algılanır. Mısır mitolojisinde olduğu gibi Hint mitolojisinde de "göz" yumurtayı temsil eder. Örneğin; tanrı Rudra okuya göz yaralar ve bu ok yaralanan gözle karışır... ve daha sonra biçimden biçimeye giren bu nesne, girdiği her şekli yok ederek yeni oluşumlara bürünür. Böylece doğumu sağlayan dek biçimleri ve oluşumlari sürekli yok edici özelliklere bürünür⁽³⁴⁰⁾

Hint mitolojisinde bir kozmogenik mitos; ilk oluşumu ilk kurbanın sonucu olarak açıklayan bütün bir Rg Veda ilahisinin konusunu oluşturur. Söz konusu olan "tam bir kan kurbanı değil, bir parçalanma, dağılmadır; daha çok yeniden düzenleme, kaostan düzen kurmadır".⁽³⁴¹⁾

Burada altı çizilen fikir, bölünenin kendi kendisini yeniden üretmesidir. Kaostan düzen kurma, yeniden düzenleme sadece Hint mitolojisinin değil, hemen hemen tüm Orta doğu yaratılış mitolojilerinin içeriğini oluşturur.

Kaotik bölünme ve sürekli değişim tüm ilkellerin mitolojilerinde kullanılan temel bir motiftir. G. Durand -mitolojik kültürlü toplumların yılın belli dönemlerde gerçekleştirdikleri garip ritüelleri, törenleri ve kutlamaları anlatırken, bu kutlamalar sırasında sosyal normların, kişiliklerin, kuralların büyük kayıplara uğradığını söyler.

"Tohum ekimi sırasında yapılan şenlik ve gösterilerde, toprakta sürekli şekil değiştiren tohumun taklidi yapılır, yani ilk formundan koparak sürekli değişik formlara bürünen ve yeni bir oluşuma dönüşen bitkinin hareketleri ritüellerle temsil edilirdi. Trobriand Kulaları, Kolombiyalılar'ın Potlaşları, Yeni Kaledonyalıların Pilu'su, Zunilerin Sala Ko'su, Dogonların Sigu'su bu sınıftan gösterilerdir."⁽³⁴²⁾

Avustralya'nın kuzey bölgesi Purari deltası yerlilerinin törenlerinden biri de, sazdan yapılmış temsili yılanın (Kaiemunu) tahrip edilerek tekrar yeniden yapılması işlemidir⁽³⁴³⁾. Ölülerin yılanlarda cisimleşmesi insanlığın ortak kalıtı olan bir inançtır. Hatta, Mısır Ölüler Kitabı'nda yeniden doğabilmek için, öldüklerinde yılan olmak için yakarıda bulunulur.⁽³⁴⁴⁾

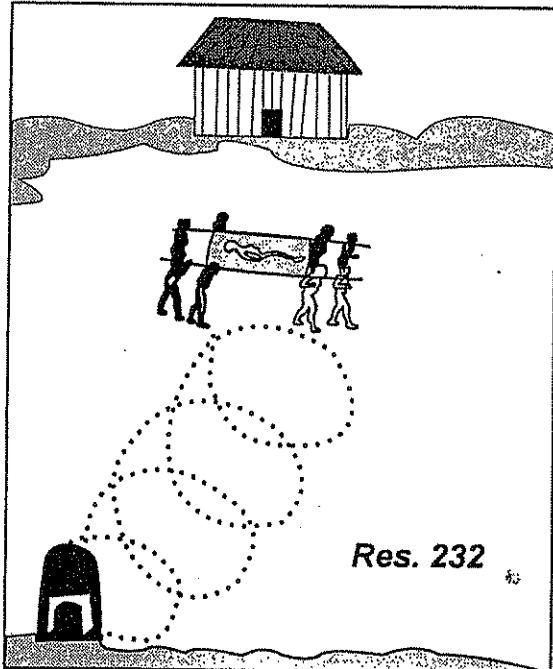
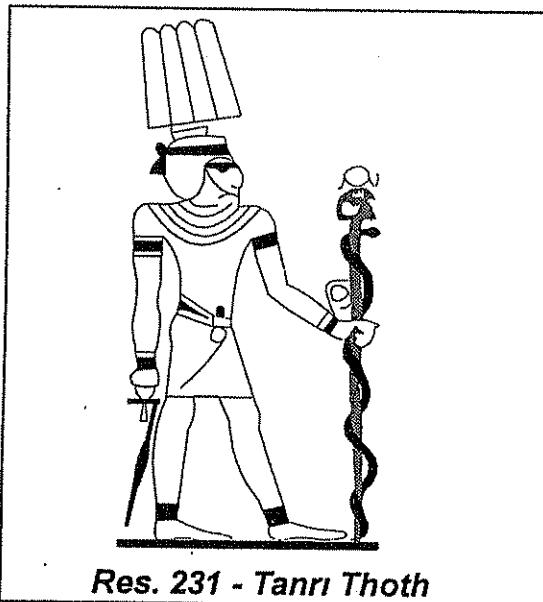
Zira Mısır mitolojilerinde yılan, "Ben yılan Sata'yım.. Ölürüm ve yeniden doğarım."⁽³⁴⁵⁾ der. Aztekler'e göre, yılan insanlığın yaratılması için kendisini feda eder ve yeni bir yaşamı başlatır. Yılanın insanların

Attika Vazosu

Sağ..ve Yılan

Res. 230

doğumu için kendini feda ettiği inancı Dogonlar'da da vardır.⁽³⁴⁶⁾

Mississippi yerlilerinden Natchezler de, yeniden doğabilmeleri için ölülerini gömme törenleri sırasında, tíkpi bir yılan gibi, kıvrıla kıvrıla bazan da spiraller çizerek mezara götürürler.⁽³⁴⁷⁾ (Res. 232) Aynı şekilde Dogonlar'da da cenaze sedyesini taşıyanlar, yılan ruhunun ölüye yeni bir can vermesi için mezara doğru zigzaglar çizerek giderlerdi. Hatta yakın zamanlara dek Korsika'da sedyenin üzerinde cansız duran cesedin etrafında spiralik bir hareketle ölü gömme ritüelleri gerçekleştirirlerdi.⁽³⁴⁸⁾

İlkel topluluklarda yılanla ilgili inançları incelediğimizde hep aynı tabloyla karşılaşırız. Anlaşılacağı üzere mezarlarda yılan simgesi genellikle yeniden doğmak bekłentisinin ilkçağ mantığı içinde kurgulanmış ilginç görüntüleridir.

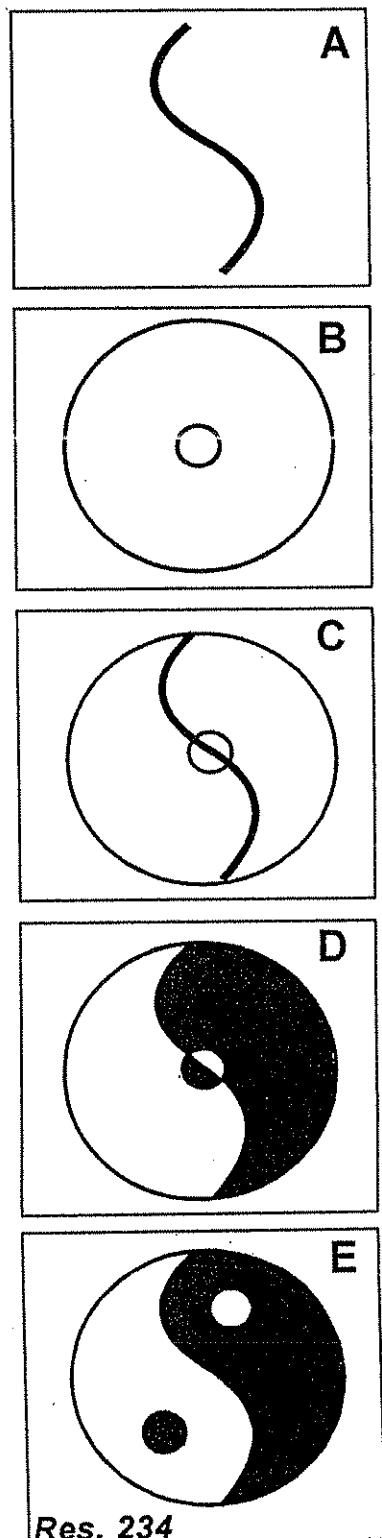
YİN-YANG

Yin-Yang prensibinde erkek ve dişi olarak adlandırılan kompozisyon yumurtanın ikiye ayrılarak döllenme ve doğum haretinin başladığı ilk şekil olarak kutsanmıştır. Bu görüntüde dişi, eşmerkezli daire, erkek öge de S şeklinde onu ikiye ayıran şekildir.

Bu sembolizmin kaynağı olarak bilinen Çin'de, Yin-Yang çiziminin "Döllenmiş, ikiye ayrılmış kadın yumurtasının ilk görüntüsü, ilk şekli olduğunu"⁽³⁴⁹⁾ Çin mitolojileri bildirmektedir.

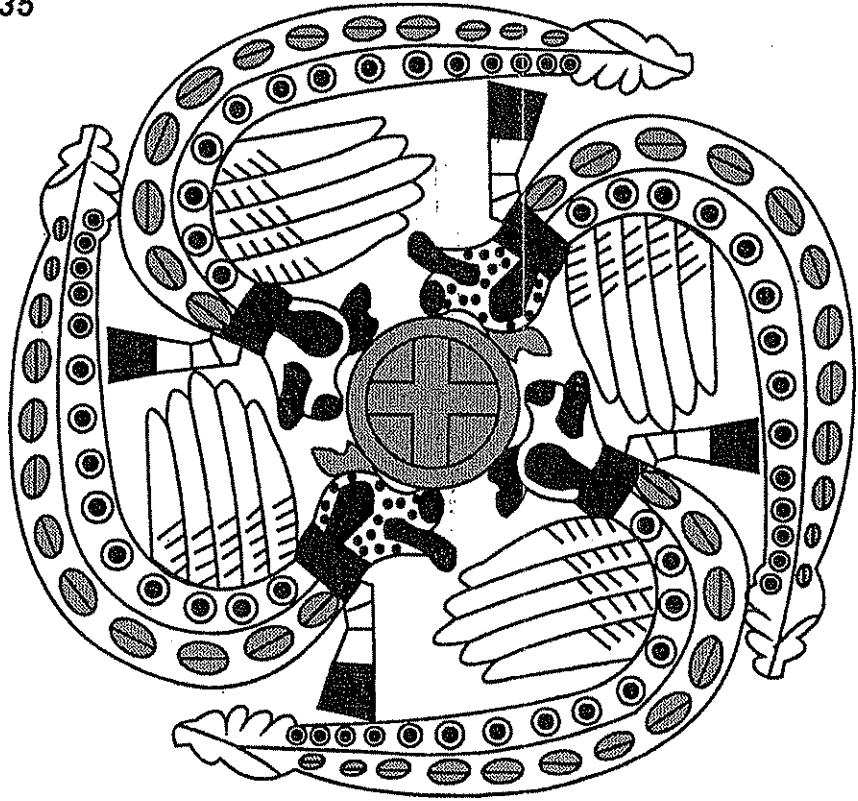
Yin-Yang mitolojisinde Erkek ve dişi birleşmesi sonucu yumurtanın ikiye ayrılışı, bir kuş'un sırtında bir aynayla da temsil edilir. Kuş yumurtayı temsil eder. Eskilere göre, ayna da bir şeyin aynı iki eşit parçasını yansıtan sihirli, aynı zamanda kutsal bir eşyadır. Belki de bu nedenle "Anatanrıça Kei-Lin daima, elinde bir ayna ile temsil edilmişdir".⁽³⁵⁰⁾

İlkçağ sembolizminden yılan-spermanın S şeklinde temsil edildiğini daha evvel de belirtmiştim. Böylelikle Yin-Yang, yani yumurtanın ikiye bölünüşü, birde-iki, ikide-bir veya çokluk içinde bir bütünü, yani bütünsellik içinde ikilemi sembolize eder. (Res. 234 A-B-C-D-E)

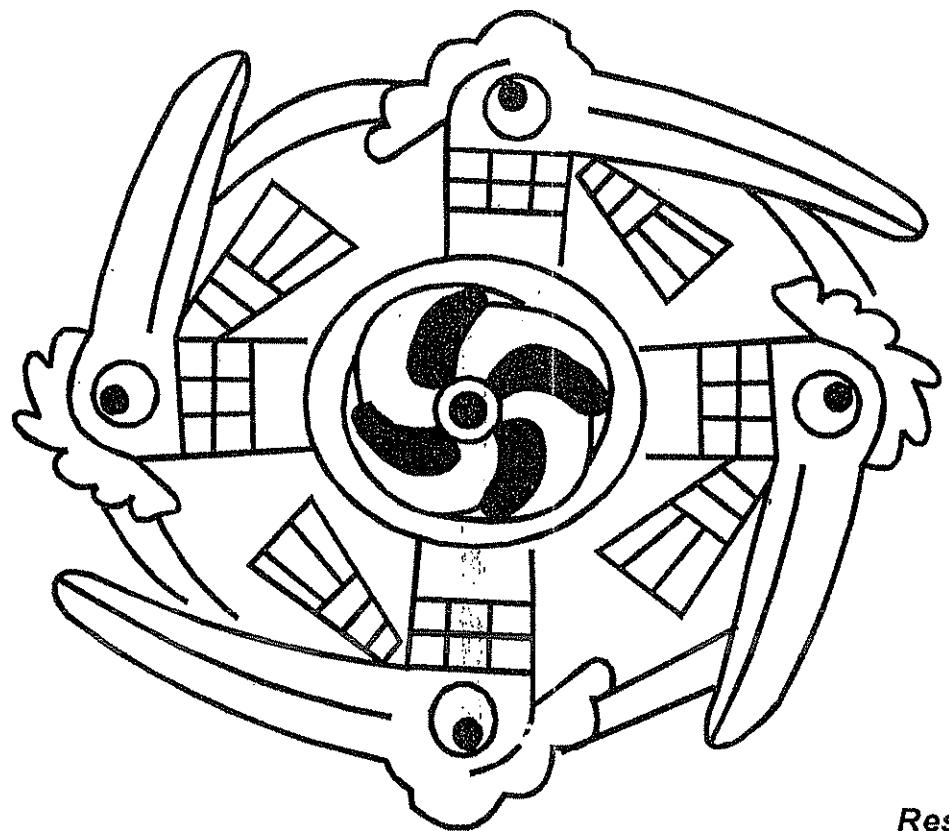

Res. 234

Res. 235

Res. 236

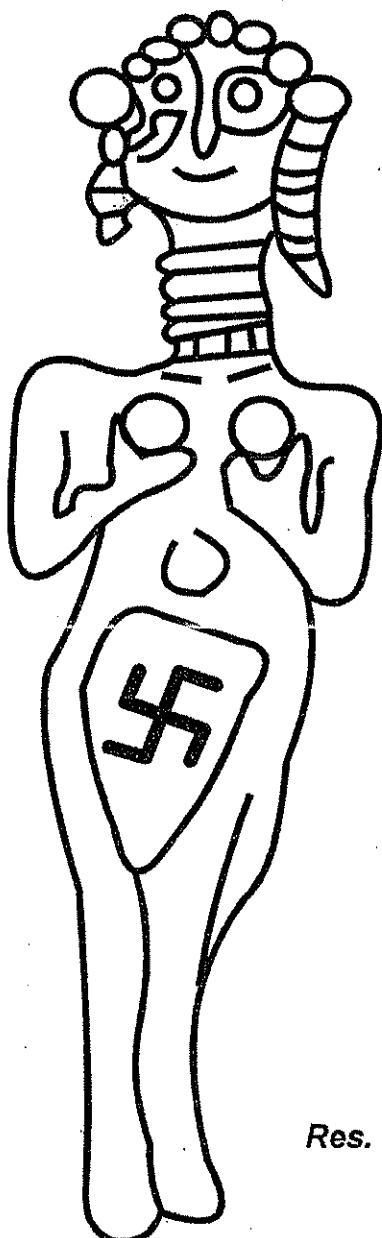

S şeklindeki çizginin sürekli evrişmesi de oluşumun sonsuz bölünme hareketini temsil eder. İlk bölünmeden itibaren bu hareket dursaksızın kendi içinde tekrar tekrar bölünerek bütünsel bireyin oluşmasını sağlayıncaya kadar sürer. Sembolizmde **S** ile ikiye bölünme Yin-Yang motifini ve iki **S** ile dörtlü hareket dörde bölünen çekirdeği, güncel terimle svastika motifini oluşturur.

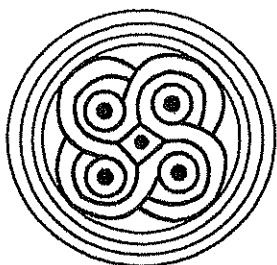
Ayrıca döllenme ve bölünme hareketinin bir diğer sembolü, dünyanın en eski svastikası, Mezin (Ukrayna) Üst Paleolitik örende fildişinden yapılmış bir kuşun kanadının altına çizilmiş olduğunu biliyoruz. Böylelikle yumurtanın temsilcisi kuş ve yumurtanın döllenme hareketi svastika motifiyle ilişkilendirilmiş ve aşağıda Oklahoma kızılderililerin deniz kabuklarından yaptıkları bir gerdanlıkta svastika biçiminde kıvrılmış yılanların hareketleriyle dörde bölünme açıkça gösterilmiştir. (Res. 235)

Söz konusu bölünme hareketi aynı şekilde yumurtaya da uyarlanarak onun sembolü dört kuşun svastika formunda bir hareket içinde gösterilmiş olması da yumurtada oluşan hareketi, yani yumurtanın bölünmesini temsil etmektedir. (Res. 236)

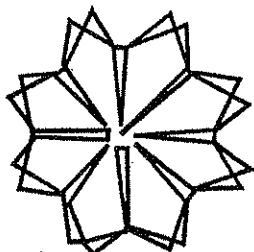
Kadın yumurtasında oluşan bu bölünme hareketi ilginç bir şekilde Hisarlık (Truva) tanrıçasının rahminde de gösterilmiştir. Sembolizmde dörde ve daha fazla parçaya bölünmüş yumurtanın görüntüsü yanda görüldüğü gibi çizilmiştir. (Res. 237)

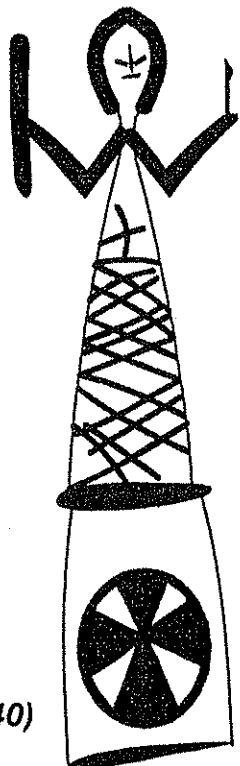
Res. 237

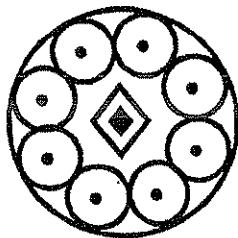
(Res. 238)

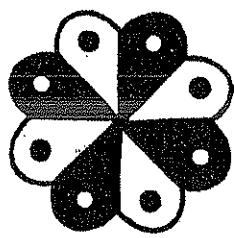
(Res. 239)

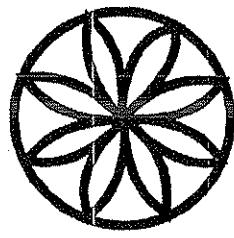
(Res. 240)

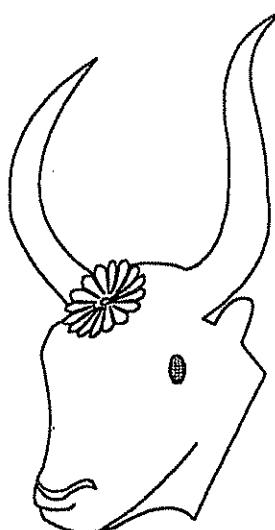
(Res. 241)

(Res. 242)

(Res. 243)

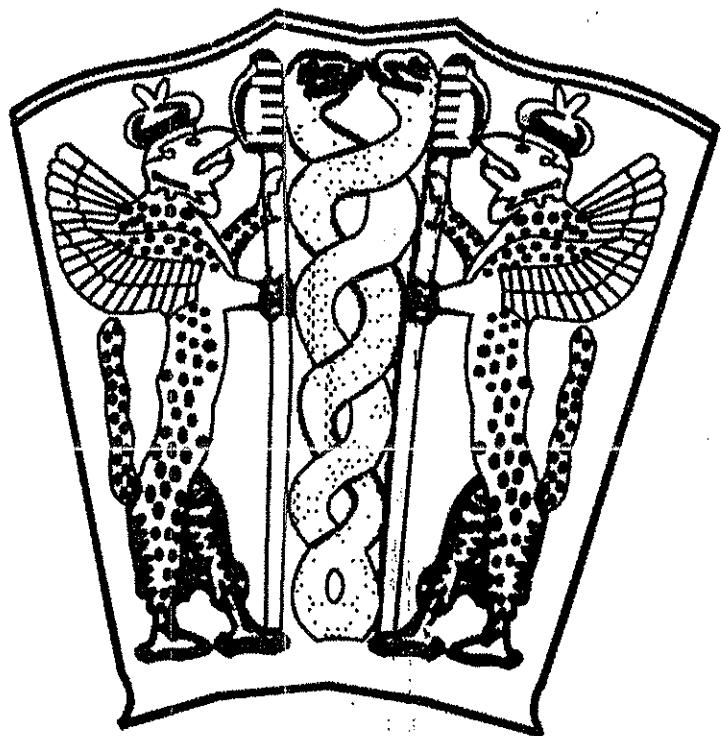
(Res. 244)

Sembolizmde döllenme ve doğum arasındaki ilinti, yani sonsuz üremeyle varoluş, sonsuz yaşam fikrini içeren bu soyut kavram; belli bir şeyin bir ikilemden dörtlü (Res. 238) ve sonsuz çoğula doğru ayrışarak sürekli değişmesi şeklinde algılanır.

Yandaki sekizli bölünme ise Sümerliler'de tanrısallığı temsil ediyor. (Res. 239) On altı, otuz iki vs. gibi, sonsuza doğru giden çoklu bölünmeler de nar veya çok yapraklı papatya çiçeklerine benzer şekillerle temsil edilir.

Bu eşleştirmelerde hiç ilgisi yokmuş gibi görünen çoklu bölünmenin papatyayla özdeşleştirildiğine de tanık oluyoruz. Eski Latince'de ve Grekçe'de olduğu gibi Pers dilinde de inci, papatya anlamında kullanılırdı.⁽³⁵¹⁾ Ayrıca papatya inek başıyla ilişkilendirilmiş ve bu düşünce biçimini söz konusu kompozisyonlarda tutarlı bir mantık bütünlüğüne ulaşmıştır. (Res. 244)

ÇİFT YILAN

Res. 245

Çoğu anımda "yılanlar" görüntüsünden farklı olarak, sembolizmde sık sık çift yılan tasviriyle karşılaşırız ki, bu kompozisyonlar daha başka anımlar içerir. Bazan sonsuz sayıda birbiriyle birleşerek bir zincir oluşturlarken, bazan da, Sümer çizimlerinde olduğu gibi, birbirine sarılmış bir çift yılan olarak gösterilir ve bu çizimin yanındaki yazılar da sembolün açıklaması niteliğindedir.

Bu yazıtta "Lagaş kenti yöneticisinin tanrısi Gudea'dan (çift) yılan tanrısi Ningizzida'ya, onun yaşamını uzatması için adandığı" ifade edilmekte ve burada ömrün düzenlenmesi, uzatılması gibi bir fikir ön plana çıkarılmaktadır. (Res. 245)

Mısır metinlerinde de, başlangıçta dişi ve erkek bir çift yılanın kaostan tanrısal düzeni oluşturduğu anlatılır. Bu sembolik imaj Yunan-Roma Hint vs gibi tüm mitolojik kaynaklı inanç birimlerinde vardır.

Yunan-Roma sembolizmde Genius(Genus)-Janus (Janus)sık sık bir bütün olarak bir araya gelen ikili bir tanrısal güç sembolü vardır. "Genius", "doğuşumuza sebep olan şey" (*ut genamur*) ve kişiliğin doğuştan gelen nitelikleri anlamına gelir.⁽³⁵²⁾ Janus teriminde de oluşumu sağlayan "yaratıcı tanrı (Rerum stator)⁽³⁵³⁾ anlamını buluruz. Geniüs'le ilgili mitolojiler, "Kişinin doğum gününün Geniüs'ün bayramı" olduğunu iletir.⁽³⁵⁴⁾ Bu güçler hem erkeklerde hem kadınarda bulunur.

Mitolojiler göre onlar bizi doğumumuzdan sonra da korur (*nos genitos suscipit ac tutatur*) ve kollar.⁽³⁵⁵⁾ Roma dininde de her erkeğin "Genius" ü varken her kadının da "İano" su olduğuna inanılır.⁽³⁵⁶⁾ Bu ikili nitelikleri temsil edildiği tanrı görüntüsü kimi zaman çift çehreli olarak gösterilir.⁽³⁵⁷⁾

Geniüs'ün temel özelliklerinden biri de "her varlıktaki kişiliği ortaya çıkarmaktır".⁽³⁵⁸⁾ Platon tiyatrosunda Genius'a cinsel bir anlam yüklenmez; Genius tek başına yaşamsal temel özellikle. Kaderimizi(*Natala astrum*) belirleyen bir arkadaş (*comes*) olarak tamlanır. Horatius (mek-tuplar, 2, 2, 187) ise kimi zaman beyaz (*albus*, bizi iyiye sevkeden) kimi zaman siyah (*ater*, bizi kötüye sevkeden) olan değişken (*mutabilis*) bir Genius'tan bahseder.⁽³⁵⁹⁾ Janus bir geçiş tanrısi-*Dieu des passages*- olarak bir şekilden bir şekilde geçişleri düzenler.⁽³⁶⁰⁾ Buradaki terimler aslında erkek ve dişide bulunan güçlerin sembolik olarak sarmallarla birleşerek bir araya gelişleri sonucunda, bir oluşumun özelliklerini tayin ettikleri anlatılır.

Res. 246

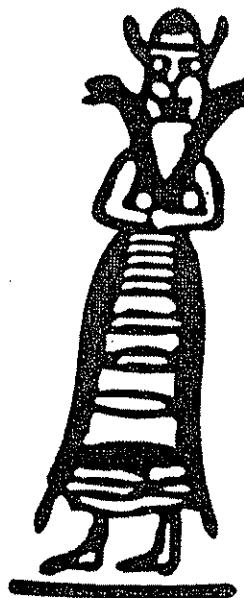
Sonuç olarak; Genius, insanın kişisel karakterini belirleyen bir güç olarak karşımıza çıkar. Bu ikili tanrı fikrinin bitkilere de uyarlandığını görüyoruz. Ceres, büyümeye çoğalma kökünden gelen ve bitkilerin tanrıçası Demeter'in Latince karşılığıdır.⁽³⁶¹⁾ Ceres ve erili Cerus da çift yılantalı temsil edilirdi. (Res. 246) Eskiler Cerus manus'a "Creator bonus" derlerdi. Ancak M.Ö.

217'den itibaren tanrıça Ceres, *Mercurius-Hermes*'le birlikte anılmaya başlamıştır.⁽³⁶²⁾

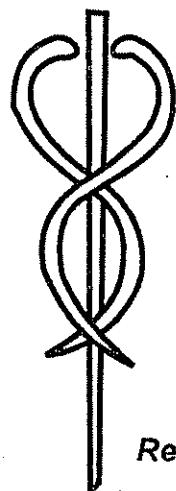
J. Boulnois'nın ifadelerine göre, zeka ve bilgelik tanrısı Hermes'in de, -bir çivi yazılı tablette-asıl adının "Armas" olan Asyalı bir tanrı olduğu anlaşılıyor. Asklepios'un da adını Asyalı Askalapos veya Askaphos "yılan tanrısı"ndan, aldığına söyler.⁽³⁶³⁾ Bu konumda *Hermes'in* asa'sının kaynağı Sumer çift sarmallı yılan kompozisyonlarından geliyor olmalıdır. (Res. 247-248)

Mitolojilerde, her zaman hareket halinde olan *Hermes* dolaşımada olan şeyleri düzenler ve bir yerden diğerine mükemmel şekilde geçer. Bir yere tepeden tırnağa çeki düzen verebildiği gibi, aynı yerin düzenini alt üst eder.⁽³⁶⁴⁾

Etrusk asılı tanırlardan *Mercurius'un* (*Hermes*) iki oğlu "Lar"ılar (Res.249) da çift yılanla temsil edilirler. Benzer kompozisyon Frigraya'da, *Cyzicus*'ta bulunan bronz heykelcikte tekrarlanmış, burada da Isis ve kocası *Serapis* yılan şeklinde bir birlerine

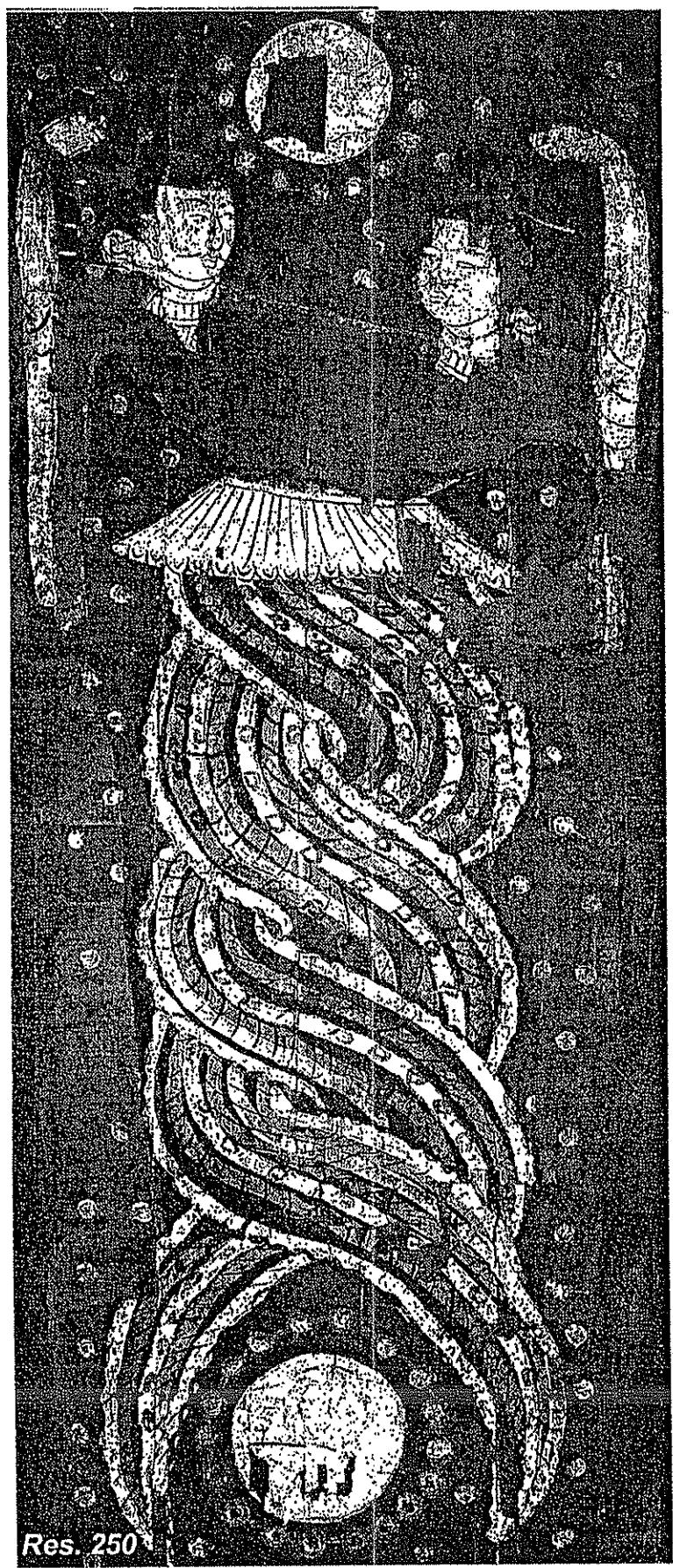
Res. 247

Res. 248

Res. 249

Res. 250

bağlanmış olarak gösterilmiştir. (Res. 251)

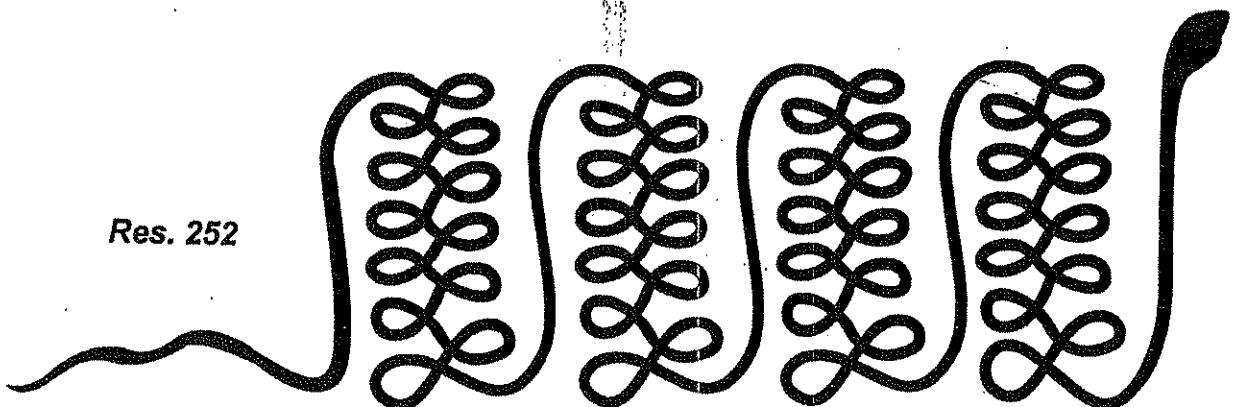
Haiti Vaudou'larda da çift yılanla temsil edilen "Dam-balalh"nın Vaudou dilindeki anlamı "yaratıcı dahi"dir.⁽³⁶⁵⁾ Mısırlılarda çift dragonlu Macrobe'de dragonlardan biri dişi diğer erkektir. Hindistan'da da Caduce'lerde görülen çift yılanlar erkek ve dişi ögeyi temsil eder...⁽³⁶⁶⁾ Hindistan Dravid'lerinde çift yılan ya birbirlerine kuyruklarından bağlı yada tümüyle sarmallaşmış şekilde birbiriyle kaynaşmış olarak gösterilir. Çin mitolojilerinde de 3 efsanevi kahraman Fou-hi(erkek dragon), Niu-Koua (dişi dragon) ve Tchen-nong (inek başı görüntülü tanrıça) benzer konuma sahiptir. Fu-hi ve Nui-Koua'nın bütünleşmesi "oluşum sürecindeki denge ve uyumu sağlar".⁽³⁶⁷⁾ (Res.250 / 6. yy. İpek mezar örtüsü - Çin)

Res. 251

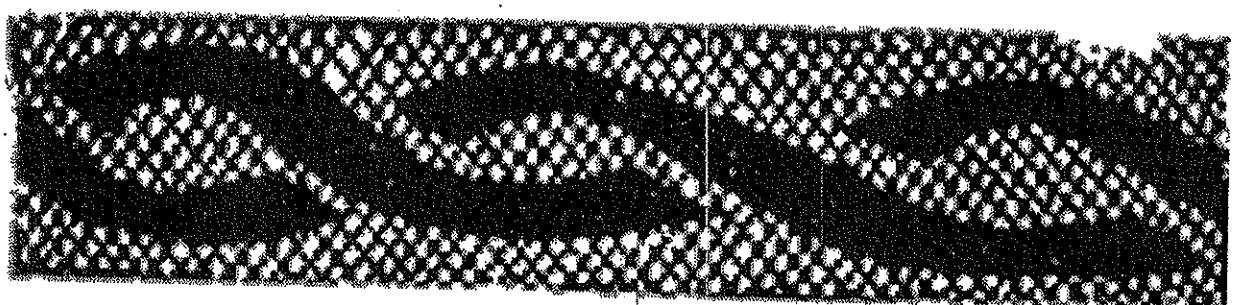

Sonuç olarak yılanların çiziliş biçimleri ve oluşturdukları kompozisyonlar itibariyle birden fazla anlam içerdikleri anlaşılmaktadır. (Res. 252-253-254-255)

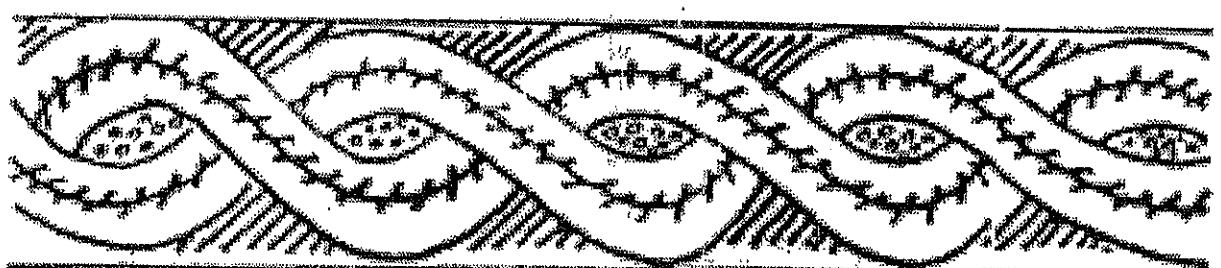
Res. 252

Res. 253

Res. 254

Res. 255

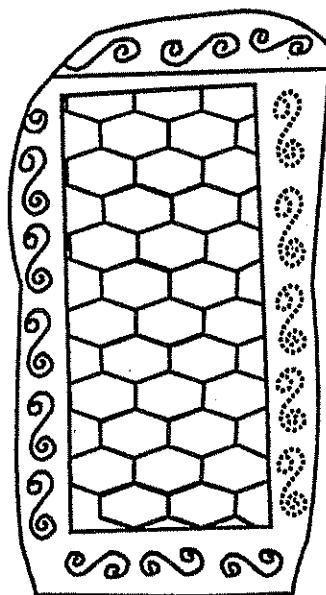
ALTİGEN SEMBOLLERİ (KAPLUMBABAĞA)

İlkel sembolizmin ilginç tapın figürlerinden biri de kaplumbağadır. Tüm Orta ve Uzak Asya, Çin, Japonya, Nijerya halklarında, Dogonlar ve Bambaraslar'da ve hemen her yerde kutsanmıştır. Özellikle Dogonlar'da öylesine kutsaldır ki, her ailinin bir kaplumbağası olduğu, onu özenle besledikleri görülmüştür. Kaplumbağanın bu denli kutsanmasının en belirgin nedeni, üzerinde taşıdığı altıgen motifleridir.

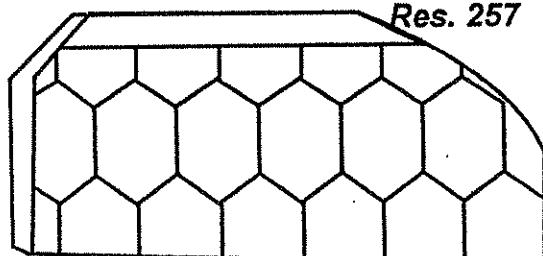
Mitolojilerde sık sık dişi karakterli ay ve suyla, ölümsüzlük, sonsuz doğum ve bereketle ilişkilendirilirdi. Guatemala'da yerli kadınlar altıgen motifli elbiseler giyerlerdi. Iroquoislardırda kaplumbağa mitik ataları temsil ederdi. "Kutsal büyük anne gökten düştüğünde onu kaplumbağa yanına almış ve insan neslinin gelişmesini sağlamıştır."⁽²⁵⁸⁾

Altıgen kompozisyonlar ilkçağ sembolizminde yaygın olarak kullanılmıştır ve doğum ve oluşumla yakın ilgisi olduğu mitolojik söylemlerden de anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kompozisyonların sık sık yeniden doğum düşüncelerinin filizlendiği mezar mekânlarında sıkça kullanılmış olması da bu düşünceyi desteklemektedir. Sembolik kompozisyonlarda altıgenler sürekli sonsuz sayıda kullanılmıştır.

Böylece sembolle anlatılmak istenen düşüncenin ardında, aynı şeitin sonsuz parçalara ayrılarak çoğalmasını, yani çoğalan hücreleri temsil ettiği anlaşılmaktadır. Yumurtanın çoklu bölünmesi sonucu altıgenlerden oluşan bir kompozisyon meydana gelir. Çatalhöyük'te de görülen bu sembolik anlatımın Asya mezar taşlarına işlenmiş (Res. 256-257) ve yanlarına S'lerin çizilmiş olması son

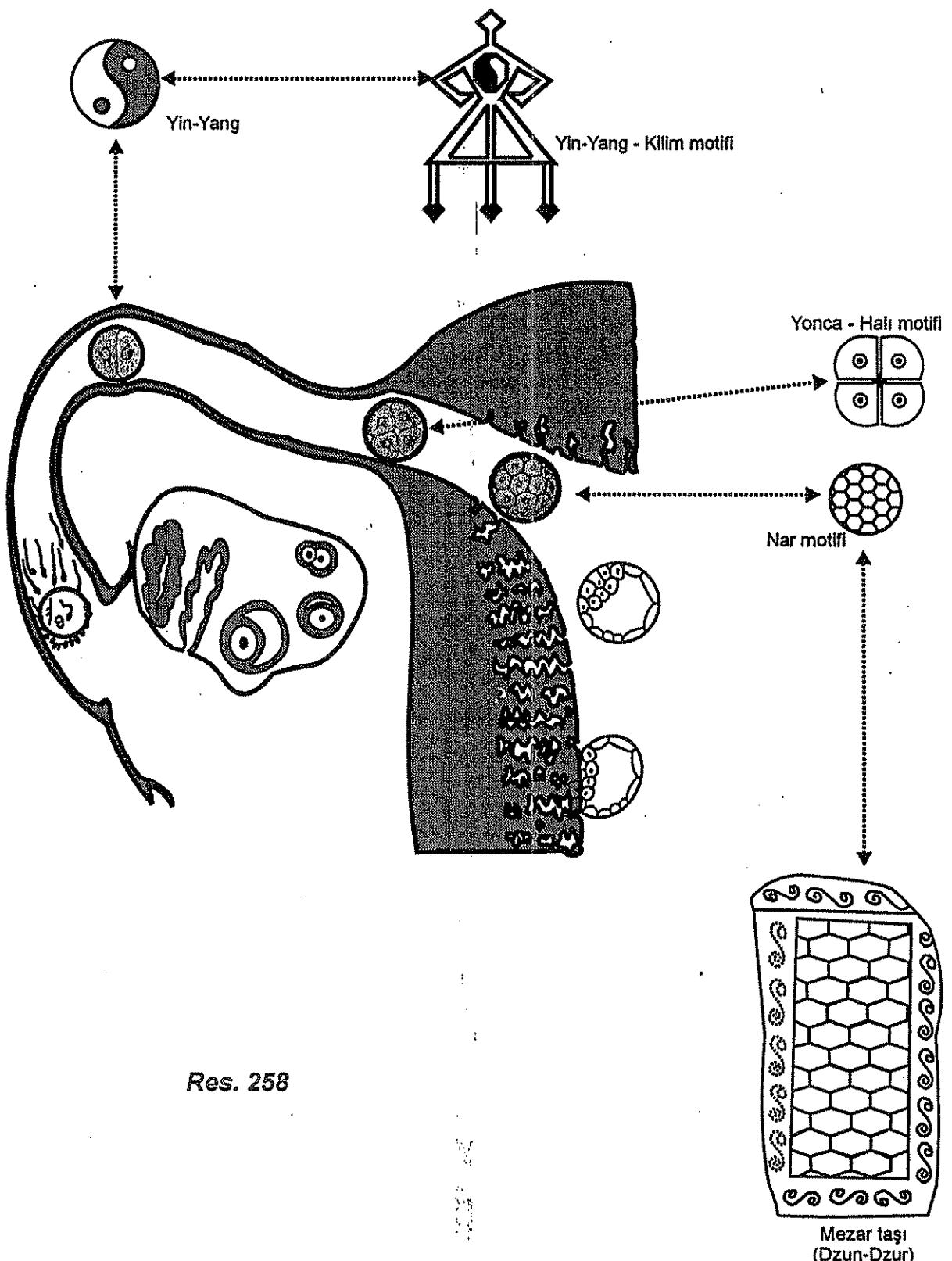

Res. 256

Res. 257

derece anlamlıdır. Toprak ananın rahminden yeniden doğuş dileği başka nasıl anlatılabilirdi ki? Oluşumun bu evreleri sık sık motifler şeklinde sembolizmde yerini almıştır.

Res. 258

HAŞHAŞ-NAR

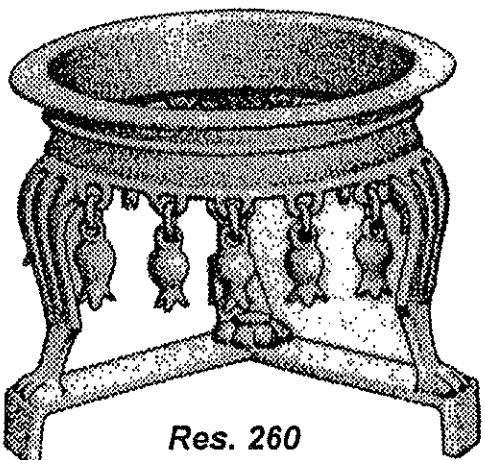
Anadolu Hitit tanrıçası *Kubaba'nın*, Hellenler'de *Hera* ve *Afrodit'in* sembolü nar'dır (Res 2c.) ve saçlarında nar dallarından yapraklı bir taç taşırlardı. Aynı şekilde, Roma'da da gelinler başlarını nar dallarıyla süslerlerdi.⁽³⁶⁹⁾ *Eleusis'te Demeter'in rahipleri* büyük *Mysterion* törenleri sırasında nar dallarından taç giyerler, *Demeter* de sık sık elinde haşhaş ve nar tutarken gösterilirdi. Argos'taki *Hera* yontusunun bir elinde nar vardır. Eusebios'a göre, nar haşhaş'la birlikte doğurganlığı simgeler.⁽³⁷⁰⁾

Plinus'a göre, Atina'daki *Thesmophoria* bayramlarında oruç tutan kadınların nar yememeleri ve cinsel ilişkide bulunmamaları gerekiyordu. Hatta geceleri, cinsel dürtülerini önleyerek kendilerini yılanlardan uzak tuttuğuna inanılan söğüt dalından döşeklerde uyurlardı.⁽³⁷¹⁾ Gabon'da, Asya'da v.s. nar, dişilik bereketini sembolize eder.

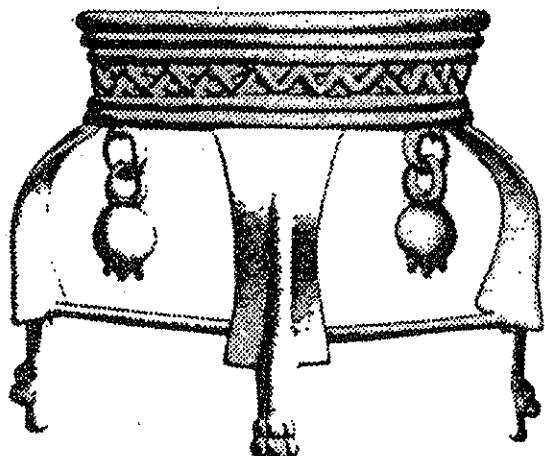
Hindistan'da da kısır kadınlar çocuk sahibi olabilmek için nar suyu

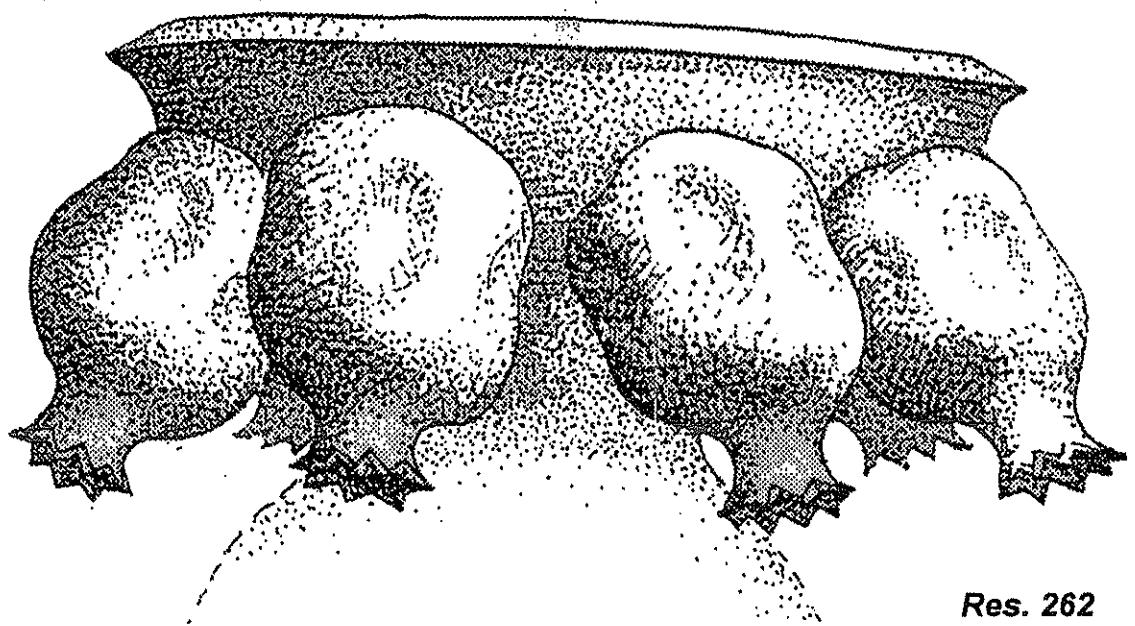
Res. 259

Res. 260

Res. 261

Res. 262

icerlerdi. *Pluton* "evliliği süregen kilmak için tanrıça Kore'ye nar taneleri yutturmuştu".⁽³⁷²⁾ Bir Vietnam mitolojisine göre, nar açıldığında yüzlerce çocuk verir.⁽³⁷³⁾ R. de Calatchi de yeni gelinlerin evlerine nar taneleri serpilerek evliliğin devamlı, bereketli, çocukların çok olacağına inanıldığını söyler.⁽³⁷⁴⁾

Özetle, her tür doğum büyümeye ve çoğalma fikrini içeren konularda nar sembolü yer almış, tören eşyalarına yansımış, hatta tahılların saklandığı küpler de nar motifleriyle süslenerek, bolluk ve bereket gibi bekleneler dile getirilmiştir. (Res. 260-261-262)

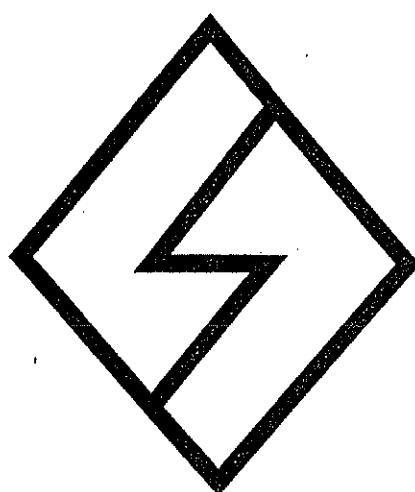
EŞKENAR DÖRTGEN:

İlk çağ sembolizminde yumurta eşmerkezli daire veya sık sık görüldüğü gibi eşkenar dörtgenlerle temsil edilmiştir. (Res. 263) Maya sanatında leopar postu motifi, yani yumurta imgesi eşkenar dörtgen içinde gösterilmiştir. Yalnız bu iki formun sembolik anlatımda birbirinden farklı işlevleri vardır. Yumurtanın çok sayıda parçaaya ayrılma hadisesi, yani yumurtanın sonsuz bölünmelere doğru çoğalma evreleri eşkenar dörtgenin simetrik kompozisyonlarıyla anlatılmış görülmektedir.

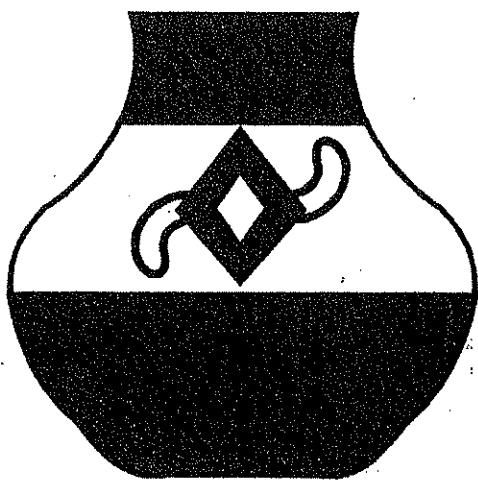
Mezin Üst Paleolitik öreninde bulunan bir sembol oldukça şaşırtıcıdır. (Res. 264) Söz konusu sembol M.Ö. 14.000 yıllarına aittir. Bu tarih bize bu sembollerin ne denli eski dönemlerin ürünü olduğunu ve bu denli yaşlı bir sembolün nasıl müze dek gelebildiğini de gösterir. Şekliyle ikiye bölünen eşkenar dörtgenin, aşılanan yumurtanın ikiye ayrılışını gösterirken, Luka-Vrublevskaja buluntusunda da yumurtanın dörde bölündüş aşaması aynı

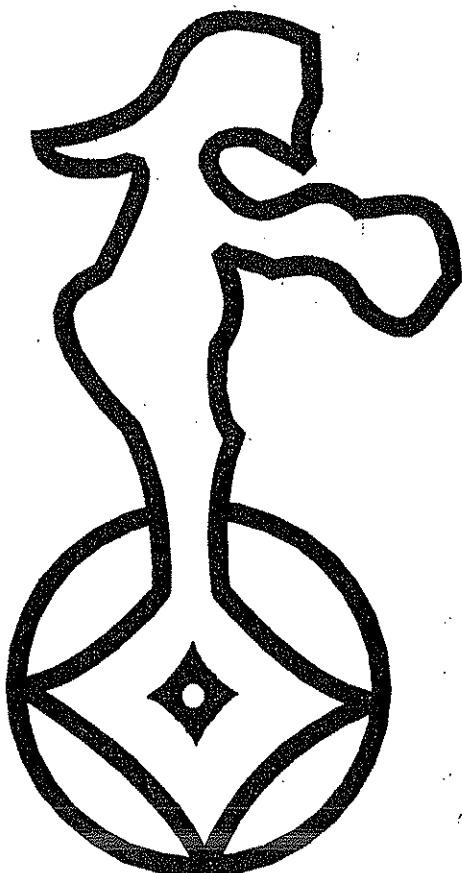
Res. 263

Res. 264

Res. 265

Res. 266

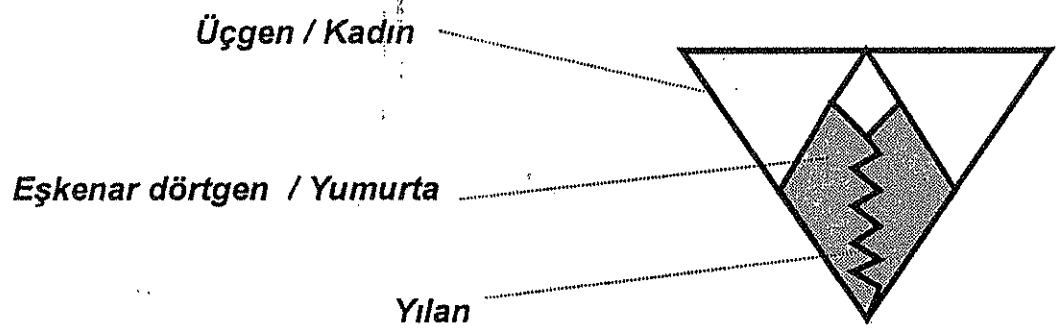
şekilde sembolize edilmiştir. Burası doğuma bağlanmış bir kadın temsilidir. Bu kadının göbeğinde bölünen çoğalan yumurta eşkenar dörtgenlerle temsil edilmiştir. (Res. 265)

Anlaşılacağı üzere bu türde sembolik kurgular ilk çağ kadın yaştalarında oldukça yaygındır. Böyle doğum ve doğurganlık olgusu yönelen sembolik anlam tanrı kadın imajıyla sadece kadını ve kadının doğurgan bir canlı olduğu anlatmaya yönelik değildir. Tanrı kadın imajı çerçevesinde ay zamanda doğumun biyolojik açıdoluşumu ve kadında gerçekleşen mikro-biyolojik hareketler ile hareketlerin evreleri resmedilmiştir.

Tanrıça-kadın heykel ve çizimleri söz konusu olduğunda böylesi eğilim, yani döllenme ve doğa hadisesini gerçekleştiren öğelerle oluşumun evreleri tüm ilk çağ sembolizminin ana temasını oluşturmuştur. Bu bağlamda Hacılar çanağındaki eşkenar dörtgen bir S şekliyle birleştirilerek yumurtada başlayan hareket gösterilmiştir. (Res. 266) Aynı doğum ve eşkenar dörtgen ilişkisindeki sembolik çizimde de açık şekilde belirtilmiştir. (Res. 267) Buna da daire içinde bir eşkenar dörtgen ve bu eşkenar dörtgenden bir bebe-

Res. 267

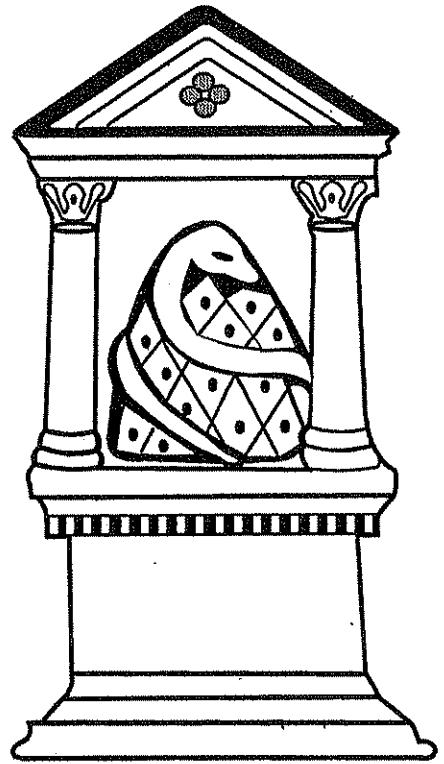

Res. 268

ğin oluşumu gösterilmektedir. Baş aşağı üçgen içinde eşkenar dörtgen ve onun içinde de yılanımsı bir nesne çizilmiş Kızılderili kompozisyonu da oldukça düşündürücüdür. (Res.268) Etrüsk buluntularında da görülen tapınak figürlerinde yılan ve eşkenar dörtgenlerle gösterilen, çok parçaya ayrılmış yumurta simgelerinin birlikte kurgulanmış olması yumurta-yılan ilişkisini açıkça göstermektedir. (Res. 269-270)

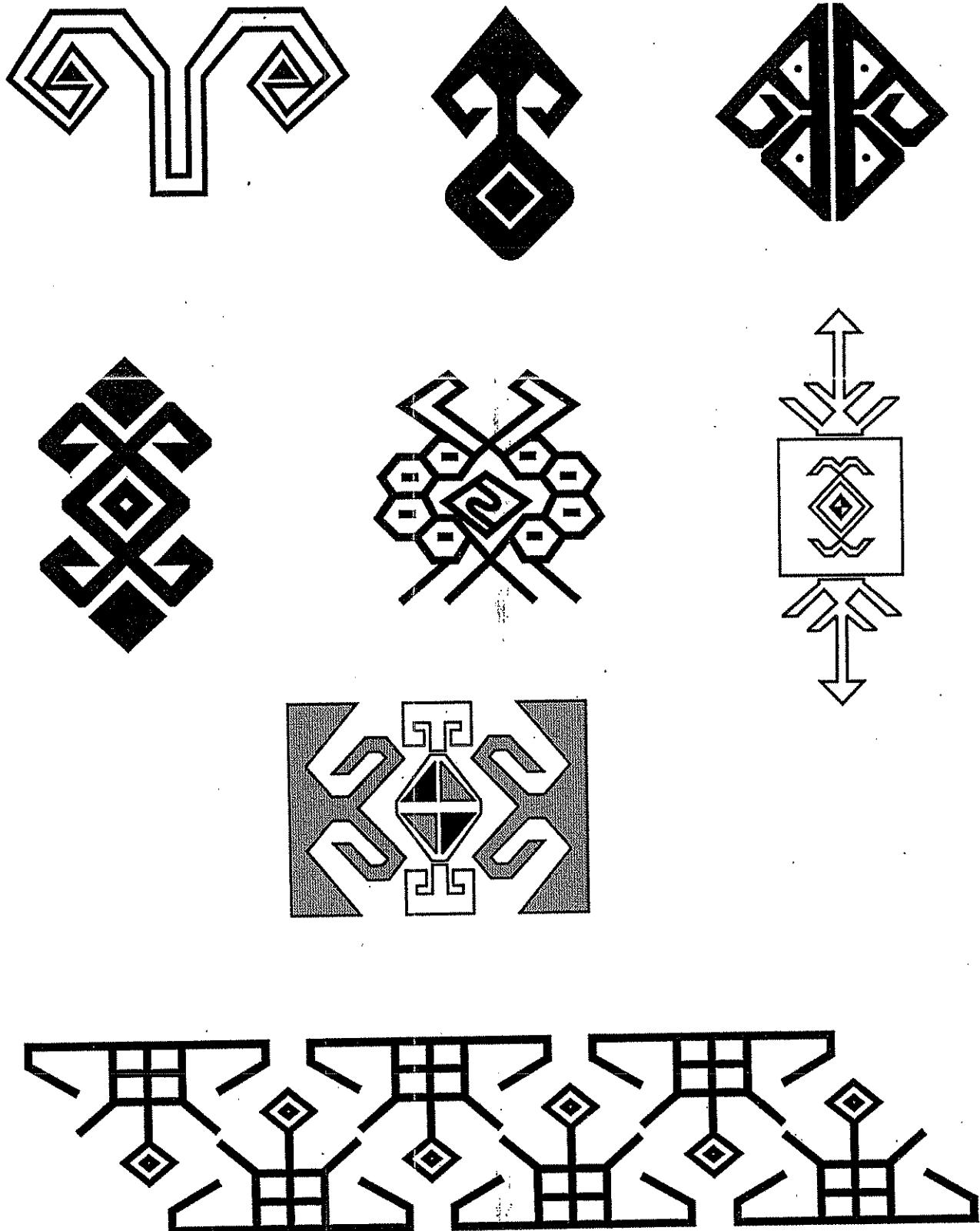

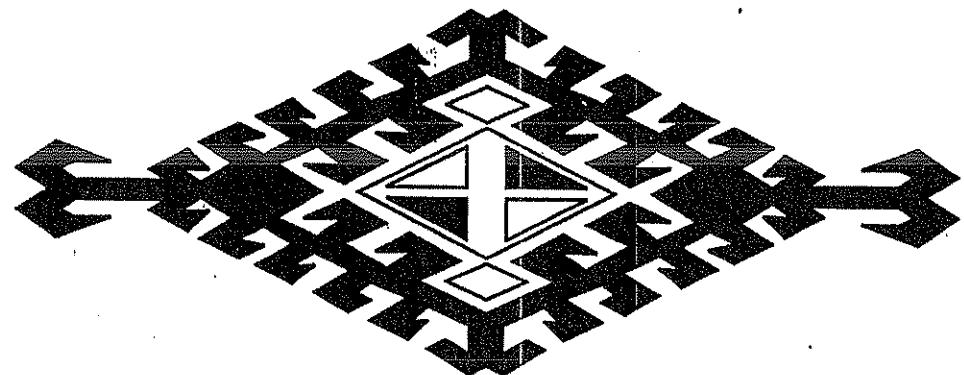
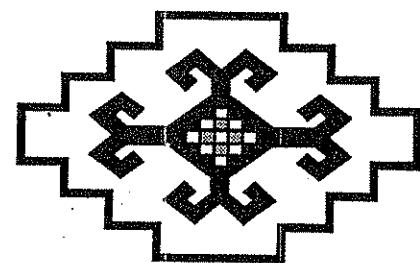
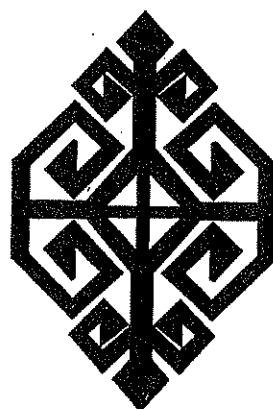
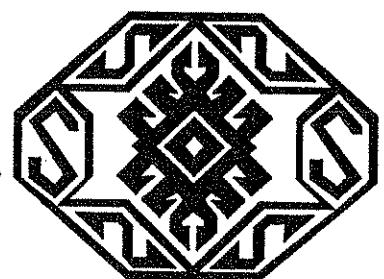
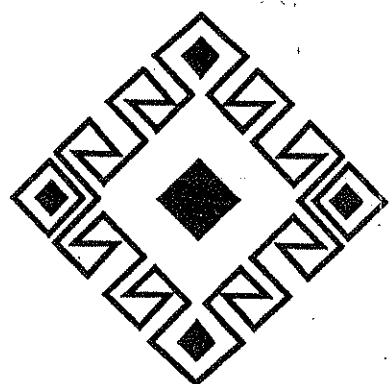
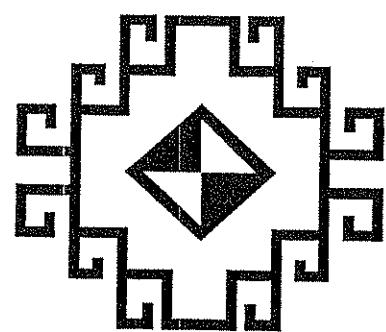
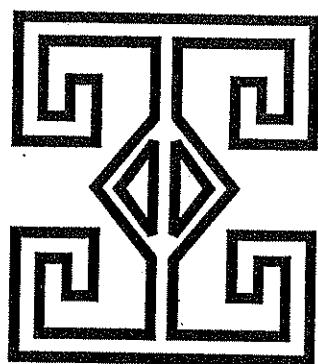
Res. 270

Res. 269

Genellikle Çatalhöyük mabet duvarlarındaki çizimlerden kaynaklanan motif kompozisyonlarını hâlâ günümüz kilimlerinin üzerinde görmekteyiz.

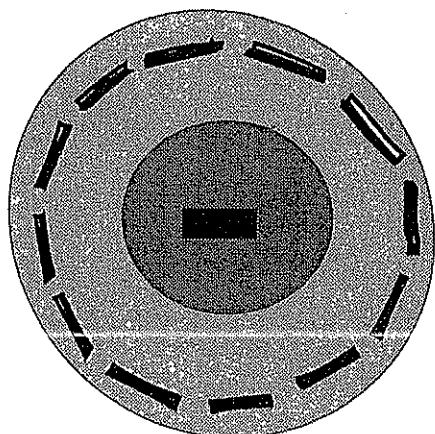

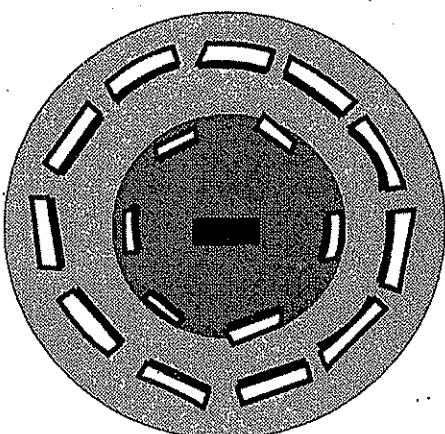
TOPRAK ANA ve EŞMERKEZLİ DAİRE

İnsan sonsuz doğumu, sürekli var oluşu dilerken yılmadan, ölümü durdurmanın çarelerini aramış, sonunda yeniden doğumun gerçekleşmesi için ilginç yöntemler geliştirmiştir. Tümülüs mezarlar toprak ananın yumurtaları olarak algılanmış ve cesetler bu mezarlara başı doğuya, güneşin her gün doğduğu yöne doğru olmak üzere ana karnında yatan fetüs şeklinde yerleştirilmiştir. Doğumun tanrıçalarının heykelleriyle çevrelenen mezar, eşmerkezli dairelerle donatılarak (Res. 271-272-273) düşünsel kurgu tamamlanmıştır.⁽³⁷⁵⁾

Estonya'da da, Çeremisler toprağa bir inek kurban ederek bu hayvanın derisiyle kemiklerini, toprak ilkbaharda yeniden canlanabilisin diye toprağa gömerler. Vaitka bölgesinde de köylüler, kurban tören-

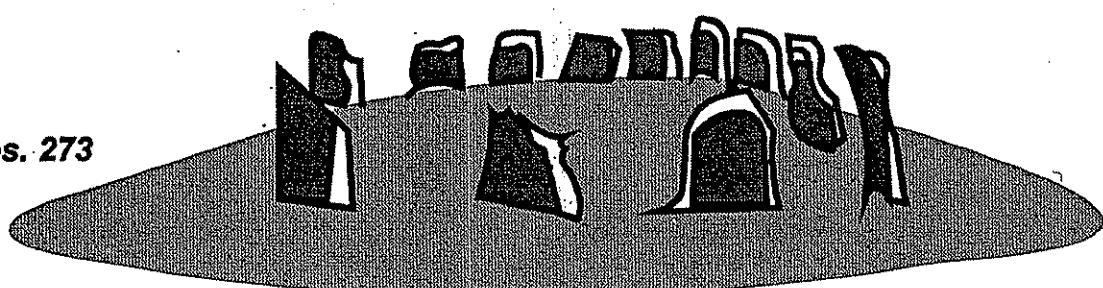

Res. 271

Res. 272

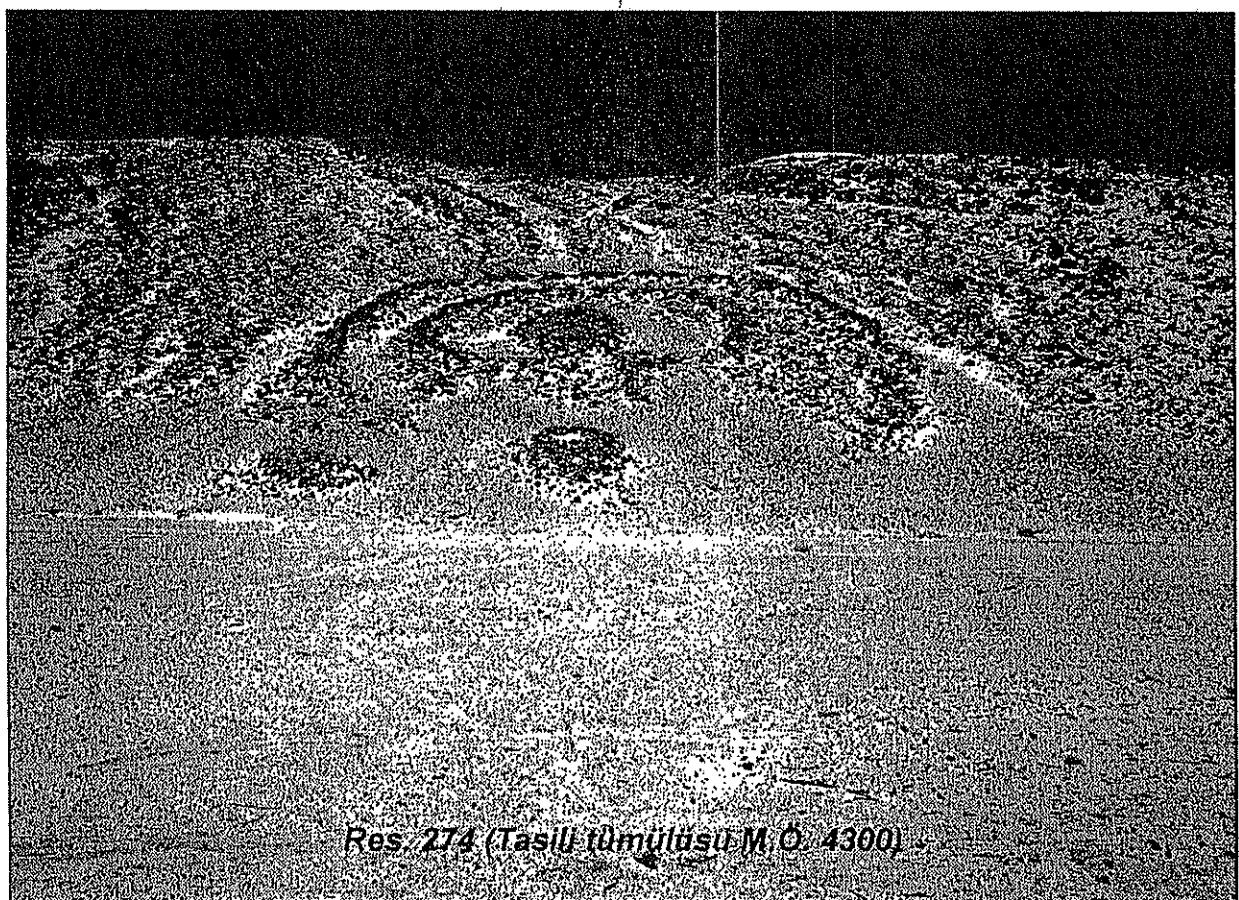
Res. 273

lerinden sonra tarlalarına giderler ve toprağa bir yumurta koyarak ondan güzel ürünler vermesini dilerlerdi.⁽³⁷⁶⁾

Yunan tapımında toprak ananın sembolü Demeter'dir. Ölülerin de evrensel ananın rahmine geri döndükleri, bu anlamda "*Demetreios*" oldukları söylenir.⁽³⁷⁷⁾ Tibet'te her şeyin, dünyanın ve onun içindeki tüm varlıkların, bir yumurtadan doğduğuna inanılır.

Avustralya yerlilerinden Arandalar'da olduğu gibi diğer kabileler de rahim çizimlerinin içine yerleştirdikleri eş merkezli dairelerin doğurgan yumurtaları temsil ettiklerini söylerler. Bu sembol ayin ve törenlerin vazgeçilmez bir unsurudur. Vücutlara çizilen eşmerkezli dairelerin içleri kırmızıyla renklendirilir. Bu görüş biçimi Avustralya yerlilerinde olduğu gibi, tarihin değişik dönemlerinde ve dünyanın hemen her yerinde geçerli olmuş, gerek doğurganlık mabetlerinde gerekse de ölünen yatırıldığı mekânlarda, yani tümülüs mezar mimarisinde kutsal form olarak sürekli kullanılmıştır. (Res. 274)

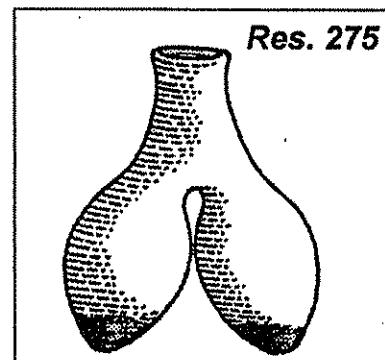

Res. 274 (Taşlı tumulus M.O. 4300)

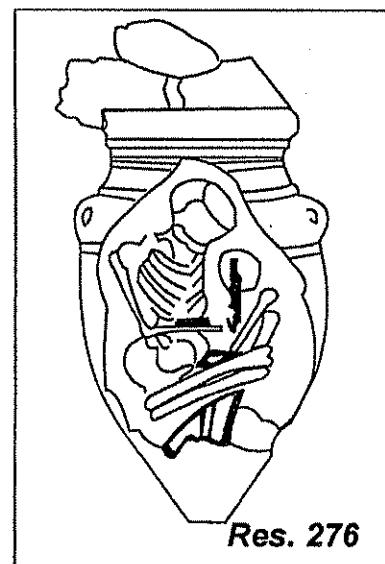
ÇÖMLEK-KÜP

Kişisel ve evrensel olanı benzeştirme tutumu mitolojik anlatıların temel yöntemidir. Bu çözümlemede, kadının doğuran rahmi küplerlede⁽³⁷⁸⁾ özdeşleştirilmiştir. Küp, kazan, çanak ve çömlek, Büyük Ana'nın bir sembolüydü. Örneğin, Hathor, Rhea, Aphrodite, Hera, İsthar vb. gibi, tanrıçalarca kişileştirilen doğanın tükenmez rahminin sembolü olan "çömlek" veya "küpler" sık sık doğuran ve besleyen (Res. 275) kadının sembolleriley de süslenirdi. Hatta bazı durumlarda ölüler bile bu küplerin içine defnedilirdi. (Res. 276-277) Bu konumda küp, tanrıcanın doğuran, koruyucu ve büyütücü rahmi-göbeği olarak algılandığından ölülerin böylesi küpler içine yerleştirilmeleri de bu düşünceyi güçlendirir. Bu uygulamada gizlenen ana fikir kutsal ananın rahmine yeniden doğumun gerçekleşmesini dilemekten başka bir şey olmama gereklidir.

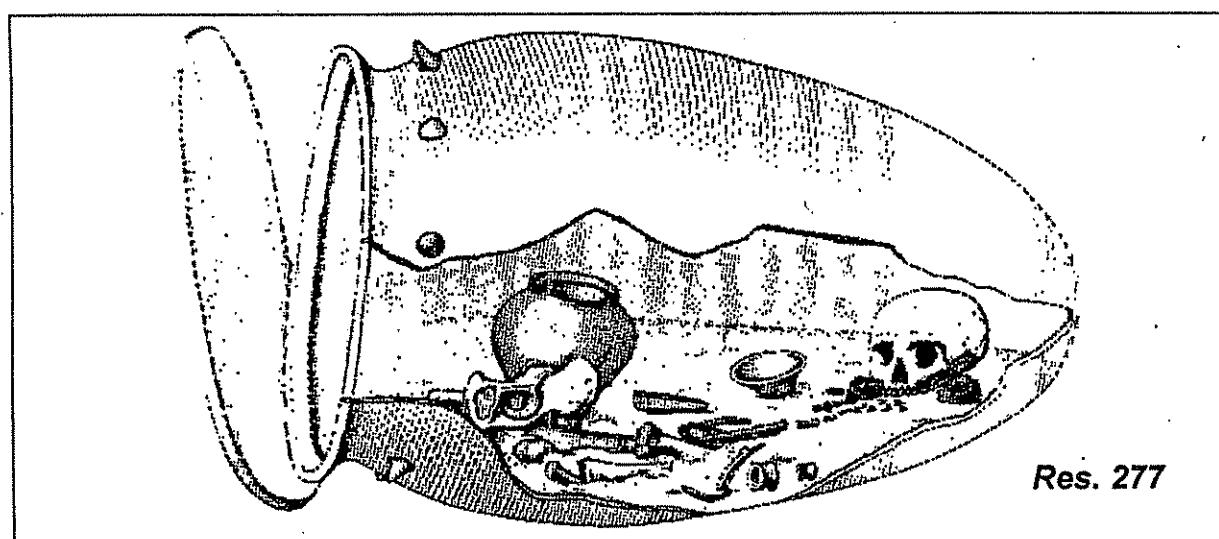
Hitit inanaçları gereği krallar öldükten sonra yakılırdı. Törenlerle yakılan cesetlerin kemikleri ve külleri pişmiş toprak kaplara konu-

Res. 275

Res. 276

Res. 277

lurdu. Bunlar genellikle bildiğimiz meşhur kuş gagalı Hittit kapları olup gömerken, gagalarının doğuya, güneşin doğduğu yöne bakmasına özen gösterilirdi. Ölüler, diğer Hittit mezar türlerinden olan küp mezarlara, ana karnında durur gibi, doğumda hazırlanan fetüs konumunda yerleştirilirdi. Yakarak gömme, her ne kadar ateş kültüyle bağlantılı olsa da, muhtemelen salgın hastalıklardan ölen kimseleri hastalığın kötü ruhundan kurtarmak, yani mikroplardan kurtulmak için uygulanan bir yöntem olmalıdır. Bazı yakma gömülerde büyük insanlarla birlikte çocuk iskeletlerinin de çıkması, Hittit metinlerinde sözü edilen salgın hastalıklarda annesiyle birlikte ölen çocukların gösterir:

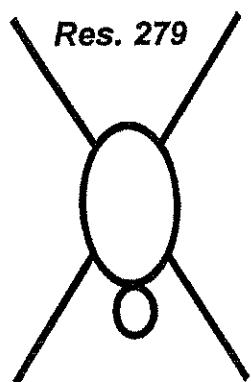
Yakılan cesetlerin küllerinin, üzerinde eşmerkezli daire çizimleri olan pişmiş toprak testilere konması, Üst Paleolitik dönemden gelip Çatalhöyük'le devam eden ve hemen her kültürde görülen çok eski bir inancın, yani doğurgan yumurtadan yeniden doğma bekłentisinin bir göstergesidir. Hititler'de ölüler, yakılmadan veya gömülmeden evvel bu işaretleri taşıyan testilerdeki sularla yıkanırlardı. Hatta bu testiler bazan spiral, bazan da ortası boş yuvarlak dairemsi biçimde olurdu. Küplere fetüs şeklinde gömülüen ölülerin Frigyalılar'da da geçerli olduğu Gordion'da bulunmuş küp mezardan anlaşılmaktadır.

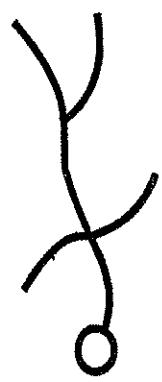
Res. 278

Erkek ve dişi ögenin sembollerini bulunan çömlekler sık sık mabetlere sunulmuş, hatta yeni bir hayatın başlangıcını büyüşel yöntemle etkilemek için mezar mekanlarında cesetlerin yanına konmuştur. Kıbrısta Kotchatı (eski bronz çağ) mezarlığında bulunan bir küpün üzerinde bir yılan ve bir sığır kafası kabartması bulunduğu gibi, Vounous mezarlığında da yılanla inek başı birleştirilmiştir.⁽³⁷⁹⁾ (Bkz: Res. 278)

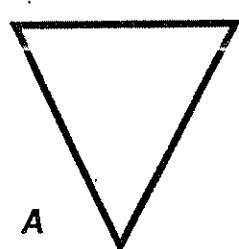
SEMBOLİK İŞARETLER

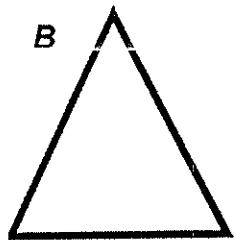
Res. 279

Res. 280

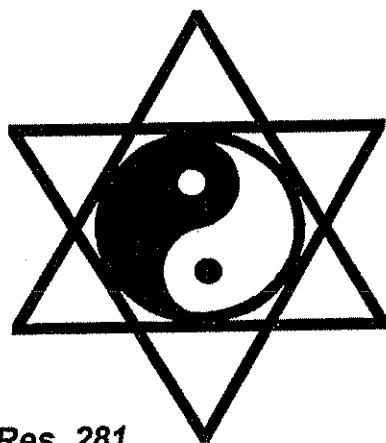
A

B

Ok işaretinin de, Sümerliler'e göre, oluşan yeni canlıyı temsil ettiğini söylemek gereklirse, söz konusu sembolizmde genellikle insanlığı, bilhassa kadın ön plana çıkmış ve onun doğurganlığını kutsanarak sembolik dünyahanın önemli bir bölümünü bu simgelerle örülülmüştür.⁽³⁸⁰⁾ Doğum ve doğurganlıkla ilgili çizimler daha evvel de belirttiğimiz şekillerde kurgulanırken, ölüm veya ölü de başaşağı insan grafiğiyle sembolize edilmiştir. (Res. 279-280) Ayrıca başaşağı üçgen (Res. A) dışiyi, tersi erkeği;⁽³⁸¹⁾ (Res. B) kare

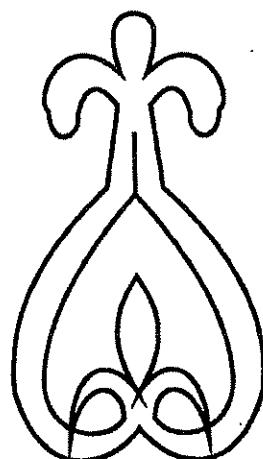
kutsal mekanları, mezar mekanlarını; daire ve eşmerkezli daireler yumurtayı; ikiye bölünen daireler (Yin-Yang) yumurtanın bölünmesini; birbiri üstüne ters oturtulmuş iki üçgen erkek ve dişinin birleşimini ve bunların içine yerleştirilen Yin-Yang sembolizmi canlıların doğuşunu simgelemişlerdir. (Res. 281) Doğan insan ve doğumun sonsuz zinciri de şekilde (Res. 282-283) görüldüğü şekilde çizimlenmiştir.

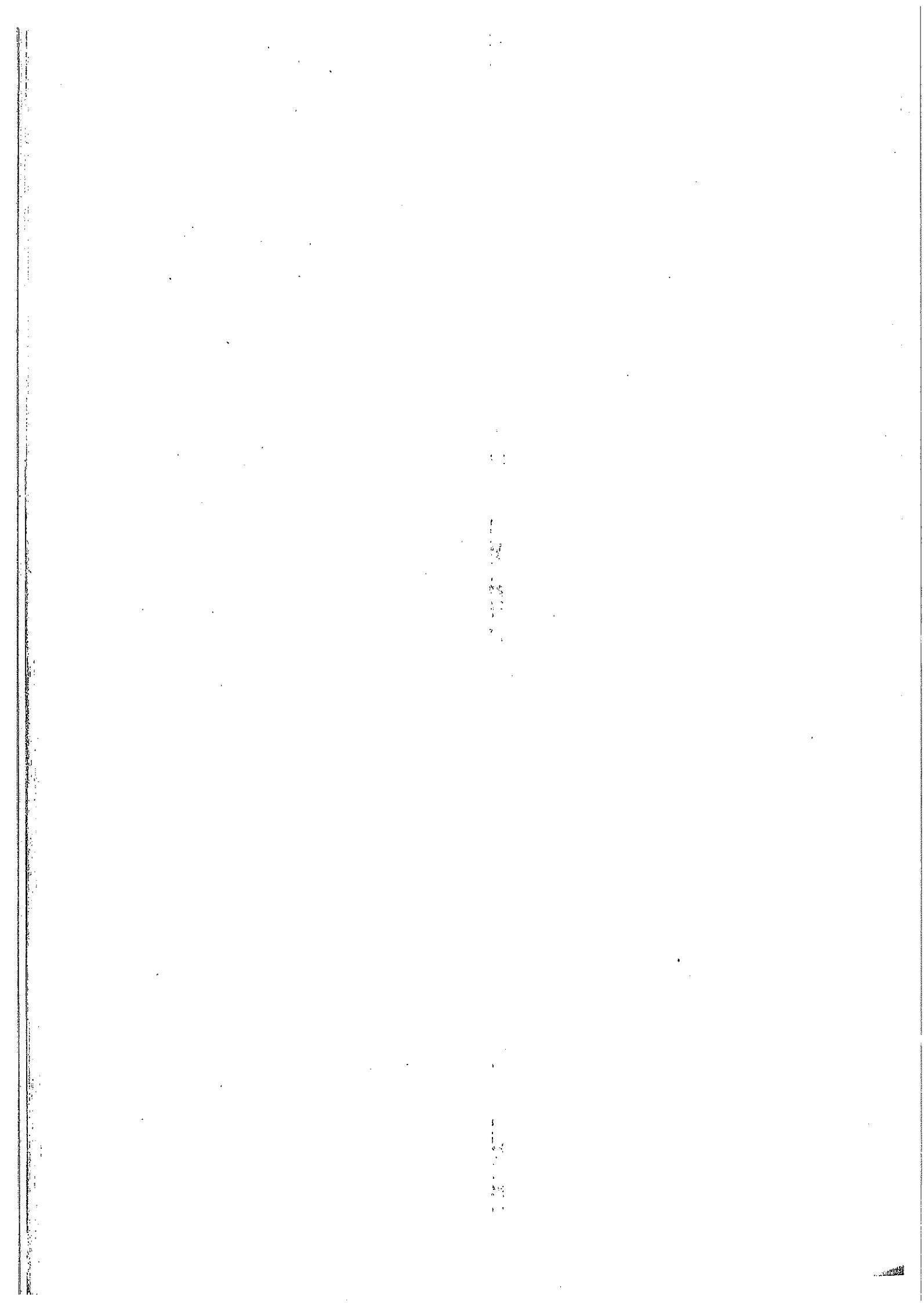
Res. 281

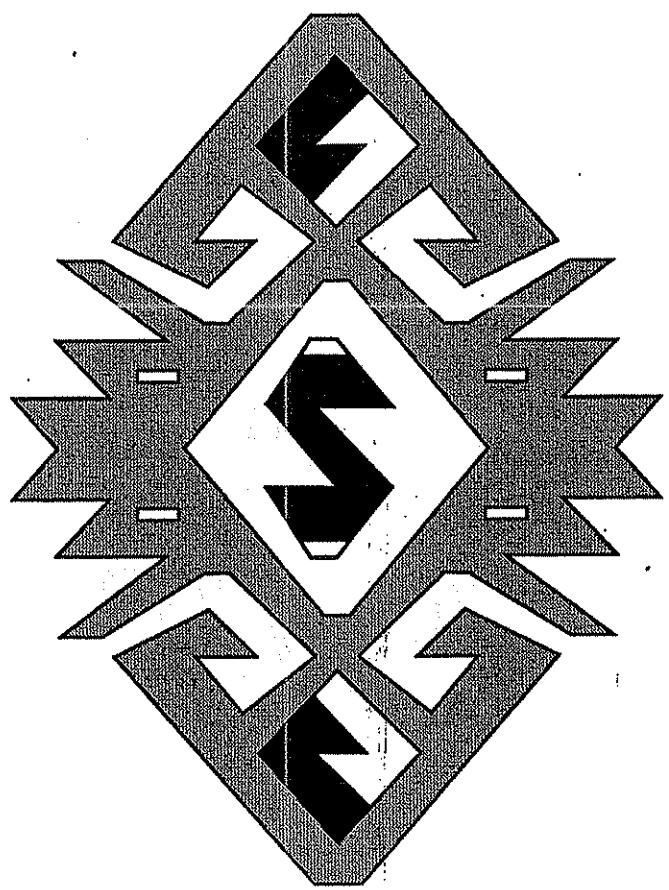

Res. 282

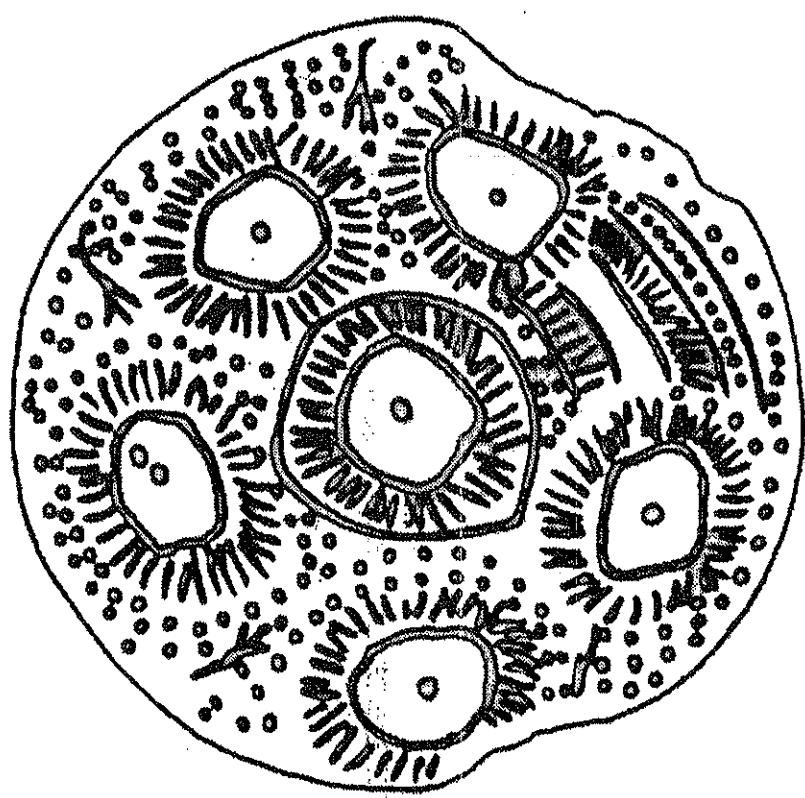

Res. 283

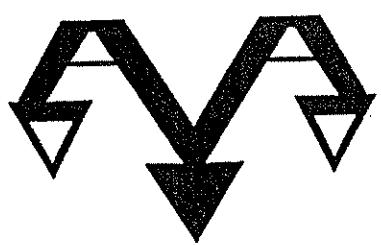

SEMBOLLER

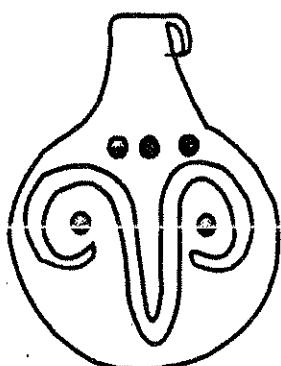
Res. 284
Los Milares Kalkolitik M.Ö. 5.500-3000

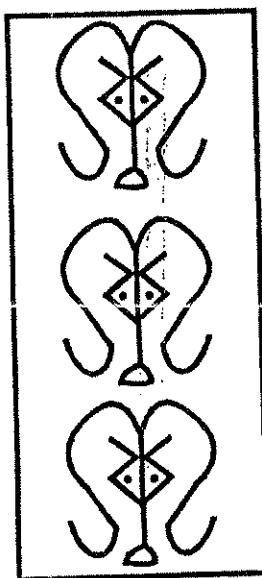
Res. 285

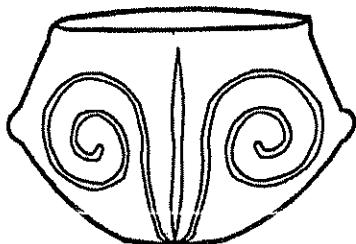
Res. 286

Res. 287

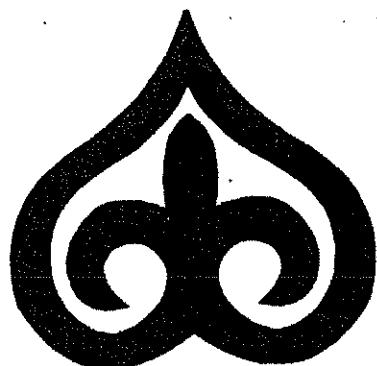
Res. 288

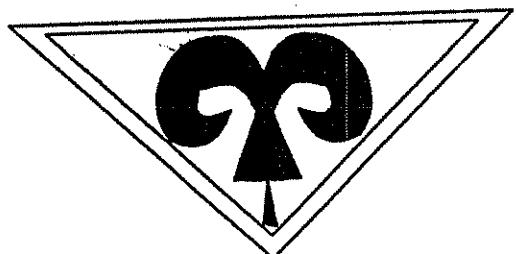
Res. 289

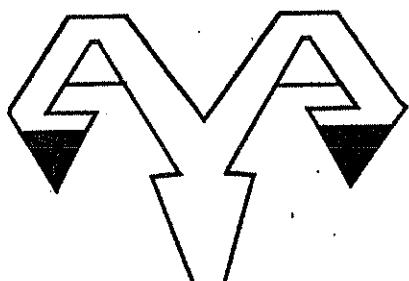
Res. 290

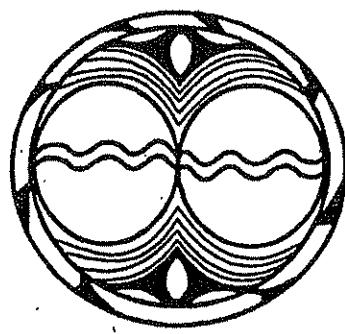
Res. 291

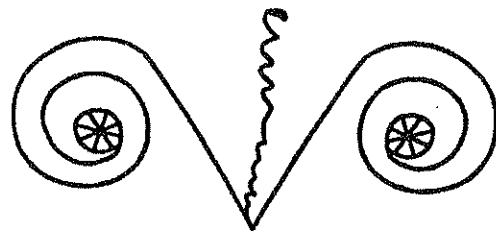
Res. 292

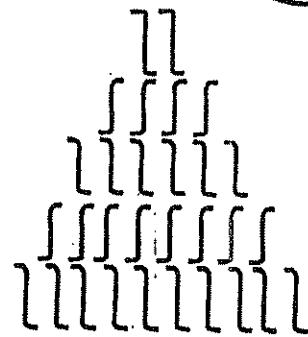
Res. 293

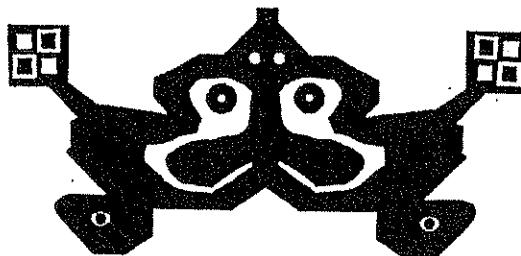
Res. 294

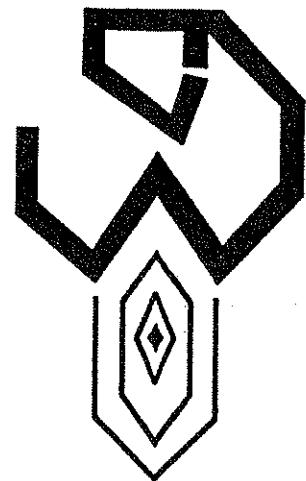
Res. 296

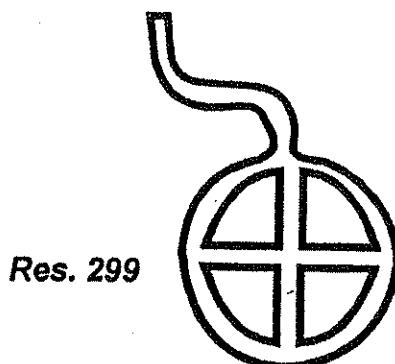
Res. 295

Res. 297

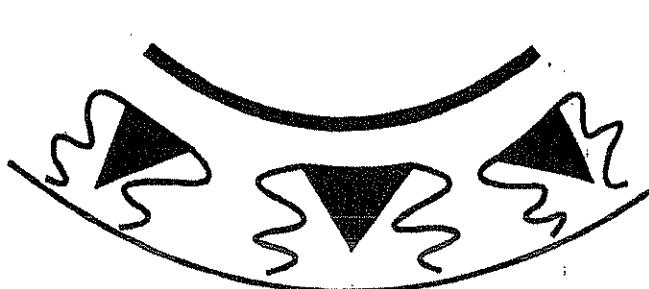
Res. 298

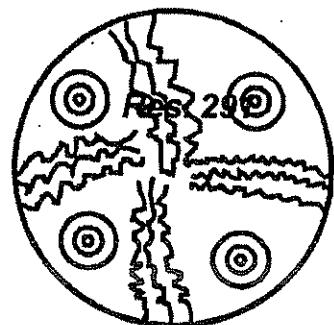
Res. 299

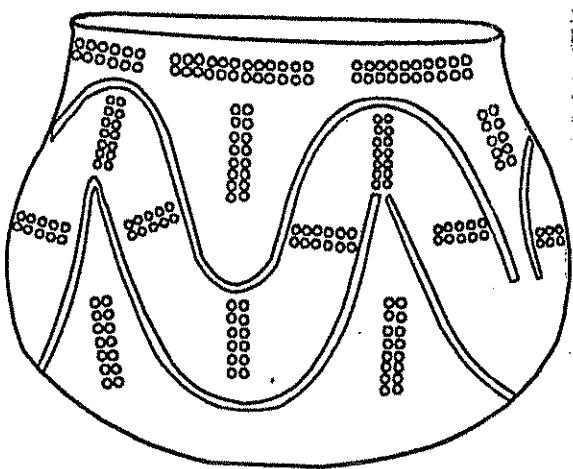
Res. 300

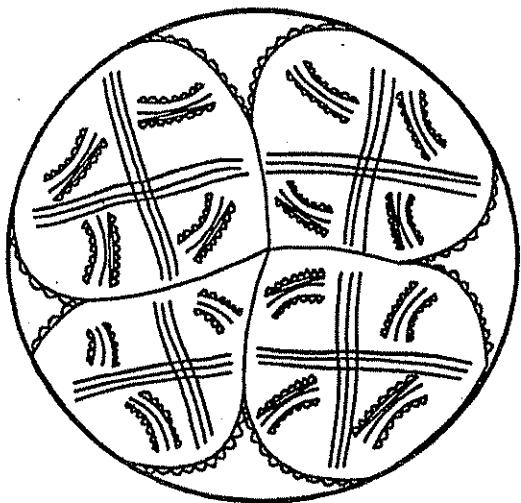
Res. 301

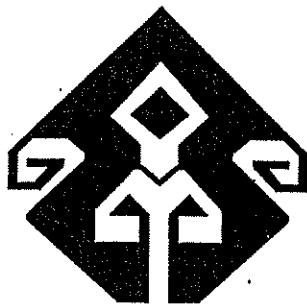
Res. 302

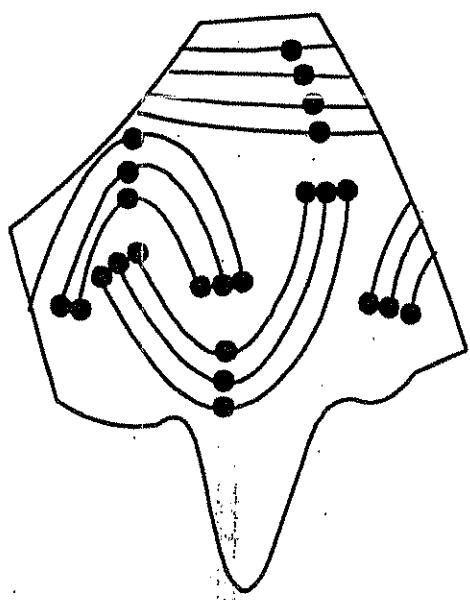
Res. 303

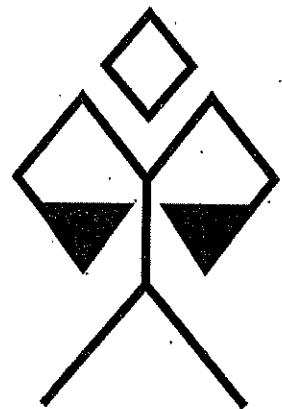
Res. 304

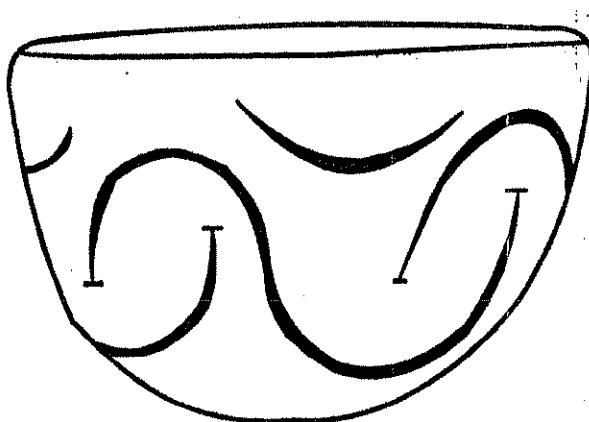
Res. 305

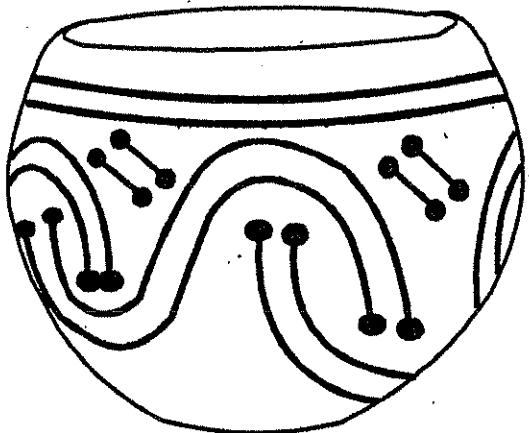
Res. 306

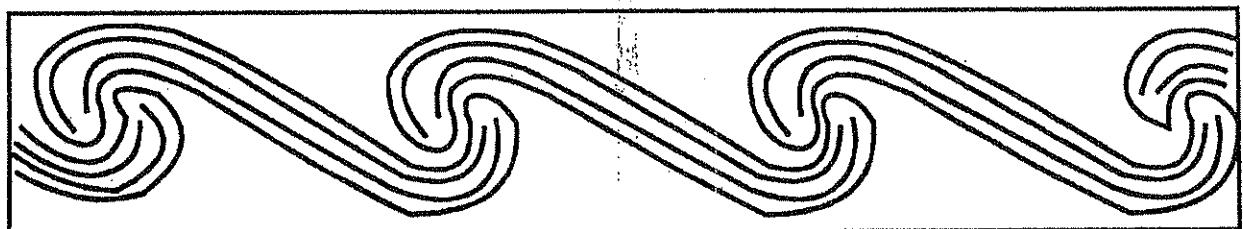
Res. 307

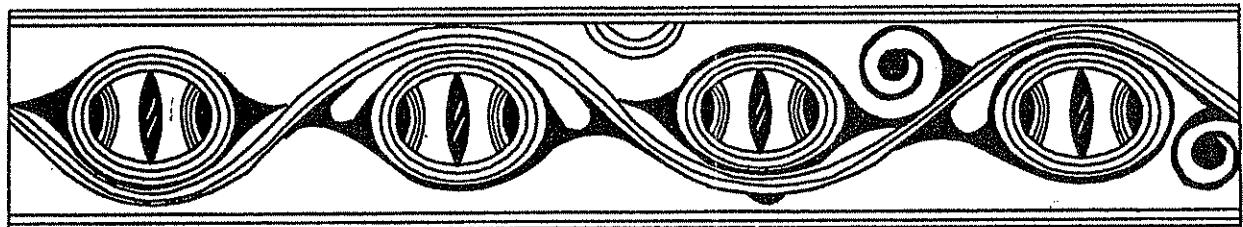
Res. 308

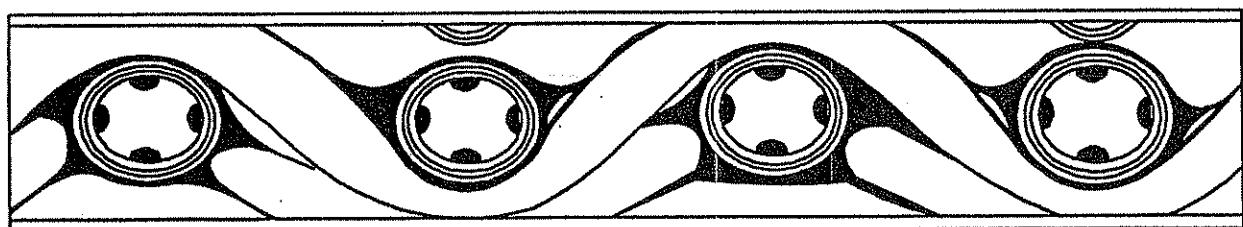
Res. 309

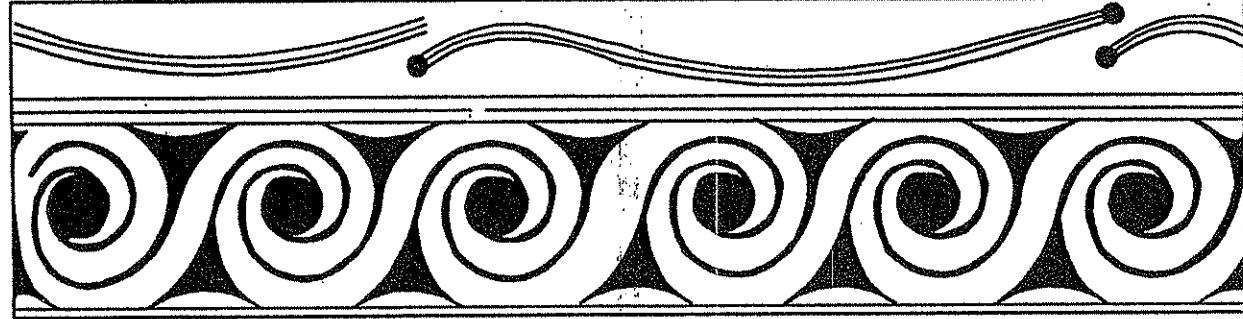
Res. 310

Res. 311

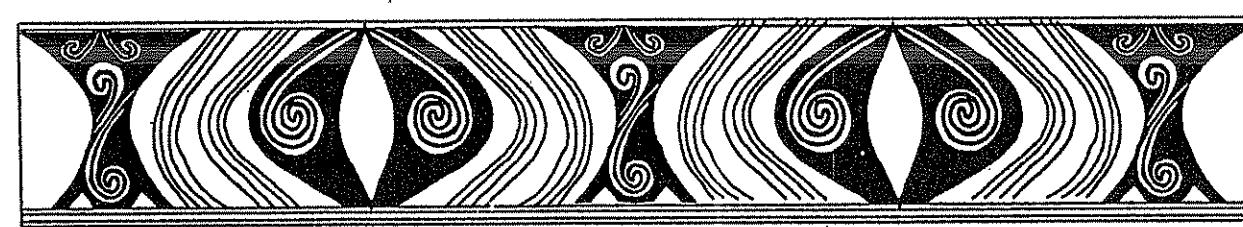
Res. 312

Res. 313

Res. 314

Res. 315

SONUÇ

İlk olarak M.Ö. 35.000'lerde mağara duvarlarında görünen muhtesem yapıtlardan sonra ilk uygarlık yine M.Ö. 7.000-6000'li yıllarda da Yakın Doğu ve Anadoluda çok sayıda araç, gereç ve üstün kalitede çanak çömlek üreten son derece gelişkin bir medeniyet mevcuttur. Ancak, hızla gelişen bu medeniyet birkaç bin yıl sonra gözle görünür bir şekilde yavaşlamış ve arkeolojik kanıtlara göre, M.Ö. 4.500'lerde bu gerileme hemen her yerde görülmeye başlamıştır.

Çömlekçilikte düşüş ve ilkel denebilecek taştan araç gereçler tekrar ortaya çıkmıştır. J. Melaart'ın ifade ettiği gibi bazı kazı alanlarındaki buluntularda fakirleşme ve kültürde bir gerileme kaydedilmiştir.⁽³⁸²⁾ Nihayet M.Ö. 3.000'lere gelindiğinde insanlık Sümerliler'le başlayan yeni bir medeniyete şahit olmuştur.

Evrim yolundaki bu iniş çıkışlarının -şimdilik- bilimsel bir izahı yoktur. Platon'un aktardığına göre; Mısırlı rahip insanlığın süreç içinde oluşturduğu bu bilgi birikimlerinin zaman zaman kesintiye uğramasını ve onların gerçek anlam değerlerinin kayboluşunu, insanlığın yaşadığı doğal afetlere bağlar.

Çok eski dönemlerden itibaren insanlığın sürekli doğal afetlere maruz kaldığını ve bu olaylar sonucunda her defasında toplam nüfusun büyük bir kısmının, bilhassa şehirlerde ve deniz kenarlarında oturan bilge kişilerin yok olduğunu ve sadece dağlarda çobanların kaldığını,

onlar da bu bilgilere sahip olmadığından geçmişin kutsal bilgi birikimlerinin yok olmuş görünmesine karşın "bu bilgilerin en eski çağlardan beri tapınaklarda korunmuş olduğunu belirtir".⁽³⁸³⁾

Eskilerin yer yüzündeki izleri silinsede bu bilgiler mitolojilerin ardından gizlenerek günümüze ulaşabilmişlerdir. Ancak mitolojilerde anlatılan ve sembollerle yazıya dökülen doğum ve doğurganlıkla ilgili bu bilgilerin Cro-Magnon halkın tüm bireyleri tarafından bilindiği gibi bir sonuç çıkmamakta,⁽³⁸⁴⁾ bu bilgilerin gerçek içeriklerinin belli sayıdaki bilge kişilerce bilindiği anlaşılmaktadır.⁽³⁸⁵⁾ Ancak gelenek olduğu üzere bu bilge kişiler mitolojilerin neleri anlattıklarını ve gerçek içeriklerini açıklamaktan sürekli kaçınmışlardır.⁽³⁸⁶⁾

Sembollerin tarih sahnesine mitolojilerden bağımsız olarak çıkmadıkları, başka bir deyişle mitolojilerin, sembollerin üretilmesine neden oldukları anlaşılamaktadır. Böylece-fikir olmadan yazının da olamayacağı gibi- semboller mi mitolojilerden önce, yoksa mitolojiler mi sembollerden önce doğmuştur sorusu da yanıt bulmaktadır.

Onbinlerce yıl hiç kaybolmadan yakın çağlara dek gelen bu sembollerin ilk ortaya çıktığı toplumlarda bilgi birikimlerinin nasıl olduğunu bilememesek de, toplumsal hafızalarının onları ısrarla, yeniden üretmiş oldukları açıkça görmekteyiz.

Süsleme aracı olarak- içeriklerinden yoksun bir şekilde- varlıklarını günümüze dek sürdürün bu sembolik kompozisyonların gerçek anıtları, beslendiği kültürel kaynakların zamanla ortadan kalkmasıyla tarih sahnesinden çekilmiştir. Günümüzde sembollerin içeriklerinin çözümlenememiş ve tüm gizemleriyle birlikte karşımızda duruyor olması bilimsel kültür tarihi adına büyük bir kayıp olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- (1) M. ATEŞ. "Mitolojiler Semboller ve Halılar" İst. 1996. s. 13
- (2) D. MACKENZIE. "Çin ve Japon Mitolojisi" Ank. 1996. s. 67
- (3) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 784
- (4) P. GRIMAL, "Mitoloji sözlüğü". İst. 1997. s. XIV
- (5) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 784
- (6) S. V. ÖRNEK. "İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane". İst. 1995. s. 191.
- (7) M. ELIADE'dan aktaran B. OĞUZ. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri", C. II. İst. 1980. s. 189.
- (8) C. L. STRAUSS. "Mit ve Anlam" in. PSI. derg. Mitolojiler arasındaki Benzerlikler ve Sirius Olgusu. C. I. I. 1988. s. 7.
- (9) C. ŞAKIR. "Anadolu Tanrıları" s. 37
- (10) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 275
- (11) b.kz. B. OĞUZ. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri" C. II, op. cit, s. 199
- (12) Y. BONNEFOY, "Mitoojiier Söziüğü", Ank. 1981, 1. ciit. s. 290
- (13) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". 2. baskı. s. 465.
- (14) B. FROLOV. "Tarih Öncesi Sembolizmin İlkeleri". Felsefe Dergisi. 1990. s. 131
- (15) B. MALINOWSKI. "Büyü, Bilim ve Din" İstanbul. 1990. s. 85-86
- (16) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 297
- (17) J. PRZYLUSKI. "La Grande Deesse" Paris. 1950. ss. 22-204
- (18) E. FROMM. "Rüyalar, Masallar, Mitoslar" İst. 1990 s. 20
- (19) A. H. KRAPPE. "La Genes des Mythes" Paris. 1952. s. 346
- (20) M. ELIADE, "Traite D'Histoire des Religions" Paris. 1949. s. 402
- (21) B. MALINOWSKI, "Büyü, Bilim ve Din" İstanbul. 1990, s. 84-85-87.
- (22) PSI derg. 'Mitolojiler arasındaki Benzerlikler ve Sirius Olgusu'. C. I. ist 1988. ss. 9-10
- (23) J. LACAN'danakt. LAPLANCHE. J. -PONTALIS. J. B. Vocabulaire de la Psychanalyse "Paris. 1967. s. 474.
- (24) E. B. TYLOR, "Primitive Culture" 1903 vol. I. s. 35
- (25) O. E. JAMES "Mythes et Rites dans le Proche Orient ancien" Paris. 1960. s. 17
- (26) A. LANG. "Custom and Myth" 1904. s. 25
- (27) G. DURAND. "Les Structures Anthropologiques de L'Imaginaire". Paris. 1980.
- (28) PSI derg. 'Mitolojiler arasındaki Benzerlikler ve Sirius Olgusu'. ist 1988. s. 9
- (29) L. L. BRHUL. "La Mithologie Primitive" Paris. P. U. F. 1963. ss. XXXI-XXXII.
- (30) S. V. ÖRNEK. "İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane". s. 7
- (31) L. LEVY-BRUHL. "La Mithologie Primitive" Paris. P. U. F. 1963. s. XI.
- (32) G. FRAZER. "Altın Dal. Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I. İstanbul 1991. s. XIII

- (33) E. H. GOMRICH, " Sanatın Öyküsü" ist. 1986, ss. 20-22
- (34) Y. BONNEFOY, " Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 297
- (35) L. L. LEVY-BRUHL. " la Mithologie Primitive" Paris. P. U. F. 1963. ss. XXXVII-XL.
- (36) L. L. LEVY-BRUHL. ibid. ss. XII-XL
- (37) F. MAX MÜLLER, " Contribution to the Science of Mythologie". 1897 vol. I. s. 68 zkr. E. O. JAMES. " Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 13L
- (38) J. SERVIER " L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 62
- (39) M. M. DAVY. " Initiation a la Symbolique Roman". Paris. 1977. s. 9
- (40) J. PIAGET. " La Causalite phisique chez l'enfant" Paris. 1927, ayrıca J. PIAGET. " The childe and Modern Phisics" Scientific American. 1957, sayı. 196. ss. 46-51.
- (41) A. MARSHAK. " Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 139
- (42) P. WIRZ. " Anthropologische Ethnologische Erebnisse der Central Neu-Ginea Expedition". Nova Gine. 1921-1922. XVI. s. 59
- (43) E. H. GOMRICH, " Sanatın Öyküsü". İst. 1986. s. 2.
- (44) E. H. GOMRICH, ibid. s. 22
- (45) BANCROFT, " Native Races of the Pacific Coast," Vol. 1 s. 661. akt. G. FRAZER. " Altın Dal" Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I İst, 1992. s. 300
- (46) FROLOV. " Variation Cognitives et Creatrices dans l'Art Paleolithique" Colloque, XIV Nisan 1976. Ayrıca bkz. " Tarih Öncesi Sembolizmin ilkeleri" İn. Felsefe Dergisi. Sayı:2 Yıl. 1990 s. 135
- (47) A. MARSHACK. " Les Racines de la Civilisation" Les sources cognitives de l'art, du symbole et de la notation chez les premiers homme, ed. Plon. Paris. 1972. ss. 48-49
- (48) A. SAYILI" Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp adlı eserin Muhtasarı" Ank. 1996. s. 88
- (49) J. BOULNOIS" Le Caducee et le symbolique Indo-Mediterran neene" Paris 1935. s. 41
- (50) Bkz. M. STOL. " Old Babylonian Ophtalmology"= Akkadia Suppl. VI, 1989, ss. 163-66 zkr. Zkr. V. DONBAZ. Sümerolog, " Mezopotamyada Hastalık Belirtileri" Tıp Tarihi Araştırmaları. No:6 İst. Ocak 1997 ss. 97-100.
- (51) V. DONBAZ. " Mezopotamyada Hastalık Belirtileri" Tıp Tarihi Araştırmaları. No:6 İst. . Ocak 1997 ss. 97-100.
- (52) HEREDOTOS " Heredot Tarihi" İst. 1983. s. 115
- (53) R. LOWIE" An introduction to Cultural Anthropology" 1943. s. 333 Ayrıca bkz. A. SAYILI " Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp adlı eserin Muhtasarı" s. 19
- (54) A. SAYILI. ibid. s. 24
- (55) P. BOEZI. " Le Compagnon de Sirius". L'Astronomie derg., Eylül. 1931 . s. 118
- (56) J. SERVIER " L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 236
- (57) N. W. THOMAS " Anthropological report on the Ibo speaking peoples of Nigeria". London. I 1913-1914. s127.
- (58) A. MARSHACK. " Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. s. 134.

- (59) Bambara kabilelerinden Youssouf Cissé, kültürlerindeki "Sumangolo" nun, yaradılışın sayılar çizelgesini anlattığını ve bu çizelgede bütün bir yıldız sisteme ilişkin olarak "oluşturucu öğelerin sayılıp dünyanın ve insanın yapısında ortak olan sayısal ilişkilerin ve yaradılışın temel niceliklerinin elde edildiğini" belirtmektedir. Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. 81
- (60) Diğer taraftan, 78 sayısı "sayılar çizelgesi"nde, her 76 yılda bir görülen Halley kuyruklu yıldızının aylarındaki devinimini simgeler: Dönüş süresinden takvim-'er'in 'n'le "k'erin" ç karası Ma'nke'er'n çok önce de 1. keşfeli 'k'er '01 yıldızdı Halley. Bu kuyruklu yıldız "ateşli ruhlar" olarak adlandırılan 77 yaşındaki insanların bir simgesidir. Malinkelerin verdikleri adla bu "uzun yıl", Yukarı Nijer vadisinde bugün hâlâ Mandeli olduklarını söyleyen 84 ailennin atalarının ve Nuh'un gemisinin inişini çağrıştıran Kama Blo'nun kulübesini onarmak üzere her yedi yılda bir yapılacak törenlerin zamanını saptamaya yarar. Y. BONNEFOY, ibid. . s. 81
- (61) Y. BONNEFOY, ibids. 81
- (62) J. SERVIER "L'Homme et l'Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. ss. 240-241.
- (63) Bkz. PSI. derg. "Mitolojiler Arasındaki Benzerlikler ve Sirius Olgusu" ss. 12-26
- (64) TEMPLE. (R). "Sirius Gizemi". İst. 1999. s. 98, ayrıca bkz. "Mitolojiler Arasındaki Benzerlikler ve Sirius Olgusu" in. PSI. ss. 12-26
- (65) Bkz. "Ciel et Espace". Paris. Şubat 2001. No:369. s. 2
- (66) Bkz. PSI. derg. op. cit., ss. 12-26
- (67) TEMPLE. (R). "Sirius Gizemi". İst. 1999. ss. 130-131-135
- (68) Bkz. PSI. derg. op. cit. ss. 12-26
- (69) J. SERVIER, op. cit. s. 118
- (70) S. MITHEN, "Aklın Tarih öncesi" Ank. 1999 s. 255
- (71) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles". ss. 239-241
- (72) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. ibid. ss. 239-241.
- (73) A. SAYILI "Mısırlarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp adlı eserin Muhtasarı". op. cit. s. 24
- (74) PLATON. "Timaios" ist. 1943, s. 13 Mısır mitolojilerinde uzaydaki yıldızlar da gökyüzü tanrıçasının karnından doğarlar. Ph. DERCHAIN. "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. s. 27
- (75) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". op. cit. s. 369.
- (76) R. J. BRAIDWOOD. "Tarih öncesi insan" İst. 1990. s. 37
- (77) TRINKAUS (1995) ve BERGER "National geographic" 1996. s. 27den aktaran S. MITHEN, "Aklın Tarihöncesi" Ank. 1999 s. 146
- (78) N. BADER. "Posdnepaleolititsc-hescoje passeenije Sungir" Nautscny. Mir yay. Moskova, s. 272. In. Der Spiegel. 12/2000 . bkz. "Atalarımızın sürpriz buluşması: Homo Sapiens-Neandertal rekabeti". Cum. Bilim teknik. sayı. 69. 17. haz. 2000. . Cro-Magnonla Neandertal insanının aynı kökene dayanmadığı gibi neandertal insanla günümüz insanı arasında da bir akrabalık görünmemektedir. Ancak kendilerini Cro-Magnon'ların devamı olarak görmek isteyen ve bu çerçevede, ırkı teoriler geliştirmeye çalışan Avrupalı bilim adamları, araştırmaları sırasında Eskimolarla, Moğolistanda yaşayan Buryat göçebelerinin

beyin hacimlerinin Avrupalılardan çok daha gelişkin olduğunu farkettiklerinde bu uğraşlarından vazgeçmişlerdir. bkz. J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher . Paris. 1994. s. 54

- (79) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". op. cit. s. 369. Orta Doğu Amud mağarasında bulunan insan: 1740 cm³, Fransa Le Chapelle aux-saint'de: 1625 cm³. La Ferassie'de: 1641 cm³ J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. ss. 52-54 Eyzies 'de; 1. 90 m. boyunda, beyin hacmi de 1600 cm³, Grotte des Enfants'da 1. 89 m. boy, 1700 cm³. beyin hacmi, Barma Grande insanı da 1. 88 m. boy ve 2000 cm³'ten fazla beyin hacmine sahiptir. G. BILLY "Definition du Type de Cro-Magnon" in L'Homme de Cro magnon. Ed. Arts et Metier Graphiques. Paris. 1970. ss. 25-26-31 Zeka, kafatası büyüklüğüyle tam orantılı olmasada, Cro-Magnon insanların Neandertallerden çok daha zeki olduklarını biliyoruz.
- (80) L-R. NOUGIER,. "L'aventure Humaine de la Prehistoire" Paris. 1974. ss. 60-62. Solutre'de bugün de cro-du-Charnier bölgesi bulunur. Cro ;kaya, taş, kaya içi oturum yeri, yani mağara anlamına gelir. Lenguistler bu kelimenin fransızca indo-European dilden evvel geçtiğini, hatta cro-magnon'ların yaşadığı çağlardan geldiğini öne sürmektedir. Öyle mi bilmiyoruz. Rouffignac mağarası da cro-du-Cluzeau bölgesinde bulunmuştur. L. -R. Nougier cro'nun car' köküyle akraba olduğunu söylemeyece ve Carnak-Karnak isimlerinin kaynaklarını da aynı kök'te aramak gerektiğini önermektedir. Zira bölge insanların dilinde Cro-Magnon "kaya insanı-taş insanı" anlamına gelmektedir. ibid. ss. 60-62. . Cro-Magnon insanı, taşları cilaüyor ve istediği şekillere getiriyordu. Halbuki taşların cilalanması olgusu tarihte bir döneme "cilalı taş devri" adını vermiş önemli bir olay olarak 20.000 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Cro-Magnonlar bu işlemi daha o zamanlar yapmıştır. A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. s. 37. Ayrıca taşları oyarak kandil yapmış ve içine hayvani yağılar koyarak aydınlanmış olduğu değişik Cro-Magnon yerleşimlerinde bulunan yağ kandillerinden anlaşılmıştır. L-R. NOUGIER,. "L'aventure Humaine de la Prehistoire" Paris. 1974. s. 62 Moravyada Dolni Vestonitz (Pavlov) Üst Paleolitik yerleşim alanında ve Pekarna'ya mamut kemигinden yapılmış kaşıklar bulunmuş olması oldukça ilginçtir. Zira bu kaşıklar söz konusu insanların sulu yemekler yapmış oldukları gösterir. Ancak bunları ateşe dayanıklı kaplarda pişirmiş olmaları gereklidir.
- (81) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. s. 37.
- (82) A. MARSHACK. ibid. s. 37.
- (83) J. HAWKES and L. WOOLEY "Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité" Paris, 1967. ss. 127-128.
- (84) Ibid. ss. 127-128
- (85) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. s. 37. Tamara Maric, en eski Cro-Magnon yerleşimleri Baykal gölü çevresinde M. Ö. 35.000-30.000 Angara vadisinde Baikalskoe, Ust-Kova, Igeteiski-Log, Varavarina-Gora, Karginsk, Mal'ta-Buret, Verkholenskaia Gora ve Léna bölgesi yerleşimleridir. Avrupa'da görülen Cro-Magnon yerleşimleri dar bir alanda, özellikle İspanyanın kuzeyinde bu gürkù Bask bölgesinde ve güney Fransada görülmüştür. Ancak doğu-batı istikametinde akan ve Atlantik okyanusuna dökülen (Guadalquivir, Tage et Douro, Charente, Dordogne ve Garonne.) nehirlerinin kıyıları zengin

cro-magnon yerleşimleriyle dikkat çekicidir. Avrupada daha uzak bölgelerde görülen Cro-magnon yerleşimleri-bu bölgelerden-daha sonraları gerçekleşmiş göçlerin izleridir.

- (86) L. R. NOUGIER. "L'avanture Humaine de la Prehistoire". op. cit. ss. 63-68.
- (87) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. ss. 95-135.
- (88) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. ss. 132-135. Polonya'da Oblazowa yakınlarında Nowy Targ'da fildişinden bir bumerang bulunmuştur.
- (89) F. BAZILE. "Deux foyers pour comprendre les vrais" in L'Homme de Cro-Magnon Eafon. yay. Dijon. 1992 ss. 154-155
- (90) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. . s. 128.
- (91) S. MITHEN, "Aklin Tarihöncesi" Ank. 1999 ss. 193-298
- (92) Mal'ta (Sibiryada) Üst Paleolitik yerleşimininde M. Ö. 35.000 lere dek uzanan bir tarihi dilimde cro-Magnon insanların kültür kalıntıları ve bırakmış olduğu eserlere rastlanmıştır.
- (93) D. FEREMBACH. "Les Cro-Magnoides de L'Afrique du Nord" in L'Homme de Cro magnon. Ed. Arts et Metier Graphiques. Paris. 1970. s. 81 (94) Bkz. PH. WILLAN. The Guardian 19-10-2000
- (95) A. LEROI-GOURHAN. Les Religions de la Prehistoire. ed. PUF. Paris, 1995. s. 28.
- (96) R. SOLECKI den aktaran A. LEROI-GOURHAN. "Les Religions de la Prehistoire". ed. PUF. Paris. 1995. s. 58
- (97) SPENCER. P. M. HARRINGTON. "Neandertal-Cro-Magnon Hybrid?" Archaeology, Archaeological Institute of America. April 1999.
- (98) R. FLEAUX. "Nous sommes tous des Neandertaliens " Science et Avenir, no:628 Haz. 1999. s. 145
- (99) A. TAVERNE. "Cro-Magnon + Neandertal?" Science Actualites. Mai. 1999 1874'te Tenerife adasında E. Hamy'nin bulduğu bir Cro-Magnon kafatası üzerinde yapılan incelemeler Guanche'ların eski Cro-Magnon'larla akraba olduklarını ortaya çıkardı. J. ONRUBIA-PINTADO, O. DUTOUR "Les Dernieres Cro-Magnons aux Canaries" in L'Homme de Cro magnon. Ed. Arts et Metier Graphiques. Paris. 1970. s. 96 R. Verneau da 1881-1887 arasında kanarya adalarından topladığı 2000 kafatası ve iskelet üzerinde yaptığı araştırmada büyük çoğunluğunun Cro-Magnon ailesinden olduklarıını tespit etmişti. 1925 te aynı kalıntılar üzerinde çalışan E. Hooton, F. Falkenburger, bu kafataslarını sınıflandırırken Cro-Magnon'ların yanı sıra, kuzeyli tipler ve Akdenizli olarak 3. gruba ayirmıştı. I. Schwidetzky, M. Fuste, M-D. Garralda ise "Cro-magnon"lar, Akdenizliler ve bunların karışımından oluşan melez türler" şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. J. ONRUBIA-PINTADO, O. DUTOUR "Les Dernieres Cro-Magnons aux Canaries" in L'Homme de Cro magnon. Ed. Arts et Metier Graphiques. Paris. 1970. s. 97 15. yy. 'da Guanche'lar da ölülerini gömmeden önce kırmızıya boyalar göğsünü obsidyen bir bıçakla kesip iç organlarını çıkarırlardı. Vücutun içini hoş kokulu otlarla doldururlar, sonra da cesedi keçi derisinden dikilmiş bir torbanın içine fetüs şeklinde yerleştirerek gömerlerdi. Bu ilginç uygulama bu günkü bilgilerimize göre ilk olarak Üst Paleolitik dönemde M. Ö. 24. 500'lerde Lapedo vadisinde Lagar Velho (Portekiz) sığınacında 4

yaşında bir Néandertal-Cro-Magnon karışımı melez çocuğun gömülüş biçiminde aynıdır. İyi korunmuş mumyalardan anlaşıldığına göre bu insanlar genellikle kızıl saçlıydılar. Çokunlukla mağaralarda bulunan cesetler Meksika ve Peru mumyaları gibi ayaklar göğüse doğru çekilmiş eller de göğüs hizasında birleştirilmiş bir şekilde gömülüşlerdi.

- (100) B. VANDERMEERRSCH. in *L'Homme de Cro-Magnon*. Dijon. 1992 ss. 24-27
- (101) G. CAMPS "Cro-Magnon une découverte en perpetuel devenir." In *L'Homme de Cro-Magnon*, Dijon. 1992 s. 8
- (102) R. RIQUET. "La race de Cro-Magnon" in *L'Homme de Cro magnon*. Ed. Arts et Metier Graphiques..Paris..1970..ss. 42-51
- (103) H. F. OSBORN, "Men of the Old stone Age" New York, s. 382)
- (104) Ayrıca Kohlbrugge 1909 yılında Hollondalı, Japon, Malezyalı ve Avustralaya'lilar üzerinde yaptığı morfolojik bir araştırmada da saf bir ırka mensup 1 tek örnek bulabilmisti. Üstelik sadece ilkellere ait olduğu kabul edilen bazı özelliklerin beyaz ırkın tümünde mevcut olduğunu şakınlıkla belirtmiştir. R. Hartweg'in 557 kafatası üzerinde yaptığı bir araştırmmanın sonuçlarına göre; İsviç'te Neolitik dönem insanları ortalama 1502 cm³ beyin kapasitesine sahipken, Orta çağda aynı bölgede 1476 cm³'e düşmüştür. J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher . Paris. 1994. ss. 53-54
- (105) A. LAMMING-EMPERAIRE. "La signification de l'art rupestre paleolithique" Paris 1963. T. I. ed. L'Acceuil. s. 261
- (106) E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 21
- (107) J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 45
- (108) E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 21
- (109) J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 45
- (110) Örneğin, Trois-Freres Mağarası'nda sanki mabedin bekçileriyimiş gibi mağaranın girişi aslan resimleriyle bezenmiştir. A. MARSHAK. "Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. s. 238.
- (111) Bizon-geyik ve kuş resimleriyle süslü ve içinden su akan Montespan mağarasının sembolik içeriğini anlamak mümkün değildir.
- (112) BREUIL, OBERMAIER, ALCADE DEL RIO "La Pasiega a Puente Viesgo" Monaco. 1913 'den akt. E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 20
- (113) H. Breuil bu alanda bir de fallos heykelciği olduğu belirtir. H. BREUIL - L. BERGER - KIRCHNER, "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" Paris. 1960. s. 40
- (114) A. MARSHACK. "Les Racines de la Civilisation" ed. Plon. Paris. 1972. ss. 338
- (115) W. F. J. KNIGHT, "Maze Symbolizm anda the Trojan Game Antiqity". VI. Aralık, 1932. ss. 445-450-458. not. 3. zkr. J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". op. cit. s. 77
- (116) J. CAMPBELL . "İlkel Mitoloji", op. cit. s. 70
- (117) TÜRKMEN. K. T. "Kapadokyadan bir kesit-ÜRGÜP-"Ank. 1999. s. 42
- (118) S. MITHEN. "Aklin Tarihöncesi" Ank. 1999. s. 181

- (119) S. MITHEN. *Ibid.* ss. 16-175-180-181-187
- (120) Bkz. L-R. NOUGIER, "L'aventure Humaine de la Prehistoire" Paris. 1974. ss., 87-91
- (121) A. LEROI-GOURHAN. "Repartition et groupement des animaux dans l'art pariétal paleolithique". In *Bulletin de la soc. de prehistoire de la France*. vol. 54 1958. ss. 515-528
- (122) ABBE LEMOZI. "La grotte-Temple du Pech-Merle". Paris. 1929. s. 183
- (123) zkr. A. LEROI-GOURHAN. "Symbolisme des grands signes dans l'art pariétal paleolithique". In *Bulletin de la soc. de prehistoire de la France*. Tome. IV. fasc. 7-8. oct. 1958. ss. 388-390-396.
- (124) S. MITHEN. op. cit. s. 202
- (125) Dr. J.-G. LALANNE-Abbe J. BOUYSONNIE "Le Gisement Paleolithique de Laussel" 1941-1946. ss. 162-163. Günümüzden yaklaşık 7. 800 lere tarih-lendirilen mezarlığın Kuzey bölümünde Güney Amerika geyikleri tasvirleri güney bölümünde de yılan tasvirleri yer alır. Böylece Lausseldeki bu uygulama binlerce yıl sonra Karelia'da yer alan Oleneostrovski Mogilnik'te tekrar tarih sahnesine çıktığını görüyoruz. Bkz. S. Mithen "Aklın Tarihöncesi" s. 191
- (126) A. LAMMING-EMPERAIRE. "La Signification de l'Art Rupestre Paleolithique" Paris. 1962. s. 202
- (127) H. BREUIL - L. BERGE - KIRCHNER, "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" In *Quarante Millénaires d'Art Parietal*. Paris 1960. s. 46
- (128) G. CHILDE. "Tarihte Neler Oldu" İst. 1990. s. 33
- (129) Bkz. THOMSON. "Tarih öncesi Ege". 1995. s. 234
- (130) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji" 1992. s. 74
- (131) A. LEROI-GOURHAN. "Les religions de la préhistoire" . s. 57
- (132) E. O. JAMES. . "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 30
- (133) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". ss. 373-374.
- (134) L. CARDINI "Nuovi Documenti sull'Antichità dell'uomo en Italia. Reperto Umano del Paleolitico Superiore nella i Grotta delle Arene Candide" Razza e Civilità, Anno III, Vol. 23, No. 1-4 Mars-juin 1942.
- (135) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. s. 325.
- (136) R. VERNEAU. "Les Grottes de Grimaldi". Monaco. 1906. vol I. s. 298
- (137) A. LEROI-GOURHAN. "Les Religions de la Préhistoire". Paris 1995. . s. 71
- (138) A. LEROI-GOURHAN. *Ibid.* . ss. 71-72
- (139) S. MITHEN, "Aklın Tarihöncesi" Ank. 1999. s. 180
- (140) A. DÉFLEUR-O. DUTOUR. "L'homme de Cro-Magnon Enterre se Morts". in *L'Homme de Cro-Magnon* Faton. yay. Dijon 1992. s. 150
- (141) A. LEROI-GOURHAN. "Les Religions de la Préhistoire". 1995. s. 73
- (142) Asyada Zhukoudan mağarasında da bu boncuklardan bulduğunu biliyoruz. S. MITHEN, "Aklın Tarihöncesi" Ank. 1999 s. 33
- (143) WHITE 1993, 289-292'den akt. S. MITHEN op. cit. s. 201
- (144) B. ÖGEL - İslam Öncesi Türk Kültür Tarihi, s. 37.
- (145) Bu konuda bkz. A. LEROI-GOURHAN. "Les Religions de la Préhistoire". Paris 1995. s. 74

- (146) Zkr. J. SERVIER. "L'Homme Invisible" Paris. 1964 ss. 285-291
- (147) M. BOUL-H. VALLOIS. "Les hommes fossiles". Paris. 1952. ed. Masson. s. 442.
- (148) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles." ss. 741-742
- (149) J. SERVIER "L'Homme et l'Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. ss. 285-291.
Eski toplumlarda kan, hayat verici olarak algılandığından, Neolitik dönem tanrıçaları da sürekli kırmızı toprak boyaya boyanırlardı. Örneğin, bütün yerli toplumlarda olduğu gibi, Bantu kabilesinden olan Valengeler'de de (Afrika), ergilendirme sırasında genç kız baştan ayağa kırmızıya boyanarak onun doğurgan olması sağlanır. Anlaşılacağı üzere, kişileri ya da şeyleri doğurgan kılma büyüsü de onları kan rengiyle işaretlemekti. Dünyanın değişik yörenlerindeki evlenme törenlerinde gelinin alnına, ellerine kırmızı boya-kına sürme geleneği bu çok eski düşüncenin yaşayışının görselidir.
- (150) J. HAWKES AND L. WOOLEY "History of Mankind, Prehistory and the Beginnings of Civilisation" New-York. 1967. ss. 127-128.
- (151) A. LEROI-GOURHAN. "Les Religions de la Préhistoire. ss. 23-24
- (152) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. s. 346
- (153) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji". ss. 327-328
- (154) Kızılderililer F. Hours'a göre M.O. 37.000'lerde Asya'dan Bering boğazından geçerek, Kuzey Amerika'ya yerleşiklerini belirtir. bkz. F. HOURS. "Les Civilisations du Paléolithique". Paris. Puf. 1982. ss. 118-119 Bu olayın tarihlenmesi konusunda değişik öneriler olmasına karşın Kızılderililerin Kamçatka'dan Amerikaya geçikleri genellikle kabul edilen bir savdır. Amerika kıtasının yerleşimine ait en eski örneklerine, bu günkü Amerika Birleşik Devletleri'nin batı kıyısındaki "California eyaletindeki Del Mar (San Diego) kafatası gösterilir. Tartışmalı olmasına rağmen bu örneğin 48.000 yıl öncelerine ait olduğu ileri sürülmektedir (Bada, Schoeder ve Carter, 1974). G. ARSEBÜK "İnsan ve Evrim" İst. 1995. s. 95 Lewisville buluntusu 37.000 Nevada'da Thule Springs buluntusu da 21. 800'lere tarihlenir. L. R. NOUGIER "L'aventure humaine de la Préhistoire". s. 99. Bu günkü Meksika'da, Tlapocoya'da, günümüzden 24.000 ile 22.000 yıl öncelerinde ilk insan kalıntıları bulunmuştur (Mirambel, 1978)... Ayrıca A. B. D'nin Alaska eyaletiyle Kanada sınırı arasında yer alan Old Crow Flats mevkiinde hayvan kemiklerinden yapılmış aletlere rastlanmış ve bunların günümüzden 29.000 yıl öncelerine ait olduğu anlaşılmıştır. (Morlan, 1983). G. ARSEBÜK "İnsan ve Evrim" op. cit. s. 95.
- (155) L. R. NOUGIER "L'aventure humaine de la Préhistoire". s. 83.
- (156) Saint-Gall kutsal yazılarına göre insan-ADAM(ADEM) isminin sayısal değeri ilginç bir şekilde 46'dır. G. de CHAMPEAUX-dom Sébastien STERKX o. b. "Le Monde des Symboles" 1989. s. 242
- (157) J. BOULNOIS. "Le Caducee et le symbolique Indo-Méditerranéen". Paris 1935. s. 103
- (158) J. DASTUGUE "Pathologie de Quelques Squelettes du Paléolithique Supérieur". in L'Homme de Cro-magnon. Ed. Arts et Métier Graphiques. Paris. 1970. s. 126 Üst Paleolitik mağara duvarlarında insanların birbirleriyle savaşlıklarını gösteren hiç bir savaş sahnesine rastlanmamış olması da tesadüf olmasa gerek.

- (159) H. BREUIL-L. BERGER-KIRCHNER, "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" Paris. 1960. s. 44
- (160) R. LABAT "Manuel d'Epigraphie Akkadien" Paris. 1976. ss. 236-237.
- (161) J. SERVIER "L'Homme et l'invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 85
- (162) H. BREUIL, Niaux(Fransa) mağarasındaki resimlerin Orta ve Eski magdalenien (M. Ö. 15.000-12.000) dönemlere tarihlemektedir. H. BREUIL-L. BERGER-KIRCHNER, "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" Paris. 1960. s. 34
- (163) A. LEROI-GOURHAN. "Les religions de la préhistoire". ss. 137-139
- (164) J. CAMPBELL, "İlkel Mitoloji". 326-327
- (166) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op.cit. ss. 174-176-224-225-240-242-316
- (167) R. LABAT. "Epigraphie Akkadienne. ss. 60-61
- (168) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. op. cit. s. 720
- (169) A. LAMING-EMPRAIRE. "La Signification de l'Art Rupestre Paleolithique" ed. A. J. Picard. Paris 1962. s. 122
- (170) H. V. WALLOIS "İnsan İrkları". Ank. D. T. C. F. 1965. zkr. Güvenç. B. "İnsan ve Kültür" İst, 1991. s. 196
- (171) A. DEFLEUR-O. DUTOUR "L'homme de Cro-Magnon Enterre ses Morts". In L'Homme de Cro-Magnon Faton. yay. Dijon. 1992 ss. 147-150
- (172) H-V. VALLOIS "Cro-Magnon une découverte en perpetuel devenir". In L'Homme de Cro-Magnon. Ed. Arts et Métier Graphiques. Paris. 1970 s. 6
- (173) Zira pek çok mağarada bu ayınlerde kullanılmış "kaval"ların bulunmuş olması ayınlerin belli bir müzikal düzen içinde gerçekleştirildiğini gösterir". G. CHILDE. "Tarihte Neler Oldu" İst. 1990. s. 34.
- (174) A. MARSHACK. "Les racines de la Civilisation" op. cit. s. 293
- (175) A. LEROI-GOURHAN, "Les religions de la préhistoire" Paris. 1995. s. 139
Gerasimov Mağara (Sibirya) Üst Paleolitik öreninde bir dizi oturum alanı kazıları sonucunda erkeklerin ve kadınların kullandıkları eşyaların birbirinden farklı yerlere konduğunu ve kadın eşyaları arasında kuş ve tanrıça heykelciklerinin yaygın olduğunu tespit etmiştir.
- (176) E. O. JAMES. op. cit. s. 29
- (177) E. O. JAMES. ibid. s. 28
- (178) L-R. NOUGIER. Op. cit. s. 139. Ayrıca bkz. A. DEFLEUR-O. DUTOUR. "L'homme de Cro-Magnon enterre ses morts". in L'homme de cro-Magnon. s. 150.
- (179) M. COLANI "Hache et Bijoux. "République de l'Équateur, İnsulinde, Eurasie. B. E. F. O. XXXV, 1935, sayı. 2ss313-362'den aktaran M. ELIADE. "İmgeler Simgeler. Ank. 1992. s. 159
- (180) L. N. NOUGIER. "L'aventure Humaine de la Préhistoire". s. 138
- (181) Men-Hir eski Breton dilinde "kalkık taş" anlamına gelir.
- (182) J. SERVIER. "L'Homme et l'invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 187. Tarih dilimlerine bir göz attığımızda da; M. Ö. 50.000 Mousterien çağ-Hiç bir sanatsal yapıt yok. M. Ö. 43.000 İklimde ışınma başlıyor M. Ö. 40.000 Cro-Magnon tarih sahnesine çıkış ve sanatın başlangıcı. M. Ö. 36.000 Würm buzulunun başlangıcı ; deniz seviyesi düşüyor. M. Ö. 35.000'li yıllarda dünyada 6 milyon

Cro-magnon olduğu tahmin ediliyor. M. Ö. 33.000 Aurignacien çağın başlangıcı, M. Ö. 28 000 Neandertallerin sonu M. Ö. 27 000 Aurignasen dönemin sonu Perigordien dönemin başlangıcı M. Ö. 25.000 Gravitiyen ve eski Solutrean dönemin başlangıcı M. Ö. 20 000 Eski Magdalenien çağın başlangıcı. Olta balıkçılığında artış görülüyor. Hatta olta balıkçılığı mamut avından daha gelişkin. Avrupada tanrıça kültü ve resim sanatında yaygınlaşma başlıyor. M. Ö. 15.000 Yeni Magdalenien çağın başlangıcı, M. Ö. 11 000 Yeni magdalenien çağın sonu. Bu dönemde mağara resimleri sona eriyor. Avrupada M. Ö. 10.000-9.000 Arasında son magdalenien çağ yaşanıyor. Avrupada bu gecikmiş evreler yaşanırken Orta doğuda M. Ö. 12 000'lede Natufien kültürү başlıyor ve M. Ö. 10.000'lerde Anadolu Aşıklılık'te (çanak çömlektsiz) yerleşik hayatın izleri görülüyor. Würm buzulu tamamen sona ermesi ve buzların erimesiyle deniz seviyesi yükseliyor, sayısız yerleşim birimi sular altında kalıyor. Yeni ormanlar doğuyor ve ren geyikleri kuzeye doğru göç ediyor. M. Ö. 8.000 Neolitik dönem ve tarım başlıyor. Türkmenistan Anau'da koyun at inek gibi hayvanların evcilleştirildiği görüyoruz. Ürdünde Carmel dağı üzerinde Nahal Ören yerleşim yeri ve Petra yakınlarında Beida tepesi en eski yerleşimlerden biri gibi görünüyor. Evler kerpiçten ve dikdörtgen olarak yapılmış, sokaklar yok evler birbirine yapışık ve evlere çatılardan giriliyor. Köy içinde gidiş gelişlerde çatılardan yapılıyor. Mesikada da dönemin yerlileri ölülerini kırmızıya boyayarak gömüyorlar. M. Ö. 6. 500 Orta doğuda ve Anadoluda yaygın bir şekilde pişmiş topraktan çanak çömlek kullanımı başlıyor. M. Ö. 6.000'lerde Anadolu Çatalhöyük Hacılar ve Tell Halaf'ta Ana tanrıça figürleri ve geomertik desenlerle süslenmiş pişmiş topraktan kap kacaklar görünüyor. Çanak çömlek yapımı M. Ö. 5. 500 lerde en üstün aşamasına ulaşıyor. M. Ö. 5.000'lerde İran körfezinde El Obeid gelişkin bir yerleşim yeridir. Avrupada neolitik yerleşim hâlâ görünmemektedir. Neolitik Avrupaya iki yoldan ulaşıyor. 1-Anadolu ve Yunanistanı takip ederek kuzey Akdeniz kıyı şeridini izleyerek gelen balıkçı topluluklar Portekize kadar gidiyor. 2-Kuzeyden Tuna havzası toplulukları da batıya doğru göç ederek Paris bölge sine kadar geliyorlar. Örneğin; Cuiry-les Chaudardes 'ta 45 metre boyunda ve 50 ile 200 kişi alabilecek büyülüklükte 30 dan fazla konut inşa edilmiştir. Anadoluda, M. Ö. 5. 500-3.000 Kalkolitik çağ, M. Ö. 3.000-2.000 esk bronz çağ, M. Ö. 2.000-1200 Orta geç bronz çağ, M. Ö. 1950-1750 Asur ticaret kolonileri, M. Ö. 1750-1400 Erken ve Orta Hitit, M. Ö. 1400-1200 Hitit imparatorluğu, M. Ö. 1200-700 Geç Hitit Beylikleri, M. Ö. 900-600 Urartu krallığı M. Ö. 750-300 Frig. devleti, M. Ö. 700-300 Lydia krallığı, M. Ö. 330-30 Hellenistik dönem, M. Ö. 30- M. S. 395 Roma dönemleri tarih sahnesine çıkıyor.

- (183) J. MELLAART. "Yakın Doğu'nun en eski Uygarlıkları". İst. 1988. s. 15
- (184) J. CAUVIN, "L'animal, l'homme, le Dieu dans le Proche-Orient Ancien". s. 22. In Acte du colloque de Cartigny. 1981. Ed. Peeters Bondgenotenlaan 153 B-3000 LEUVEN. Tell-Halaf yerleşiminde de Hint Okyanusundan gelme deniz kabukları bulunmuştur. J. MELLAART "Yakın Doğu'nun en eski Uygarlıkları" İst. 1988, s. 118
- (185) J. CAUVIN. "Naissance des divinités Naissance de l'agriculture-La révolution des symboles au Néolithique - C. N. R. S ed. Paris 1997.
- (186) J. CAUVIN. "La question du matriarcat préhistorique et le rôle de la femme dans la préhistoire" La femme dans le monde Méditerranéen. TMO. 10. Lyon. 1985. s. 11-12

(187) J. CAUVIN, ibid. ss. 11-12

(188) Kafataslarına trepanasyon uygulama işlemi M. Ö. 10.000'lerde Kapadokya Aşıklihöyük'te görülmüş ve bu tarihten itibaren Anadolu'da sık sık gündeme gelmiştir. Örneğin, Kültepe'de (Bronz çağ) bulunan, Asur ticaret kolonisine mensup 50 yaşlarında bir erkeğin kafatasında oksipital bölgede trepanasyon izine rastlanmış ve açılan delik çevresindeki kemigin kaynamış olması operasyondan sonra hastanın belli bir süre daha yaşadığını göstermiştir. Prof. Dr. M. ÖZBEK. "Anadolu Eski İnsan Toplum Sağlık Sorunları". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi cilt 10/Sayı 2-Aralık 1993-ss. 1-4-19. Anadolu'da, son yıllarda trepanasyona ilişkin önemli örnekler bulunmuştur. Kuruçay Höyük'te (Burdur, erken Neolitik dönem) bulunan bir erişkinin kafatasında sağ parietal üzerinde herbiri 5 mm çapında olan üç delikten ikisinin bitmiş olduğu saptanmıştır. E. DENİZ, ve C. ŞENTUNA. "Kuruçay. Höyük Kazısı Arkeobiyoloji Materyalının Tüm Degerlendirilmesi. " IV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarım Koruma Başkanlığı, ss. 169-180. zkr. Prof. Dr. M. ÖZBEK. "Anadolu Eski İnsan Toplum Sağlık Sorunları". op. cit. s. 14 Wittwer-Backofen de İkiztepe'de (Samsun, Bronz çağ) trepanasyonun varlığından söz eder. Biri orta yaşıta, diğeri daha genç bir erkeğe ait olan iki kafatasında düzgün, kare ve dikdörtgen biçimde, muhtemelen obsidiyen bıçaklarla kazma ve kesme yöntemiyle açılan deliklerin ameliyat izleri olduğu ve tedavi amacıyla gerçekleştirilen bu ameliyat sonrasında hastaların aynı şekilde birkaç yıl daha yaşadığı, deliklerin çevresindeki kemik onarım izlerinden anlaşılmıştır. WITTWER-BACKOFEN, U. 1986. "Anthropologische Untersuchun. gender Nekropole tkiztepe/Samsun." M. A. S. T. ss. 421 - 428. Zkr. M. ÖZBEK. "Anadolu Eski İnsan Toplum Sağlık Sorunları". op. cit. 1993. s. 15. Fakat Cezayir Aures'te bulunan daha sonraki dönemlere ait trepanasyon aletlerinin şaşırıcı bir şekilde günümüzde kullanılan aletlere benzemektedir. Bu operasyonların büyütüller tarafından hastanın kafatası açılarak kötü ruhları çıkarmak için yapıldığı şeklindeki bilimsel dayanaklardan yoksun savların gerçeği yansımadığı açıkları. Zira söz konusu ameliyatların tam anlamıyla tıbbi metotlara gerçekleştirilmiş olduğu, hatta bu tür tıbbi müdahalelerin sadece kafataslarına yapılmadığı da yeni bulgulardan anlaşılmaktadır. Orta Asya-Çin sınırında Urumçi, Sincan ve Lou-Lan bölgelerinde M. Ö. 4000 ila 2500 yıllık bir zamana yayılan mezarlarda bulunan bir dizi mumyanın incelenmesi sonucu cesetlerde bazı ameliyat izlerine rastlanmıştır. Bunlardan birinin göğüs kafesinin açılarak akciğer ameliyatı yapılmış ve sonra at kılıyla dikilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu müdahalelerin çok eskilerden beri yapıldığı Çin'de ele geçen eski bir yazda belirtilmekte hastalanan organın kesilip alınabileceği ve gerekli işlemler yapıldıktan sonra tekrar vücuta dikkilebileceği kayıtlıdır. Tıp'la çok yakından ilgilenen bu insanların kuşkusuz başka alanlarda da bazı bilgilere sahip oldukları düşünmek yanlış olmasa gerek. Ancak, şimdilik bunları açığa çıkaracak buluntulara sahip değiliz. Sadece bu türden bilgilerin mitolojik anlatıların içine gizlenmiş bir şekilde varlıklarını sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Tüm bunların yanı sıra Truva antik kentinde bulanan M. Ö. 2. 500'lü yıllara ait mercekler de dikkat çekicidir. Asurlu'lara ait kalıntılar arasında da bu türden cam mercekler rastlanmıştır. Bu cam merceklerin daire şeklindeki kenarları özenle düzeltilmiştir. Buniarla uzaya mı, yoksa mikroskopik varlıklara mı bakılıyordu? Yoksa kadınların güzelliklerini artırması

ince süs olarak mı kullanılıyordu? Bilemiyoruz! Ancak bunların doğal malzemeler olmadıkları ve belli bir amaç için üretilmiş eşyalar oldukları açıklar.

- (189) S. FREUD. "Totem ve Tabu". Seçkin Yay. Ankara, s 108
- (190) D. A. MACKENZIE, "Çin ve Japon mitolojisi". Ank. 1996. s. 223
- (191) E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 122. E. O. James'e göre Anat-Baal mitolojisinin kutsal mabedi büyük ihtimalle Karmel dağında bulunuyordu. Ibid. s. 129
- (192) S. H. HOOKS, "Orta Doğu mitolojisi" Ank. 1991. s. 106
- (193) HEREDOTOS, "Heredot Tarihi" 1st. 1983. ss. 103-104. Mısır kralı Mikerinos, dışını altınla kaplattığı ağaçtan bir inek yaptıarak ölen kızını bu tabutun içine koymıştır. Ibid. s. 131
- (194) N.BALKAN-ATLI, 1994. s 27 Leopar-panter sembolizmi Hacılar da yaygındır. Hitit tanrıçası Hepatu da bir panterin üzerinde dururdu.
- (195) M. SOYMIE. "La Lune dans la Religions Chinoises". In Sources Orientales. s. 299
- (196) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles". Paris. 1969 op. cit. ss. 278-529
- (197) Ibid. s. 529
- (198) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, Ibid. s. 529
- (199) N. J. SAUNDERS. "The Cult of Cat" Thames and Hudson London. 1995. s. 70
- (200) XIII th U. K. A. Semp. Bild. T. C. Kült. Bak. 27-31, 1991. s 91
- (201) MELLAART. J. "Yakın Doğunun En Eski Uygarlıkları" 1st, 1988. ss. 82-83
- (202) Zkr. A. İNAN. "Makaleler İncelemeler". TTT. Ank. 1987, ss. 398-399.
- (203) Z. A. ABRAMOVA. "Paleolitik Art in the U. R. S. S. "Arctic Anthropology" Vol. IV, 1967, ss. 1-179 Tanrıça heykellerinin büyük göğüslü, iri kalçalı, heybetli, korkunçluk sınırlına varacak kadar kudretli oluşları, göbek şişkinliği ve önündeki üçgen, analığın doğurucu yeteneğini simgeler ve genellikle çıplak gösterilirdi. C. ŞAKIR. (Halikarnas Balıkçısı) "Anadolu Tanrıları" 7. Baskı. Ank. 1995 s. 74-75 Buna karşın, Orta Asya'da Umay sürekli giyinik gösterilmiştir.
- (204) H.N.ORKUN. "Eski Türk Yazıları" Ank. 1987. s. 76
- (205) J. HOFFMANN-HEYDEN "Die Euroasiatische ikohographie in Der Seldschukischen Kunst Anotolien" Die Karavan-Der Atem Der Steppe Ornament und Symbol. 22. Jahrang 1982. pgs. 69-72
- (206) B. ÖGEL. "Türk Mitolojisi". ss. 21-34
- (207) A. İNAN. "Makaleler ve incelemeler". op. cit. ss. 268-273
- (208) REŞİDED-DİN. Zkr. D. AVCIOĞLU. "Türklerin Tarihi". İstanbul, 1985. C. I. s 398
- (209) A.MARRIOTT- C. K. RACHLIN "Kızılderili Mitolojisi" Ank. 1995.ss. 224-226. ayrıca bkz. Sümerlilerde de kadın, ana "Annem bir dağ geyiği" ifadesiyle geyik'le eşleştirilmiştir. S.N.KRAMER, "Tarih Sümerde Başlar". TTK. Ank. 1990.s.268
- (210) bkz. B. ÖGEL. "Türk Mitolojisi". op. cit. s. 365
- (211) C. SCHUYLER, "Ancient Symbols in Modern Afghanistan", Arts orientalis, Vol 2, 1957, ss. 7, 9, 16-18. Zkr. Y. ÇORUHLU "Türk sanatında hayvan sembolizmi". 1st. 1995, op. cit. s 82.

- (212) J. SERVIER. "L'Homme et l'invisible" op. cit. s. 84.
- (213) R. LABAT. "Manuel d'Epigraphie Akkadien" Paris. 1976. ss. 101-180-181.
- (214) G. F. KUNZ-C. H. STEVENSON "The Book of the pearl" London. 1908. s. 307'den Zkr. M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", Ank. 1992. ss. 149-150
- (215) J. CHEVALIER,-A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles" op. cit. ss. 743-744 Bu nedenle doğu rüyalarında inci görmek genellikle bebek olarak algılanıyordu.
- (216) L. WIENER, "Mayan, and Mexican Origines" Cambridge. 1926. ss. 16-36-43-49'dan aktaran M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", Ank. 1992. s. 144
- (217) H. LAVAGNE "Importanca de la grotte dans le mithria cisme" Occident/in *Acta Iranica* V. s. 275, akt. B. OĞUZ. op. cit. s. 750
- (218) PLINIUS. Hist. Nat. IX, 30; XXXII, 5.
- (219) M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. ss. 147-149
- (220) D. A. MACKENZIE. "Çin ve Japon Mitolojisi". op. cit. s. 46
- (221) Sir A. EVANS, "The Palace of Minos" C. I. London. 1921. ss. 32-517. Sir Arthur Evans'in yaptığı kazılar, deniz kabuklarının ayinsel işlevini daha da açık göstermiştir. Zkr. M. ELIADE. "İmgeler Simge ler", op. cit. s. 157
- (222) B. KARLGREN. "Some fecundity symbols in ancien China" The Bulletin of the Museum of far Eastern Antiquities" no. 2. Stockholm, 1930. ss. 32-36, 'dan akt. M. ELIADE. İmgeler Simgeler, Ank. 1992. s. 145.
- (223) ANDERSSON. "Children of the yellow earth. "Studies in prehistoric. China, Londra, 1934. s. 304'ten akt. M. ELIADE. İmgeler Simgeler, Ank. 1992. s. 147 Tiagy'li genç kızlar da deniz kabuklusunu bekaretin simgesi olarak takalar ve bekaretlerini kaybettiklerinde de artık bunları takmazlar. M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. 174. Eski Doğu inançlarında inci "bekaretin simgesi" olup evlenmek bekaret incisini delmek şeklinde algılanırı. . B. OĞUZ. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri" C. II. op. cit. s. 768
- (224) So-to'nun askerleri çok büyük tapınaklardan birinde, içlerinde tahnit edilmiş olülerin yattıkları tahta tabutlar buldular; bunlann yanında içeri inci dolu küçük sepetler bulunmaktadır; yüksek duvarlar ve dam sedeftendi, inci ve tüy gerdanlıklar duvarlardan sarkıyordu; kral tabutlarının Üzerine, incilerle süslü kalkanlar konulmuştu ve tapınağın ortasında değerli incilerle dolu kaplar bulunmuştur" J. W. JACKSON. "Shells as evidence of the migrations of early culture". ss. 116-117 'den aktaran M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. s. 159
- (225) W. J. PERRY s. 66'dan aktaran M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. s. 159
- (226) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symbols". op. cit ss. 283
- (227) D. A. MACKENZIE. "Çin ve Japon Mitolojisi". op. cit. ss. 277-280
- (228) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symbols". op. cit. s. 742
- (229) ANDERSSON, "Children of the yellow earth", s. 299 Zkr. M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. s. 156.
- (230) G. F. KUNZ-C. H. STEVENSON "The Book of the pearl" Londra . 1908. s. 310 ve R. HERTZ "Mélanges de sociologie religieuse et de folklore" Paris 1928. s. 10'dan aktaran M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. s. 156.

- (231) ANDERSSON, "Children of the yellow earth", ss. 306 - 312 Zkr. M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", op. cit. s. 153.
- (232) İskoçya'da inci, inek ve domuzla eşleştirilir ve pek çok istiridye, "inek" ve "domuz" olarak anılır. D. A. MACKENZI. "Çin ve Japon Mitolojisi" op. cit. s. 47
- (233) G. THOMSON, "Tarih Öncesi Ege". op. cit. Vol. 1. s. 260.
- (234) G. THOMSON, ibid. s. 260
- (235) J. CAMPBELL. "İlkel Mitoloji" op. cit. s. 401
- (236) A. H. KRAPPE "La Genese des Mythes". Paris. 1938. s. 100 zkr . M. ELIADE. "Traite d'histoire des Religions". Paris. 1949. s. 143
- (237) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles" op. cit. s. 591 Asya mitolojilerinde insanlar Ay atadan doğarlar ve bu Ay ata da mağara- da bulunurmuş. B. ÖGEL. "Türk Mitolojisi" op. cit. s. 22
- (238) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", op. cit. s. 344
- (239) Ph. DERCHAIN. "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. s. 54
- (240) G. THOMSON, "Tarih Öncesi Ege". op. cit. s. 240
- (241) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", op. cit. s. 292
- (242) G. THOMSON, . op. cit. s. 240.
- (243) M. ELIADE "Traite d'Histoire des Religions" Paris. 1949. s. 145
- (244) M. MOLE. "La Lune en Iran Acién". In Sources Orientales. ss. 219-225
- (245) M. LEIBOVICI. "La Lune en Babylonie" In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. s. 100
- (246) M. RODINSON, "La Lune chez les Arabes. "In Sources Orientales. s. 159
- (247) J. VARENNE. J. VARENNE. "La Lune Mythes, Rithes dans L'Inde" In Sources Orientales. s. 251
- (248) Ph. DERCHAIN. op. cit. ss. 25-26.
- (249) O. HANÇERLİOĞLU. "Dünya İnançları Sözlüğü" İst. 1993. s. 53
- (250) EURIPIDES, "Phoinissai" ed. A. S. Way, The Loeb Classical Library III. London. 1964'den akt. Dr. G. ÇELGIN "Eski Yunan dinide ve mitolojisinde Artemis" İst. 1986, s. 26, ayrıca bkz. D. BAYLADI. "Tanrıların Öyküsü". İst. 1997. s. 105,
- (251) G. THOMSON. "Tarih Öncesi Ege", op. cit. s. 256
- (252) EUSEBIOS. Zkr. G. THOMSON "Tarih öncesi Ege", op. cit. s. 256
- (253) HESIODOS "Teogonia". 427 'den akt. G. THOMSON. "Tarih öncesi Ege". op. cit. s. 256
- (254) PLUTARHOS., 708-709. zk. G. THOMSON. "Tarih öncesi Ege", op. cit. s. 256
- (255) M. ELIADE, "Traite des Religions". Paris. 1949. ss. 139-143
- (256) G. ROHEIM, "Heros Phalliques et Symboles Maternels dans la Mythologie australienne". Paris 1970. s 143.
- (257) E. LOT-FALCK. "La Lune Chez les Peuples Siberiens et Eskimo". In Sources Orientales. s. 363-367
- (258) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", op. cit. . s. 98

- (259) J. MENANT "Les pierres Gravees de la Haute Asie" tome. I. s. 220'den aktaran J. BOULNOIS, "Le Caducee et le symbolique Indo-Mediterraneeene" Paris 1935. s. 117
- (260) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles", op. cit. s. 65
- (261) J. G. FRAZER'. "The Magic Art and the evolution of King" II s. 26' dan aktaran M. ELIADE. "Traite d'Histoire des Religions" 1949. s. 258.
- (262) B. ÖGEL. "Türk Mitolojisi". Ank. 1989. s 96
- (263) A. İNAN, "Makaleler ve İncelemeler. Ank. 1987. ss. 35-64. Kutsal ağacın insan hayatıyla ilgili görülmesi "ağacın bizzat hayat taşıyıcısı olduğu" inancıyla bağlantılıdır. A. ALTINTAŞ. "Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümüslük Otu". Türk Dünyası Araştırmaları. Aralık. 1987. s. 147
- (264) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, op. cit. s . 67
- (265) Tanrıça Leto bir ağaca sarılarak doğum yapmıştır. . Bkz. Dr. Y. CEYLAN. Bir Uygarlık Serüveni "Doğum ve Doğum yardımının Tarihi" İst. 2000. s. 24.
- (266) M. ELIADE. "Traite d'Histoire des Religions" Paris. 1949. s. 261
- (267) J. BOULNOIS."Le Caducee.." op. cit. s. 108
- (268) M. ELIADE "Traite d'Histoire des Religions" Paris. 1949. ss. 243-245. Dravidler'de ve Altaylar'da ağaçlara zarar vermek büyük bir günah sayılırdı. G. DURAND, "Les structure Anthropologiques de l'Imaginaire" 10th edition Paris, 1984. s 262.
- (269) G. THOMSON, "Tarih Öncesi Ege" op. cit. s 328
- (270) D. A . MACKENZI, D. A "Çin ve Japon mitolojisi" Ank. 1996. s. 133
- (271) A. İNAN, "Makaleler ve incelemeler". Ank. 1987. s. 132 ayrıca bkz. B. ÖGEL, "Türk Mitolojisi". s. 506
- (272) E. LOT-FALCK. "La Lune Chez les peuples Siberiens et Eskimo". In Sources Orientales. s. 363-367
- (273) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", op. cit. s. 28
- (274) J. BOULNOIS. "Mitolojiler Sözlüğü", ibid. s. 10
- (275) Y. BONNEFOY. "Mitolojiler Sözlüğü", ibid. s. 28
- (276) M. MOLE, "La Lune En Iran Ancien" La Lune Mythes et Rites, In Sources Orientales. ss. 219-225
- (277) ELAN NOIR - HEHAKA SAPA "Les Rites Secrets Des Indiens Sioux" Paris. 1992. s. 154
- (278) M. ELIADE, "Traite d'Histoire des Religions" Paris. 1949. . s. 260
- (279) bkz. W. KRICKEBERG, "Inka ve Maya Efsaneleri". İst. 1997. s. 98.
- (280) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. s. 28
- (281) VAN ECK. "Schetsen Van Het Eiland Bali," Tijdschrift voor nederlandsch Indie, N. S..ix (1880) s. 417
- (282) N. JEFFCOATE, 1983. s. 29. Dorland's Medical Dictionary, 25. ed. s126
- (283) J. G. FRAZER, "Altın Dal" Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I Ist, 1992. ss. 62 - 77,
- (284) L. BAZIN. "Les Calendriers Turcs et Medievaux" Paris. 1974, s. 174
- (285) E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" Paris. 1960. s. 136

- (286) J. G. FRAZER, "Altın Dal" Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I İst, 1992. s 78
- (287) (Ph. D.) T. W. SADLER. "Medikal Embriyoloji" 7. baskı. 1996. s 25
- (288) Spiral için bkz. M. GRIAULE, "Dieu d'eau", Paris. 1948. ss. 35-51-62, ayrıca bkz. G. DIETERLEN, "Essai sur la Religion des Bambaras" Paris, 1951. ss. 40-43. Dölleme tanrısi koç simgesi için bkz. J. YOYOTE, "Les Pelerinages" In Sources Orientales, III. Paris . 1960. s. 20. ayrıca bkz. J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles" Paris. 1982 ss. 113-114. Kaldeliler'de doğurganlık tanrısi elinde çift spiralli bir asayla temsil edilmiştir. "Afrika berberlerinde salyangoz ölen ataların toprak altından yeryüzüne çıkan doğurganlık imajı olarak algılanır. "J. SERVIER. "Tradition et Civilisation berberes, Les portes de L'Annee". Paris. 1985. ed. Rocher. s. 49
- (289) Buryatlarda da "yılan (abyrga) hayatı ağacına sarılmış olarak" gösterilir. M. ELIADE "Traité d'Histoire des Religions" Paris. 1949. ss. 248-249
- (290) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles", op. cit. ss. 719-720
- (291) D. AVCIOĞLU. "Türklerin Tarihi". C. I. s 385
- (292) J. P. ROUX. "Les tradition des nomades en Turquie" ss. 282-296
- (293) İ. Z. EYUBOĞLU. "Anadolu inançları/Anadolu mitologisi", İst. 1987. s 77.
- (294) Kadınların rüyalarında "yılan başlı çocuk" doğurmaları arketipi Sümer kehanet yazlarında sık sık söz konusu edilerek burada da yılan ve çocuk doğumunu ilişkisi kurulur. E. DHORME. "Les Religions de Babylonie et d'Assyrie". s. 120
- (295) E. HARRISON. "Prolegomena to the Study of Greek Religion. "Cambridge. 1922. s. 331 den nakleden G. THOMSON op. cit. s. 133
- (296) İon, EURIPIDES, 18-26 dan Zkr. G. THOMSON, "Tarih Öncesi Ege" 3. baskı. İst. 1995. op. cit. s. 130..
- (297) STRABON dan Zkr. G. THOMSON "Tarih Öncesi Ege". 3. baskı. İst. 1995. op. cit. s. 136
- (298) A. C. HOLLIS "The Massai, their Language and Folklore" Oxford. 1905. s. 307-308 den aktaran G. THOMSON "Tarih Öncesi Ege". 3. baskı. İst. 1995. s. 135. Zulular ölülerini kutsal ormanlara gömerler ve ölülerin de bu ormanda insanlara sık sık yılan şeklinde göründüklerine inanırlar. H. A. JUNOD. "Life of a South African Tribe" London. 1927ss. 367-384-385 Zkr. G. THOMSON Op. cit. s. 134
- (299) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. op. cit. s. 876
- (300) H. BAUMANN - D. WESTERMANN "Les peuples et Les Civilisations de L'Afrique" Paris. 1948 s 423
- (301) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles", op. cit. s. 876
- (302) Chaldeenler'de hayat ve yılanı ifade eden bir tek kelime mevcuttur. Hatta yılan ve hayat aynı etimolojik köke bağlanır. Yılan "El Hayyah" ve hayat da "El hayat" tır. "El-Hay" kökü yaşayan değil fakat canlandıran anlamındadır. R. GUENON. "Symboles fondamentaux de la science Sacree". Paris. 1962. s. 159.
- (303) G. THOMSON "Tarih Öncesi Ege". op. cit. s. 238
- (304) J. BOULNOIS. "Le Caducee et le symbolique Indo-Méditerranéen" op. cit. s. 26. Asyada ikili mabetler bir erkek bir dişiye ait iki mabet, E. O. JAMES. op. cit. ss. 140-141 Mısırdı Isis-Osiris Kültü gibi gelenekler Malta adasında da

devam etmiş HAWKES, C. F. C. "The Prehistoric Foundations of Europe". 1940. s. 153 hatta İngiltere Norfolk yakınlarında Grime's Grave'de mitolojilerle evliliklerin kutsandığı ritüel dansların gerçekleştirildiği bir tanrıça doğurganlık mabedinin iki köşesinde sırasıyla phallos yontusu ve hamile kadın heykeli bulunmuştur. Bu mabette ayrıca üzerinde geyik kemiklerinden yapılmış 7 kuş vardır. S. PIGGOTT. "The Neolithic Cultures of British Isles". 1954. s. 42 Hatta benzer kültürler Yunanlıarda da görüldü. Onlar da, dinsel törenlerde kırmızı deriden yapılmış gereğinden büyük falluslerle kuşlar ve garip düşsel yaratıkları vs. temsil ederek dans ederlerdi. E. FRÉDELL "Antik Yunan'ın Kültür Tarihi" Ank. 1999. s. 208 Heredota göre Fallos'a ilgili kültür Tyr'li Kadmos'tan ve onunla beraber gelip, bugün adına Boiotia denilen topraklara yerleşen Finikelilerden öğrenip Yunanistan'a getiren Mısırlı Amythaon'un oğlu Melampus'tur. HEREDOTOS, "Heredot Tarihi" İst. 1983. s. 107

- (305) T. J. HUTCHINSON, "Impressions of Western Africa" Londra, 1858, s. 186'dan akt. J. G. FRAZER, "Altın Dal" Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I İst, 1992. s 94
- (306) Varro in Priscian, x. 32, Vol. i. s 524, haz. : Keil; Pliny, Nat. Hist. vii. 14. 'den akt. J. G. FRAZER, "Altın Dal" Dinin ve Folklorun Kökleri" C. I İstanbul, 1992. s . 94
- (307) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles", op. cit. s. 870
- (308) G. POSENER "Dictionnaire de la Civilisation Egyptienne". Paris, 1959. s. 178
- (309) PLUTARKHOS "Eusebius" P. E., 3. 11=peri agalmton fr., 10 sayfa 19* dan aktaran W. BURKERT. "İlk çağ gizem Tapıları" Ank, 1999 s. 134
- (310) J. BOULNOIS. "Le Caducee et le symbolique Indo-Méditerranéen" op. cit. s. 132 Bu nedenle Amazon yerlileri de sulardaki dölleme güçlerini seferber ettiklerine inandıklarından çocuk yapmak için su kenarlarına giderler.
- (311) J. BOULNOIS. "Le Caducee et le symbolique Indo-Méditerranéen" op. cit. ss. 161-162.
- (312) D. A. MACKENZIE. "Çin ve Japon mitolojisi". Ank. 1996. . s. 68. Tonga adaları mitolojilerine göre "bir ailinin bir erkek yılanbalığı oğulları varmış. Bu oğul Samoa'da bir göle yerleşmiş, fakat bir genç kız yıkanmak için göle geldiğinde yılan balığından hamile kalmıştı. Aynı mit Cook adalarından biri olan Mangaia'da da anlatılıyordu: Ina adında bir genç kızın yıkanmayı sevdiği bir göl vardı. Fakat o gölde yaşayan ve kızı dokunan bir yılanbalığı bulunuyordu. Bir seferinde yılanbalığı biçim değiştirmiş ve kız yıkanırken karşısına Tuna (Te Tuna) adlı yakışıklı bir genç olarak çıkmış. Ina, Tuna'yı sevgili olarak kabul etmiş. Tuna, kızı daima insan biçiminde ziyaret ediyor ve yanından ayrılinca yılanbalığı biçimini alıyormuş. J. CAMPBELL, "İlkel Mitoloji. Tanrılarının Maskeleri". Ank. 1995. ss. 200-201
- (313) M. ELIADE. "İmgeler Simgeler", Ank. 1992. s. 218
- (314) U. HARVA. "Les Représations Religieuses de Peuples Altaiques. Paris. 1959. s. 82.
- (315) G. ROHEIM. "Heros phalliques et symboles maternels dans la mythologie Australien". Paris. Gallimard. 1970. ss. 178-179

- (316) Ph. M. KABERRY. "Spirit Children and Spirit Centers" Oceania. VI, s. 396'dan akt. G. ROHEİM. "Heros phalliques et symboles maternel dans la mythologie Australien". Paris. Gallimard. 1970. s. 234
- (317) M. ELKIN, "Rock-paintings of N. W. Australia". Oceania, I. 1930. s. 261. den akt. L. LEVY-BRUHL. "la Mythologie Primitive" Paris. 1963. s. XXXIX
- (318) D. A. MACKENZIE. "Çin ve Japon mitolojisi". Ank. 1996. ss. 292 -293 Antik çağlarda kadınların regl görmesi durumu da bir tür çocuk düşürme olarak algılanırdı. G. THOMSON, "Tarih Öncesi Ege" op. cit. s. 235 Benzer inançlar Papou yerlilerinde de vardır. Onlar da ağaçtan yapılmış heykelciklerinde yılanları kadınlarınjenital organlarından çıkar şekilde gösterirlerdi. M. ELIADE. "Traite d'Histoire des Religions" Paris. 1949. s. 148
- (319) J. CHEVALIER, - A. GHEERBRANT, "Dictionnaire des Symboles". Paris. 1969, . s. 870
- (320) LAFITAU. H. Zkr. J. G. FRAZER, op. cit. s. 215
- (321) bkz. J. G. FRAZER, op. cit. s. 215
- (322) W. D. O'FLAHERTY, "Hindu Mitolojisi", Ank. 1996. s 186
- (323) Bu mitolojilerin birinde yılanlı Hermes "kendini sayısız dalgalara bıraktı.. Uzak adaya eriştiğinde mor denizden çıktı... peri kızının oturduğu mağaraya kadar yürüdü ve onu buldu... mağaranın etrafında bir orman ve cidarlarında asma ağaçları ile maydanoz çayıri vardı". (Odysseus V/55-72) B. OĞUZ. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri" op. cit. s. 591. Buradaki göndermeler sanki plasenta ve yumurtayı telkin ediyor gibidir. !
- (324) A. METRAUX. "Le Vaudou Haïtien". Paris. 1958. Ed. Gallimard. ss. 91-92
- (325) W. L. WARNER" A Black Civilisation" 1937. s. 338'den akt. G. ROHEİM. "Heros phalliques et symboles maternel dans la mythologie Australien". Paris. Gallimard. 1970. s. 278
- (326) R. GRAVES, "The Greek myths" I-II. Middlesex 1977-1978. 'en akt. OĞUZ. B. ss. 614-615
- (327) S. HUSSAIN, "La Grande Deesse-Mère" Paris . 1998. s. 29
- (328) J. CHEVALIER - A. GHEERBRANT, op. cit. ss. 234-236
- (329) W. D. O'FLAHERTY, "Hindu Mitolojisi", Ank. 1996. s 38
- (330) P. GRIMAL. "Mitoloji Sözlüğü". op. cit. s 218
- (331) B. OĞUZ. "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, "ist. 1980. s. 373.
- (332) G. THOMSON "Tarih Öncesi Ege". op. cit. s 265
- (333) BONNET "Reallex" Ag. Rel. -Geschichte, ss. 140-141'den aktaran Ph. DERCHAIN. Mythe et Dieux Lunaires en Egypte. In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. s. 40
- (334) Ph. DERCHAIN. "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. op. cit. s. 41
- (335) Pyramides 61 a, c. cf. Schott, Mythen u. Mythenbildung, s. 73'ten akt. Ph. DERCHAIN. "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. op. cit. s. 38 Thoth ve Khonsou, Orta Krallık döneminde ortak bir kişilikte birleştirilmiştir. Thoth'ta, (göz doktoru BOYLAN. "Thoth, The Hermes of Egypte" Oxford. 1922. s. 72'den akt. Ph. DERCHAIN. "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. ss. 26-42, gözü arayıp bulan anlamına gelir) Ph. DERCHAIN. op. cit. s. 38 gözü

- yakalardı. JUNKER, "Auszug der ag. Hator-Tefnout, Akad. Berlin. Abhandl., 1911. ss. 22-37-44. 'den akt. Ph. DERCHAIN . "Mythe et Dieux Lunaires en Egypte". In Source Orientale. ed. Seuil. Paris. 1962. s. 26. Aiskhylos da Ay'dan "Leto'nun kızının gözü" diye söz eder. Zkr. . G. THOMSON. "Tarih öncesi Ege", op. cit. s. 255
- (336) A. AVALON, "La Puissance du Serpent". Ed. Dervy. Paris. 1996, s. 19
- (337) G. DURAND, "Les Structure Anthropologiques de l'Imaginaire" 10th edit. Paris, 1984. s. 367 Benzer kompozisyon, Danilo (Dalmaçya M. Ö. 6. 500-3. 500) kültüründe de vardır. Bkz. M. GIMBUTAS. "The Goddesses and Gods of Old Europe" London, 1990, s. 218. res. 222
- (338). A. AVALON "La Puissance du Serpent". Ed. Dervy. Paris. 1996. s. 227
- (339) J.CHEVALIER,- A. GHEERBRANT, Dictionnaire des Symbols. op. cit. s. 868
- (340) W. D. O'FLAHERTY, "Hindu Mitolojisi", Ank. 1996. s. 101
- (341) W. D. O'FLAHERTY, "Hindu Mitolojisi", op. cit. . s. 24
- (342) G. DURAND,"Les Structure Anthropologiques de l'Imaginaire"op.cit.s. 358
- (343) F. W. WILLIAMS "The Pairama Ceremony in the Purari Delta" Journ. Roy. Antrop., L. III. s. 364 Zkr. G. ROHEİM. "Heros phalliques et symboles maternel dans la mythologie australien". Paris. Gallimard. 1970. s. 232
- (344) G. THOMSON. "Tarih Öncesi Ege". op. cit. s. 133
- (345) E. A. BUDGE. "The Gods of the Egyptians". London. 1904. s 377
- (346) J. CHEVALIER, A. GHEERBRANT, op. cit. s 870.
- (347) Bkz. DAVID W. PENNEY . "Native Amerikan Art" . Cologne, 1994. s. 17
- (348) J. SERVIER "L'Homme et Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. s. 95
- (349) M. SOYMIE."La Lune dans la Religions Chinoises".Paris. 1962.ss. 299 -301
- (350) M. SOYMIE. ibid. Paris. 1962 İn Sources Orientales. ss. 299 -301
- (351) M. MOKRI. "Le Symbole de la Perle dans le Folklore Persan". Journal Asiatique. No:463. Paris. 1960 s. 466. Ayrıca bkz. A. BAILLY,Dictionnaire Grec-Français 26th ed. 1963. s. 1226, İncinin temsil etiği kadın yumurtası döllenliğinde sonsuz parçalara bölünür ve bunun sonucunda oluşan görünümün papatyaya özdeş gösterilmiştir.
- (352) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", Ank. 1981, 1. cilt. s. s. 315-316
- (353) Bkz. J. PRZYLUSKI. "La Grande Dees" Paris. 1950. 176
- (354) A. ERHAT. "Mitoloji sözlüğü". 4. baskı. İst. 1989. s. 125
- (355) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. s. 315-316. Erikthonios doğduktan sonra bir çift yılan tarafından büyütüldüğü söylenir. Pausanias, I24, 7;Hyg. Ast. 2. 13'ten akt. G. THOMSON. "Tarih öncesi Ege", op. cit. s. 130
- (356) ERHAT. "Mitoloji sözlüğü". 4. baskı. İst. 1989. s. 177
- (357) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. s. 458
- (358) Ibid. s. 316 Mitolojilerde insanın içinde gelişen varlıktır ve insanı canlı, neşeli, iyimser tutar.A. ERHAT. "Mitoloji sözlüğü". op.cit.s.125 Günümüz modern tıbbı da "Gen"leri keşfettiğinde neden Geniüs terimini öz alarak ilk çağların Geniüs'leriyle Genleri bir tutmuş ve Gen'lere "Genes" ismini vermiş olması ayrıca ilginçtir.Gen teriminin kökeni hakkında bkz.Prof.Dr.U.KOCATEPE "Açıklamalı Tıp terimleri Sözlüğü" Ank.1986
- (359) BONNEFOY. "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. s. 316

- (360) Y. BONNEFOY,. İbid. s. 458
- (361) A. ERHAT. "Mitoloji sözlüğü" op. cit. s. 85
- (362) Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. . ss. 132-133
- (363) J. BOULNOIS. "Le Caducee et le symbolique Indo-Mediterranneene" op. cit. ss. 163-164
- (364) Apollon Yemen safranlı ağacının dallarından yapılmış örgülerle Hermes'in el ve ayaklarını bağlar. Ancak Hermes, sahip olduğu tanrısal gücüyle bu ağaçları ölçüşüzce sarmaşık gibi büyüterek inekleri bile içine alır. O sürekli hesap yapar. İki yüzlü negatif pozitif ikiliği çift yılanla simgelenir. Bir şeyleri çözülmekle bağlarla bağlar. Liriyle kadınları baştan çıkarır. Odiseuss'un domuza dönüşmüş arkadaşlarını tekrar insan görünümüne sokar. Apollon'un koyunlarını insanlaştırır. Y. BONNEFOY, "Mitolojiler Sözlüğü", op. cit. ss. 402-405
- (365) A. METRAUX. "Religions et magies indiennes d'Amerique du Sud" Paris. 1967. ss. 91-92-328
- (366) J. BOULNOIS. "Le Caducee..." op. cit. ss. 10-168
- (367) S. HUSSAIN, "La Grande Deesse-Mère" Paris . 1998. s. 92
- (368) bkz.Aynı inançlar Siouxlar'ın Huronlar'ın, Döbröteler'in mitolojilerinde de vardır. J. CHEVALIER, A. GHEERBRANT. "Dictionnaire des Symboles" op. cit. s. 580
- (369) B. OĞUZ. "Türkiye Halığının Kültür Kökenleri, "op. cit. ss. 580-671
- (370) P. E. EUSEBIOS, 3, 11. 6. den Zkr. G. THOMSON. Tarih Öncesi Ege. 3. baskı. İst. 1995. s. 24
- (371) PLINUS. Historia Naturalis, 24. 59. dan aktaran G. Thomson. Tarih Öncesi Ege. 3. baskı. ist. 1995. s. 246
- (372) T. W. ALLEN. -E. E. SIKES-T. W. HALLIDAY. "The Homerik Hymn. " 3. baskı. 1936. s. 10. Zkr. E. O. JAMES. "Mythes et Rites dans le Proche Orient Ancien" op. cit. s. 70
- (373) CHEVALIER, J. -GHEERBRANT, A. "Dictionnaire des Symboles" op. cit. s. 485 J.Servier'ye göre nar, kadının yumurtalarını simgelerJ. SERVIER "L'Homme et l'Invisible" Ed. Rocher, Paris. 1994. s. 126
- (374) R. de CALATCHI "Tapis de l'Asie Mineure" den Zkr. M. ÖNDER. "Konusan Türk Halıları" in Türk Kültürü 29. Mart 1965. s. 343. Çok eski bir geleneğin devamı olarak Anadolu'nun bazı yörelerinde gelinlerin eline bir nar verildiği ve gelinin bunu yere vurup parçalayarak "Bu nar taneleri kadar çocuğum olsun" dedikleri anlatılır. B. OĞUZ. "Türkiye Halığının Kültür Kökenleri, "op. cit. ss. 670-671 Aynı şekilde Anadolu'da eskiden tarayı süren köylüler öküzlerinin boynuzlarına nar sapırlar, böylece hasadın bol olacağına inanılırdı. K. YUND. "Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sankılar (fabiller) -Inançlar" In II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. C. I. Ank. 1986, s. 303.
- (375) Bu tanrıça heykellerinin Moğolistan sınırında çok yaygın olduğu bilinmektedir. A. M. Tallgren bunlardan sadece Minouskinks bölgesinde yüzlerce saymıştır. A. M. TALLGREN. "Inner Asiatic and Siberian Rock Pictures" den akt. J. P. ROUX. "Faune et Flore sacre dans la société des Altaïques. s. 250

- (376) Y. BONNEFOY. "Mitolojiler Sözlüğü" op. cit. s. 77 Toprağa oturarak doğum yapma geleneğinin, Çin'de, Kafkasya'da, Maoriler'de, Afrika'da, Hindistan'da, Brezilya'da, Paraguay'da, eski Yunan ve Roma'da ve başka birçok yerde yaygın bir şekilde uygulanmış olması toprak ana inancının evrensel boyutlarını gösterir. G. DURAND., "Les Structure Anthropologiques de l'Imaginaire" Paris, 1984. s 262.
- (377) Demetreioi : PLUTARKHOS, fac., 943 b. Zkr. W. BURKERT. "İlk çağ gizem Tapıları" Ank, 1999 s. 1999. s. 131
- (378) M. LORBLANCHET. "Art Rupestre Austrlaien" in. Archeo logia. no:147 Ekim 1980. s. 38
- (379) J. KARAGEORGHIS. "La Grande Dees de Chypre et son Cult" Lyon. 1977. s. 43
- (380) Sibiryalı kadınlar bu gün bile çok eski ay takvimini kullanırlar ve bu takvime göre hamilelik süreci 10 aydır. Bu rakam evli kadınların belirteçleri olarak kullanılır. Örneğin, evli kadınlar kendilerini diğer bekar kızlardan ayırmak için elbiselerine değişik renklerden oluşan 10 adet bant işlerler. A. MARSCHAK, "Les Racines de la Civilisation", op. cit. s. 346
- (381) B. OĞUZ, "Türkiye Halkının Kültür Kökenleri" C. II. op. cit. s. 372
- (382) J. MELLAART "Yakın Doğu'nun en eski Uygarlıkları" İst. 1988, ss. 119-120
- (383) PLATON. "Timaios" ist. 1943, ss. 13-14
- (384) Guanche'lar (kendi dillerinde "Guanche" = "İnsanlar" anlamına gelir), kendilerini eski medeniyetin son temsilcileri zannediyorlardı. 15. yy. seyyahlarının naklettiğine göre, ilk defa İspanyollarla karşılaşan bu halk dünyada büyük tufandan kurtulan başka insanların da olduğunu öğrendiklerinde çok şaşırılmışlardır. Guanche'lar tarihini ve anlamını unuttukları fakat kutsal kabul ettikleri atalarının garip yapı kalıntılarına bekçilik ediyorlar fakat onlara asla dokunmuyorlar ve restore etmiyorlardı. Buradaki taşların üzerinde bulunan çok eski yazıları da artık okuyamıyorlardı. Sadece anımlarını unuttukları ritüellerini uygulamaya devam ediyorlardı. Dünyada meydana gelen büyük afetler sonucu sık sık tahrip olan insan neslinin-Guanche'larda da olduğu gibi bu afetlerden kurtulan bireyler-her ne kadar Cro-Magnon kültürünü devam ettirmiş olsalar da - eski bilgilere yeni bilgiler ilave edememişler ve yaşam biçimlerinde ve düşünüş biçimlerinde binlerce yıllık bir durağanlık dönemi hakim olmuştur. Örneğin 15. yy. 'da Guanche topluluğunun hâlâ taş devrini yaşadıkları dönemin seyyahları tarafından tespit edilmiştir. Mitolojiler hafızalara kazındığından onları ezberlemiş kişilerce tekrar tarih sahnesine çıkmalarına karşın Guanche topluluğunda bilge kişi kalmamış olduğundan bu anlatıların gerçek içerikleri zaman içinde unutulmuş görünmektedir.
- (385) İnsanlık onbinlerce yıl bilgisini yazı olmadan nesilden nesile sembollerle aktarmış, yazının bulunuşuna kadar tüm dünyaya yaymış ve bunların anahtarlarını ikonografilerde gizlemiştir. Mitolojik kültür Orta Doğu'da Sümerlilerle birlikte yeniden ortaya çıkarken yazı da tarih sahnesinde belirmiş böylece bu mitolojik hikayeler kil tabletlere kaydedilmiş, böylece ilk çağlarda kurgulanan hayvan bitki imajlarının mitolojik hikayeleri ve bunların sembolik görüntüleri arasındaki ilişkiler de görünür duruma gelmiştir. "Sümerlileri yenen Sami'ler Sümer civiyazısını benimserlerken, Sümercye hiç benzemeyen Sami dilini (Akad'cayı) yazabilmelerine olanak sağlayan uyarlamaları yapmışlar, bunun soncunda

Sümer panteonu'nun Babilonya'lilarca ve Asurlularca benimsenen tanrılarının bir çoğu, akad dilinde Sami adları altında görülmeye başlamıştır". S. H. Hooke, "Orta Doğu Mitolojisi" Ank. 1991. s. 39 Daha sonra bu türden uygulamalar yani tercümeler sürmüş böylece sembolle yazı arasındaki -sembolden yazıya geçişteki - ilişki, Sümerlilerden sonra kaybolmuş, başka bir deyişle sembolle yazı arasındaki organik bağlar kopmuştur.

- (386) Ancak diğer toplumlara aktarılan bu mitolojik söylemlerin içerikleriyle birlikte topluma sunulmaması sonucu insanlar arasında belli huzursuzluklara yol açmış hatta Yunan düşünürleri tanrılarının katil, hırsız ve ırz düşmanları, birbirlerini aldatan varlıklar gibi gösterilmesini yadırgamışlar, Xenophanes, Homeros ve Hesiodos'un tanrıları bu şekilde anlatmış olmalarına şiddetle karşı çıkmışına neden olmuştur. Eski bilgeler ve antik çağ rahipleri kutsal mitolojilerde konu edilen görüntülerin birer sembol olduğunu ve doğanın gerçeklerinin bu sembolik anlatıların arasında gizlendiğini biliyor ve insanlara saçma gelen, hatta tanrılarla yakışmayacak davranışlarda bulunan bu kutsal anlatıların arasında yatan gerçekleri açıklamaktan sürekli kaçınıyorlardı. Örneğin; P. Faucart'ın da belirttiği gibi, şayet ayını yöneten rahiip kürsüye çıkararak "Tüm bu gördükleriniz ve duyduklarınız sadece birer sembol ve şekillerden ibarettir. Demeter toprağın doğurganlığını Kore de bitkilerin doğusunu ve onlarda dolaşan gücün simgeleyen hayali imajlardır" deseydi, her halde salondaki herkes hayal kırıklığına uğrar ve bu ayinlere bir daha katılmazdı". PLUTARCH. „De iside et Osiride". ss. 67-70'den akt. P. FAUCART. "Les Mysteres d'Eleusis". Pardes. 1999. s. 259P. FAUCART. "Les Mysteres d'Eleusis". op. cit. s. 259 Belkide -açıklansa bile bunlar kolayca anlaşılamazdı. Bu konumlarıyla mitlerin içerikleri ve sembollerin temsil ettikleri öğeler bilge kişilerin elinde kalmış ve topluluğa hiç bir zaman açıklanmamış olduğundan insanlık tarihi boyunca bir sıra olarak kalmıştır.

ARKEOLOJİK KAYNAKLAR

- Res. 1 - Fransa (Üst paleolitik) / Cabrerets bkz. L. -R. Nougier. *L'aventure humaine de la préhistoire*. Paris. 1974. s. 11
- Res. 2 - Brasempouy kadın heykelciği fildisi Fransa (Üst paleolitik) bkz. A. Cheynier, R. Robert, É. Piette, P. Graziosi.
- Res. 3 - Porto Batisco mağarası semboller, bkz. L. R. Nougier "L'aventure Humaine de la Préhistoire". s. 83.
- Res. 4 - Trois-Freres mağarası, Fransa (Üst paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Préhistoire" Grenoble 1992, s. 298
- Res. (5-6) - S. V. Ivanov "Materiali po izobrazitelnomu iskustvu narodov Sibiri (XIX-XX. v.) ss. 38-667-389-135-392-671'den akt. B. Ögei, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 587.
- Res. 7 - bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. Plon. 1972. ss. 45-47
- Res. 8 - Anibus-Mısır
- Res. 9 - Le Cheix - Fransa (Üst paleolitik) bkz. O. Hauser, F. Bordes, L. Lartet.
- Res. 10 - Mas d'Azil Fransa (Üst paleolitik) bkz. S. Mithen, "Aklın Tarihöncesi" Ank. 1999. s. 198
- Res. 11 - St. Michel d'Arudy, Fransa (Üst paleolitik) bkz. S. Mithen, "Aklın Tarihöncesi" Ank. 1999. s. 255
- Res. 12 - Font-de-Gaume Fransa (Üst paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal Langage de la Préhistoire" Grenoble 1992, s. 249
- Res. 13 - Rouffignac mağarası. bkz. L-R. Nougier, . "L'aventure Humaine de la Préhistoire" Paris. 1974. s. 64
- Res. 14 - Tuc d'Audoubert mağarası(Fransa Magdalénien) H. Breuil - L. Berger - Kirchner, "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" Paris. 1960. s. 42, Ayrıca bkz. B. Bioul , Les Hommes de Cro-Magnon aux origines de l'Art. In "L'homme de Cro-Magnon Enterre se Morts". in L'Homme de Cro-Magnon Faton. yay. Dijon 1992. s. 125
- Res. 15 - Altamira mağarası ,İspanya (Üst paleolitik)) bkz. . H. Breuil, ayrıca bkz. H. M. Karpe. " Handbuch der Vorgeschichte " München 1968. s. 151
- Res. (16-17) - Fransa (Üst paleolitik) / Chauvet Mağarası. bkz. . J. -M. Chauvet, E. B. Deschamps, C. Hillaire
- Res. 18 - Lortet-Fransa (Üst paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Préhistoire" Grenoble 1992, s. 63
- Res. 19 - İsturitz Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Préhistoire" Grenoble 1992, s. 158.
- Res. 20 - La Magdeleine Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-

- 13
- Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 158.
- Res. 21** - Pech-Merle, Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Leroi-Gourhan. "Les Religions de la Prehistoire". Paris, 1995. s. 104
- Res. 22** - Angles-sur-l'Anglin Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 158
- Res. 23** - Angles-sur-l'Anglin Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Lamming-Emperaire. "La signification de l'art rupestre paleolithique" Paris 1963. T. I. ed. L'Acceuil. s. 227
- Res. 24** - Pech-Merle Fransa (Üst paleolitik), bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 158.
- Res. 25** - La Piteta mağarası-İspanya (Üst paleolitik), bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 353
- Res. 26** - Pekarna, Moravya-Üst paleolitik, bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 260
- Res. 27** - Laussel Üst paleolitik örenin planı. bkz. Lalanne, In. . A. Lamming-Emperaire. "La signification de l'art rupestre paleolithique" Paris 1963. T. I. ed. L'Acceuil. s. 201
- Res. 28** - Laussel Fransa (Üst paleolitik), bkz. G. Lalanne-J. Bouysonie. in. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. ss. 344-345 ayrıca bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 93
- Res. 29** - Hoedic . bkz. S. J. Pequart.
- Res. 30** - Teviec , bkz. S. J. Pequart.
- Res. 31** - Combe Capelle bkz. O. Hauser, G. Desrut, L. Lartet. bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 30
- Res. 32** - Laugerie -Basse,Dordogne (Üst paleolitik)), bkz. E. Massenat, A. Defleur-O. Dutour, "L'Homme de Cro-Magnon Enterre ses Morts" In , L'Homme de Cro-Magnon Faton. yay. Dijon 1992. s. 144
- Res. 33** - Cyprae Gravittienne, bkz. A. Leroi-Gourhan. "Les Religions de la Prehistoire". Paris, 1995. s. 72
- Res. 34** - Pech-Merle, bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 199. Res. 85
- Res. 35** - Unterwisternitz. (Üst paleolitik). Çekoslovakya, bkz. K. Absolon, B. Klima
- Res. 36** - Laugerie Basse ,(Ust paleolitik). Girod-E. Massenat-D. Peyrony-P. Graziosi
- Res. 37** - Laussel -Fransa, (Üst paleolitik). bkz. G. Lalanne-J. Bouysonie.
- Res. 38** - Laussel -Fransa, (Üst paleolitik). bkz. G. Lalanne-J. Bouysonie.
- Res. 39** - Mal'ta-Sibirya, (Üst paleolitik) bkz. . F. Hancar - A. Salmony.
- Res. 40** - Mal'ta-Sibirya,(Üst paleolitik) bkz. . F. Hancar - A. Salmony.
- Res. 41** - Mas D'Azil. Fransa(Üst paleolitik) bkz. . H. Breuil.
- Res. 42** - Dordogne,(Üst paleolitik) bkz. L. Capitan, D. Peyrony.
- Res. 43** - Isturitz. Fransa (Üst paleolitik) bkz. E. Passemard.
- Res. 44** - Tarih öncesi Kızılderili çizimi bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - York 1975. s. 26 Pottery of the Gulf Coast group recovered from sites on the coast of Florida.
- Res. 45** - Lespugue, Fransa (Üst paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan. "Les Religions de la Prehistoire". Paris, 1995. s. 138

- Res. 46** - Phallus Bohuslovice, Moravia. Brno Arkeoloji müzesi ,invater no:2.637,ayrıca bkz. M. Gimbutas. op. cit. s. 218
- Res. 47** - Spiral, Porto Badisco. bkz. s. Graziosi. bkz. . L. -R. Nougier. *L'aventure humaine de la préhistoire*. Paris. 1974. s. 128.
- Res. 48** - St - Germain - la Riviere / Fransa (Üst paleolitik) bkz. F. Bordes, A. Lemozi, H. Breuil.
- Res. 49** - Üst paleolitik. bkz. S. Mithen, "Aklin Tarihöncesi" Ank. 1999. s. 183
- Res. 50** - Pech-Merle (Üst paleolitik), bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 313
- Res. 51** - bkz. R. Labat. "Epigraphie Akkadienne". op. cit. ss. 236-237.
- Res. 52** - Luka - Vrublevetskaja. Russia. bkz. . S. Bibikov.
- Res. 53** - Luka - Vrublevetskaja. Russia. bkz. . S. Bibikov.
- Res. 54** - Mezin, bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III s. 79
- Res. 55** - Luka - Vrublevetskaja. Russia. bkz. . S. Bibikov.
- Res. 56** - Laussel - France (Üst paleolitik), bkz. . G. Lalanne - J. Bouysonie.
- Res. 57** - Roc de Sers (Solutrean) bkz. . J. Servier "L'Homme et l'Invisible" Ed. Rocher. Paris. 1994. Res. 21
- Res. 58** - Altamira Üst paleolitik. bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 172
- Res. 59** - El Castillo, (Üst paleolitik). bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 172
- Res. 60** - Bedeilhac, Üst paleolitik. bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 172
- Res. 61** - .bkz.S.N.Kramer,"Tarih Sümer'de Başlar",TTK.Ank.1990,ss.XVIII-309.
- Res. 62** - Mezin, bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III s. 79
- Res. 63** - Lespugue - France (Üst paleolitik). bkz. . L. Pradel - H. Breuil - s. Graziosi.
- Res. 64** - Los Buitres, bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 352
- Res. 65** - Raymonden, Dordogne , (Üst paleolitik). bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 213
- Res. 66** - Tuc d'Audoubert -Ariege (Üst paleolitik). bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 324
- Res. 67** - Lascaux (Üst paleolitik) A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 142, res. 39, ayrıca s. 147, res. 105
- Res. 68** - bkz. R. Labat. "Epigraphie Akkadienne", op. cit. ss. 60-61
- Res. 69** - Isturitz (Üst paleolitik) A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 142, res. 39, ayrıca s. 147, res. 180
- Res. (70-71)** - Pekarna-Moravya, (Üst paleolitik). bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 262
- Res. 72** - Lorthet, (Üst paleolitik). bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 223
- Res. 72-a** - Laussel, France (Üst paleolitik). bkz. . G. Lalanne - J. Bouysonie. Ayrıca bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 301
- Res. 72-b** - La Ferassie, bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la

- Prehistoire" Grenoble 1992, s. 219
- Res. 73** - bkz. A. Leroi-Gourhan. "Les Religions de la Prehistoire". Paris, 1995. s. 72
- Res. 73-a** - bkz. Prof. Dr. I. Önder. "Doğum Bilgisi". İst. 1989. s. 22
- Res. 74** - Unterwisternitz, Dolni Vestonice, (Üst paleolitik). Çekoslovakya, bkz. K. Absolon, B. Klima.
- Res. 75** - bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. s. 323
- Res. 76** - Dolni Vestonice (Üst paleolitik) bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 374
- Res. 77** - Mugharet el-Wad / (Üst paleolitik) bkz. . D. A. E. Garrod.
- Res. 78** - Lespugue-France (Üst paleolitik). bkz. . L. Pradel - H. Breuil - s. Graziosi.
- Res. 79** - Villendorf, Austurya (Üst paleolitik) bkz. . F. Felenhauer - K. Kromer.
- Res. 80** - Grimaldi İtalya (Üst paleolitik) bkz. . L. B. Brea, A. M. Radmilli, s. Graziosi.
- Res. 81** - Gagarino - Russia (Üst paleolitik) bkz. . A. s. Okladinov. O. Bader - F. Hancar - S. N. Zamjatnin.
- Res. 82** - Grimaldi İtalya (Üst paleolitik) bkz. L. B. Brea, A. M. Radmilli, P. Graziosi.
- Res. 83** - Grotte des Enfants, İtalya (Üst paleolitik) . bkz. . L. Villeneuve - M. Boule - R. Verneau, E. Cartailhac.
- Res. 84** - Kazfeh mezar, bkz. B. Vandermeesch "Les Proto Cro-Magnon" in. L'Homme de Cro magnon. Ed. Arts et Metier Graphiques. Paris. 1970. s. 31
- Res. (85-86)** - Mal'ta (Üst Paleolitik) Sibiry, bkz. A. Salmony, F. Hancar.
- Res. 87**- Rochebertier (Üst Paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire Grenoble 1992, s. 66
- Res. 88** - La Madeleine, Fransa (Üst Paleolitik) bkz. A. Leroi-Gourhan" L'Art Parietal-Langage de la Prehistoire" Grenoble 1992, s. 66
- Res. 89** - Placard mağarası, (Üst paleolitik) bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 94
- Res. (90-91)** - Mezin -Ukrayna,(Üst paleolitik- M. Ö. 14. 000) bkz. Schowkopljas. 1965, s. 238, bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III s. 79
- Res. 92** - Yumurta mezar, Laos
- Res. 93** - Corbetta Dolmen (mezar) - İspanya. bkz. L. -R. Nougier. L'aventure humaine de la prehistoire. Paris. 1974. s. 139
- Res. 94** - Haçar Qim (Mabet) Malta Megalitik çağ, bkz. J. D. Evans
- Res. 95** - Paskalya adaları kuş-yumurta kompozisyonu, 52
- Res. 96** - Aveyron Megalitik çağ, bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 374
- Res. 97** - Men-an-Tol megalitik çağ. bkz. S. Husain, "La Grande Deesse-Mère" Paris . 1998. s. 34
- Res. 98** - Nafuzien-Mezolitik, Filistin, bkz. A. Marshack. "Les racines de la Civilisation" Paris. 1972. s. 374
- Res. (99-100-101-102)** - Müreybet -Mezolitik, bkz. J. Cauvin. Naissance des divinités Naissance de l'agriculture. Ed. CNRS. Paris. 1997. s. 71
- Res. 102-a** - Trigueros İspanya, bkz. A. Blanco-Freijeiro, G. -V. Leisner, S. Gagniere/ J. Granier Ayrca bkz. H. M. Karpe, "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 570.

- Res. 103 - Çatalhöyük çadır betimlemesi, bkz. J. Mellaart, "Under the Volcano" Cornucopia dergissi 19, Vol. 4 İst. 1999, s. 96
- Res. 104 - Çatalhöyük Neolitik (Turkey), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia", Vol. I
- Res. 105 - Bisauli / Hindistan bkz. . B. B. Lal
- Res. 106 - Horoztepe - Bronz çağı , bkz. ; T. Özgürç, M. Akok, B. Tezcan
- Res. 107 - Tel el - Djudaid bkz. R. J. Braidwood.
- Res. 108 - Çatalhöyük Neolitik (Turkey), bkz. J. Mellaart.
- Res. 109 -The Goddess Arthemis, Efes (Turkiye)
- Res. 110- Çatalhöyük Neolitik (Turkiye) M. Ö. 6. li yıllar, bkz. J. Mellaart.
- Res. 111- Tell Brak Neolitik (Suriye) bkz. M. Mallowan.
- Res. 112 - Tell Brak Neolitik (Suriye) bkz. M. Mallowan.
- Res. 113 - Uterus Tıbbi çizim
- Res. 114 - Tepe Hisar (Kuzey İran) Kalkolitik, bkz. , E. F. Schmidt.
- Res. 115 - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart, The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 78
- Res. 116 - Alişar höyük, Bronz çağ (Turkiye) bkz. H. H. von der Osten
- Res. 117 - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. bkz. , The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 84
- Res. 118 - Bilcze Zlote, northwestern Ukrayna, . geç Cucuteni. M. Ö. 4. 000'li yıllar, bkz. "Gimbutas, M. , "The Goddesses and Gods of Old Europe" London 1990, s. 188
- Res. 119 - Tanrıça Isis (Mısır)
- Res. 120 - Tanrıça Hator (Mısır)
- Res. 121 - Tell Tschagar Bazar /Suriye, bkz. M. Mallowan.
- Res. 122 - Hacılar (Neolitik-Turkiye) bkz. J. Mellaart ayrıca bkz. H. M. Karpe, "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 125
- Res. 123 - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart.
- Res. 124 - Maya çizimi. Klasik Period , M. S. 250 - 900
- Res. 125 - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart, The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 53
- Res. 126 - Erythrai (İldir) Neolitik (Turkiye) İzmir Arkeoloji Müzesi, Ayrıca bkz. Ord. Prof. Dr. E. Akurgal "Anadolu Uygarlıkları" İst. 1990. s. 215..
- Res. 127 - N. J. Saunders. "The Cult of Cat" Thames and Hudson London. 1995. s. 70
- Res. 128 - Maya çizimi, bkz. Z. Sitchin Versunkene Reich "Der Ursprung der Zivilisation im Reich der Maya und Inka" Deutsche Erstausgabe April 1992. s. 92
- Res. 129 - Mısır, bkz. Z. Sitchin Versunkene Reich "Der Ursprung der Zivilisation im Reich der Maya und Inka" op. cit. s. 92
- Res. 130 - Urartu Neolitik, (Turkiye).
- Res. 131 - Çatalhöyük Neolitik M. Ö. 6. 300; (Turkiye), bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. II s. 86
- Res. 132 - bkz. J. Mellaart. "Under the Volcano" Cornucopia issue 19, Vol. 4. 1999. s. 94

- Res. 133** - bkz. J. Mellaart bkz. "The Goddess from Anatolie", Vol. II Milano 1989, s. 86. fig. 21
- Res. 134** - Çatalhöyük Neolitik M. Ö. 6. 300, (Turkiye), bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. II s. 91
- Res. 135** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia", Vol. I s. 85
- Res. (136-137)** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia Vol. I pp. 84 - 85
- Res. 138** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. II s. 86
- Res. 139** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 86
- Res. 140** - Çatalhöyük Neolitik (Turkey), bkz. J. Mellaart. bkz. "The Goddess from Anatolia", Vol. II s. 86
- Res. 141** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 76
- Res. 142** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 46
- Res. 143** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I s. 13
- Res. 144** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I ss. 84 - 85
- Res. 145** - bkz. Mellaart. J. "Dünya Tarih Öncesinin Eşi olmayan eserleri Çatalhöyük'ün Kazılmayan Katlarında duruyor. "Arkeoloji ve Sanat dergisi, İst. 1989. Sayı;42/45
- Res. 146** - Temple - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. IV s. 74
- Res. 147** - Lycian tomb Pınara (Turkiye)
- Res. 148** - Frigia kaya kabartması, (Turkiye) c. 580. B. C.
- Res. 149** - Çatalhöyük Neolitik (Turkiye), bkz. J. Mellaart. "The Goddess from Anatolia, Vol. I
- Res. 150** - bkz. J. Mellaart. "Under the Volcano" Cornucopia issue 19, Vol. 4. 1999. s. 95
- Res. 151** - Anadolu Kilim deseni
- Res. 152** - Sumer - Mesopotamya, c. 2140 B. C. bkz. Collon, 1987, s. 126.
- Res. 153** - W. Radloff, "Sibiryalan", vol. II, s. 89.
- Res. 154** - Pazyryk halısı, 5 - 3 centruy, B. C. bkz. S. I. Rudenko.
- Res. 155** - Frigya (Mabet Kabartması) M. Ö. 6. yy. -Turkiye , bkz. A. Gabriel "Phrigie" IV. s. 75. fig. 37 Artemis tapınağı sütunu, -Magnesia - Turkiye. bkz. E. Akurgal. "Anadolu Uygarlıkları" İst. 1990. ss. 199-341-426-502
- Res. 156** - Classical Cucuteni / Moldavia. bkz. "Gimbutas, M. "The Goddesses and Gods of Old Europe"London 1990 . s. 204
- Res. 157** - bkz. L. Hajek, M. Novotna, I. Kilian-Dirlmeier, B. Polla, A. Vulpe/Romanya
- Res. 158** - Tanrıça Kore. Archeological museum - Athene.
- Res. 159** - Museo del Oro -Kolombia

- Res. 160 - Neolitik-Yugoslavia bkz. Gimbutas, M. "The Goddesses and Gods of Old Europe" London 1990 . s. 50
- Res. 161 - Anadolu kilim motifi
- Res. 162 - Vidra (Romanya - Neolitik); bkz. D. Rosetti.
- Res. 163 - Kadın tanrıça M. Ö. 5. 000-4. 500 Yugoslavia, bkz. M. Gimbutas, op. cit. s. 202.
- Res. 164 - Tibetli gelin saçlı. bkz. J. Hoffmann-Heyden "Die Euroasiatische Ikonographie in Der Seldschu kischen Kunst Anatolien" Die Karavan-Der Atem Der Steppe Ornament und Symbol. 22. Jahrang 1982. s. 72
- Res. 165 - B. Ögel, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 139.
- Res. 166 - Pazyryk mezar. M. Ö. 5-2. yy. bkz. B. Ögel, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 569.
- Res. 167 - B. Ögel, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 39.
- Res. 168 - R. Grousset, "Bozkır İmparatorluğu, İst. 1980, s. 505.
- Res. 169 - ibid, s. 507.
- Res. 170 - bkz. B. Ögel, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 580
- Res. 171 - ibid s. 580.
- Res. 172 - bkz. G. Posener. "Dictionnaire de la Civilisation Egyptienne".op.cit. s. 219
- Res. 173 - ibid s. 590
- Res. 174 - bkz. B. Ögel, "Türk Mitolojisi" Ankara 1989, s. 587
- Res. 175 - ibid s. 110
- Res. 176 - ibid s. 590
- Res. 177 - Rodos, M. Ö. 700; bkz. Jacopi, 1924-28, s. 195, fig. 189; ayrıca bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III. op.cit.s. 86
- Res. 177-a - Tanrıça İstar Suriye, M. Ö. 1. 800 bkz. Haas, 1982, s. 88, fig. 7; Ayrıca bkz. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III. op.cit.s. 84
- Res. 178 - bkz. "On Bin Türk Motifi". İst. s. 68
- Res. 179 - bkz. D. W. Penney. "Native American Art". Köln. 1994. s. 242
- Res. 180 - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - york 1975. s. 203
- Res. 181 - R. Labat. op.cit.ss. 101-180-181.
- Res. 182 - R. Labat.op.cit. ss. 101-180-181.
- Res. 183 - Perge-Neolitik çağ, bkz. "Türkler Anadoluda" İst. 1996. s. 178
- Res. 184 - Aphrodit bkz. M. D. Mascetti "İçimizdeki Tanrıça" İst. 2000. s. 120
- Res. 185 - Kimmer eseri.M.Ö.6.yy. Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara.
- Res. 186 - Rainer Michael Boehmer "Eines karumzeitlicher Stempel und ein Siegelring der Isin II-Zeit in Köln". In Light on Top of the Black Hill Studies presented to Halet Çambel. Ege yay. İst. 1998. s. 153, 2b
- Res. 187 - Serra Durugönül, Adıkule reliefi "Neue Reliefs aus dem Rauen Kilikien". In Light on Top of the Black Hill Studies presented to Halet Çambel. Ege yay. İst. 1998. s. 287 Abb. 12
- Res. 188 - Mısır, bkz. H. Carter - A. Mace
- Res. 189 - Umay, Divriği, bkz. J. Hoffmann-Heyden "Die Euroasiatische Ikonographie in Der Seldschu kischen Kunst Anatolien" Die Karavan-Der Atem Der Steppe Ornament und Symbol. 22. Jahrang 1982. s. 71
- Res. 190 - bkz. Türkler Anadoluda, İst. 1966, s. 34

- Res. 191** - bkz. "On Bin Türk Motifi". İst. s. 167
- Res. 192** - Ay ve kuşlar, E. Lot-Falk, *La Lune Mythes et rites*, Paris 1972, s. 363.
- Res. 193** - Sibirya ve Eskimolarda Ay semboller, E. Lot-Falk, *ibid*, s. 343.
- Res. 194** - Sibirya ve Eskimolarda Ay semboller, E. Lot-Falk, *ibid*, s. 367.
- Res. 195** - Sibirya ve Eskimolarda Ay semboller, E. Lot-Falk, *ibid*, s. 365.
- Res. 196** - Sibirya ve Eskimolarda Ay semboller, E. Lot-Falk, *ibid*, s. 365.
- Res. 197** - bkz. Türkler Anadoluda, İst. 1966, s. 38
- Res. 197-a** - M. Ö. 3. 000, bkz. R. Temizer.
- Res. 197-b** - Altıntepe - Türkmenistan M. Ö. 2400 bkz. Sarianidi.
- Res. 197-c** - Altıntepe - Turkmenistan, M. Ö. 2400 bkz. Sarianidi.
- Res. 198** - bkz. B. Ogel, *Türk Mitolojisi* Ankara. 1989. s. 97
- Res. 199** - *ibid*. s. 104
- Res. 200** - Mısır Kalkolitik. .
- Res. 201** - T. W. Sadler, *Medikal Embriyoloji*, s. 102 ve Prof. K. Arısan, *Propedötik Kadın Doğum*, op. cit. s. 287.
- Res. 202** - bkz. D. W. Penney, "Native American Art". Köln. 1994. s. 24
- Res. 203** - Tell as - Sauwan, bkz. S. Lloyd / F. Safar, F. El - Wailly, B. Abu es - Soof. bkz. H. M. Karpe, "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 60.
- Res. 204** - Mesopotamya M. Ö. 2400, bkz. Campbell, 1978, s. 14 In. U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III, s. 86
- Res. 205** - Mesopotamya - Neolitik, bkz. Z. Sitchin. . 12. Gezegen. İst. 1999. s. 395.
- Res. 206** - Phallus - Srajevo. M. Ö. 5. 000'li yıllar bkz. M. Gimbutas. s. 219. fig. 226
- Res. 207** - Trigueros - Ispanya, bkz. H. M. Karpe, "Handbuch der Vorgeschichte2 München 1968, s. 570.
- Res. 208** - Sahara - Bronz bkz. H. Lhote.
- Res. 209** - Funde , (Bronz çağı-İsrail) bkz. A. Rowe.
- Res. 210** - Herouben mezar Papirüsünden bir kesit.(Mısır-XXI.Sülale) Kahire müzesi ,bkz. G. Posener "Dictionnaire de la Civilisation Egyptienne". Fenand Hazan,Paris,(Printed in Italy) 1998:s.151
- Res. 211** - Attika röliefi bkz. G. Thomson, *Tarih öncesi Ege*, op. cit. , s. 321.
- Res. 212** - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - york 1975. s. 209
- Res. 213** - Tepe sijalk. (Iran - Neolitik) . bkz. R. Ghirshman.
- Res. 214** - Tepe sijalk. (Iran - Neolitik) . bkz. R. Ghirshman
- Res. 215** - Trialeti (Gürcistan -Bronz çağı) bkz. ; B. A. Kuftin.
- Res. 216** - Sus - Mesopotamya -bkz. Günaltay, Ş. Yakın Şark. Ank. 1987 s. 176.
- Res. 217** - Aphrodite. 2th centruy B. C. / Anadolu
- Res. 218** - Knossos - Kalkolitik / Girit, bkz. ; E. Evans.
- Res. 219** - Knossos - Kalkolitik / Girit, bkz. ; E. Evans.
- Res. 220** - bkz. Thomson, G. , "Tarih öncesi Ege" İst. 1988. s. 145
- Res. 221** - Vishnu and Ananta . bkz. "Bagavad Gita". Hint Efsanesi. İst. 1995.
- Res. 222** - E. Holm, "L'Art Pariétal de L'Afrique Australe" in "L'Art Parietal Franco-Cantabrique" In Quarente Millénaires d'Art Parietal. Paris 1960. s. 204
- Res. 223** - Mısır, bkz. H. Carter - A. Mace, ayrıca H. M. Karpe. " Handbuch der Vorgeschichte " München 1968. s. 41
- Res. 224** - Mısır. bkz. Z. Sitchin. "Vusunkkene Reiche" Germany. April 1992. s. 87

- Res. 225 - Gorgon Medusa bkz. M. D. Mascetti. "İçimizdeki Tanrıça" İst. 2000. s. 113
- Res. 226 - bkz. "Important Tribal Art" London 1993. s. 130
- Res. 227 - bkz. Hermitage Museum . Moskova. 1991. (no. KY 1914. 811)
- Res. 228 - bkz. "Important Tribal Art" London 1993. s. 55
- Res. 229 - bkz. L. A. Govinda. "Les Fondements de la Mystique Tibetaine" Paris, 1960. s. 202.
- Res. 230 - bkz. Thomson, G. "Tarih öncesi Ege". op.cit. s.242
- Res. 231 - Mısır .Tanrı Toth. bkz. Z. Sitchin, "Gesendte des Kosmos" Germany 1998. s. 443
- Res. 232 - bkz. D. W. Penney. "Native American Art". Köln. 1994. s. 17
- Res. 233 - Banjata Mogila - Bulgaristan Neolitik. bkz. J. H. Gaul, H. Vajsova, G. J. Georgiev, V. Mikov bkz. H. M. Karpe. " Handbuch der Vorge schichte " München 1968. s. 55
- Res. 234 - "Yin - Yang" motifi .
- Res. 235 - J. Campbell, l"İlkel Mitoloji". Ank. 1992, s. 233
- Res. 236 - Spiro Mound, Oklahoma, U. S. A. period of N. American Mound builder, bkz. Campbell, 1979. s. 233
- Res. 237 - bkz. J. Boulnois. "Le Caducee et le symbolique Indo - Mediterraneeene". Paris 1935. s. 63
- Res. 238 - Bronze Çağ /Chechoslovakia. bkz. K. Tihelka, L. Hajek
- Res. 239 - Sümerlilerde tanrısallık sembolü
- Res. 240 - bkz. Willet. F. "African Art". New York 1991. s. 64
- Res. 241 - Halı motifi / Anadolu
- Res. 242 - Halı motifi / Anadolu
- Res. 243 - Halı motifi / Anadolu
- Res. 244 - Mykenai - Yunanistan, bkz. N. Karo, bkz. H. Müller - Karpe. op. cit. s. 225
- Res. 245 - bkz. Z. Sitchin, "Gesendte des Kosmos"Germany 1998. s. 208
- Res. 246 - Y. Bonnefoy, Mitolojiler Sözlüğü, Ank. 1981, 1. cilt. s. 133
- Res. 247 - J. Boulnois. Le Caducee et le symbolique Indo - Mediterraneeene. Paris 1935. s. 165
- Res. 248 - Sumer, bkz. Z. Sitchin, "Gesendte des Kosmos". Germany 1998. s. 385
- Res. 249 - Y. Bonnefoy, Mitolojiler Sözlüğü, Ank. 1981, 2. cilt. ss. 703.
- Res. 250 - S. Husain, "La Grande Deesse-Mère" Paris . 1998. s. 93.
- Res. 251 - bkz. R. Temple "Sirius Gizemi"İst. 1999, s. 546
- Res. 252 - bkz. Description de L'Egypte Tachar verlag GmbH 1197s. 261
- Res. 253 - bkz. J. H Gaul, H. Vajsova, G. J. Georgiev V. Mikov / Bulgaristan
- Res. 254 - Naylor, M. , autantic Indian Desings. Prehistoric Art of the Eastren Woodlands. op. cit. , s. 28
- Res. 255 - Anadolu kilim motifi
- Res. 256 - bkz. B. karamağaralı, (Prof. Dr.) "Ahlat Mezar Taşları" Ank. 1992, foto: 431.
- Res. 257 - Dzun - dzur, bkz. H. N. Orkun, "Eski Türk Yazıtları. " Ank. 1986, s. 430.
- Res. 258 - Rahim gerçekçi çizim.
- Res. 259 - Statue of Goddess with pomegranate. M. Ö. 6 yy. Anadolu.
- Res. 260 - Suriye, Bronz çağ . bkz. C. F. A. Schaeffer

- Res. 261** - Kıbrıs, Bronz çağı bkz. H. W. Catling
- Res. 262** - bkz. Horvat Qitmit. By. Ithaq. Beit - Arieħ Jarusalem . 1995. s. 157
- Res. 263** - Kolekovats, Bulgaristan. M. Ö. 4. 500 bkz. "Gimbutas, M. "The Goddesses and Gods of Old Europe"London 1990 . s. 206
- Res. 264** - Mezin, Bkz . U. Hirch. "The Goddess from Anatolia", Vol. III s. 79
- Res. 265** - Hacilar M. Ö. 5900 (Turkiye), bkz. "The Goddess from Anadolu", Vol. III, Milano 1989, s. 93
- Res. 266** - bkz. Ögel, B. , (Prof. Dr) "Türk Mitolojisi"Ankara 1989, s. 440
- Res. 267** - Gladnice near Priština, southern Yugoslavia. M. Ö. 6000. . bkz. Gimbutas, M. "The Goddesses and Gods of Old Europe"op. cit. s. 206
- Res. 268** - bkz. Naylor, M. , Autantic Indian Desings. Prehistoric Art of the Eastren Woodlands. op. cit. , s. 125
- Res. 269** - Etrusk period. bkz. W. H. Roscher. "Neue Omphalosstudien"Leipzig, 1915. and bkz. R. Temple "Sirius Gizemi"İst. 1999, s. 248
- Res. 270** - Roma dönemi bkz. W. H. Roscher. "Neue Omphalosstudien"Leipzig, 1915. and bkz. R. Temple "Sirius Gizemi"İst. 1999, s. 248
- Res. 271** - bkz. Radloff, W. , "Sibiryadan. . ." V. II, İst. 1956, s. 77.
- Res. 272** - bkz. Radloff, W. , "Sibiryadan. . ." V. II, İst. 1956, s. 77.
- Res. 273** - Radloff, W. , "Sibiryadan. . ."V. II, İst. 1956, s. 77.
- Res. 274** - Eşmerkezli tümülüüs mezar, F. Soleyhavoup, Sahara, Paris 1999, s. 99.
- Res. 75** - Mostagedda -Mısır. bkz. G. Brunton. bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 5
- Res. 276** - Gordion. bkz. M. J. Mellink. bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte "München 1968. s. 179
- Res. 277** - Bronz çağ -İspanya bkz. H. and L. Siret . bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 453
- Res. 278** - J. Karageorghis. "La Grande Dees de Chypre et son Cult" Lyon. 1977. s. 43
- Res. 279** - bkz. Radloff, W. Sibiryadan"op. cit. C. II. s. 21
- Res. 280** - Karayüs Yaziti / Orta Asya, bkz. Orkun. H. N. Eski Türk Yazitları. Ankara. 1987. s. 605
- Res. 281** - Kilim motifi. bkz. G. Erbek "Kilim Catalogue"No:1 Ank. 1990
- Res. 282** - Kilim motifi. bkz. Erbek "Kilim Catalogue"No:1 Ank. 1990
- Res. 283** - bkz. "Altaylardan Tunaboyuna Türk Dünyasında ortak motifler". bkz. Prof. Dr. N. Görgünay Kırzioğlu. Ank. 1995. s. 134
- Res. 284**-Los Milares (Portekiz-Kalkolitik.)A. Blanco-Freijeiro, G. -V. Leisner, S. Gagniere/J. Granier ayrıca bkz. H. M. Karpe. "Handbuch der Vorgeschichte" München 1968. s. 570
- Res. 285** - Kilim motifi.
- Res. 286** - Çatalhöyük Neolitik / Anadolu.
- Res. 287** - Funde / Israil Bronz çağ. bkz. C. L. Vooley
- Res. 288** - Tell Tsagar Bazar / Suriye bkz. Mallovan
- Res. 289** - Bernburg-Neolitik çağ / Germany. bkz. H. Butschkow
- Res. 290** - Kilim motifi.
- Res. 291** - Orta Asya bkz. Prof. Dr. N. Görgünay Kırzioğlu. Ank. 1995. s. 138

- Res. 292** - Göçeve çadırı motifi /bkz. "Türkler Anadoluda" op. cit s. 32
- Res. 293** - Kilim motifi.
- Res. 294** - Late Cucuteni Tomashevka-Ukrayna. M. Ö. 4000 bkz. Gimbutas. M. op. cit. s. 102
- Res. 295** - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - york 1975. s. 128
- Res. 296** - bkz. "The Philistines and their material Culture" T. Dothan, Jerusalem 1982 s. 207
- Res. 297** - Anadolu halı motifi
- Res. 298** - bkz. "On Bin Türk Motifi". op. cit. s. 54
- Res. 299** - ibid, s. 120
- Res. 300** - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - york 1975. s. 16
- Res. 301** - Tepe Hisar -Neolitik / Iran. bkz. E. F. Schmidt
- Res. 302** - Tepe Hisar -Neolitik / Iran, bkz. E. F. Schmidt-E. C. Ross
- Res. 303** - Almanya, bkz. O. Kunkel
- Res. 304** - Valea Lupului mid-fourth millenium M. ÖRomania Calcholitic. bkz. M. Dinu, H. Dimitrescu
- Res. 305** - Halı motifi
- Res. 306** - Nezvisko / Russia. bkz. E. K. Çernyş, H. Himmer, T. Passek.
- Res. 307** - Halı motifi
- Res. 308** - Medina / Macaristan. bkz. I. Bognar-Kutzian, F. V. Tompa
- Res. 309** - Lezkowice Neolitik Çağ / Polonya, . bkz. A. Kulczycka, J. Kamienska, Z. Podkowinska
- Res. 310** - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs" New - york 1975. s. 28
- Res. 311** - M. Ö. 4. 500, /Ukrayna. bkz. M. Gimbutas. op. cit. s. 103
- Res. 312** - M. Ö. 4. 500, / Ukrayna. bkz. M. Gimbutas. op. cit. s. 103
- Res. 313** - M. Ö. 4. 500, / Ukrayna. bkz. M. Gimbutas. op. cit. s. 100
- Res. 314** - bkz. M. Naylor. "Autentic Indian Designs "New - york 1975. s. 28
- Res. 315** - M. Ö. 4. 500 / Ukrayna. bkz. M. Gimbutas. op. cit. s. 103

